

Varga Gergely

**Az Egyesült Államok tágabb közel-keleti stratégiája és a
transzatlanti kapcsolat a 2001. szeptember 11-ét
követő évtizedben**

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

Témavezető:

Dr. Magyarics Tamás

habil. egyetemi docens

© Varga Gergely

2013

**Nemzetközi Kapcsolatok
Doktori Iskola**

Nemzetközi és Biztonsági
Tanulmányok Alprogram

**Az Egyesült Államok tágabb közel-keleti stratégiája és a
transzatlanti kapcsolat a 2001. szeptember 11-ét
követő évtizedben**

Ph.D. értekezés

Varga Gergely Dezső

Budapest

2013

Tartalomjegyzék

Ábrák, táblázatok, rövidítések jegyzéke	7
Köszönetnyilvánítás	9
Bevezetés.....	11
I. Hipotézisek	16
II. A disszertáció metodológiája	21
II./1. A disszertáció metodológiája – tartalmi összefoglaló	21
II./2. Elméleti keretek és fogalmi meghatározások az amerikai külpolitika vizsgálatához	24
II/2.1. Stratégia, külpolitika, biztonságpolitika	24
II/2.2. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskolái.....	26
II/2.3. A Walter Russel Mead féle történeti hagyományok	28
II/2.4. Amerikai globális stratégiák	30
II/2.5. Az elméleti megközelítések összevetése a kutatási kérdés tükrében.....	34
II/3. A transzatlanti kapcsolat és az amerikai befolyás vizsgálata	37
II/3.1. A premodern, modern és posztmodern nemzetközi rendszer	37
II/3.2. Az amerikai befolyás mérése	38
II/3.3. A NATO és a transzatlanti kapcsolatrendszer kohéziójának kérdése.....	40
III. A disszertáció szerkezete	47
IV. Szakirodalom és források.....	49
V. Az Egyesült Államok és a tágabb Közel-Kelet a XXI. század elején.....	53
V./1. Hidegháborús előzmények: Szuez, Camp David, és a Carter-doktrína.....	53
V./2. A Közel-Kelet meghatározó stratégiai törésvonalai a poszt-hidegháborús korszakban	55
V./3. A Clinton-kormányzat és a Közel-Kelet	58

V./4. Dél-Ázsia és az afganisztáni kihívás	66
V./5. Az Egyesült Államok a tágabb Közel-Keleten: katonai és gazdasági jelenlét	70
VI. A Bush-kormány stratégiája 2001. szeptember 11-e árnyékában	82
VI./1. A Bush-kormányzat és a neokonzervativizmus	82
VI./2. A terrorizmus elleni háború kezdete a tágabb Közel-Keleten	86
VI./3. Bush-doktrína és az iraki háború.....	91
VI./4. A Szabadság Agenda és kudarca.....	99
IV/4.1. Demokratizálási kísérletek a tágabb Közel-Keleten	99
VI.4./2. A Bush-kormányzat Irán-politikája.....	105
VII. Az Obama elnökség és a tágabb Közel-Kelet (2009-2011)	109
VII./1. Obama elnök és nemzetbiztonsági csapata	109
VII./2. Regionális stratégiai dilemmák.....	112
V./3. Az Obama-kormányzat stratégiája a tágabb Közel-Keleten.....	122
VII./3.1. Az izraeli-palesztin kérdés	122
VII./3.2. Az iráni nukleáris kérdés.....	126
VII./3.3. Az iraki és az afganisztáni háború	132
VIII. Változás és folytonosság az amerikai stratégiában	145
VIII./1. Realizmus, szelektív szerepvállalás és elsőség a tágabb Közel-Keleten.....	145
VIII./2. A Clinton-kormányzat elméleti értékelése	148
VIII./3. A Bush-kormányzat az elméletek tükrében.....	149
VIII./4. Az Obama-elnökség az elméletek tükrében	154
VIII./5. Az amerikai hegemonia belső kihívásai	156
VIII./6. Az amerikai hatalom és az erő szerepének változása	159
IX. Európai biztonságpolitika	163
IX./1. Az európai biztonságpolitika korlátai	163
IX./2. A Közös Kül- és Biztonságpolitika evolúciója és a NATO.....	165
X. Az európai biztonságpolitika nemzetállami dimenziói	168
X./1. A brit biztonságpolitika alapvonalai: a megbízható szövetséges	168

X./2. 2. Nagy-Britannia és a tágabb Közel-Kelet	172
X.3. A francia biztonságpolitika: a különutas	177
VIII/4. Francia biztonságpolitika és a tágabb Közel-Kelet	180
X./5. A német biztonságpolitika: az óvatos középutas	184
X./6. Németország és a tágabb Közel-Kelet.....	189
X./7. Az „Új Európa” a transzatlanti kapcsolatok tükrében	192
XI. Transzatlanti tehermegosztás a tágabb közel-keleti stratégia tükrében	198
XI./1. Az afganisztáni és az iraki szerepvállalás transzatlanti dimenziói.....	198
XI./3. ENSZ határozatok és szankciók az iráni nukleáris kérdéskörben és az izraeli- palesztin konfliktusban.....	211
XI./3. Transzatlanti biztonsági percepciók a tágabb közel-keleti térségről.....	216
XII. A transzatlanti kapcsolat és a tágabb Közel-Kelet	220
XII./1. Az amerikai és az európai stratégiák összevetése.....	220
XII./2. A transzatlanti biztonsági struktúra megújítása	227
XIII. Következtetések	230
Függelék.....	241
1. A közel-keleti regionális biztonsági komplexum.....	241
2. Az Egyesült Államok katonai támaszpontjai a Perzsa-öböl térségében	242
3. A koalíciós parancsnokságok Irakban.....	243
4. Az afganisztáni ISAF-misszió 2009-ben	244
5. Nemzeti hozzájárulások az ISAF-misszóhoz 2011-ben.....	245
Irodalomjegyzék.....	246
Szakirodalom.....	246
Források:.....	285
A témakörben született saját publikációk	292

Ábrák, táblázatok, rövidítések jegyzéke

Ábrák

1. Ábra: A meghatározó közel-keleti katonai hatalmak védelmi kiadásainak összehasonlítása (2002-2010)
2. Ábra: A Közel-Kelet meghatározó gazdasági hatalmainak GDP összehasonlítása (2010-2010)
3. Ábra: Az Egyesült Államok tehervállalása az afganisztáni műveletekben (2002-2011)
4. Ábra: A NATO-szövetségesek katonai hozzájárulása az afganisztáni műveletekhez (2002-2011)
5. Ábra: Koalíciós áldozatok megoszlása Afganisztánban az Egyesült Államok és NATO-szövetségesei között (2001-2011)
6. Ábra. Az Egyesült Államok és az európai NATO-tagállamok összesített védelmi költségvetésének alakulása (2002-2011)

Táblázatok

1. táblázat: Az amerikai erők létszáma a Perzsa-öböl térségében 2001-ben
2. táblázat: Egyes közel-keleti államok katonai költségvetésének alakulása (2002-2010)
3. táblázat: A nagyhatalmak védelmi költségvetésének alakulása (2002-2010)
4. táblázat: India és Pakisztán katonai kiadásainak alakulása (2002-2010)
5. táblázat: EU kőolaj import (%) (2002-2010)
6. táblázat: EU földgáz import (%) (2002-2010)
7. táblázat: A Közel-Kelet kőolaj exportjának volumene a főbb importőrökkel (2000-2011)
8. táblázat: Kína közel-keleti nyersolajolaj-importjának változása (2000-2011)
9. táblázat. Az iraki háborúban katonai egységekkel résztvevő NATO szövetségesek (2004)
10. táblázat: Irán ellen meghozott ENSZ BT és EU határozatok (2006-2011)
11. táblázat: Izrael ellen irányuló ENSZBT határozat tervezetek (2001-2011)

Rövidítések jegyzéke

AFPAK: – Afganisztán - Pakisztán

ANA: Afghan National Army – Afgán Nezzeti Hadsereg

ANP: Afghan National Police – Afgán Nemzeti Rendőrség

CIA: Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség

COIN: Counter-insurgency - felkelés-elllenes

CSDP: Common Security and Defence Policy - Közös Kül- és Biztonságpolitika

ENSZ BT: Egyesült Nemzetek Szervezete, Biztonsági Tanács

EU: European Union - Európai Unió

ISAF: International Security Assistance Force - Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő

ISI: Inter-Services Intelligence - Szolgálatközi Hírszerző Igazgatóság

NAC: North Atlantic Council - Észak-Atlanti Tanács

NATO: North Atlantic Treaty Organization - Észak-Atlanti Szerződés Szervezete

NAÜ: Nemzetközi Atomenergia Ügynökség

P 5 + 1: ENSZ BT 5 állandó tagja (Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország, Kína) és és Németország

SIPRI: Stockholm Peace Research Institute – Stockholmi Bék kutató Intézet

Köszönetnyilvánítás

Jelen disszertáció közel három éves kutatómunka eredménye, azonban létrejöttéhez számtalan embernek tartozom köszönettel, akiknek teljeskörű megemlézésére ehelyütt nem nyílik mód.

A disszertáció elkészítésében nyújtott fáradhatatlan szakmai segítségért és útmutatásért mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani témavezetőmnek, Magyarics Tamás Tanár Úrnak. Hasonlóképpen köszönettel tartozom az elmúlt években nyújtott szakmai tanácsokért, segítségért a Stratégiai Védelmi Kutatóközpontban dolgozó kollégáimnak, Tálás Péter igazgatónak, valamint munkatársaimnak, Csiki Tamásnak, Gazdik Gyulának, Háda Bélának, Molnár Ferencnek. Az elmúlt években nyújtott sokrétű támogatásért különös köszönettel tartozom N. Rózsa Erzsébet, Rácz András és Türke András István felé. Az NKE Biztonságpolitika tanszék valamint a Magyar Külügyi Intézet munkaközösségére nézve Gazdag Ferencnek, Szenes Zoltánnak, Balogh Istvánnak, Wagner Péternek, Kiss J. Lászlónak szeretnék köszönetet mondani. A fentiekén túl a disszertáció munkahelyi vitájában és azon túl nyújtott szakmai észrevételek kapcsán Kaiser Ferenc, Marton Péter, Csicsmann László, Meszerics Tamás felé szeretnék köszönetet nyilvánítani. A doktori képzés során nyújtott szakmai segítségéért köszönetet mondok Kaponyi Erzsébetnek és Blahó Andrásnak. A washingtoni kutatómunkámban nyújtott támogatásért köszönetet mondanék Simonyi Andrásnak és Kurt Volkernek.

Végül, de értékét tekintve elsőként szeretnék köszönetet mondani feleségemnek a disszertáció készítése folyamán nyújtott fáradhatatlan támogatásáért és türelméért. Hasonlóképpen köszönetet mondok szüleimnek, akik mindenben biztosították a szakmai előmenetelemhez és a kutatómunkámhoz szükséges háttérrel, valamint köszönöm testvéreimnek, családom többi tagjának és barátaimnak a távolléteimhez kapcsolódó megértést.

*„A politika művészet és nem tudomány, a beható ismeretéhez
nem a mérnök racionalitására van szükség, hanem
az államférfi bölcsességére és morális erejére.”*

(Hans Morgenthau)

Bevezetés

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete 1999-ben Washingtonban ünnepelte fennállásának ötvenedik évfordulóját. A csúcstalálkozó nemcsak azért volt történelmi, mert három új, a hidegháború alatt még az ellenséges katonai tömbhöz tartozó közép-európai állammal bővült a szövetség, hanem mert a találkozót övező hetekben zajlott a NATO addigi legnagyobb szabású katonai fellépése a délszláv válságok újabb fejezetének keretében Koszovóban. A válságkezelést a washingtoni csúcstalálkozón a szövetség új stratégiai koncepciójába beemelő nyugati vezetők aligha gondolták, hogy a következő nagyszabású misszió az akkor hosszúnak tűnő jugoszláviai műveletekhez képest milyen jelleget fog ölteni. A 2001. szeptember 11-i terrortámadások ugyanis új orientációt adtak nemcsak az amerikai külpolitika, hanem a NATO, és az egész transzatlanti kapcsolatrendszer számára, ennél fogva a tágabb Közel-Keletnek nevezett térség vált az amerikai külpolitika elsősorú prioritásává a következő évtizedben. A terrorizmus elleni háború, és benne az afganisztáni és iraki konfliktusok az Egyesült Államok globális kapcsolatrendszerét meghatározó tényezővé váltak. A transzatlanti kapcsolatrendszer, amely a közös stratégiai érdekek, értékek és intézmények alapján az Egyesült Államok legmélyebben beágyazott és legszerteágazóbb kapcsolatrendszerét öleli fel, értelemszerűen nem volt kivétel.

A terrortámadásokat követő egyöntetű transzatlanti szolidaritáshoz hamar növekvő mértékű politikai viták párosultak a közel-keleti térség és a terrorizmus elleni küzdelem kihívásainak kezelése tekintetében. E viták, amelyek nemcsak transzatlanti vonatkozásban, hanem Európán belül is komoly töréseket okoztak, a leglátványosabban az iraki háborúhoz köthető ellentétekben csúcsosodtak ki, ugyanakkor a térség más meghatározó stratégiai kérdéseiben is jelen voltak, és jelentős hatást gyakoroltak a kapcsolatrendszerre. Ezek a térség és egyben az amerikai külpolitika számára meghatározó konfliktusok a vizsgált korszakunkban az izraeli-palesztin kérdést, vagyis az 1993. évi osló-i békemegállapodással kezdetét vett „békefolyamatot”, az iráni nukleáris programmal kapcsolatos vitákat, valamint az afganisztáni és az iraki háborút ölelik fel. Noha a tágabb közel-keleti térség az arab ébredést megelőzően is számtalan más államon belüli és államokon átnyúló konfliktussal volt terhelve, a régió hatalmi

egyensúlya és az amerikai külpolitika szempontjából a XXI. század elején a fentiek bírtak meghatározó jelentőséggel.

A transzatlanti kapcsolatrendszer központi pillére, a NATO az elmúlt évtizedet végigkísérő viták ellenére képes volt túlélni e nézetkülönbségeket. Az Egyesült Államok és európai szövetségesei közötti ellentétek mélypontját az iraki háború jelentette, ugyanakkor már a Bush-korszak második ciklusában jelentősen enyhültek a tágabb Közel-Keletet érintő kérdésekben a szövetségen belül a feszültségek. Ezzel egy időben más területeken, különösen a kelet-európai térségben az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok tekintetében új, bár a korábbiakhoz képest enyhébb frontvonalak nyíltak a szövetségen belül.

Barack Obama elnökké választása jelentős változást hozott az amerikai külpolitika külső megjelenésében és az új amerikai kormányzatról kialakított általános európai percepciókban, azonban az alapvető külpolitikai, stratégiai kérdéseket tekintve a változás már korántsem volt ilyen egyértelmű. Az első afroamerikai elnöknek az elődjétől eltérő személyisége, párbeszédet, nyitottságot hangsúlyozó retorikája a transzatlanti kapcsolatokban is éreztette hatását. Ennek jegyében a korábbi, részben ideológiai töltetű nyilvános politikai viták szinte eltűntek, és intenzívebb transzatlanti dialógus kezdődött a kapcsolatok teljes spektrumában, beleértve a tágabb közel-keleti regionális kihívásokat is. Ugyanakkor a korábban is meglévő stratégiai különbségek változatlanul fennmaradtak. E különbségek központi eleme továbbra is az Egyesült Államok globális ambíciói és Európa növekvő stratégiai gyengesége volt, amely a tágabb közel-keleti térségre irányuló, részben eltérő érdekekben is megmutatkozott, amint azt az Obama-kormányzat afganisztáni stratégiája körüli viták is mutatták.

Ugyanakkor több vonatkozásban erősödő transzatlanti konvergencia volt tapasztalható a tágabb közel-keleti térséget érintő kérdésekben. Az iraki háború okozta sebek már nem terhelték a kapcsolatokat a teljes kivonuláson dolgozó Obama elnökkel. Irán kérdésében az Obama-adminisztrációnak a tárgyalásokra való nagyobb nyitottsága, európai részről pedig a keményebb fellépés jelentősen elősegítették az együttműködés lehetőségét. Az izraeli-palesztin kérdésben az európaiak üdvözlötték az Obama-kormányzatnak az elnöki ciklus elején mutatott kiegyensúlyozottabb fellépését. Afganisztán vonatkozásában pedig az amerikaiakkal párhuzamosan az európai szövetségesek is jelentősen növelték a katonai szerepvállalásukat.

Mindezek ellenére úgy tűnik, az amerikai és európai érdekérvényesítés egyre nagyobb akadályokba ütközik a térségben. Amint az arab ébredés fejleményei is megmutatták, a térség meghatározó politikai folyamatai alapvetően a nyugati államok politikájától függetlenül, gyakran azok ellenében alakulnak. Egyrésről mind az Egyesült Államok, mind Európa a növekvő belső problémái miatt kevesebb erőforrással és politikai akarattal rendelkezik úgy a pozitív ösztönzők, mind a kényszerítő eszközök alkalmazását tekintve, mint korábban. Emellett azonban minden bizonnyal hasonló mértékű kihívást jelent a közelmúlt „nyugati” tágabb közel-keleti politikájának öröksége is, mindez értelemszerűen ráépülve az Egyesült Államok és a nyugat-európai országok korábbi közel-keleti jelenlétének hagyatékára. Ezen örökség legfontosabb komponensei közé tartozik a katonai erővel történő gyakori beavatkozás a térség belügyeibe, a nyugat-barát és a nyugat-ellenes politikát folytató rezsimekkel való eltérő bánásmód és az Izraelnek nyújtott támogatás. Ezek alól nem volt kivétel a 2001 szeptember 11-e után meghirdetett amerikai politika, amelynek középpontjában a „terrorizmus elleni háború” állt.

Az értekezés alapvető kutatási kérdése az, hogy a 2001-et követő évtizedben az amerikai tágabb közel-keleti politika erősítette vagy gyengítette a transzatlanti kohéziót, mindenekelőtt a NATO politikai egységére, hatékonyságára, jövőképére tekintettel. Értelemszerűen az első lépcső ennek a kérdésnek a feltárásához az amerikai tágabb közel-keleti politika tartalmának és regionális hatásainak a bemutatása. Ennek megfelelően a disszertáció első részében az alapvető cél az amerikai tágabb közel-keleti stratégia folytonosságának és változásainak a vizsgálata a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követő évtizedben, egészen 2011 elejéig, az „arab ébredés” kezdetéig. Emellett kitérünk annak a kérdéskörnek a vizsgálatára is, hogy a vizsgált térségre irányuló stratégiát mennyiben tekinthetjük az Egyesült Államok szempontjából sikeresnek vagy sikertelennek.

A fenti időbeli cezúra meghúzása nemcsak terjedelmi korlátok miatt célszerű. A 2011 elején elkezdődött regionális folyamatok kimenete a disszertáció lezárásakor is számos kérdést hordoz magában a térség és az amerikai külpolitika jövőjét illetően. Továbbá, amint azt a későbbiekben tárgyalni fogjuk, egyik hipotézisünk szerint a megelőző évtized amerikai politikájának eredménye volt, hogy az Egyesült Államok rendkívül szűk mozgástérrel, alacsony befolyással bír a térségben a 2011-ben elkezdődött újszerű politikai folyamatokra. Az arab ébredéshez kapcsolódó változásokat

tehát részleteiben nem elemzi a disszertáció, csupán a transzatlanti kapcsolatok szempontjából különösen jelentős jelenségekre utalunk. Mindemellett a kutatási kérdésünk szempontjából releváns konfliktusokra nézve, amint tárgyaljuk a későbbiekben, az amerikai külpolitika kevés lényegi változást mutatott 2011-et követően Obama-elnök első terminusának végéig, így a vonatkozó időszak fontosabb fejleményeit is érintjük.

A disszertáció második részének a célja az amerikai tágabb közel-keleti stratégia transzatlanti vetületeinek feltárása a vizsgált korszakra tekintve. Az iraki háború és kisebb részben az afganisztáni háború mély nyomokat hagyott a transzatlanti szövetség országainak politikai elitjében és társadalmaiban egyaránt. A látványos viták, percepcionális különbségek mögött azonban mélységében is igyekszünk feltárni, hogy milyen tényleges hatást gyakorolt a 2001. szeptember 11-e utáni amerikai külpolitika, és az arra adott európai válasz(ok) a transzatlanti kohézióra. E kutatási kérdések tükrében tárgyaljuk a Bush- és az Obama-adminisztráció tágabb közel-keleti stratégiájának meghatározó vetületeit és azok hatását a transzatlanti kapcsolatokra. Az iraki háború mellett kiemelten foglalkozunk az afganisztáni NATO-szerepvállalással, amely a szövetség történetének legnagyobb és leghosszabb ideig tartó katonai szerepvállalásává vált. Emellett kitérünk a közel-keleti térség más meghatározó konfliktusainak, az izraeli-palesztin konfliktus és az iráni nukleáris kérdés transzatlanti aspektusaira, valamint az amerikai-európai együttműködés tartalmi és intézményi formáira és eredményeire.

A szerző nem törekszik sem a tágabb közel-keleti térség, sem a transzatlanti kapcsolatok vetületeinek a teljes körű történeti, politikai, stratégiai feltárására, feldolgozására, az értelemszerűen meghaladná a disszertáció kereteit. Ennek megfelelően a disszertáció első részében, az amerikai tágabb közel-keleti politika tárgyalásánál a stratégiai célok és prioritások, a vonatkozó legjelentősebb politikai döntések és kezdeményezések bemutatása kerül előtérbe a teljes körű politikai-történeti háttér ismertetése helyett. Az amerikai stratégia vizsgálatában pedig alapvetően a tágabb közel-keleti térségre szorítunk, a transzatlanti dimenziót ennek függvényében érintjük. A második részben a transzatlanti reláció, az Egyesült Államoknak és az európai szövetségeseknek a tágabb közel-keleti térségben való biztonságpolitikai együttműködése kerül bemutatása, elméleti értelmezésre, vagyis nem a releváns államok teljeskörű tágabb közel-keleti politikájának feldolgozása áll a középpontban. A

tágabb közel-keleti térséggel kapcsolatos politika értelemszerűen csak egy része a transzatlanti kapcsolatoknak, ugyanakkor annak biztonsági dimenziójára meghatározó befolyással volt a 2001. szeptember 11-ét követő évtizedben. Szükséges továbbá megjegyeznünk, hogy a transzatlanti kapcsolatrendszernek a minőségéért az összes érintett állam felelős, tehát önmagában az Egyesült Államok nem határozza meg azt. Ugyanakkor, mint a NATO messze legerősebb tagállama, a szövetség tevékenységére döntő befolyással bír, és a politikájával eltérő mértékben ugyan, de igazodási kényszert eredményez a szövetségesekben. Ennek függvényében a disszertáció elsődlegesen az amerikai tágabb közel-keleti külpolitikának a transzatlanti kapcsolatrendszerre való hatását vizsgálja, elismerve, hogy a kapcsolatrendszer minősége más szereplőktől és tényezőktől is függ.

A szerző reményei szerint a disszertáció közelebb vihet az elmúlt évtized amerikai tágabb közel-keleti politika megismeréséhez, és a háttérben álló folyamatok megértéséhez. Ezzel összefüggésben lehetőség nyílik a transzatlanti viszonyrendszert az elmúlt évtizedben jelentősen megterhelő feszültségforrások teljeskörűbb megismerésére. Az átalakuló, növekvő számú bizonytalansági tényezőt rejtő közel-keleti térségre és a változó geopolitikai realitásokra való tekintettel Észak-Amerika és Európa számára egyaránt stratégiai kérdés, hogy a transzatlanti relációban mennyiben tudnak együttműködni a térségből eredő kihívások elleni fellépés, illetve azok kezelése tekintetében. Habár a disszertáció a transzatlanti dimenzió összképére fókuszál, a szerző reményei szerint a dolgozat eredményei hozzájárulhatnak az elmúlt évtized amerikai-magyar kapcsolatainak és a magyar NATO-szerepvállalások jobb megértéséhez, és ezáltal a lehetséges jövőbeni magyar szövetségesi politika kereteinek felvázolásához.

I. Hipotézisek

Alaphipotézis

A disszertáció alaphipotézise, valamint az abból következő további hipotézisek a kutatási témáknak megfelelően a következők.

Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11-ét követő évtizedben folytatott tágabb közel-keleti stratégiájának fő elemei – az afganisztáni háború, az iraki háború, az iráni politika és az izraeli - palesztin békefolyamatban betöltött amerikai szerepvállalás – a transzatlanti kapcsolatrendszer összességében gyengítették, megterhelték.

A hipotézisünkkel kapcsolatban szükséges néhány kulcsfogalom tisztázása. A nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalomban többféle meghatározás létezik a Közel-Keletre nézve, mint politikai, illetve történeti fogalomra. Disszertációnk kutatási témájára tekintettel is az általunk használt tágabb közel-keleti térségre nézve Barry Buzan és Ole Waever¹ Közel-Kelet fogalmát alkalmazzuk, amely egy egységes regionális biztonsági komplexumként tekint a Marokkótól Irán keleti határáig terjedő térségre. E térség a szerzők meghatározása szerint három szubkomplexumot foglal magába, a Maghrebet, a Levantét, valamint a Perzsa-öböl térségét. Afganisztán ugyan kívül esik e Közel-Kelet fogalmon, ám olyan ütközőállamként definiálják, amely Közép-Ázsia, Dél-Ázsia és a Közel-Kelet határolásával mindegyik biztonsági térségnek részese. Ráadásul, amint a dolgozatban a későbbiekben tárgyalásra kerül, a 2001. szeptember 11-ét követő amerikai külpolitika, a terrorizmus elleni háború a közel-keleti térség meghatározó politikai dinamikáihoz is közelebb vitte Afganisztánt. A fentiek mellett a Bush-adminisztrációra jelentős befolyással bíró neokonzervatív gondolkodók gyakran használják a „tágabb közel-keleti” térség fogalmát, amelybe Afganisztánt is beleértik. E térségre vonatkozó definíciójukban az iszlám vallás, azon belül a szélsőséges iszlám szervezetek szerepe, továbbá az autokratikus politikai rendszerek, a társadalmi-gazdasági elmaradottság, a Nyugat- és Izrael-ellenesség azok a meghatározó

¹ Barry Buzan és Ole Waever: Regions and Powers: The Structure of International Security [2003]) című munkájukban a biztonság regionális megközelítését alkalmazva kilenc regionális biztonsági komplexumot jelölnek meg a világban.

jegyek, amelyek révén az előbbieket alapján, egységes és önálló régióként tekintenek a térségre.

A szerzők definíciója szerint egy regionális biztonsági komplexum olyan egységek halmaza, amelyek biztonságiasítással vagy biztonságatlanítással kapcsolatos folyamatai annyira összefüggnek, hogy a biztonsági problémáik nem elemezhetőek vagy oldhatók meg egymás nélkül. (Buzan – Waever [2003]: pp. 201) A közel-keleti térséget tehát olyan regionális komplexumként lehet felfogni, amelyben meghatározó szerepet játszik a pán-arabizmus és a pán-izlamizmus, az előbbieket gyengítő „nemzetállami” ambíciók, az államközi és az államon belüli konfliktusok nagy száma, és a térségben lévő nem arab országok (Izrael, Irán) meghatározó hatalmi szerepe.

Dolgozatunkban nemcsak a közel-keleti térség lehatárolására alkalmazzuk Buzan és Waever koncepcióját, hanem magának a biztonságnek a regionális megközelítését is felhasználjuk. Vagyis osztjuk a szerzők abbéli állítását, hogy a biztonsági kérdések elemzésére vonatkozó két végletet képviselő globális és nemzetállami megközelítés helyett leginkább a köztes regionális megközelítés a legalkalmasabb arra, hogy a biztonságpolitikában végbemenő változásokat megragadjuk. (Buzan – Waever [2003]: pp. 43) Mindezt nemcsak a közel-keleti térség elemzésére vonatkoztatva írjuk – amelyre tekintve szinte adja magát a regionális megközelítés – hanem a globális szuperhatalomként tevékenykedő amerikai külpolitikára is. Amint a disszertáció folyamán tárgyalni fogjuk, éppen a globális hatalmi ambíciók, az azokra épülő egyes régiókra vonatkozó stratégiai célok és a regionális politikai-hatalmi feltételek közötti ellentmondások jelentettek növekvő mértékű kihívást az amerikai külpolitika számára.

A hipotézisben szereplő transzatlanti kapcsolatrendszer tekintetében alapvetően az Egyesült Államok és európai partnerei közötti kapcsolatokra utalunk. Noha a nemzetközi szakirodalomban is mind gyakrabban szerepel „Európa”, mint az Egyesült Államok Atlanti-óceán túli partnere, értelemszerűen ezt a tényleges európai politikai viszonyokat továbbra sem tükröző egyszerűsítésként lehet felfogni – hasonlóképpen Kanada gyakori mellőzéséhez a transzatlanti kapcsolat másik oldalán. Ahogy a dolgozat folyamán is tárgyalni fogjuk, a NATO továbbra is a transzatlanti kapcsolatrendszer alappillére, ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy az atlanti szövetség, illetve annak tagállamainak összessége nem öleli fel a transzatlanti kapcsolat egészét. Az Európai

Unió ugyanis mindinkább önálló entitásként is, és egyes nem NATO-tag EU tagállamok révén is aktív részese, valamint alakítója e kapcsolatrendszernek. Amikor tehát transzatlanti kapcsolatokról beszélünk, tisztában vagyunk e fogalom problematikájával, Európa nemzetállami töredezettségével, és a kapcsolatrendszer intézményi differenciáltságával.

A fentiekben felvázolt alaphipotézis a következő részhipotézisre épül fel.

1. A Bush-adminisztráció és az Obama-adminisztráció tágabb közel-keleti politikája között alapvetően folytonosság volt tapasztalható, mintsem változás.

E kérdéskör során azt vizsgáljuk, hogy a két egymást követő adminisztrációnak az általunk vizsgált régiókra vonatkozóan milyen fő stratégiai célkitűzései voltak, és milyen politikát alkalmaztak annak elérése érdekében.

2. A vizsgált korszakban alkalmazott, a hegemonia erőszakos megtartására irányuló amerikai stratégia hozzájárult az amerikai befolyás gyengüléséhez a tágabb közel-keleti térségben.

Hipotézisünk szerint a tágabb közel-keleti térség meghatározó konfliktusaiban alkalmazott amerikai stratégia negatívan hatott a hosszú távú amerikai érdekérvényesítő képességre. E stratégia tehát hozzájárult olyan hatalmak, politikai erők megerősödéséhez a térségben, amelyek alapvető érdekei ellentétben állnak az amerikai stratégiai célokkal.

3. A tágabb közel-keleti térségben megvalósult „nyugati” szövetségesi stratégia nagymértékben amerikai, és nem „transzatlanti” stratégia volt.

Az amerikai tágabb közel-keleti politikára fókuszáló részben külön kitérünk arra, hogy a térségre vonatkozó stratégia meghatározó elemei, a legfontosabb döntések Washingtonban születtek. Noha ezen döntésekhez mindkét adminisztráció igyekezett az európai szövetségesek támogatását elnyerni, azok esetleges hiánya nem befolyásolta érdemben az amerikai külpolitikát. Ennek alapvető okát fogalmazzuk meg a következő hipotézisünk, amely a 2001. szeptember 11-e utáni biztonsági környezethez való eltérő viszonyulást tárja fel.

4. A transzatlanti viták hátterében meghatározó szerepet játszottak az eltérő transzatlanti fenyegetettség percepciók, amelyek azonban szorosan kapcsolódtak az eltérő hatalmi képességekből adódó eltérő stratégiai preferenciákhoz.

E kérdéskör tárgyalásánál a szeptember 11-i támadások sokkhatásából, a terrorizmus elleni háború értelmezéséből indulunk ki, kiemelve az amerikai „háborús” megközelítés és az európai átfogó, „rendészeti”, a terrorizmus okaira koncentráló megközelítés közötti különbségeket. Mind az amerikai, mind az európai megközelítés mögött értelemszerűen azonban jelentős szerepet játszott az is, hogy mely hatalmi szegmensben élvezett leginkább stratégiai előnyöket az ellenfelekkel szemben. A stratégiai, hatalmi előnyök, „eszközök” mind az Egyesült Államok, mind Európa vonatkozásában ugyanis történetileg részben az eltérő politikai–filozófiai háttér eredményeként jöttek létre, e politikai–filozófiai preferenciák és a preferált hatalmi eszközök egymással kölcsönhatásban fejlődtek.

5. Az amerikai stratégia hozzájárult a NATO kohéziójának gyengüléséhez.

A hipotézis kapcsán a NATO közvetlen érintettsége okán az iraki és az afganisztáni háború hatásaira fókuszálunk, ugyanakkor nem hagyjuk figyelmen kívül a közel-keleti békefolyamat és az iráni nukleáris program kérdéskörét sem. A NATO a története egyik legmélyebb válságát élte át az iraki háborúval kapcsolatos ellentétek miatt. Az afganisztáni háború esetében nem került sor hasonló törésre a szövetségben belül, de a NATO ISAF-szerepvállalása sem volt belső konfliktusoktól mentes. Feltételezésünk szerint egyfelől az amerikai unilateralizmus, a kemény hatalom erőteljes alkalmazása, másfelől az európai országok amerikai nyomásra történő katonai szerepvállalása, és az azzal kapcsolatos költségek a szövetség kohéziójának gyengítése irányába hatottak. Ugyanakkor az afganisztáni szerepvállalás a NATO, mint szervezet számára feladatot, missziót adott, amely a szövetségben belüli a katonai együttműködésre nézve pozitív hatással bírt. A hipotézis vizsgálata kapcsán igyekszünk mérlegre tenni az iraki és az afganisztáni háborúnak a szövetségre gyakorolt politikai, stratégiai, katonai hatásait, a későbbiekben részletezett metodológia és indikátorok segítségével.

6. A közel-keleti térség kihívásaival szembeni nyugati fellépésre a NATO önmagában nem alkalmas, az Egyesült Államok és az Európai Unió, valamint a NATO és az Európai Unió közötti együttműködés potenciálisan alkalmasabb keretet biztosít erre.

E hipotézis tárgyalása során áttekintjük az elmúlt évtizedre vetítve az Egyesült Államok és a meghatározó európai hatalmak, valamint az Európai Unió közötti együttműködési formákat a legjelentősebb közel-keleti kérdésekben. E tekintetben szükséges utalni az átalakuló geopolitikai környezetre is, a gazdasági válságra és a feltörekvő államok jelentette transzatlanti kihívásokra.

II. A disszertáció metodológiája

II./1. A disszertáció metodológiája – tartalmi összefoglaló

A kutatási kérdések vizsgálata multidiszciplináris megközelítést igényel. Ennek alapján az alábbiakban felvázolt elméleti alapok elsősorban a nemzetközi kapcsolatok, a biztonsági tanulmányok és a stratégiai tanulmányok tudományterületének korábbi eredményeire épít. A disszertáció a közelmúlt amerikai és európai politikájának feltárásában támaszkodik a történettudomány módszereire támaszkodik.

Az alaphipotézis vizsgálatára egy többlépcsős folyamat keretében kerül sor. Tartalmi szempontból elsőként az amerikai stratégia tartalmának, a folytonosság és a változás tisztázásnak kérdése szükséges. Ennek alapján határozhatóak meg azok a fő amerikai célkitűzések és döntések a tágabb közel-keleti térségre nézve, amelyekhez az európai szövetségeseknek viszonyulnia kellett. Ezzel összefüggésben szükséges a releváns európai biztonsági érdekek és percepciók meghatározása. E vonatkozásban a három vezető nyugati-európai hatalom, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország biztonságpolitikája, valamint a 2000-es évek transzatlanti vitáiban új Európaként meghatározott kelet-európai szövetségesek releváns biztonságpolitikai jegyeinek vizsgálatára szorítkozunk. A három európai nagyhatalom vizsgálatát nemcsak méretük és befolyásuk indokolja, hanem az is, hogy eltérő biztonságpolitikai percepcióik és érdekeik miatt a többi nyugat-európai ország transzatlanti politikája rendszerint beleilleszthető e három nagy által képezett politika keretébe. Az új közép-európai NATO-tagállamokra viszont sajátos geopolitikai fekvésükből, történeti háttérükből adódóan szükséges külön figyelmet szentelni. A kutatási kérdésünk szempontjából releváns biztonságpolitikai tartalmak feltárása után kerül sor az amerikai stratégia hatásának vizsgálatára.

A tágabb közel-keleti térségre irányuló amerikai stratégia vizsgálatához több elemből álló elméleti keretre támaszkodunk. Ehhez elsődlegesen a biztonsági tanulmányok területéről a Michael L. Brown szerkesztésében 2000-ben napvilágot látott *Amerika stratégiai lehetőségei* (Brown et al [2000]) című munka által kidolgozott tipológiára támaszkodunk. A fent hivatkozott munkában kidolgozott izolacionizmus, a szelektív szerepvállalás, a kooperatív biztonság és az elsőség stratégiája olyan, a szakirodalomban elterjedt osztályozási rendszer, amely az Egyesült Államok sajátos

globális hatalmi státuszából és lehetőségeiből merít. (Posen – Ross: [2000]: pp. 3) E „nagy” stratégiák megértéséhez értelemszerűen szükséges az amerikai stratégiai gondolkodás történeti kontextusának a felvázolása, amelyben rendkívül hasznos támpontot ad a Walter Russel Mead által meghatározott amerikai külpolitikai történeti hagyományokra vonatkozó tipológiai felosztás. (Mead [2002]) a jeffersoni, a hamiltoni, a jacksoni és a wilsoni hagyományt különbözteti meg. A mindenkori amerikai politikai vezetés gondolkodására meghatározó befolyással voltak e megközelítések, és így ezek örökségei a „nagy stratégiában” is visszaköszönnek. Mindemellett szükséges a nemzetközi kapcsolatok főbb elméleti iskoláira, a realizmus, a liberalizmus és a konstruktivizmus téziseire is támaszkodnunk az amerikai külpolitika értelmezéséhez, valamint más államok – így esetünkben a vizsgált európai államok – külpolitikai világképével való könnyebb összehasonlítás végett. Ezen elméleti iskolák különböző magyarázatokat adnak azokra a meghatározó amerikai külpolitikai döntésekre, amelyek kutatási kérdésünk szempontjából relevánsak voltak. Ezek alapján nemcsak a változás és a folytonosság válhat jobban láthatóvá, hanem az egyes döntések stratégiai következményei is. Az elméletek ugyanis segítenek feltárni azokat a konfliktusokat, ellentmondásokat, amelyek az amerikai döntések mögött meghúzódó motivációk és az érintett külső szereplők percepciói között feszültek a vizsgált korszakban.

Az amerikai stratégia vizsgálatában szükséges az Egyesült Államok tágabb közel-keleti stratégiai pozícióijában bekövetkező változás vizsgálata is. A kutatási kérdés e vonatkozásban tehát az, hogy az alkalmazott stratégia erősítette vagy gyengítette az Egyesült Államok mozgásterét a tágabb közel-keleti térségben, valamint a transzatlanti kapcsolatokra tekintettel Európában. E tekintetben támaszt nyújthat Brown-féle stratégiai tipológia alkalmazása a Buzan-Waver-féle közel-keleti és európai regionális biztonsági komplexumra.

Az előbbieket mellett ahhoz, hogy az amerikai külpolitikát a nemzetközi rendszer jellegzetességeinek kontextusába tudjuk helyezni, támaszkodunk a Robert Cooper nevéhez fűződő premodern, modern és posztmodern nemzetközi rendszer tipológiai felosztására. (Cooper: [2000]) Ez utóbbi segítséget nyújt a tágabb közel-keleti térség és az európai, illetve a transzatlanti térség eltérő regionális hatalmi rendszerében rejlő sajátosságok bemutatásához. Emellett elengedhetetlen, hogy a transzatlanti viták során előtérbe került kemény hatalom és puha hatalom kérdéskörét is vizsgáljuk, a vonatkozó tézisünk szerint ugyanis ezek jelentős szerepet játszottak az amerikai és az európai

biztonsági percepciók különbözőségében. E tekintetben nagymértékben támaszkodunk Joseph Nye munkásságára.² Ezzel összefüggésben utalunk az erő szerepére és jellegére a különböző elméleti iskolák tükrében, összefüggésben olyan szerzők munkáira támaszkodva az amerikai hatalom jellegével, az amerikai hanyatlás-vitával kapcsolatban, mint Robert Kagan [2004], Colin S. Gray [2011], Charles Kupchan [2002], John Ikenberry [2011], Fareed Zakaria [2008].

A transzatlanti kapcsolatrendszer vizsgálatakor a nemzetközi kapcsolatok iskoláinak a katonai szövetségekre vonatkozó elméleteit hívjuk segítségül. A realista iskolán belül a klasszikus hatalmi egyensúlyon és a fenyegetés egyensúlyán alapuló elméletekre támaszkodunk, a liberális iskolán belül pedig a neoliberális institucionalizmusnak a szövetségekre vonatkozó tételeiből indulunk ki. A szövetségesek magatartásának vizsgálatakor kiemelt figyelmet szentelünk az unilateralizmus – multilateralizmus, valamint a kemény hatalom és a puha hatalom alkalmazásának preferenciáira. A NATO kohézióját egyrészt a szövetségesek közötti terhermegosztás (burden sharing) alapján vizsgáljuk. Amint alább részletezni fogjuk, ezen elméletek alkalmazásának keretében olyan indikátorokat fogunk vizsgálni, mint a katonai költségvetések alakulása, a szövetséges katonai szerepvállalás az Egyesült Államok vezette háborúkban és a koalíciós veszteségek alakulása. A tényleges terhermegosztás mellett azonban vizsgáljuk a politikai, stratégiai aspektusokat is az alábbi indikátorokkal: a stratégiai dokumentumokban meghatározott célkitűzések konvergenciájának változásai, a társadalmi percepciók alakulása, valamint a közös határozatok, intézkedések.

² Joseph Nye [2006]: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*; Joseph Nye [2011]: *The Future of Power*.

II/2. Elméleti keretek és fogalmi meghatározások az amerikai külpolitika vizsgálatához

II/2.1. Stratégia, külpolitika, biztonságpolitika

Az előbbiekben felvázolt metodológiai keretek tükrében szükséges a stratégia, a külpolitika és a biztonságpolitika körülhatárolása. Történetileg a stratégia a hadtudományok területéről származik, és a háborúhoz, illetve a katonai erő alkalmazásához kötődő fogalomként volt használatos. Clausewitz szerint a stratégia a katonai erő alkalmazásának módja a háború céljai érdekében (Clausewitz [1985]: pp. 140). Az államtudományok és a nemzetközi kapcsolatok terén használt stratégia fogalma azonban az elmúlt másfél évszázadban folyamatosan bővült.³ A stratégia így manapság a politikai, diplomáciai, gazdasági dimenziókat is magába foglalja (Beaufre [1965]: pp. 14), emellett nemcsak háborús időszakra, hanem békeidőszakra vonatkozóan is alkalmazzák (Kennedy [1991]: pp. 5; Bartholomees [2006]: pp. 79). A stratégia tág értelemben célok, módszerek megalkotását, erőforrások koordinálását, alkalmazását jelenti a nemzeti érdek előmozdítása és védelme érdekében. (Gaddis [2009]: pp. 7; Bartholomees: [2006]: pp. 79)

A biztonság, amely az államok legalapvetőbb érdekét, a túlélést szolgálja, és amelyben meghatározó szerepet játszik a katonai hatalom, továbbra is a stratégia fogalmának középpontjában van. A politika és a stratégia kapcsolatának meghatározásakor érdemes Clausewitz tételéből kiindulni, miszerint:

„A háború nem csupán valamely politikai ténykedés, hanem valójában politikai eszköz, politikai érintkezés folytatása: a politikai érintkezés végrehajtása, más eszközökkel.” (Clausewitz [1985]: pp. 28) *„...A stratégia az ütközet alkalmazása a háború célja érdekében. A stratégiának tehát meg kell határoznia egy célt a háború teljes műveleti oldalára nézve összhangban a szándékával.”* (Ibid pp. 133)

³ A stratégia fogalmának átalakulása tekintetében a fent hivatkozott munkákon túl szükséges az alábbiakra is utalni: Fuller, J.F.C. [1923]: The Reformation of War; Earle, Edward Mead [1943]: Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler.; Hart, B.H. Liddell [1954]: Strategy: The Indirect Approach.; Luttwak, Edward [1987]: Strategy: The Logic of War and Peace; Posen, Barry [1984]: The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars.

A politika primátusát a jelenkori stratégiai tudományok egyik vezető szakértője, Colin S. Gray is megfogalmazza, véleménye szerint a stratégiának olyan politikai célokat kell szolgálnia, amelyeket a politikum kívánatos elérendőknek tart (Gray [1999]: pp. 6). Noha Gray stratégia fogalma Clauswitzhez hasonlóan a katonai erőre koncentrál, és ekként hierarchikus viszonyt lát a politika és a stratégia között, ugyanakkor elismeri, hogy a két fogalom között kölcsönös függőség is van, tehát mellérendeltségi kapcsolatban is lehet értelmezni őket.

A politika, így a külpolitika és a stratégia kapcsolatának kettőssége a kibővített modern stratégia fogalomban még inkább jelen van. Egyfelől a politikum az, amely történeti-kulturális sajátosságokra épülve politikai folyamat eredményeként megalkotja a nagy stratégiát, benne politikai természetű preferenciákkal (Gray [1999]: pp. 7-8). E stratégia az elfogadásától kezdve egy olyan átfogó keretrendszert ad, amely alapvető irányokat szab a politikai cselekvés számára a meghatározott nemzeti célok elérése érdekében. A jelenkorban az államok rendszerint nemzetbiztonsági stratégia keretében fogalmazzák meg képüket a nemzetközi környezetről, benne az adott ország helyéről, biztonságát alapvetően meghatározó tényezőkről, lehetőségeiről, és a nemzeti célok elérését elősegítő politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai eszközök alkalmazásának koncepciójáról (Gazdag, 2011: 32). Az Egyesült Államok esetében is a mindenkori kormányzat által elkészített nemzetbiztonsági stratégia az a stratégiai dokumentumok hierarchiájának csúcsán álló dokumentum,⁴ amely különböző tervek és politikák gyűjteményeként iránymutatásként szolgál a kormányzati cselekvés, az ország erőforrásainak és képességeinek mozgósítása számára a nemzeti érdekek mentén, és amelyekből további ágazati stratégiák alkothatók. Ezen stratégiák mentén valósulnak meg az egyes szakpolitikák (policy), így többek között a kül-, biztonság- és védelempolitika, mint a külkapcsolatok biztonsági dimenzióját alapvetően meghatározó politikák tartalma és kimenete. A disszertációban tehát stratégia alatt az alapvető nemzeti célkitűzéseket és az elérésére szolgáló hatalmi eszközök alkalmazásának koncepcióját értjük, míg külpolitika alatt az előbbiek megvalósítására irányuló kormányzati cselekvést (Philip Zelikow [1994]: pp.155-159), noha e két fogalom éles

⁴ Az elnök által elkészítendő nemzetbiztonsági stratégiáról szóló beszámoló elkészítését az 1947. évi Nemzetbiztonsági Törvény írta elő. National Security Act [1947].

elhatárolása gyakran nem lehetséges, amint azt a szakirodalomban és a külpolitikáról szóló diskurzusban e két fogalom szinonimaként való gyakori használata is mutatja.

II/2.2. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskolái

A realista és neorealista elméletek⁵ szerint a nemzetközi rendszer anarchikus, ahol az államok legitim és hatékony nemzetközi erőszak monopólium híján csak magukra számíthatnak (self help) és legfontosabb céljuk a túlélés (survival) (Kiss J. [2009]: pp. 221). Ennélfogva az államok hatalom- és érdekmaksimalizálásra törekednek, az államok vezetőinek racionális, költséghaszon-elemzésen alapuló döntései mögött a nemzeti érdek érvényesítésének célja áll, így az államok közötti konfliktusok a rendszer lényegét képezik (*Ibid.* pp. 221). A realista világkép tehát egy nulla összegű végjátékként látja a nemzetközi erőviszonyokat, ahol az egyik állam nyeresége automatikusan a másik veszteségeként fogható fel.

A realista elméletben az államok közötti versengésben kitüntetett szerepe van a katonai erőnek, mint a hatalom egyik legfontosabb támaszának, és az azt magalapozó, minél nagyobb erőforrások feletti ellenőrzésnek, mint terület, népesség, gazdasági potenciál, stratégiai nyersanyagok. A nemzetközi rendszerben hatalmi egyensúly az, amely stabilitást és biztonságot eredményezhet. A realizmuson belül disszertációnk szempontjából érdemes említést tenni a defenzív és az offenzív realista irányzatokról. (Matus [2005]: pp. 73-75)⁶ A defenzív realisták szerint az államok nem a hatalmuk, hanem a biztonságuk maximalizálására törekszenek, a hódítás túlságosan költséges és kockázatos, ezért alapvetően védelmi jellegű doktrínák kialakításában érdekeltek. (Waltz [1979]: pp. 8) Az offenzív realisták ezzel szemben abból a feltételezésből indulnak, ki hogy az egyes államok soha nem lehetnek biztosak a többi állam

⁵ A klasszikus realizmus alaptételeit Hans Morgethau feketette le *Politics Among Nations* [1948] (A nemzetek közötti politika) című munkájában. A neorealizmus legjelentősebb képviselője Kenneth Waltz, aki a neorealizmus alapjait a *Theory of International Politics* [1979] (A nemzetközi politika elmélete) művében fektette le.

⁶ A defenzív realizmusról bővebben: Schweller, Randall L. [1996]: *Neorealism's Status Quo Bias. What security dilemma?*; Walt, Stephen M. [2002]: *The Enduring Relevance of the Realist Tradition*.

szándékában, így a legrosszabbra kell felkészülniük, ami a hatalmuk maximalizálására készíti őket. (Mersheimer [2001]: pp. 2) Ennélfogva különösen a nagyhatalmak állandó hatalmi versengésben vannak, és állandó készíttést éreznek hatalmuk növelésére, amely olykor hódításban ölt testet. Míg tehát a defenzív realizmus alapvetően a nemzetközi rendszerben a status quo érvényesülését hirdeti, addig az utóbbi a hatalmi harcból adódó állandó változásra helyezi a hangsúlyt.

A liberalizmus és neoliberális elméletek⁷ szerint a nemzetközi rendszerben az együttműködés legalább annyira meghatározó, mint a konfliktus. (Kiss J. [2009]: pp. 304) A nemzetközi kapcsolatokban a gazdasági fejlődés, a jólét növelése az elsődleges cél a biztonság és a hatalom növelése helyett. A demokratikus béke koncepciójából kiindulva a liberalizmus szerint hosszú távon a demokrácia terjedése a záloga a nemzetközi békének és stabilitásnak. A nemzetközi kapcsolatokban az államok mellett növekvő szerepet tulajdonítanak a nem állami szereplőknek, a gazdasági és civil szereplőknek, valamint a különböző transznacionális hálózatoknak. Az államok cselekvését a liberálisok szerint alapvetően a belső társadalmi struktúrák és társadalmi érdekek határozzák meg (Kiss J. [2009]: pp. 325). Az iskola emellett különös hangsúlyt fektet a normák, a nemzetközi intézmények és a nemzetközi szervezetek jelentőségére, amelyek a liberális elméletek szerint meghatározó befolyással vannak az államok magatartására. A neoliberális iskola egyik ágaként meghatározható interdependencia elmélet (Keohane – Nye [1977]) szerint kölcsönös függőségi viszonyok vannak, ezeken belül ugyan egyes államok kedvezőbb pozícióban vannak, különböző az interdependencia érzékenységük és sebezhetőségük, ám az ebből adódó hatalmi előnyüket, befolyásukat csak nemzetközi normákon és intézményeken keresztül tudják érvényesíteni. Az amerikai külpolitikai gondolkodásban a liberalizmus gyakran összekapcsolódik a wilsonizmus fogalmával, a Woodrow Wilson elnök által képviselt külpolitikai elvek nyomán. Az amerikai liberális külpolitika első koherens

⁷ A nemzetközi kapcsolatok liberális iskolája a klasszikus liberalizmus képviselőinek (John Locke, David Hume, Immanuel Kant, Adam Smith, Joseph Schumpeter) elméleti munkáira épül. A liberális iskola jelentősebb képviselői és munkái: Doyle, Michael W. [2008]: *Liberalism and Foreign Policy*; Krasner, Stephen D. [1983]: *International Regimes*; Moravcsik, Andrew [1992]: *Liberalism and International Relations Theory*; Moravcsik, Andrew [1997]: *Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics*.

megfogalmazása Wilson elnöknek az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián képviselt 14 pontjához fűződik.⁸

A konstruktivizmus⁹ szerint az államok racionálisan meghatározott „homo economicus” felfogás helyett „homo sociologus”-ként viselkednek a nemzetközi rendszerben. Vagyis nem létezik olyan objektív külső valóság, amelyet felmérve az államok vezetői racionálisan döntenének érdekeik szerint, hanem az általuk konstruált szubjektív világkép, az azt meghatározó normák, értékek lesznek iránymutatóak (Kiss J. [2009]: pp. 356-357). Az úgynevezett konstituáló normák nemcsak befolyásolják, hanem meghatározzák az államok külpolitikai magatartásának identitását (Katzstein [1996]: pp. 22). Ezek kialakulásában döntő szerepe van az identitás kérdésének és az irányadó normáknak, vagyis a történeti kulturális gyökereknek, az adott nemzet, állam a történelemben elfoglalt szubjektív világképének. Az államok viselkedését döntő mértékben meghatározzák történetileg kialakult, kulturálisan jelentősen meghatározott barát-ellenségképek.

II/2.3. A Walter Russel Mead féle történeti hagyományok

A Walter Russel Mead által meghatározott négy fő amerikai külpolitikai történeti hagyományból három egy-egy elnökhöz – Thomas Jefferson, Andrew Jackson, Woodrow Wilson –, egy pedig egy pénzügyminiszter, Alexander Hamilton nevéhez köthető (Mead 2002, pp. 56). A jeffersoni hagyományt az elzárkózás, az izolacionizmus vezérli. Jeffersonnak az Egyesült Államok által követendő külpolitikáról alkotott képe alapvetően demokrácia-felfogásából eredeztethető. Jefferson a föderalistákkal szemben, akik egy erős, hatékony szövetségi hatalmat preferáltak, konföderációban gondolkodott, amely „minimalista” államfelfogást képvisel, vagyis az egyén minél nagyobb

⁸ Wilson elnök 14 pontjából kiemelendő a nyilvános diplomácia (1. cikk), a szabadkereskedelem támogatása (2. cikk), önrendelkezés elve az Oszák-Magyar Monarchia népei számára, népszövetség felállítása (14. cikk). (Wilson, Woodrow [1918])

⁹ A konstruktivista iskola képviselői közül ehelyütt megemlítendő Alexander Wendt [1999]: *The Social Theory of International Politics* és, Peter J. Katzenstein [1996]: *The Culture of National: Security Norms and Identity in World Politics* című munkái.

szabadsága mellett a tagállamok nagyobb önállósága és a gyenge központi hatalom mellett érvelt. (*Ibid*, pp. 174-217) Jefferson szerint, ha az Egyesült Államok túlságosan befolyik a nemzetközi politikába, azzal saját politikai rendszere is kompromittálódik, elvesztve ezáltal különleges jellegét. Összességében a nemzetközi kapcsolatok természetéhez való viszonyában a liberális-nacionalista megközelítéshez áll közel.

A hamiltoni hagyomány Alexander Hamiltonról, az Egyesült Államok első pénzügyminiszterétől kapta nevét. Hamilton országa gazdasági megerősödése érdekében jelentős tényezőnek vélte a szövetségi állam pénzügyi megerősödését, az ipari vállalkozások fejlődését és az USA kereskedelmi érdekeinek képviseletét. (*Ibid*, pp. 99-131) E koncepció szerint a külpolitikában az USA gazdasági érdekeinek védelme kell, hogy meghatározó szerepet kapjon. Vagyis a nemzeti érdekek előtérbe helyezése, az eszmei, ideológiai tényezők marginális szerepe tekintetében a realista külpolitikai iskolával rokonítható. A hamiltoni hagyomány tehát alapvetően realista-internacionalista megközelítést képvisel.

A jacksonizmus Andrew Jackson elnökről kapta a nevét, aki szókimondó, leegyszerűsített világképpel bíró, határozott hadvezérként szerzett hírnevet. A jacksonisták világról alkotott felfogásában egyrészt jelen van az eredendő pesszimizmus. A világot alapvetően veszélyes, anarchikus helynek tekintik, ahol a hobbes-i farkastörvények uralkodnak, a túléléshez pedig erő kell (*Ibid*, pp. 218-263). Másfelől az Egyesült Államokat egy különleges nemzetnek tekinti az egyedülálló politikai rendszere és a szabadságjogok széleskörű érvényesülése miatt, amely ha külső konfliktusba keveredik, nemcsak nemzeti érdekből jogosult megvédeni az érdekeit, hanem magasabb rendű morális okok miatt is elfogadható, hogy az ellenfélre megsemmisítő vereséget mérjen. A jacksonista nézetekben ugyanakkor nincs eredendően benne, hogy az Egyesült Államoknak az értékei és politikai rendszere világméretű terjesztésével aktívan jelen kell lennie a világ ügyeiben. Ez csak a XX. század elején, a wilsonizmussal jelenik majd meg. A jacksonizmus tehát egyfelől realista, másfelől nacionalista.

A wilsoni, idealista világkép egy olyan nemzetközi rendszert hirdetett meg, amelyben a joguralom érvényesül, és amely a nemzetek közötti együttműködésre, a viták békés rendezésére épül (*Ibid*, pp. 132-173). Mindez egy kollektív biztonsági rendszer formájában ölt testet, amelyben a nagyhatalmaknak kiemelt szerepe és felelőssége van a nemzetközi béke és rend fenntartásában. E koncepció tükröződött

Woodrow Wilson elnöknek az első világháborút követően a Népszövetség létrehozására vonatkozó javaslatában. A wilsoni hagyományokat követők szerint az Egyesült Államoknak, mint minden más hatalomtól eltérő, különleges országnak, morális alapon kötelessége a liberális értékek világméretű védelme és terjesztése. Ennélfogva az erő alkalmazása ezen célok érdekében legitim. A wilsonizmus tehát liberális internacionalista jegyeket hordoz magában.

Az amerikai külpolitikai hagyományok közül több is részben fedi a realizmus tételeit. A hamiltoni hagyomány a realizmushoz hasonlóan érdekvezérelt, értéksemleges külpolitikát hirdetett, ugyanakkor elsősorban a gazdasági lehetőségekre fókuszált a hatalmi politika helyett. A jacksoni hagyománynak a nemzetközi rendszer anarchizmusáról, vagyis az erőszakon alapuló hatalmi versengésről alkotott világképe szorosan köthető a realista elméletekhez. Másfelől a jacksonizmus az amerikai nemzetről alkotott képe, illetve az amerikai nemzet kivételes jellegéhez (excepcionizmusához), küldetéséhez kapcsolódó nézetei miatt a korábban tárgyalt konstruktivista elmélethez is rokonítható. Amint utaltunk rá, a külpolitikai történeti hagyományok közül az amerikai identitás különlegességére vonatkozó világkép miatt a jacksonizmus hordoz magában rokonjegyeket a konstruktivizmussal, ugyanakkor hasonló megfontolások alapján a wilsonizmus ehhez az elmélethez is köthető.

II/2.4. Amerikai globális stratégiák

Neo-izolacionizmus

A neo-izolacionizmus vázolja fel a legkevésbé ambiciózus stratégiát az Egyesült Államok számára. A nagyhatalmi versengéstől való elzárkózásnak komoly hagyományai voltak az amerikai politikai életben, a tengelyhatalmakkal szemben vívott második világháború és a Szovjetunió jelentette hidegháborús veszély azonban hosszú évtizedekre marginalizálta az izolacionista politikai elképzeléseket. Az egyetlen potenciális rivális hatalom, a Szovjetunió eltűntével azonban ismét nagyobb teret kaphattak a bezárkózás politikájára vonatkozó elképzelések. Az izolacionizmus által hirdetett stratégia csak a szűk értelemben vett létfontosságú nemzeti érdekek, vagyis a szuverenitás, az amerikai állampolgárok és területvédelmére, a szűk értelemben vett nemzetvédelemre kíván fókuszálni (Gholtz et al [2000]: pp. 55). A realista elméleti

keretekben gondolkodó izolacionisták arra mutattak rá, hogy a Szovjetunió felbomlásával a fent vázolt hagyományos kihívás nem fenyegeti az Egyesült Államokat. Semelyik másik nagyhatalom, sem Oroszország, sem Kína, sem az európai államok nem jelenthettek katonai fenyegetést az Egyesült Államokra nézve. A nukleáris fegyverek területén mutatkozó erőviszonyok még inkább az USA javára billentették az erőegyensúlyt, mindemellett a többi nagyhatalom kezében lévő nukleáris erő egymás feltartóztatását is szolgálta. Ezen stratégia szerint az Egyesült Államok nem vállalhatja fel a világ csendőre szerepét, nem avatkozhat be helyi konfliktusokba, az Egyesült Államok biztonságát az szolgálja leginkább, ha nem avatkozik be külső szereplőként.

Szelektív szerepvállalás

A szelektív szerepvállalás stratégia a nagyhatalmak közötti béke fenntartására összpontosít (Art [2000]: pp. 141-147). Az izolacionistákhoz hasonlóan ez esetben is a hagyományos realista megközelítésből kiindulva a nagyhatalmak közötti erőegyensúlyra összpontosít. Ugyanakkor ezen stratégia alapján az Egyesült Államok érdeke nemcsak az, hogy a saját biztonsága elleni közvetlen kihívást visszaverje, hanem hogy megakadályozzon bármiféle háborút a nagyhatalmak között – abból a történelmi tapasztalatból, hogy elsőszámú hatalomként nem vonhatja ki magát a nagyhatalmak közötti konfliktusokból, különös tekintettel a tömegpusztító fegyverek lehetséges bevetéséből adódó kockázatokra. A stratégia szerint a status quo megőrzése és biztosítása érdekében az Egyesült Államok a nukleáris erejével kell, hogy az elrettentést nyomatékosítsa a kulcsfontosságú régiókban, garanciát adva a szövetségeseinek. Az izolacionistákhoz képest tehát aktívabb nemzetközi szerepvállalást vázol fel az Egyesült Államok számára, de nem kívánja az USA erőforrásait világcsendőri feladatokra vagy hegemonikus uralom aktív biztosítására felhasználni.

A stratégia a nukleáris fegyverekre, illetve azok proliferációjára kiemelt figyelmet fordít, de a nukleáris fegyverkezés jelentette kihívást az adott regionális hatalmi vetélkedéssel, más hatalmi szempontokkal együttesen, teljes összefüggésében értékeli. Vagyis például az iráni vagy az észak-koreai nukleáris programot kihívásnak tekinti, de az USA nemzetbiztonsága szempontjából csak abban az esetben lennének létfontosságú következményei, ha az adott térség egészének stabilitása más tényezőkkel is összefüggésben közvetlen fenyegetésnek lenne kitéve.

A kulcsrégiók – Európa, Kelet-Ázsia, Közel-Kelet – stabilitása, a hidegháború utáni nagyhatalmi status quo megőrzése, pontosabban az amerikai vezető szerep fenntartása központi eleme a korlátozott beavatkozás stratégiájának. Ennek egyik legfontosabb eszköze a szövetségi rendszerek, így például a NATO fenntartása. Lokális, korlátozott államközi vagy államon belüli fegyveres konfliktusok, így például az etnikai konfliktusok elsősorban abból a szempontból figyelemre méltók az Egyesült Államok biztonsága szempontjából, hogy nagyhatalmi konfliktushoz vezethetnek-e. A humanitárius intervenció eshetőségét tehát elsősorban ezen szempont mérlegelése alapján kell eldönteni – nem zárja ki tehát előzőleg ezt a lehetőséget, de inkább csak kivételes esetben, a nagyhatalmak közötti béke megőrzésének szem előtt tartásával kerülhet rá sor.

Kooperatív biztonság

A kooperatív biztonság a béke oszthatatlanságának tételéből indul ki (Nolan [2000]: pp. 179). Vagyis az Egyesült Államoknak elemi érdeke a béke megőrzése vagy helyreállítása. A stratégia alapvetően liberális elveken alapul. Egyrészt a nagyhatalmak közötti együttműködés fokozódását vetíti előre, részben azért, mert ezek a nagyhatalmak a kilencvenes években már demokráciák, vagy éppen demokratizálódtak, és történelmi példák azt mutatják, hogy demokráciák nem háborúznak egymással. A kooperatív biztonság bármilyen agressziót az egész rendszer elleni fenyegetésnek tekint, amellyel szemben kollektív biztonsági rendszer alapelveinek megfelelően a nemzetközi közösségnek fel kell lépnie. Ezért kitüntetett feladat hárul a nemzetközi szervezetekre a nemzetközi béke fenntartásában és a válságkezelésben. Az új biztonsági környezetben a tömegpusztító fegyverek proliferációja azt jelenti, hogy a világ bármely pontján tapasztalható fegyverkezési verseny vagy háború kihatással lehet a globális biztonságra. Az új stratégiai környezet egyik legfontosabb jellemzője a „stratégiai interdependencia”. Bármilyen biztonsági kihívás, fenyegetés, háború azzal a veszéllyel jár, hogy továbbterjed a növekvő nemzetközi interdependencia, a globalizáció miatt. A nukleáris non-proliferációs erőfeszítések fontosak, mert a nukleáris fegyverek az agresszoroknak kedveznek. A stratégia abból a feltevésből indul ugyanis ki, hogy az agresszorok tipikusan antidemokratikusak és érzéketlenek az áldozatokra, míg a potenciális demokráciák érzékenyek az áldozatokra, így kisebb eséllyel sietnének a megtámadott segítségére. A kooperatív biztonságra jellemző

nukleáris non-prolifereáció a hagyományos leszerelés mellett azt a célt szolgálja, hogy az agresszióhoz szükséges katonai eszközök eltűnjenek, és az államok közötti bizalom növekedjen.

A kooperatív biztonság támogatói bíznak az Egyesült Államok katonai felsőbbségében, képességeiben, amely hatékonyabb és talán költségkímélőbb is, mint a hagyományos szankciós politika. A kooperatív biztonság tehát nem jelenti a katonai erő elvetését. Abból a feltevésből indul ki, hogy az államok egyre nagyobb mértékben együttműködésre fognak törekedni, a kialakuló új nemzetközi rendszer fő jellemzői a demokratizálódás, a piacgazdaság, a globalizáció térnyerése lesznek, a fegyverkezési verseny helyett pedig a leszerelés, a támadó jellegű nemzetvédelmi doktrínák helyett hangsúlyozottan a védelmi képességek kerülnek előtérbe. A nemzetközi közösségnek, élén az Egyesült Államokkal, néhány lator államot kell megfélemlítenie, feltartóztatni, megbüntetni, vagy adott esetben rezsimváltást kikényszeríteni. A nemzetközi szervezetek, intézmények a nemzetközi együttműködés erősítésén, az általános bizalomépítésen túl legitimációt biztosítanak a nagyhatalmak számára az esetleges lator államokkal szembeni fellépéshez.

Elsőség

Az elsőség stratégiája a hatalom és a hegemon által biztosított béke jelentőségének realista feltevéséből indul ki, amennyiben különöse hangsúlyt fektet a hatalommaximalizálás és a katonai erő szerepére (Wohlworth [2000]: pp. 273-309). A legfontosabb cél ez esetben is a nagyhatalmak közötti béke fenntartása, illetve az Egyesült Államokkal szemben ellenséges hatalmak felemelkedésének megakadályozása. Az elsőség stratégiája szerint azonban nem elegendő szövetségesek támogatásával a békét és a hatalmi egyensúlyt biztosítani, hanem az USA-nak önmagában is képesnek kell lennie minden potenciális ellenfelet legyőzni, ha szükséges. A nemzetközi rend, a hidegháború utáni status quo biztosításának a kulcsa nem az óvatos hatalmi egyensúlypolitika, hanem az amerikai elsőbbség megőrzése és megerősítése, a potenciális ellenfelek felemelkedésének megakadályozása, vagyis a stratégia határozottan unipoláris rendben gondolkodik. A demokrácia, a piacgazdaság, az emberi jogok ügyének támogatása globális amerikai érdek, különösen az olyan potenciális rivális nagyhatalmak vonatkozásában (Oroszország, Kína), amelyek hajlamosak és képesek lehetnek idővel expanzív külpolitikát folytatni. A liberális

alapokon nyugvó kooperatív biztonság támogatóihoz hasonlóan úgy értékeli, hogy ezen értékek adoptálása elősegíti az amerikai érdekek érvényesülését. Ugyanakkor szkeptikus a nemzetközi szervezetek hatékonyságát illetően, bár adott esetben felhasználhatóak a hegemon hatalom politikájának legitimizálására.

A proliferáció elleni küzdelem fontos eleme ennek a stratégiának, mivel a tömegpusztító fegyverek terjedése komoly akadálya lehet az amerikai külpolitikai mozgástérnek, adott esetben katonai műveleteknek, mivel megnöveli azok kockázatait és költségeit. A lokális etnikai-vallási konfliktusok csak abban a tekintetben jelentősek, ha kihatással lehetnek a nagyhatalmi erőviszonyokra, egyéb esetekben a kooperatív biztonság támogatóival ellentétben nem tartják őket jelentős kockázatnak az amerikai nemzetbiztonság szempontjából.

Az elsőséget szorgalmazó stratégia szerint az amerikai politikai-katonai jelenlétet nemcsak meg kell őrizni, hanem lehetőség szerint ki is kell terjeszteni a kulcsrégiókban. Európában ez a NATO megerősítését és bővítését, valamint Oroszország feltartóztatását foglalná magába. Kelet-Ázsiában és a Közel-Keleten szintén a hagyományos amerikai szövetségesek támogatását, valamint a regionális potenciális „kihívók”, az amerikai elsőséget leginkább megkérdőjelező hatalmak, Kína, Irán ellenőrzését jelentené.

II/2.5. Az elméleti megközelítések összevetése a kutatási kérdés tükrében

A fentiekben felvázolt nemzetközi elméleti iskolák, amerikai történeti hagyományok és stratégiák értelemszerűen eltérő minőségük okán nem feleltethetők meg maradéktalanul egymással, de lényeges párhuzamosságok vonhatók közöttük. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskolái elsődlegesen a nemzetközi rendszer egészének működésére vonatkozóan alkotnak magyarázatokat. A Walter Russel Mead által felvázolt történeti hagyományok csakúgy, mint a hivatkozott amerikai stratégiák viszont a történetileg kialakult amerikai külpolitikai iskolákat vázolják fel és rendszerezik. E történeti iskolák és stratégiák tehát az egyes amerikai kormányok vagy vezetők külpolitikai szemléletének, gyakorlatának leírására szolgáló jelzőként is használatosak. Ugyanakkor a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskolái is meghatározhatják, vagy inkább leírhatják

az egyes nemzetközi szereplők – pontosabban az egyes államok vezetőinek – szemléletét, ennél fogva helyénvaló realista, liberális, vagy konstruktivista külpolitikáról beszélni.

A realizmus egyes tételei különböző amerikai történeti iskolákhoz köthetők. A hamiltoni hagyomány a realizmushoz hasonlóan is érdekvezérelt, értéksemleges külpolitikát hirdetett, ugyanakkor elsősorban a gazdasági lehetőségekre fókuszált a hatalmi politika helyett. A jacksoni hagyománynak a nemzetközi rendszer anarchizmusáról, az erőszakon alapuló hatalmi versengésről alkotott világgépe köthető a realista elméletekhez, a normatív alapon álló személete az amerikai kivételességről azonban megkülönbözteti a realizmustól. A stratégiák közül a klasszikus realizmushoz leginkább a szelektív szerepvállalás, vagy más néven „külső egyensúlyozás” (off-shore balancing) köthető, amit alátámaszt, hogy a meghatározó amerikai realista gondolkodók az elmúlt két évtizedben az amerikai külpolitikáról írt elemzéseikben, kritikájukban rendszerint a szelektív szerepvállalás stratégiáját tartják követendőnek. A klasszikus liberalizmus iskolájához egyértelműen a wilsoni hagyomány és a kooperatív biztonság stratégiája köthető. Az amerikai nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalomban, különösen a publicisztikában gyakran szinonimaként használják a liberális és a wilsoni jelzőt.

A konstruktivizmus és a történeti iskolák összevetésénél célszerű abból kiindulni, hogy értelemszerűen mindegyik az Egyesült Államok egyedi történeti, geopolitikai adottságai mellett az amerikai identitás sajátosságaiból indul ki, abból vezeti le tételeit. A konstruktivizmus mint a szociológia területéről átszivárgó elmélet ugyanis elsősorban az egyes külpolitikai hagyományok és stratégiák belső történeti-kulturális gyökereire segít rávilágítani. A realista és a liberális iskola – az iskolák mögött álló filozófiai irányzatokból kiindulva – viszont a nemzetközi rendszer egészének leírására és magyarázatára fókuszál. Ennél fogva a jeffersoni hagyomány, amely az egyéni szabadság kiteljesítésén és az állami szerepvállalás minimalizálásán keresztül a külpolitikai elzárkózásra épül, éppúgy köthető a konstruktivizmushoz, mint a jacksonizmus, vagy éppen a wilsonizmusnak az amerikai kivételesség tudatból táplálkozó aktivista arculata. Hasonlóképpen a stratégiák esetében a jeffersoni örökségre építő izolacionizmus éppúgy táplálkozik az amerikai identitásból, mint a globális elsőség stratégiája.

Az amerikai külpolitika értelemszerűen nemcsak az egyes korszakok, hanem a különböző régiók és államok felé is differenciált a változó stratégiai érdekek függvényében. A Buzan-Waeber féle regionális felosztást alapul véve a vizsgált korszakban más stratégia volt domináns a tágabb közel-keleti térség, más Európa, valamint a disszertáció által nem érintett egyéb régiók felé. Az eltérő régiókra nézve az amerikai stratégiák különböző jegyei érvényesülhetnek, ezek összességében határozzák meg a nagy stratégia minőségét.

Az amerikai tágabb közel-keleti stratégia folytonosságára vonatkozó hipotézisünk jelentős mértékű hasonlóságot feltételez a Bush-kormányzat és az Obama-kormányzat között a Mead-i és a Brown-i tipológiát illetően. A transzatlanti együttműködés minőségére nézve összetettebb összefüggések állhatnak fenn. A kooperatív biztonság megléte nagy valószínűséggel az együttműködés irányába hat, míg az elsőség stratégiája a kapcsolatok gyengítése felé hathat. Ez utóbbi esetben azonban megemlítené, hogy amennyiben az elsőség stratégiájának keretében kialakított külpolitika célok megegyeznek egyes szövetségesek stratégiai céljaival, úgy az a kapcsolat erősítése felé is hathat. Figyelembe kell venni továbbá a NATO európai szövetségeseire általában jellemző „free rider” státuszt. Ennek keretében az európai szövetségesek a biztonságuk egy részének költségeit áthárítják az Egyesült Államokra, és az amerikai biztonsági garanciákra hagyatkozva alacsonyan tartják védelmi költségeiket a szociális és egyéb állami kiadások javára. Vagyis lemondanak a hatékonyabb védelmi képességekről, és következésképp az erőteljesebb biztonságpolitikai érdekérvényesítés lehetőségéről. Ennek függvényében az elsőség stratégiája, amely jelentős katonai jelentéssel feltételez a kulcsrégiókban, így Európában is, nem jelenti feltétlenül a transzatlanti kapcsolatok gyengítését.

A szelektív szerepvállalás esetében hasonlóképpen több következtetésre is juthatunk. Amennyiben a konkrét amerikai katonai szerepvállalás egyezik az európai szövetségesek érdekeivel, úgy az értelemszerűen a kapcsolatok erősítésének irányába hat, amennyiben viszont nem fedik azokat, úgy az potenciálisan gyengítheti a kapcsolatok minőségét.

II/3. A transzatlanti kapcsolat és az amerikai befolyás vizsgálata

II/3.1. A premodern, modern és posztmodern nemzetközi rendszer

A premodern, modern és posztmodern nemzetközi rendszer (Cooper [2000]: pp. 2) tipológiájának alkalmazása azért lényeges a kutatási kérdésünk szempontjából, mert segítséget nyújt annak a nemzetközi környezetnek a differenciáltságának bemutatásában, amelyben az Egyesült Államok globális hatalomként cselekszik.

A premodern államok egyik legfőbb sajátossága az, hogy az államiság Max Weber-féle kritériuma, a legitim erőszak állam általi kizárólagos birtoklása nem érvényesül. Az ilyen államok törekenyek, a központi kormányzat – amennyiben létezik – legitimitása megkérdőjelezett. Az ilyen államokkal bíró térségekre a rendezetlenség jellemző. Történetileg a vesztfáliai rendszer előtti Európa is ilyen premodern rendszert képezett, amíg át nem vette a helyét a modern államok és hatalmi egyensúlyon alapuló nemzetközi rendszer kialakulása. A modern államokra jellemző a szuverenitás kiteljesedése, a bel- és külpolitikai terek éles elválasztódása, az állam erőszakmonopóliumának érvényesülése. A klasszikus nemzetközi rendszerben az államok készek fegyveres erővel kikényszeríteni egymás ellenében nemzeti érdekeiket. A modern nemzetközi rend a hatalmi egyensúlyon vagy az olyan hegemon hatalom jelenlétén nyugszik, amely biztosítja a status quot.

A modern európai nemzetközi rendszer Cooper értékelése szerint az 1989-ben bekövetkező változások nyomán ért véget. Ehhez előfeltételként szükség volt a posztmodern államok kialakulására Nyugat-Európában. A posztmodern államok elvesztik szuverenitásuk jelentős részét, a bel- és külpolitikai határvonalak elmosódnak, és a hatalmi egyensúlyon alapuló rend helyébe egy más típusú, az államok szorosabb együttműködésén alapuló rend lép. A posztmodern Európa kialakulását az európai integrációs szerződések, valamint a NATO és a CFE szerződések¹⁰ biztosította egyensúly és transzparencia mozdította elő.

A poszt-hidegháborús korszakban mindhárom rendszer jelen van a világban. Míg az Egyesült Államokat leginkább modern államként lehet jellemezni, és döntően a modern nemzetközi rendnek megfelelően tekint külkapcsolataira – bár Kanadához és

¹⁰ Conventional Forces Europe – európai hagyományos fegyverek korlátozásáról szóló szerződés

európai szövetségeseihez való viszonyában poszt-modern elemeket is találhatunk –, addig Nyugat-Európát posztmodern nemzetközi rendként lehet leírni. Az Egyesült Államok és Európa kapcsolatait a szerteágazó transzatlanti együttműködés, a NATO és általában az intézmények és normák szerepe jellemzi a kétoldalú kapcsolatokban, továbbá a közös kulturális értékek következtében ez a dimenzió sok tekintetben posztmodern nemzetközi rendszer jegyeit viseli. A tágabb közel-keleti térségben ehhez képest a modern (pl. a Perzsa-öböl hatalmi egyensúly rendszere) és a premodern (pl. afganisztáni-pakisztáni határvidék) nemzetközi rend jellemzői dominálnak. Ez utóbbi sajátosságok tehát az Egyesült Államok és más külső hatalmak közel-keleti politikáját is nagymértékben meghatározzák.

Az Egyesült Államok közel-keleti szerepvállalásának eredményességére vonatkozó hipotézisünk értelmében a tágabb Közel-Keletre jellemző premodern regionális rendszer negatívan befolyásolta az amerikai külpolitika eredményességét. Az alaphipotézisünk, valamint az eltérő fenyegetettség-percepciókra vonatkozó hipotézisünk függvényében az amerikai külpolitikának, az európai regionális biztonsági komplexumnak és a közel-keleti regionális komplexumnak a Cooper-féle tipológiában megmutatkozó különbözősége megnehezítette az egységes transzatlanti fellépést a közel-keleti térségben.

II/3.2. Az amerikai befolyás mérése

A disszertációnk központi tézisében megfogalmazott amerikai hatalom mértékének változását az alábbi módszertani eszközökkel vizsgáljuk. A hatalom olyan komplex jelenség, amelynek politikai, katonai, gazdasági, kulturális dimenziói is vannak. Így egy államnak más állammal vagy államokkal szembeni hatalma, vagyis arra való képessége, hogy befolyásolja a viselkedését más államoknak bizonyos eredmény elérése érdekében (Nye [2002]: pp. 3),¹¹ alapvetően a fenti dimenziókon keresztül

¹¹ A hatalom jelentéséről, pontos tartalmáról különböző elméletek léteznek, a hatalom jelentésével kapcsolatban ehelyütt az alábbi munkákra érdemes utalni: (Dahl, Robert A. [1968]: *Power*; Keohane, Robert O. and Nye, Joseph S. Jr. [1977]: *Power and Interdependence*; Oppenheim, Felix E. [1981]: *Political Concepts: A Reconstruction*; Morriss, Peter [1987]: *Power: A philosophical analysis*. A Nye

valósulhat meg. Ezek a kapcsolatok dependenciákat és interdependenciákat hoznak létre. Mindegyik fenti dimenzióknak továbbá vannak mérhető és nem mérhető aspektusai. E tekintetben első lépcsőként áttekintést adunk mérhető katonai és a gazdasági változók segítségével az Egyesült Államok közel-keleti regionális jelenlétével, valamint interdependenciákkal kapcsolatban. A katonai dimenzióban így vizsgáljuk a térségben állomásozó amerikai katonai erők létszámának alakulását és elhelyezkedésüket, az amerikai védelmi kiadások arányát a térség meghatározó hatalmainak védelmi kiadásaihoz képest, az amerikai és szövetséges csapatok veszteségeinek alakulását a vizsgált időszakban. Gazdasági oldalról a következő adatsorokat vizsgáljuk: a térségbeli amerikai befektetések volumene és aránya a térségben lévő összesített külföldi befektetésekhez képest, hasonlóképpen a kereskedelmi volumeneket és arányokat, valamint külön kitérünk az olaj és földgázszektorok vizsgálatára az előbbi aspektusok alapján.

E fenti adatsorok értelemszerűen csak a politikai környezetbe ágyazva adhatnak valódi támpontot a térségbeli amerikai befolyás változásairól. Disszertációnkban a politikai dimenzió vizsgálatára helyezzük a hangsúlyt, vagyis arra, hogy az Egyesült Államoknak milyen politikai mozgástere adódott befolyásának érvényesítésére a régióban. Ez döntő mértékben függ attól, hogy a térség releváns politikai szereplői hogyan viszonyultak az Egyesült Államok külpolitikájához, mennyiben támogatták vagy segítették elő azt. Hipotézisünk szerint a térségbeli nagyarányú katonai szerepvállalása – különös tekintettel az iraki és az afganisztáni háborúkra – jelentősen hozzájárult az Egyesült Államok politikai mozgásterének csökkenéséhez. Gazdasági dimenzióban pedig a térségre nézve nem volt az Egyesült Államoknak olyan mértékű befolyása, amellyel jelentősen kompenzálni tudta volna a politikai veszteségeit. Sőt, a térségbeli energiaforrások zavartalan kitermelése, világpiacra juttatása, különösen az olaj világpiaci árának alakulása miatt erőteljes közvetett interdependenciával kellett – illetve kell – az Egyesült Államoknak számolnia.

által használt fogalom a lényegét tekintve azonos a Hans Morganthau által alkalmazott fogalommal: *a hatalom mások ellenőrzésének vagy vezetésének birtoklása*”.(Morgenthau [1948])

II/3.3. A NATO és a transzatlanti kapcsolatrendszer kohéziójának kérdése

A katonai szövetségek kialakulására tekintettel a realisták a korábbiakban felvázolt tételekből indulnak ki, miszerint az anarchikus nemzetközi rendszerben az államok racionális aktorként hatalommaximalizálásra törekednek a nemzeti érdekeik szerint. Ennek alapján a klasszikus realista iskola képviselői, mint Hans Morgenthau és George Liska, a hatalmi egyensúly koncepciójára vezették vissza a szövetségek eredetét. (Morgenthau [1948]; Liska [1962]) A klasszikus realizmusra építkezve Kenneth Waltz dolgozta ki legteljesebben neorealista megközelítésben a hatalmi ellensúly elméletet. (Oest [2007]: pp. 28) Waltz szerint az államok azért lépnek szövetségre egymással, hogy ellensúlyozzák az erősebb állam vagy államok hatalmát. (Waltz [1987]) Azzal, hogy a gyengébb államok szövetségre lépnek egymással az erősebb ellenében, egyrészt azt kívánják biztosítani, hogy ne legyen olyan hegemon hatalom, amely a nemzetközi rendszerben domináns szerepet kap, másrészt saját relatív pozíciójukat javítják a koalíciójukon belül. A szövetségek az államok biztonságmaximalizálására való törekvésére tekintettel alapvetően defenzív célokat szolgálnak. Waltz elméletében önmagában a relatív erősebb hatalom az, amely ellen a gyengébb államok ellensúlyt akarnak képezni.

Waltz elméletét Stephen Walt fejlesztette tovább a fenyegetés ellensúlyáról alkotott elméletében. (Walt [1987]) Walt szerint a szövetségek létrejöttét nemcsak önmagában a hatalom eloszlása határozza meg, hanem a fenyegetés léte is nélkülözhetetlen szerepet játszik. (Walt [1987]: pp. 5) Az államok tehát fenyegetés ellen képeznek ellensúlyt szövetségek formájában, ebben Walt négy fő tényezőt határoz meg: hatalmi képességek eloszlása, földrajzi közelség, támadó képességek és vélt agresszív szándékok. (*Ibid* pp. 22)

A liberális iskola a szövetségekre nézve, mint az államok együttműködésének egy szorosabb formája, abból indul ki, hogy az államok nem más államokhoz képest megjelenő relatív nyereségekben, hanem az abszolút előnyszerzésben érdekeltek, és így lehetségesnek tartják a kölcsönös előnyszerzést abban az esetben is, ha a másik állam többet nyer. (Byrne [2013]: pp. 6) A liberalizmus abból indul ki, hogy az államok nemzetközi magatartását meghatározzák a belső társadalmi preferenciák, az elsődleges politikai szereplők ugyanis az egyes államokon belüli különböző társadalmi érdekcsoportok. (Moravcsik [1992] pp. 6) Az államok preferenciái közötti

interdependencia befolyásolja az államok magatartását. A fentiek függvényében egy szövetség a tagállamok belső politikai preferenciáinak eredménye, amelynek tükrében a transzatlanti szövetség esetében a demokrácia, a liberális ideológia meghatározó szerepet játszik.

A liberális iskola egyik ágaként jelentkezett a neoliberális institucionalizmus, amely a funkcionális együttműködésre helyezi a hangsúlyt. A realizmushoz hasonlóan az institucionalizmus szerint a nemzetközi rendszer anarchikus, az államok racionális szereplők, és a preferenciákat a külső geopolitikai környezet határozza meg. (Moravcsik [1997]: pp. 536) A neoliberális institutionalisták ugyanakkor nagyobb szerepet tulajdonítanak a nemzetközi intézményeknek, amelyen keresztül lehetővé válik az államok közötti együttműködés. (Stein [2008]: pp. 212) Ezekkel az intézményekkel az államok rövid távú előnyök helyett a hosszú távú érdekeket helyezik előtérbe, alapvetően abszolút előnyök szerzése végett. (Stein [2008]: pp. 208) Amint egy intézmény kialakul, az államoknak érdekükben áll azt fenntartani és igazodni a szabályaihoz, hogy hosszú távú előnyeiket élvezhessék. A NATO esetében ez az intézményi ragaszkodás és dependencia meghatározó szerepet játszik. (Byrne [2013]: pp. 13)

A fent vázolt elméletek keretet adnak a szövetség kohéziójának változásához. A realista iskola értelmében, amennyiben az Egyesült Államok magatartása a szövetség kohéziójának gyengítése irányába hatott, úgy az európai szövetségeseknek növekvő mértékű ellensúlyozó tevékenységére lehetne számítani. Ez szélsőséges esetben a szövetség felbomlásában mutatkozhatna meg.

A szövetség kohéziójának vizsgálatára egyrészt a szakirodalom által tehermegosztásnak (burden sharing) nevezett kérdéskör vizsgálatát alkalmazzuk.¹² A tehermegosztásnak nincsen általánosan meghatározott definíciója. (Ashraf [2011]: pp. 18) A szövetségekkel foglalkozó tudományterületek egyik vezető elméleti teoretikusa, Geroge Liska szerint a tehermegosztás alapvetően a kockázatok megosztását jelenti a szövetségesek között. (Liska [1962]: pp.26) Egy szövetségen belül lehetnek „potyautas államok” (free rider), amelyek a szövetségesek, vagy a hegemon által biztosított

¹² A NATO hidegháború idejére vonatkozó tehermegosztásáról az alábbi munkákra szükséges hivatkozni: Oneal, John R. - Mark A. Elrod [1989]: NATO Burden Sharing and the Forces of Change, Murdoch, James C., - Sandler, Todd: Controversy [1991]: Alternative Approaches to the Study of Alliance Burden Sharing.

legfőbb „jószágot”, a biztonságot élvezik, de nem járulnak hozzá a fenntartással járó költségeihez.¹³ A tehermegosztás kérdése összefügg a szövetség feladataival. Erre nézve Osgood a következőket határozza meg: a külső hatalom növelése, belső biztonság fenntartása, szövetségesek ambícióinak visszafogása, nemzetközi rend fenntartása. (Osgood [1968]: pp. 21) A békeidőben alapvetően a közös védelemhez és az elrettentéshez való hozzájárulást jelenti, ahogy a NATO hidegháborús történetében is ezt értették alatta. E tekintetben hivatkozhatunk Capar Weinberger, az Egyesült Államok volt védelmi minisztere által meghatározott definícióra: *a tehermegosztás a politikai, emberi erőforrás, materiális javak, gazdasági költségek egyenletes viselését jelenti.* (US Department of Defence US Department of Defence [1981]) Az előbbi definíció egyik központi komponense a védelmi költségvetések nagysága, illetve a nemzeti össztermékhez viszonyított aránya.

A NATO a területen kívüli missziók felvállalása által a kollektív védelmi feladatok mellé az offenzív katonai szerepet is felvállalta. Mind az iraki háború, mind az afganisztáni háború vonatkozásában felmerült a tehermegosztás kérdése a szövetség egyik tagja, az Egyesült Államok közvetlen érintettsége révén. A békeidőhöz képest a tehermegosztás katonai komponense nyilvánvalóan megváltozik, kibővül katonai konfliktus esetén. Ekkor a közös műveletekhez rendelkezésre bocsátott katonák létszáma, a vállalt katonai műveletek jellege, a szövetséges veszteségekből való részesedés olyan tényezők, amelyek erőteljes támpontot adnak a teherviselés eloszlásából. Ugyanakkor, ahogy Weinberger, majd később Peter Forster és Stephen J. Cimbala is rámutatott, a tehermegosztásnak vannak gazdasági és politikai költségei, illetve kockázatai is. *A terheknek magába kell foglalniuk azokat a költségeket, amelyek a fegyveres erők fenntartásához, kiküldetéséhez, háborús és békeidőhöz kapcsolódó tevékenységekhez kapcsolódnak. A katonai beavatkozásoknak nemcsak gazdasági költségeik vannak. A háborúk és a katonai műveletek befolyásolhatják a közvéleményt és néha kormányok bukásához is vezethetnek.*” (Forster – Cimbala [2005] pp. 1) Ennek függvényében figyelembe veendő a területen kívüli katonai műveletekben és válságkezelő missziókban a szövetségesek gazdasági tehervállalásai. E tekintetben a

¹³ Robert Gilpin a potyautas magatartás problémáját elsőként a gazdasági dimenzióban vetette fel, ahol a hegemon hatalomnak ösztönöznie kell másokat arra, hogy a fenálló gazdasági rendszer fenntartásának költségeit osszák meg egymás között az államok. (Gilpin 1987 pp. 72-75)

konfliktussal érintett országnak juttatott segélyek nagysága megfelelő indikátorként alkalmazható. A Patricia Weitsmann szerint a fenyegettség percepciókban megmutatkozó különbségek magyarázatul szolgálnak a szövetséges államok tehermegosztási kötelezettségvállalásaira. (Weitsman [2004]: pp. 3-4) Ez az összefüggés azonban fordítva is igaz, a szerepvállalás nagysága visszatükrözi a fenyegetés komolyságát.

A fenti katonai és gazdasági mutatók mellett figyelembe veendők a katonai szerepvállalással járó politikai költségek. Ez szoros összefüggést mutat az adott katonai művelet társadalmi támogatottságával, hiszen minél nagyobb az adott szerepvállalás elutasítottsága, a politikai vezetés számára annál nagyobb politikai költségekkel és kockázatokkal jár az adott katonai műveletben való részvétel.

Az alább felsorolt első négy indikátor elsősorban a realista iskola függvényében, ugyanakkor a liberális iskola és a neoliberális institucionalizmus értelmezési keretében is megfelelően mutatja a NATO kohézióját az iraki és az afganisztáni háborúban. Az ötödik indikátorként meghatározott társadalmi percepciók viszont elsősorban a neoliberális institucionalizmus keretében nyernek jelentőséget a vizsgált kutatási kérdéseket tekintve mind a katonai konfliktusokra nézve, mind Irán és az izraeli-palesztin kérdésre nézve. A közös határozatok, intézkedések pedig mindkét elméleti iskola szempontjából relevánsak, és az iráni konfliktus, valamint az izraeli-palesztin kérdéskörben nyújtanak támpontot a transzatlanti kohézióra nézve.

- A katonai hozzájárulások alakulása az Egyesült Államok vezette háborúkhoz
- Segélyezési támogatás a szövetségesek részéről az adott konfliktusban
- A védelmi költségvetések alakulása
- Stratégiai dokumentumokban megjelenő fenyegetettség percepciók és ambíciók változása
- Társadalmi percepciók a transzatlanti biztonságról
- Közös határozatok, intézkedések (ENSZ, vagy egyoldalú intézkedések)

Kézenfekvő indikátorként vehető figyelembe a szövetségesek által az Egyesült Államok részére nyújtott tényleges katonai támogatás a vizsgált konfliktusokban, vagyis a vizsgált kutatási kérdésekre nézve az afganisztáni és az iraki háborúban. E tekintetben figyelembe veendő tényezők a katonai műveletekben részt vett egységek abszolút

létszáma, a katonai feladatvállalások jellege, időtartama, a feladatvállalás jellegében bekövetkező esetleges változások, a katonai veszteségek száma, továbbá az olyan nem katonai jellegű hozzájárulások, mint az átfogó megközelítésnek megfelelően rendészeti és egyéb kormányzati kapacitások rendelkezésre bocsátása, valamint pénzügyi segélyek biztosítása az adott konfliktust érintően az Egyesült Államok céljaival összhangban. A szövetségei támogatások megléte, illetve erősödése értelemszerűen a kohézió erősödése irányába hat, azok hiánya vagy csökkenő tendenciája pedig annak ellenében.

A védelmi költségvetések alakulása a szövetséges államok stratégia célkitűzéseivel és döntéseivel összhangban jelentenek támpontot a hipotézisünk vizsgálata szempontjából. Amennyiben a védelmi költségvetések növekedése azzal párosul, hogy nő a szövetséges feladatokhoz való hozzájárulás mértéke, és a szövetséget érintő kül- és biztonságpolitikában nincsen az Egyesült Államok ellensúlyozására irányuló törekvés, úgy az a NATO kohéziójának erősítése irányába hat. Amennyiben viszont a védelmi költségvetések esetleges emelkedése az Egyesült Államok ellensúlyozását elősegítő politikával párosul, például az Egyesült Államoktól független katonai szövetség létrehozására irányuló lépésekkel, úgy az gyengítheti a szövetség egységét. A védelmi költségvetések csökkenése hasonlóképpen kétirányú lehet. Amennyiben csökkenő költségvetés mellett csökken vagy hiányzik a szövetséges feladatvállalás, továbbá a szövetség kohézióját gyengítő politika válik meghatározóvá, az a szövetséges kohézió gyengülését mutatja. Más esetben viszont a „potyautas szerep” erősödéséről van szó, amelynek értelmében a szövetségesek egyre nagyobb mértékben függenek az Egyesült Államok biztonsági garanciájától, és így a szövetség fenntartásában még inkább érdekeltnek maradnak.

A katonai támogatás értelemszerűen az afganisztáni és az iraki háború esetében releváns. A katonai költségvetések alakulása az amerikai stratégia egészéhez való viszonyulást mutatja, tehát a tágabb közel-keleti politika teljessége szempontjából releváns.

Az iráni konfliktusban a transzatlanti kohézió indikátoraként az Irán elleni szankciók erősítéséhez való hozzájárulást alkalmazzuk. A szankciók ugyanis az Irán elleni nyomásgyakorlás fokozásának egyértelmű jelei, amely egyben az európai és az amerikai politika konvergenciáját is mutatják, ahogy a későbbiekben látni fogjuk az amerikai és az európai megközelítések vizsgálatakor. Ebben a tekintetben mind az ENSZ BT által hozott szankciók, mind az önálló, az Európai Unió által életbe léptetett szankciók

relevánsak. Noha az ENSZ Biztonsági Tanácsában csak két nyugat-európai ország, Nagy-Britannia és Franciaország foglal helyet, a szankciók erősítéséhez való hozzájárulások értelemszerűen az amerikai külpolitika részleges európai támogatásaként értelmezhetők.

Az izraeli-palesztin konfliktus esetében a transzatlanti kohézió indikátoraként hasonlóképpen alkalmazhatók a releváns ENSZ BT határozatok. A brit és a francia külpolitika a kérdéskörben túlnyomórészt lefedi az európai országok különböző megközelítéseit, ahogy azok biztonságpolitikájának elemzése majd mutatja.

A társadalmi percepciók vizsgálata jelentős szerepet kap a kutatási kérdéseket érintő biztonságpolitikai kihívásokban. A nyugati demokráciákban értelemszerűen nemcsak az elitek által megfogalmazott értékelések és célkitűzések vannak befolyással a közvéleményre, hanem az elitek választói elvárásokat is megfogalmaznak, illetve aszerint is alakítják politikájukat. A liberális iskola tekintetében ugyanakkor meghatározó az adott szövetséges országokon belüli politikai preferenciák alakulása. Amennyiben hasonló normák, értékek, érdekek érvényesítése jelenik meg a társadalmak részéről, úgy az a szövetség kohéziójának erősítésének irányába hat. A szövetségesek, illetve a szövetség politikájának magyarázatára e normák, értékek érvényesítése szolgál. A liberális institucionlizmus esetében a szövetségesek együttműködése a realizmussal ellentétben nem a közvetlen hatalommaximalizálás érvényesítése miatt jelentkezik, hanem a hosszú távú előnyök megszerzése végett. Ebben a keretben a szövetségesek folyamatosan bővítik az együttműködési területeket, hiszen a nemzetközi együttműködés által szerezhető abszolút előnyök révén összességében növelhetik a biztonságukat és a jólétüket. Ebben az értelmezési keretben, amennyiben az Egyesült Államok olyan politikát folytat, amely aláássa a közös értékeket, így a nemzetközi intézmények és normák jelentőségét, az kihatással van a transzatlanti kohézióra. Az Egyesült Államok számára az amerikai puha vagy kemény nyomásgyakorlás következményeként nyújtott európai támogatásnak ára és jelentősége van a neoliberális institucionalizmus keretében, mivel hosszútávon aláássa az Egyesült Államok vezető szerepének és a transzatlanti együttműködésnek a legitimitását.

A közös határozat, intézkedések vonatkozásában elsősorban olyan politikai és gazdasági intézkedésekről van szó, amely az adott konfliktusok szempontjából relevánsak. Ebben a körbe sorolhatók nemcsak az ENSZ határozatok, hanem határozat-tervezetek is, amelyek politikai állásfoglalást tükröznek az adott kérdéskörben, továbbá

az egyoldalú – az EU vagy egy-egy ország szintjén meghozott – döntések. A szűken vett politikai állásfoglalások, intézkedések szintjén meghozott döntések a neoliberális iskola keretében kapnak nagyobb szerepet, a szankciók (különösen stratégiai szektorokat érintő intézkedések) esetében viszont már a realista iskola vonatkozásában is jelentős tényezőkről van szó.

A transzatlanti dimenzió vizsgálatának zárásaként arra térünk rá, hogy a NATO mennyiben volt alkalmas kezelni a tágabb közel-keleti térségből eredő biztonsági kihívásokat? Ennek vizsgálataként e kihívások jellegét, természetét szükséges első lépcsőben áttekinteni, amelyek során nagymértékben támaszkodunk a biztonsági tanulmányok keretén belül a koppenhágai iskola eredményeire. Ennek függvényében Berry Buzan, Ole Wæver és Jaap De Wilde multiszektoriális biztonság fogalmára alapozva (Buzan – Wæver - De Wilde [1998]: 21) tekintjük át a közel-keleti regionális biztonsági komplexumban a politikai, katonai, társadalmi, gazdasági, környezeti biztonsági dimenziók közötti határvonal elmosódását a vizsgált évtizedben. Lehet vizsgálni azt a kérdést, hogy a transzatlanti kapcsolatok jelen intézményi keretei és nem deklarált politikai ambíciói mennyiben mutatkoznak alkalmasnak az ezen kihívásokkal szembeni fellépésre. Ennek során külön kitérünk az Egyesült Államok és az Európai Unió közötti együttműködésre, annak biztonságpolitikai dimenzióira.

III. A disszertáció szerkezete

A disszertáció két fő tartalmi részből áll. Az első rész a 2001. szeptember 11-ét követő amerikai közel-keleti politika bemutatására szolgál a felvázolt kutatási kérdések függvényében 2012-ig bezárólag, Barack Obama elnök első elnöki ciklusának végéig. A második rész pedig a felvázolt amerikai közel-keleti politika transzatlanti dimenziójának feldolgozására törekszik. A disszertáció két fő részében vizsgált kutatási kérdések, illetve a felvázolt hipotézisek vizsgálata a disszertáció metodológiáját tárgyaló részben felvázolt elméleti alapokra támaszkodik. Ennek megfelelően az egyes kormányzatok közel-keleti stratégiáját és a transzatlanti kapcsolatok releváns területeit bemutató történeti részek értelmezésére, a téziseink érvényességének vizsgálatára a korábban meghatározott elméletek szolgálnak keretnek. E tekintetben az elméleti konstrukciók szempontjából releváns kérdésekre helyezzük a hangsúlyt, és a történeti fejezetek végén összefoglaló értékelést adunk az egyes adminisztrációk külpolitikájáról az elméletek tükrében.

Az első rész első fejezete a fő kutatási időhorizontunk történeti előzményeinek felvázolására fókuszál, vagyis az Egyesült Államok poszt- hidegháborús tágabb közel-keleti térségre irányuló politikájának bemutatására. Ebbe az idősebb a Clinton kormányzatnak a térségre vonatkozó legjelentősebb stratégiai céljait, politikai kezdeményezéseit tekintjük át. Emellett egy átfogó képet kapunk az Egyesült Államok közel-keleti jelenlétéről az ezredfordulón, benne kiemelve a katonai és a gazdasági dimenziókat, függőségi viszonyokat. Ezek segítségével pontosabb kép vázolható fel a térség valós stratégiai súlyáról az Egyesült Államok globális kapcsolatrendszerének tükrében, valamint fordított relációban, az Egyesült Államok térségbeli súlya, befolyása is pontosabban felmérhető.

A következő két fejezet George W. Bush és Barack Obama elnökségeinek vizsgálatára és összehasonlítására összpontosít. Külön foglalkozunk a fenti kormányzatok nemzetbiztonsági csapatában meghatározó külpolitikai világgépével különböző elméleti megközelítések segítségével. A Bush-korszak keretében vizsgáljuk a terrorizmus elleni háború, az afganisztáni beavatkozás, az iraki háború politikai és stratégiai motivációit, a „szabadság agenda” eredményeit és kudarcait. Kitérünk az amerikai külpolitika kezdeményezéseire az iráni kihívásokra és az izraeli-palesztin békefolyamatra tekintettel. Barack Obama elnökségének vizsgálatát egy tágabb

stratégiai körképpel indítjuk, amelyben a vizsgált térségnek a Bush-korszak örökségével összefüggésben végbemenő hatalmi átrendeződését és összefüggéseit igyekszünk feltárni. Obama-elnök politikájának elemzésében a kairói beszédben felvázoltak vizsgálatából indulunk ki. Ennek függvényében vizsgáljuk az afganisztáni-pakisztáni stratégiát, az izraeli- palesztin békefolyamattal és az iráni nukleáris programmal összefüggő kezdeményezéseit és kudarcait. Az amerikai tágabb közel-keleti stratégiát tárgyaló rész végén kitérünk az amerikai hatalom változásának elméleti vizsgálatára és az amerikai hegemonia belső feltételrendszerének kihívásaira.

A második rész első fejezetében a transzatlanti kapcsolatrendszer függvényében az európai biztonságpolitika alapvető jellemzőinek bemutatására törekszünk. Ezt követően a három nagy európai hatalom, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, valamint a közép-európai térség NATO-tagállamait vesszük vizsgálat alá a meghatározó biztonságpolitikai jellemzőik és az amerikai tágabb közel-keleti stratégia tükrében. A három európai nagyhatalom vizsgálatát nemcsak méretük és befolyásuk indokolja, hanem az is, hogy eltérő biztonságpolitikai percepcióik és érdekeik miatt a többi nyugat-európai ország transzatlanti politikája rendszerint beleilleszthető e három nagy által képezett politika keretébe. Az új közép-európai NATO-tagállamokra viszont sajátos geopolitikai fekvésükből, történeti háttérükből adódóan szükséges külön figyelmet szentelni.

A történeti fejezeteket követően részleteiben kitérünk a transzatlanti kohézió szempontjából korábban meghatározott indikátorok vizsgálatára. Ez utóbbiak eredményének, valamint a korábbi elméleti keretrendszer alkalmazásának függvényében összefoglaljuk az amerikai stratégia transzatlanti hatásait.

IV. Szakirodalom és források

A disszertáció számos korábbi tudományos munkára hagyatkozhat, hiszen az Egyesült Államok közel-keleti politikája és a transzatlanti viták meglehetősen népszerű témája volt az elmúlt években a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalomnak. Egy jelentős részük a neokonzervativizmussal, mint a Bush - kormány ideológiai forrásával foglalkozott (pl. Kenneth L. Deutsch, John A. Murley: *Leo Strauss: The Straussians and the Study of the American Regime*; Irving Kristol: *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*; Anne Norton: *Leo Strauss and the Politics of American Empire*; Francis Fukuyama: *After Neoconservatism*; Békés Márton: *Amerikai Neokonzervativizmus*).

Az átfogó, „nagy” amerikai stratégia („grand strategy”) vonatkozásában az alábbi munkákat érdemes megemlíteni: Stefan Halper, Jonathan Clarke: *America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order*; Robert Kagan: *Of Paradise and Power: America vs. Europe in the New World*; Robert Kagan : *The World America Made*; Walter Russell Mead: *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*; Joseph Nye: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*; Fareed Zakaria: *The Post-American World*; Joseph Nye: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*; John Ikenberry: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*; Charles Kupchan: *No one's World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn*. Más részük a közel – keleti katonai beavatkozások történetét, beleértve annak történeti előzményeit, a fegyveres konfliktusok lefolyását és következményeit dolgozták fel részletesen (pl. John Keegan: *The Iraq War*. New York; James Dobbins: *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, Santa Monica; Bob Woodward: *The War Within: A Secret White House History*; Bob Woodward: *Obama's War*; Bob Woodward: *A Plan of Attack*; Rodney PP. Carlisle: *Afghanistan War*; Joseph J. Collins: *Understanding War in Afghanistan*; Astri Suhrke: *When more is less: The International Project in Afghanistan*; Dan Caldwell: *Vortex of conflict: US Policy toward Afghanistan, Pakistan, and Iraq*.

Barack Obama első elnöki ciklusának tágabb közel - keleti politikájáról is készültek már értékes monográfiák, mint Martin S. Indyk, Kenneth G. Lieberthal, Michael E. O'Hanlon: *Bending History: Barack Obama's Foreign Policy*; Fawaz E.

Gerges: *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?*; Trita Parsi: *A Single Roll of the Dice*.

A disszertációnk tekintetében különösen jelentősek azok a korábbi munkák, amelyek az amerikai közel-kelet politika transzatlanti aspektusait dolgozták fel (pl. Philip H. Gordon – Jeremy Shapiro: *Allies at War: America, Europe, and the crisis over Iraq*. New York, McGraw-Hill, 2006; Andrew Dorman, Joyce J. Kaufman: *The Future of Transatlantic Relations*; Ilona Teleki, Janusz Bugajski: *Atlantic Bridges*; Simon Serfaty: *Architects of Delusion: Europe, America, and the Iraq War*; Roland Dannreuther - John Peterson: *Security Strategy and Transatlantic Relations*; Wyn Rees: *The US-EU Security Relationship: The Tensions between a European and a Global Agenda*, Erwan Lagadec: *Transatlantic Relations in the 21st Century: Europe, America and the Rise of the Rest*.

Ehelyütt külön kitérünk a disszertációnk szempontjából releváns hazai tudományos munkákra. A biztonsággal, biztonságpolitikával kapcsolatban használt alapvető fogalmak, elméletek tekintetében Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*; Kiss J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*, Matus János: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre* című munkákra támaszkodunk. A disszertáció kutatási kérdéskörével eleddig csupán érintőlegesen foglalkozó tudományos igényű monográfiák születtek Magyarországon, ám számos hazai tanulmány foglalkozik az érintett kutatási kérdésekkel. Az amerikai külpolitikára vonatkozólag külön kiemelendők Magyarics Tamás a témában készült tanulmányai: *Az unipoláris rend menedzselése: az Egyesült Államok hegemoniája a hidegháború után; Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában; Az Egyesült Államok szerepvállalása az 1945 utáni világrend kialakításában; Iraki homokszem az Egyesült Államok politikai gépezetében*. Hasonlóképpen szükséges megemlíteni Romsics Gergely munkáit: *Az amerikai biztonságpolitikai szerepvállalás korlátai: Meddig lesz fenntartható az erőprojekció szintje? A nemzetközi rendszer Irak után: régi hegemon, új hegemonikus rend*. Az iraki konfliktus témájában szükséges megemlíteni Andor László, Tóth Péter, Valki László: *Irak: háborúra ítélve*, valamint Tóth Péter: *Az „új Európa” és a nemzetközi Irak-vita* című munkáját. A terrorizmus elleni küzdelem témájában ugyancsak Tóth Péter szerkesztésében jelent meg a *Válaszok a terrorizmusra* I., II. tanulmánykötetek. A tágabb közel-keleti térségnek a vizsgált korszakot érintő politikai-

hatalmi változásaira nézve különösen támaszkodunk Gazdik Gyula, N. Rózsa Erzsébet, Rostoványi Zsolt és Csicsmann László által jegyzett tanulmányokra, a fiatalabb kutatói nemzedékből pedig Marton Péter és Rada Péter különösen az államépítés kihívásainak témakörében készült munkáira. A NATO és a transzatlanti kapcsolatok biztonságpolitikai dimenziójának hazai szakértőiként szükséges a már említett Tóth Péter és Vali László mellett Szenes Zoltán és Martinusz Zoltán munkásságát kiemelni, továbbá Németh József Lajos: *A transzatlanti kapcsolatok néhány vitás kérdése biztonságpolitikai megközelítésben* című munkájára utalni. Az európai biztonságpolitika terén Csiki Tamás, az Afganisztánt érintő regionális biztonsági kérdések tekintetében nagymértékben hagyatkozunk Háda Béla tanulmányaira.

A témakör természetéből adódóan releváns kérdés a hozzáférhető források problematikája. Az elsődleges források tekintetében alapvetően nyilvános kormányzati döntésekre, nyilatkozatokra, stratégiai dokumentumokra tudunk támaszkodni. Az Egyesült Államok Nemzetbiztonsági Archívuma¹⁴ az utóbbi években egyre több eredetileg nem nyilvános dokumentumot, diplomáciai jelentést tett hozzáférhetővé a szeptember 11-ét követő afganisztáni háborúval és az iraki háborúval kapcsolatban. Emellett forrásként támaszkodunk az Egyesült Államok kongresszusának egyes bizottságai (különösen a szenátus külügyi bizottsága és fegyveres erők bizottsága) üléseinek jegyzőkönyveire. A disszertáció során felhasznált statisztikai adatok tekintetében is elsősorban hivatalos kormányzati, illetve NATO dokumentumokra hagyatkozunk. Elsődleges forrásként támaszkodunk továbbá a releváns időszakban kormányzati kulcspozíciókban volt döntéshozók azóta megjelent visszaemlékezéseire is. Hasonlóképpen felhasználjuk a NATO által hozzáférhetővé vált hivatalos nyilatkozatokat, kommunikéket, stratégiai dokumentumokat. A katonai-védelmi dimenziókat tekintve erőteljesen támaszkodunk a SIPRI és a Military Balance éves kiadványaira.

A szakirodalom feldolgozása tekintetében elsősorban az angolszász munkákra építünk. A témakörben készült monográfiák és szakmai folyóiratokban megjelent tanulmányok mellett az értekezés támaszkodik vezető kutatóintézetek felületein megjelent elemzésekre, vélemény-cikkekre a kutatási kérdéseinket érintő politikai diskurzus elemzése folyamán. Külön hangsúlyt helyezünk a témakörhöz kapcsolódó

¹⁴ National Security Archive

közvéleménykutatások eredményeinek felhasználásra, amelynek során felhasználjuk a Transatlantic Trends éves felméréseit. A NATO-val kapcsolatos kérdések feldolgozása tekintetében támaszkodunk a szövetség jövőjével foglalkozó korábbi projektek, így különösen a Multiple Futures Project szakmai háttér tanulmányaira.

V. Az Egyesült Államok és a tágabb Közel-Kelet a XXI. század elején

V./1. Hidegháborús előzmények: Szeze, Camp David, és a Carter-doktrína

Noha az Egyesült Államok és a Közel-Kelet a tengeri hajózás következtében már a XIX. század elején kapcsolatban volt egymással, az USA a térség meghatározó szereplőjévé csupán a második világháború után került. Amerika meghatározó közel-keleti befolyásának jelképes nyitányát Franklin D. Roosevelt amerikai elnök és Ibn Szaud Szaúd-Arábia királyának 1945 évi egyiptomi találkozója jelentette (Oren [2008]: pp. 469). A szezei csatornán egy hajó fedélzetén sorra kerülő találkozáon körvonalazódott a következő évtizedek amerikai közel-keleti politikájának egyik központi pillére, az energiahordozókban gazdag térség amerikai érdekeknek megfelelő stabilitásának biztosítása. A térségben a korábbi, a gyarmati rendszer örökségeként jelenlévő angol-francia befolyást bő egy évtized alatt felváltotta az Egyesült Államok meghatározó szerepe, amint azt a 1956. évi szezei válság végkimenetele mutatta (*Ibid* pp. 516-517). Az amerikai-szaúdi megállapodás lényege az volt, hogy az Egyesült Államok biztosítja a szaúdi monarchia és a Perzsa-öböl védelmét, hatalmi stabilitását, a másik oldalról a Szaúd-Arábia pedig biztosítja a világgazdaság zavartalan működése szempontjából kulcsfontosságú olajtartalékainak exportját. Bármely olyan állam, vagy politikai erő a térségben, amely a következő évtizedekben kísérletet tett e status quo megtörésére, annak átalakítására, az az Egyesült Államokkal stratégiai érdekeivel szemben intézett kihívást. A fentieket tükrözte az 1979. évi iráni iszlám forradalom és a Szovjetunió afganisztáni bevonulása nyomán a Jimmy Carter demokrata kormányzata által megfogalmazott Carter-doktrína (Magyarics [2000]: pp. 379), amely szerint az Egyesült Államok katonai erőt is alkalmaz, ha szükséges, a Perzsa-öbölbeli amerikai nemzeti érdekek védelmében.¹⁵

A hidegháború évtizedeiben az amerikai közel-keleti politikát alapvetően a Szovjetunióval való globális küzdelem határozta meg, így a térség is az amerikai-

¹⁵Jimmy Carter a 1980. évi az Unió helyzetéről a Kongresszus előtt tartott beszédében fogalmazta meg e doktrína lényegét, amelynek értelmi szerzője Zbigniew Brzezinski nemzetbiztonsági főtanácsadó volt. (Bennett [2007]: pp. 3)

szovjet hatalmi vetélkedés színtere lett (Cottam: [1993]: pp. 35-64). A térségbeli amerikai befolyásra a hidegháború első évtizedeiben a legnagyobb veszélyt tehát a Szovjetunió, illetve a vele szövetségben álló regionális szereplők, az olyan szekuláris, baloldali nacionalista rendszerek jelentették, mint Gaman Abel-Nasszer Egyiptoma. A Perzsa-öböl térségben azonban egészen az 1979. évi iráni iszlám forradalomig nem veszélyeztette semmi az amerikai befolyást, a térség meghatározó országai, Szaúd-Arábia, Irán és Irak ez időszak alatt a hidegháborús versengésben alapvetően amerikai orientációjú külpolitikát folytatott (Oren: [2008] pp. 518-527). A térségbeli amerikai pozíciók változását ezen időszak alatt sokkal inkább az arab-izraeli konfliktus határozta meg. A Szovjetunió az Izraellel szemben álló arab államok, elsősorban Egyiptom és Szíria támogatása révén kísérlete meg az Egyesült Államok térségbeli befolyását ellensúlyozni (Cottam [1993]: pp. 44). Izrael állam amerikai támogatása tehát a Szovjetunió elleni globális versenyben kulcsfontosságú regionális pillért jelentett. Az 1970-es években, a Yom Kippur háború után az Egyesült Államok szovjet befolyás visszaszorítására irányuló politikája egyre eredményesebbnek bizonyult, amelynek betetőzését az 1978. évi Camp David-i békemegállapodás jelentette. Az Egyiptom és Izrael között kötött békeszerződés révén az Egyesült Államok biztosította, hogy a legjelentősebb arab állam, Egyiptom a külpolitikai orientációja tekintetében a következő évtizedekben alapvetően Washingtonhoz igazodjon (Oren [2008]: pp. 528-540). Az amerikai elképzelés szerint, amelynek alapvető tételeit még Henry Kissinger dolgozta ki Richard Nixon, majd Gerard Ford külügyminisztereként, a regionális stabilitás kulcsát Izrael állam katonai fölénye és az Egyesült Államok támogatásától függő arab politikai rendszerek biztosíthatják (Suri [2005]: pp. 745). A regionális konstrukció hatékonynak mutatkozott a regionális Pax Americana biztosításához a következő évtizedekre, ám az államcentrikus és hatalmi egyensúlyra épülő modellt idővel egyre komolyabb kihívás érte az arab társadalmakon belül lezajló változások, mindenekelőtt a politikai iszlám felemelkedése révén.

V./2. A Közel-Kelet meghatározó stratégiai törésvonalai a poszt-hidegháborús korszakban

Az arab világ egysége már a nasszerizmus bukása, majd Egyiptom Camp David-i békeszerződése óta lekerült a politikai napirendről, ha valaha egyáltalán reális alternatívát képezett. A nyolcvanas-kilencvenes években megindult globális demokratizálási hullám az arab államokat elkerülte, amelyben a térség politikai-kulturális jegyei mellett az amerikai külpolitika is szerepet játszott, amint arra a későbbiekben kitérünk. A pán-arabizmus gyengülésével párhuzamosan az egyes arab államokhoz köthető nemzeti identitások ugyan évtizedekkel a gyarmati uralom alól való felszabadulás után csíráiban már kialakultak, ám a nemzetállam alatti és a nemzetállamok feletti identitások, mindenekelőtt az iszlám, illetve annak szunnita és síita felekezetiisége, továbbéltek (Lewis: [2000] pp. 374) sőt, az iszlám politikai szerepe a kilencvenes években tovább erősödött (Andersen – Seibert – Wagner: [2001]: pp. 151). Az iszlám politikai jelentőségét az 1979. évi iráni forradalom tette nyilvánvalóvá.

A döntően iszlám vallású közel-keleti társadalmakon belül az iszlám előretörését több tényező is elősegítette az 1970-es évektől kezdődően. A szekuláris arab rendszerek Izraellel szembeni kudarcai,¹⁶ belső társadalmi feszültségei, az 1980-as évek libanoni polgárháborúja, valamint az afganisztáni háború¹⁷ voltak a legfontosabb politikai katalizátorai az iszlamista mozgalmak felemelkedésének. (Soltan [1997] pp. 37; Alexander [2007] pp. 12-13)¹⁸ Az iszlamisták növekvő társadalmi támogatottságuk ellenére az autokrata arab rezsimek – külső támogatással – továbbra is képesek voltak megőrizni a hatalmi monopóliumukat, és elzárni az intézményes politikai érvényesülés lehetőségét az iszlamista mozgalmaktól. E politikai mozgalmak számára az Egyesült Államok, mint a status quo legjelentősebb külső biztosítója egyre inkább az elsőszámú

¹⁶ Elsősorban az 1948-as háború, az 1967-es hat napos háború, 1973-as Yom Kippur háború kimenetelére szükséges utalni.

¹⁷ A Szovjetunió elleni afganisztáni háború mozgósító erővel bírt a Közel-Keleten is, számos arab muszlim vett részt mudzsahedinként (dzsihádban részt vevő harcosként) a konfliktusban – többek között Oszama bin Laden -, akik szent háborúként tekintettek a szovjetek elleni küzdelemre. (Caldwell [2011]: pp. 77)

¹⁸ Laexander

ellenségként fogalmazódott meg. Az Amerika-ellenes narratívát tovább erősítette az első palesztin intifáda¹⁹ és az algériai katonai puccs során tanúsított amerikai külpolitika, valamint az 1991. évi Öböl-háború és annak folyományaként jelentkező állandó amerikai katonai jelenlét az Arab-félszigeten. Noha a vallás és a felekezeti államszervező ideológiaként hivatalos formában egyedül a perzsa Iránban jelent meg az 1979. évi forradalom után, a magukat szekulárisnak valló arab államokban a törzsi, felekezeti hovatartozás informális módon szintén meghatározó politikai tényező volt. (Fox [2010]: p. 13)²⁰ A vallás mellett azonban az etnikum is jelentős identitásképző tényező maradt. A pán-arab gondolat politikai értelemben lekerült ugyan a napirendről, az arab – nem arab identitásbeli különbségek azonban továbbra is meghatározó tényezők maradtak a térségben, akár arab-izraeli (zsidó), akár arab-perzsa, arab-török, arab-kurd, vagy más etnikai relációról legyen szó, és ezek az államközi politikai viszonyokban is megmutatkoztak. (Ibrahim [1998]: pp. 230-232) A Cooper-féle tipológiában tehát sok tekintetben a Közel – Kelet premodern nemzetközi rendszer jegyeit viseli, amennyiben a nemzetállamhoz fűződő identitások és a központi államhatalomhoz fűződő lojalitás mellett törzsi, etnikai, felekezeti, vallási kötelékek is olyan erőteljes politikai tényezők, amelyek gyakran felülírják az államhoz kötődő identitást és lojalitást.

A Buzan - Waver-féle Közel-Kelet földrajzi szempontból középső szubrégiójaként ismert Levante meghatározó nyolcvanas évekbeli konfliktusa, a libanoni polgárháború 1990-ben lezárult, ugyanakkor a konfliktus háttérében megbúvó regionális hatalmi érdekviszonyok tovább éltek. Az Assad vezette szíriai rezsim és Wasington között továbbra sem rendeződtek teljes mértékben a kapcsolatok (Andersen

¹⁹ Az első intifáda 1987-ben robbant ki az izraeli megszállás ellen. Noha a Reagan és a Bush-kormányzat többször elítélte az erőteljes izraeli fellépést és közvetítőként igyekezett fellépni, az Izraelnek juttatott amerikai segélyek és diplomáciai támogatás lényegében zavartalan volt. Kivételként azt a 10 milliárd dollár értékű hitelfedezet visszatartását lehet említeni 1991-ben, amivel tárgyalásokra kívánta kényszeríteni a Bush-kormányzat az izraeli vezetést. (Friedman [1991])

²⁰ Példaként említhető Irak, ahol Szaddam Husszein az országban kisebbségben lévő szunnita törzsekre támaszkodott a többségi síitákkal és a kurdokkal szemben, vagy Szíria, ahol a Hafez al-Asszad vezette, szintén baathista ideológiát képviselő rezsim bázisát az alaviták képezték.

– Seibert – Wagner: 2001, pp. 363). Damaszkusz a Taifai Egyezmény²¹ révén katonai erőit is állomásoztathatott Libanonban, ennek révén továbbra is jelentős befolyással bírt a bejrúti politikai folyamatokra, amelyet az Egyesült Államok és Franciaország ellenzett. Szíria ugyanakkor az Öböl-háborúban a nemzetközi koalíció oldalára állt, a kilencvenes évek végén pedig hajlandónak mutatkozott közvetett tárgyalások folytatására Izraellel a vitás kérdésekről. Szíria lehetőségeit azonban jelentősen behatárolta, hogy az ellenséges Izrael mellett Bagdaddal és Ankarával sem tartott fenn jó kapcsolatokat.

A NATO-tag Törökország a kilencvenes években továbbra is nyugat-orientált politikát folytatott, a közel-keleti arab államokkal nem épített ki intenzív kapcsolatokat, és így nem is volt olyan aktív részese a térség politikai-hatalmi változásainak, mint az ezredforduló után. Törökország alapvetően a regionális hatalmi status quo fenntartásában volt érdekelt nem utolsósorban a jelentős számú kurd kisebbségére való tekintettel, és ekként természetes partnerre lelt Izraelben, amellyel szoros katonai együttműködést alakított ki a kilencvenes évek végére. (Andersen et al [2001]: pp. 365) Az arab-izraeli konfliktus a Camp David-i békeszerződés ellenére továbbra is meghatározó jegye maradt a térségnek. (Gazdik [2000]: pp. 293) Izrael a hidegháború végén bekövetkező geopolitikai változások mellett továbbra is alapvetően elszigetelt állam maradt, noha a fenti geopolitikai változások hozzájárultak az úgynevezett oslói békefolyamat²² elindításához, amely a palesztinok és Jordánia irányába jelentettek elmozdulást a vitás kérdések tárgyalásos rendezésére. [*Ibid* pp. 293] Összességében azonban a Levante szubrégióban a nyolcvanas évekhez képest nem történt jelentős elmozdulás a stratégiai erőviszonyokban.

A Perzsa-öböl térségében ehhez képest jelentősebb változások mentek végbe. A nyolcvanas évek iraki-iráni háborújának lezárultával, amely mindkét felet jelentősen

²¹ Taifai Egyezmény: Az libanoni polgárháború lezárását szolgáló egyezmény a belpolitikai rendezés mellett a Szíriához fűződő kapcsolatokat is rendezte, amelynek keretében Damaszkusz továbbra is csapatokat állomásoztathatott Libanonban, de egyben felvázolta a kivonásukra vonatkozó menetrendet.(Krayen [2003])

²² Az oslói békefolyamat első jelentős lépcsője az 1993-ban titkos tárgyalásokat követően Washingtonban aláírt Oslói Egyezmény, amelynek keretében a szembenálló felek (Izrael állam és a Palesztin Felszabadítási Szervezet) kölcsönösen elismerték egymást, s erre az elismerésre építve további tárgyalásokat folytattak a rákövetkező években a végső rendezés érdekében.

kimerítette és meggyengítette, a hosszú évszázadokra visszavezethető perzsa-arab ellentét időlegesen háttérbe került, noha korántsem szűnt meg. Az 1991. évi Öböl-háborúban elszenvedett iraki kudarc, majd az azt követő évek nemzetközi szankciói tovább gyengítették Bagdadot, így erősítve közvetve Irán regionális hatalmi helyzetét. Az Öböl-menti arab államok az Egyesült Államokhoz fűződő biztonsági kapcsolataik megerősítésével válaszoltak a megnövekedett iráni mozgástérre (Andersen et al [2001]: pp. 362-365). Az etnikai ellentétek mellett a felekezeti ellentétek legalább ilyen meghatározóak a szubrégióban, ha nem jelentősebbek, vagyis a síiták és a szunniták között meghúzódnó törésvonal, amely a többségében síita perzsák és a többségében szunnita arabok között is jelentkezik.

Az 1991. évi Öböl-háború és az annak nyomán Irak ellen megszerveződött nemzetközi fellépés majd szankciós politika következtében a nemzetközi figyelem Irak és déli arab szomszédainak viszonyára, az iraki fenyegetésre terelődött a következő évtizedben. Irán és a környező arab államok vetélkedése az iraki háborút, 2003-at követően kapott új lendületet azzal, hogy Irak még jobban meggyengült. Irán más regionális tényezők határára is növelni tudta térségbeli befolyását. E konfliktus meghatározó szereplője Irán mellett a szunnita szaúdi királyság lett, a hatalmi vetélkedés fő színtere pedig előbb Irak, majd az arab ébredés nyomán belpolitikai válságokat vagy polgárháborúkat átélő arab országok lettek.

V./3. A Clinton-kormányzat és a Közel-Kelet

A Szovjetunió szétesése és az Öböl-háborús győzelem révén a közel-keleti Pax Americana kiteljesedhetett. Az amerikai közel-keleti politikát már a hidegháború korszakában is meghatározó két pillér, az olajban gazdag térség feletti stratégiai ellenőrzés valamint Izrael támogatása és stratégiai fölényének biztosítása továbbra is változatlan maradt. (Haass [2006]: pp.) Azonban részben a fenti amerikai politika következményeként tovább erősödött a szélsőséges iszlám a régióban, és jelentett egyre jelentősebb kihívást a térség államainak belbiztonságára és politikai stabilitására, vagyis az amerikai érdekeknek megfelelő status quo-ra nézve. Az előbbi két pillér mellé harmadik pillérként tehát megfogalmazódott a szélsőséges iszlám mozgalmak

visszaszorításának stratégiai célkitűzése a fennálló rezsimek támogatásával. (Oren [2008]: pp. 574, 578)

Az 1990-es években az amerikai közel-keleti stratégia tehát továbbra is döntő mértékben államközpontú maradt, a hatalmi egyensúlyra koncentrált, a politikai-társadalmi mélyrétegekben végbe menő változásokról kevésbé vett tudomást, illetve úgy értékelte, hogy ez utóbbiak az általa támogatott rezsimekre támaszkodva kezelhetők. Az arab államokba, így a Camp David-i békeszerződést követően a leginkább kedvezményezett arab országba, Egyiptomba irányuló amerikai pénzügyi segélyek is nagymértékben a fennálló rezsimek túlélését segítették elő.²³ A térségbe irányuló amerikai támogatás azonban nem volt képes az amerikai külpolitikáról a térségben alkotott általános társadalmi képet pozitív irányba befolyásolni.

A Perzsa-öbölben az 1991. évi Öbölháborúval az Egyesült Államok a Kuvait elleni invázió előtti status quo helyreállítását célozta, ennek megfelelően fogalmazódtak meg a háborúhoz fűződő amerikai politikai és katonai célok. A széleskörű nemzetközi koalíció kiépítése, az ENSZ BT mandátumnak megfelelő katonai műveletek Kuvait felszabadítására Szaddam Husszein rendszerének megdöntése nélkül a korábbi közel-keleti hatalmi egyensúly visszaállítását szolgálták az amerikai befolyás megszilárdításával. (Gazdik [2006]: pp. 291) Id. George Bush adminisztrációja tehát alapvetően a klasszikus realista politika elveit követve a hatalmi egyensúly fenntartását tartotta szem előtt, anélkül, hogy az Egyesült Államok szerepvállalása túlságosan nagy kötelezettségvállalásokat és erőforrásokat igénylő „birodalmi” stratégiává váljon. Ennek megfelelően Szaddam Husszein Irakja kisebb mértékben ugyan, mint korábban, de továbbra is ellensúlyt képezhetett a potenciálisan jóval jelentősebb kihívást jelentő Iránnal szemben (Oren [2008]: pp. 568), emellett az Egyesült Államoknak nem kellett Irak belső politikai-társadalmi problémáinak kezelését magára vállalni. (*Ibid* pp. 291)

Az Irak felett aratott győzelem egyértelművé tette az Egyesült Államok hegemon szerepét a közel-keleti térségben, ugyanakkor mindez részben egyfajta hamis képzetet erősített az USA valós hosszútávú politikai mozgásteréről, befolyásáról. A

²³Az 1991 és 2000 közötti időszakban konstans árfolyamon számolva Egyiptom évi 1,3 milliárd dollár katonai támogatást kapott, 10 év alatt tehát 13 milliárd dollárt. Ugyanezen időszak alatt összességében 8,04 milliárd dollár amerikai gazdasági segélyben részesült, amihez hozzá kell tenni, hogy a fejlesztési segélyeknek a korrupció és az alacsony hatásfok miatt rendszerint csak töredéke jutott el a végső címzetteknek. (Sharp [2012]; US AID [2013])

regionális hatalmi egyensúly szempontjából, államközi szinten valóban egyértelmű amerikai hegemonia alakult ki az öböl háborús győzelemmel és a Szovjetunió összeomlásával (Haass [2006] pp.). Az Egyesült Államok a saját katonai erején felül a szövetségesei között tudta a közel-keleti térség katonailag legerősebb államait. Az Izraelhez fűződő kapcsolatok az oslói békemegállapodás és békefolyamat mellett erősödtek, így a zsidó állam továbbra is az Egyesült Államok legszorosabb térségbeli szövetségese volt a térségben. A legerősebb arab államok, Egyiptom a Camp David-i békeszerződés folyamányaként, Szaúd-Arábia az öböl-háborúk árnyékában egyaránt erőteljesen függtek az amerikai katonai támogatástól. (Terrill [2006]: pp. 18-19) A térség nem arab államai közül a NATO-tag Törökország az 1990-es években továbbra is nyugati orientációjú külpolitikát folytatott. (Sabri [2000]: pp. 181) Noha mind Szaúd-Arábia, mind Egyiptom olykor vitába szállt Washingtonnal, különösen az izraeli-palesztin békefolyamat vagy Irak ügyében,²⁴ az alapvető stratégiai kérdésekben továbbra is az Egyesült Államok szövetségeseiként alakították külpolitikájukat. E két vezető arab ország stratégiai orinteációja egyben döntően befolyásolta a többi nyugat-barát arab ország, így Jordánia, Libanon, illetve a Perzsa-öböl menti arab országok külpolitikáját. A meghatározó térségbeli hatalmak közül Irakon kívül egyedül Irán maradt továbbra is ellenséges viszonyba Washingtonnal. A közel tíz évig tartó iráni-iraki háborúban elszenvedett veszteségei, valamint az Öbölháború következményeként megerősödött amerikai pozíciók árnyékában Irán azonban nem képezhetett valós hatalmi ellensúlyt a térségben az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szemben. A Nyugattal ellenséges viszonyban lévő gyengébb arab országok, mint Líbia vagy Szíria, pedig értelemszerűen Iránnál is korlátozottabb mozgástérrel és lehetőségekkel bírtak az amerikai pozíciók kikezdése tekintetében.

Az 1993-ban hivatalba került Clinton-kormányzat ebben a regionális hatalmi kontextusban alapvetően az elődje által meghatározott stratégiai erővonalak mentén folytatta az amerikai közel-keleti politikát. A Clinton-kormányzat közel-keleti politikájának alakításában Warren Christopher külügyminiszter mellett meghatározó szerepet kapott Deniss Ross, mint közel-keleti elnöki megbízott, és Martin Indyk, a Nemzetbiztonsági Tanács Közel-Keleti és Dél-Ázsiai részlegének vezetője. E két

²⁴Mind a Mubarak-rezsim, mind Szaúd-Arábia rendszeresen kritizálta a Clinton kormányzatot annak Izrael-barát politikája miatt.

szakértő különböző tisztségeket betöltve a következő két évtizedben is jelentős befolyással volt az amerikai közel-keleti politikára. A kormányzati feladatokon kívül az elmúlt két évtizedben mindketten jelentős szerepet vállaltak az egyik legjelentősebb Izrael-barát kutatóintézet, a Washington Institute for Near East Policy munkájában.

Az Öböl-háborúban aratott katonai siker következtében kialakult hatalmi erőviszonyok fenntartását célozta a „kettős feltartóztatás” stratégiája Irán és Irak ellenében, (Oren [2008]: pp. 574) amelyet Martin Indyk 1993 májusában vázolt fel a fenti kutatóintézetben elmondott beszédében. A stratégia az Egyesült Államok megkérdőjelezhetetlen hatalmi fölényének percepciójából indult ki. E feltételezés szerint az Egyesült Államok képes arra, hogy a térség e két jelentős katonai erőt képviselő országának mozgásterét egyszerre korlátozza jelentős mértékben. Ahogy Martin Indyk fogalmazott, *„nem lesz szükségünk az egyikre támaszkodnunk azért, hogy ellensúlyozzuk a másikat”*. (Indyk et al [1994]: pp. 3) Vagyis a hatalmi egyensúlyra épülő logika elmozdult a hatalmi elsőség politikája felé. Ez az elmozdulás óhatatlanul nagyobb mértékű katonai és politikai szerepvállalást igényelt. (Gause: [1994]: pp. 56-57) Megnövekedett az amerikai katonai jelenlét a Perzsa-öbölben, amely a leglátványosabban repülőgép-hordozók állandó térségbeli jelenlétében, valamint az amerikai katonai egységek Szaúd-Arábiában és más Öböl-menti monarchiákban való állandó állomásoztatásában öltött testet. A fenti katonai egységek egyik fő feladata volt az iraki repüléstilalmi övezet betartatása.

A Szaddam Husszein vezette iraki rezsim hatalmi mozgásterét a katonai vereség és az azt követő nemzetközi szankciók jelentősen leszűkítették, noha a gazdasági szankciókat a kilencvenes évek végére Washingtonnak még a szövetségeseivel is egyre kevésbé sikerült betartatni.²⁵ Az Egyesült Államok Irak teljes nemzetközi elszigetelésére irányuló törekvései tehát nem jártak sikerrel. Amellett, hogy Irakkal Oroszország intenzív kapcsolatokat ápolt az 1990-es években, (Dannreuther [2009]: pp. 8) egyes európai országok, mint Franciaország is igyekezett az ENSZ szankciókat minél inkább kijátszani az iraki energetikai szektorban rejlő lehetőségeket kiaknázása céljából. (Behr [2009]: pp. 155) A szankciók tehát arra alkalmasak voltak, hogy Szaddam

²⁵Különösen Franciaország vonakodott az ENSZ szankciókat fenntartani, elsősorban az iraki olajszektorban rejlő lehetőségekre tekintettel, amelyben francia olajvállalatok erőteljesen érdekeltek voltak. (Barnett – Bright [2004])

Husszein nemzetközi politikai, gazdasági mozgásterét jelentősen beszűkítsék, de arra nem, hogy a rendszerét megbuktassák.

A növekvő amerikai politikai és gazdasági nyomás következményeként a Szaddam-rezsim egyik sarokpillérévé az élesen Amerika-ellenes politika vált. Az amerikai iraki konfrontáció központi eleme, amely egyben a legfontosabb alkueszközt biztosította Szaddam Husszein számára, a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos program volt. A Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel való együttműködés megtagadása, és az ellenőrök kiutasítása miatt elrendelt 1998. évi négy napos büntető bombázások²⁶ alapvető célja a rendszer további katonai – infrastrukturális belső gyengítése volt, de a realitásokat figyelembe véve nem a teljes tömegpusztító arzenál megsemmisítése, és nem is a rendszer megdöntése.

Ugyanakkor a tömegpusztító fegyverek létre vonatkozó programmal kapcsolatos bizonytalan információk nem változtak, Szaddam Husszein külpolitikáját pedig továbbra is jelentős destabilizáló tényezőként értékelte a Clinton-adminisztráció. A második elnöki ciklusa végéhez közeledve Clinton-elnök egyre közelebb került a rezsimváltás szükségességének gondolatához. Ebben szerepet játszottak belpolitikai tényezők is, nevezetesen a demokrata adminisztráció Irak-politikájának eredménytelensége nyomán a keményebb fellépést szorgalmazó hangok megerősödtek, különösen az ellenzékben lévő, republikánusokhoz köthető neokonzervatív gondolkodók részéről.²⁷ Az Iraki Felszabadítási Törvény (Iraq Liberation Act [1998a]) 1998. október elsejei elfogadása nemcsak az adminisztráció egyre keményebb politikáját jelezte, hanem az alapvető belpolitikai konszenzust is a kérdés tekintetében.²⁸ Ebben a vonatkozásban az adminisztráció tervei azonban a belső ellenzék megerősítésére, fedett akciók kiterjesztésére korlátozódtak, nem mentek el a rendszer

²⁶ A Sivatagi Róka elnevezésű hadművelet 1998. december 17-20-ig tartott. Elsősorban iraki katonai célpontok, valamint a feltételezett tömegpusztító fegyverek előállítására és tárolására szolgáló objektumok ellen hajtottak végre intenzív légi hadműveleteket. (Global Security [2013a])

²⁷ Számos neokonzervatív gondolkodó 1998 januárjában nagy visszhangot kiváltó nyílt levélben fogalmazta meg a Clinton-kormányzat Irak-politikájával kapcsolatos kritikáit. A levél a Project for the New American Century neokonzervatív kutatóintézet égisze alatt született meg. (Project for the New American Century [1998])

²⁸ A törvény a kongresszus képviselőházában 380 – 38 arányban, a szenátusban egyhangú támogatással ment keresztül. (Iraq Liberation Act [1998b])

külső katonai erővel történő megdöntése, az invázió lehetőségéig, arra a demokrata adminisztráció szerint sem a nemzetközi feltételek, sem a belpolitika támogatás nem voltak adottak. (Freedman [1999])

Az irakihoz képest korlátozottabb mértékű Irán feltartóztatására vonatkozó amerikai erőfeszítések részben eredményesnek voltak mondhatók az 1990-es években. Az amerikai-iráni kapcsolatokban az iráni forradalom és az 1980-as évek iraki-iráni háborújában Iraknak nyújtott amerikai támogatás emléke mellett az 1990-es években a terrorizmus kérdése²⁹ valamint az izraeli-palesztin békefolyamattal kapcsolatos ellentétek váltak meghatározóvá. (*Ibid*) Teherán regionális szinten sem volt képes olyan politikai és gazdasági pozíciók kiépítésére, amelyek az ország méretéből, erőforrásaiból potenciálisan következhetnének. Az 1990-es években Irán nemzetközi elszigetelésére vonatkozó amerikai törekvések kevés eredményt hoztak különösen gazdasági téren. Irán bővülő gazdasági kapcsolatokat folytatott nemcsak Oroszországgal és Kínával, hanem az Egyesült Államok európai és ázsiai szövetségeseivel is, különösen az energiahordozók exportjának köszönhetően³⁰. Az Európai Unió ugyanis a konstruktív nyitás politikáját részesítette előnyben a konfrontáció helyett, Oroszország pedig eleve abban volt érdekelt, hogy Irán minél erősebb ellensúlyt képezzen az Egyesült Államokkal szemben a térségben. A kilencvenes évek közepén törvénybe foglalt Irán ellen irányuló egyoldalú amerikai szankciók (Iran – Libya Sanctions Act [1996]) így főleg az amerikai vállalatokat sújtották, az iráni gazdaságra csak mérsékelt hatással voltak.

A kétoldalú kapcsolatok javítására 1997-ben úgy tűnt, hogy komoly lehetőség nyílik. 1997 májusában a mérsékelt reformpárti Mohamed Khatamit választották elnöknek, aki országa nemzetközi elszigeteltségén változtatni kívánt, így külpolitikai nyitást kezdeményezett nemcsak a térség, hanem az Egyesült Államok felé is (Freedman [1999]). Az iráni kezdeményezést Washington pozitívan fogadta, és 1998 első felében diplomáciai találkozókra és a kapcsolatok enyhítését célzó intézkedésekre

²⁹Irán támogatása a Hezbollah és a Hamasz, az Iszlám Dzsihad számára.

³⁰Az Iránba irányuló EU export 1995-ös 2,93 milliárd euróról (2012-es árfolyamon számolva) 2001-re 5,58 milliárd euróra, az import 5,4 milliárd euróról 6,7 milliárd euróra növekedett. (EUROSTAT [2013c])

is³¹ is sor került a két ország között. A nyitás azonban rövid életűnek bizonyult, stratégiai áttörés nem történt. Az egyik oldalon Irán Izrael-ellenessége, az USA által terrorista csoportoknak nyilvánított szervezeteknek nyújtott támogatása valamint Teherán nukleáris programja álltak a kapcsolatok javításának útjában. A másik oldalon, az iráni rezsim perspektívájából nézve az iráni belügyekbe való beavatkozás – vagyis a demokrácia, emberi jogok számonkérése -, az Irán ellen kivetett szankciók, Izrael egyoldalú támogatása, az amerikai katonai jelenlét a Perzsa-öbölben, valamint korábbi iráni sérelmek rendezetlensége voltak azok a terhek, amely a kétoldalú kapcsolatok rendezésének útjában álltak. Ráadásul Iránban Khatami konzervatív ellenzéke, illetve a valódi hatalmat birtokló vallási elit, az Egyesült Államokban pedig a republikánus többségű Kongresszus akadályozta a kapcsolatok rendezését (Entessar [1997]: pp. 35), és keményebb fellépést szorgalmazott a másik állammal szemben. Hasonlóképpen Washington Irak-politikájához, az iráni politika esetében is az a nézet vált egyre inkább uralkodóvá, hogy Washingtonnak a térségbeli hatalmi pozíciói alapján az erőpolitika, a kényszerítés, a folyamatos nyomásgyakorlás szolgálja leginkább az érdekeit. A kettős feltartóztatás és az egész közel-keleti amerikai stratégia revíziójának szükségességét támogató nézetek háttérbe szorultak a washingtoni külpolitikai döntéshozók között.³²

Amint kritikusok rámutattak, az alkalmazott stratégia nemcsak hatalmi egyensúly szempontjából volt az Egyesült Államok számára költséges és bizonytalan kimenetű, hanem a térség politikai – társadalmi realitásait sem vette kellően figyelembe, és hosszú távon az amerikai befolyást gyengítette. A hegemonia megtartására irányuló politika ugyanis aláásta az Egyesült Államok puha hatalmi erőforrásait. Az amerikai külpolitika e téren való érzéketlenségének egyik legemlékezetesebb és nagy visszhangot kiváltó mozzanata Madaleine Albright külügyminiszter egyik nyilatkozata volt, amelyben az iraki szankciók humanitárius következményeire utaló kérdésre felelve úgy nyilatkozott, szerinte megérte több száz-ezer iraki gyermek halála Szaddam Husszein rendszerének meggyengülése fényében. (Pilger [2000]) Az Egyesült Államokkal szövetséges arab országok és Izrael demokrácia

³¹A Clinton-kormányzat 1998 májusában feloldotta az amerikai szankciókat három Iránban tevékenykedő külföldi – egy francia, egy orosz és egy malajziai - vállalattal szemben. (Jehl [1998])

³² Az Iránhoz való közeledést főként olyan realista nemzetbiztonsági szakértők szorgalmazták, mint Zbigniew Brzezinski és Brent Scowcroft. Ebbéli álláspontjukat az alábbi tanulmányokban is kifejtették. (Brzezinski [1997]; Brzezinski et al [1997])

és emberi jogi teljesítményével kapcsolatos elnéző politikája fényében a térség nyugat-ellenes diktatúrai ellenében megfogalmazott washingtoni kritikák értéke erőteljesen devalválódott. Az amerikai „puha hatalom” térségbeli gyengesége azonban az 1990-es években még nem érezte igazán hatását a tényleges hatalmi pozíciókra. (Miller [2004]: pp. 106-111) Az Egyesült Államokkal szövetséges arab rezsimek politikai rendszerei továbbra is stabilnak tűntek, a katonai erőegyensúlyt, a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat – mindenekelőtt az olajexportot –, és benne a nyugati pozíciókat, vagyis a közel-keleti Pax Americana-t nem érte számottevő politikai, biztonsági kihívás. Washington közel-keleti politikájának egy területen azonban egyértelműen növekvő mértékű kihívással kellett szembenéznie. Ez pedig az iszlám szélsőséges irányzataihoz köthető terrorizmus növekvő fenyegetése volt, amely Amerika biztonságára is potenciálisan közvetlen fenyegetést jelentett. (Morgan [2004]: pp. 32)

Amint azt Osama bin Laden, az al-Kaida alapítójának és vezetőjének egyes nyilatkozataiból is tudható volt,³³ az amerikai közel-keleti politika egyes konkrét lépései jelentős szerepet játszottak a terrorszervezet megalapításában. Különösen amerikai csapatoknak Szaúd-Arábiában, az iszlám legszentebb helyeinek közelében való állomásoztatása, valamint az Izrael számára nyújtott bőkezű támogatás voltak azok, amelyeket bin Laden leginkább sérelmezett. Az Egyesült Államokra a közel-keleti térséghez köthető terrorszervezetek közül az al-Kaida jelentette a legnagyobb fenyegetést, mint azt a 1990-es években amerikai célpontok ellen elkövetett támadások is megmutatták.³⁴ A térség más, terrorista tevékenységet is folytató jelentősebb szervezetei, mint a palesztin Hamasz, az Iszlám Dzsihad, vagy libanoni Hezbollah nem jelentett közvetlen fenyegetést amerikai célpontokra, sokkal inkább közvetve, a hosszú távú amerikai érdekeket gyengítették egyrészt az Egyesült Államok szövetségese,

³³Osama bin Laden már 1998-ban egy interjúban és később több videó üzenetében is utalt arra, hogy az általa vezetett mozgalom és a felügyelete alatt végrehajtott cselekmények egyik fő kiváltó oka az izraeli-palesztin konfliktus volt. (Bin Laden [1998]; Bin Laden [2009]; ABC News [2010])

³⁴ 1993 Február 26-n a Világkereskedelmi Központ parkolójában hajtott végre merényletet az al-Kaida, amelynek hat halálos áldozata volt. 1998. augusztus 7-én a tanzániai és a kenyai amerikai külképviseletek ellen hajtott végre egy időben nagyszabású pokolgépes merényletet több, mint 200 fő életét kioltva. 2000. október 12-én a USS Cole hadihajó ellen hajtottak végre támadást az Ádeni-öbölben. (RAND [2012]; Caldwell [2008]: pp. 76)

Izraellel szembeni fellépés, más szélsőséges „partner” szervezeteknek nyújtott támogatás, és nem utolsósorban az Amerika-ellenes narratíva népszerűsítése révén. Ez utóbbi stratégiai jelentősége és ára akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az Egyesült Államok katonai erőt alkalmazott annak érdekében, hogy a vélt érdekei, világképe, narratívája szerint próbálja meg Afganisztán és Irak jövőjét meghatározni.

V./4. Dél-Ázsia és az afganisztáni kihívás

Az 1990-es években az Egyesült Államok a Közel-Kelettel ellentétben kevés figyelmet fordított a Dél-Ázsia, Közép-Ázsia és a Közel-Kelet határán fekvő Afganisztánra, a Szovjetunió afganisztáni kivonulását és összeomlását követően (Caldwell [2011]: pp.). Ennek alapvető oka az volt, hogy nem fűződtek a Közel-Kelethez hasonló jelentőségű stratégiai érdekek a térséghez. Közép-Ázsia irányában ugyan az ott fekvő energiahordozók miatt Washington növekvő érdeklődést mutatott, ám az orosz befolyás továbbra is erős korlátot jelentett a térségben, másrésről a 90-es évek olcsó olajára mellett nem volt erőteljes kényszer új beszerzési helyekhez való hozzáférés biztosításához (Cornell [2004]: pp. 240). Dél-Ázsia tekintetében az indiai-pakisztáni szembenállásban a stabilitás fenntartása volt az elsődleges amerikai érdek, ám erre a leghatékonyabb eszköznek a külső egyensúlypolitika mutatkozott. Az 1990-es évek elején anarchiába süllyedő, majd 1997 után a szélsőséges tálibok uralma alá kerülő Afganisztán pedig önmagában nem jelentett Washington számára stratégiai veszélyforrást (Collins [2011]: pp. 35).

A hidegháború idején India mint az el nem kötelezett országok egyik vezetője a Szovjetunióval ápolt szoros viszonyt, míg Pakisztán, különösen a Szovjetunió afganisztáni bevonulását követően, az Egyesült Államok támogatását élvezte. India számára az elsődleges stratégiai tájékozódási pontot és fenyegetést függetlenné válása óta Kína jelentette, így a Kínával való katonai konfrontációk tapasztalatai ösztönözték nukleáris arzenáljának kifejlesztésére is (Buzan – Waeber [2002]: pp. 103-150). A Pakisztánnal való viszonya hasonlóképpen meghatározó volt az ország függetlenné válása utáni történeti fejlődése szempontjából, de Iszlamabadot soha nem tekintette önmagához mérten hasonló stratégiai súlyú országnak (Háda [2011]: pp.). Ellenben Pakisztán fő törekvése, elsőszámú stratégiai célja mindig is az volt, hogy Indához

hasonló stratégiai erőt képviseljen mind katonai szempontból, mind azzal összefüggésben a nemzetközi hatalmi politikában (Háda [2009]: pp. 5). A Dél-Ázsia stratégiai dinamikáját meghatározó indiai-pakisztáni konfliktus csak a Pakisztán-India-Kína hatalmi háromszög keretében értelmezhető. Mivel pedig Afganisztán Pakisztán számára mindig is stratégiai jelentőséggel bírt, amely stratégiai mélységet biztosíthat számára Indiával szemben, ezért az elmúlt évtizedek afganisztáni konfliktusai sem érthetők meg a fenti regionális hatalmi háromszög dinamikájának figyelembe vétele nélkül (Ablaka – Háda: [2012]: pp. 3-4).

A kilencvenes évektől az Egyesült Államok, mint globális előnyét megtartatni kívánó hegemon számára súlyánál fogva értelemszerűen India látszott hosszú távon stratégiai jelentőségűnek a dél-ázsiai térségben, elsősorban mint egyfajta ellensúly a gyorsan fejlődő, potenciális rivális Kínával szemben. Az 1990-es években a Szovjetunió megszűntével, az amerikai globális hegemonia kiteljesedése idején Kína még nem képezte azt a hatalmi pólust és kihívást, mint a 2000-es években, másrésről a Clinton kormányzat potenciális rivális helyett alapvetően stratégiai partnerként kívánta Pekinget kezelni. (Yu [2009] pp. 81-82) Ennélfogva India sem játszott még olyan súlyú szerepet az amerikai stratégiai gondolkodásban mint a 2000-es évek közepétől, amikor már elsőszámú stratégiai érdekként fogalmazódik meg az amerikai-indiai kapcsolatok minőségi elmélyítése. (Kronstadt - Pinto [2012] pp. 3-4) Pakisztán stratégiai jelentőségét a kilencvenes években tehát egyrésről a szovjet fenyegetés megszűnte, másrésről India korlátozott stratégiai értéke jelentősen behatárolta.

Az Egyesült Államok alapvetően a régió stabilitásában, a béke megőrzésében volt érdekelt. Ehhez képest a 1990-es években másodlagos célként fogalmazódott meg mind a szélsőséges iszlám elleni küzdelem a régióban, mind a Kína elleni hatalmi ellensúly megerősítése India vonatkozásában, bár mindkettő egyre fokozottabb jelentőségre tett szert. Ezt támasztotta alá az 1998. évi nukleáris robbantásokra adott amerikai válasz is. Washington ugyan mindkét dél-ázsiai országgal szemben gazdasági szankciókat hirdetett meg, azonban azok sem időtartamukban, sem mélységükben nem bírtak hosszú távú jelentőséggel.³⁵ India esetében a Kína ellensúlyozására irányuló

³⁵ Az Egyesült Államok az 1998. évi májusi nukleáris robbantások után egy 1994. évi törvény alapján automatikusan gazdasági szankciókat vetett ki Indiával és Pakisztánnal szemben, ám Clinton elnök már az év júliusában enyhíteni kívánt a szankciókon, amiben Kongresszus a következő hónapok folyamán támogatta, így 1998 júliusában és októberében két lépcsőben feloldották a szankciókat a mezőgazdasági

jövőbeni stratégiai partnerség lehetőségét a Clinton-kormányzat érthetően nem akarta ellehetetleníteni. (Gupta [2005]: pp. 4) Pakisztán vonatkozásában pedig az ország gazdasági-politikai stabilitásának fenntartása volt az elsődleges amerikai érdek, éppen a szélsőséges iszlám ideológiák növekvő térnyerésére való tekintettel. (Kronstadt [2005] pp. 5) Iszlamabad pedig erőteljesen rá volt utalva a külső gazdasági segélyekre, támogatásra. Washington értékelése szerint a pakisztáni hadsereg és az általa támogatott világi kormányzat, – még abban az esetben is, ha katonai diktatúra formájában ölt testet – jelentette a garanciát Pakisztán stabilitásának fenntartása vonatkozásában, amelynek törékeny gazdaságát veszélyes lenne erőteljes szankciókkal sújtani.

A térség, és benne különösen Afganisztán szeptember 11-ét követően értékelődött fel radikálisan az Egyesült Államok számára. Ez azonban nem jelentette azt, hogy Washington ne tekintett volna növekvő aggodalommal az afganisztáni fejleményekre. Az 1990-es évek belháborújából a főleg pastu etnikai háttérrel rendelkező, az ország Pakisztánnal határos déli, dél-keleti térségeire támaszkodva, szunnita iszlám szélsőséges ágát képviselő tálibok kerültek ki győztesen. A tálibokat erőteljesen támogatta Pakisztán, míg a legerősebb belső hatalmi ellensúlyt képező Északi Szövetség, élén az üzbég Dosztum tábornokkal részben India, részben az Egyesült Államok támogatását bírta. A tálibok 1997-ben foglalták el Kabult, és 1998-tól lényegében az egész országra kiterjesztették a hatalmukat. (Collins [2011]: pp: 36-38) Az Omar mollah által vezetett tálib rezsim további jelentős támogatóra lelt az Osama bin Laden vezette al-Kaida részéről, amely az öböl-menti pénzügyi támogatások segítségével komoly pénzügyi háttérrel épített ki magának a 90-es évek végére. (Caldwell [2011]: pp. 77) Bin Laden 1998-ban Szudánból Afganisztánba tette át székhelyét, és a tálib vezetés támogatásával az ország területén létesített terrorista kiképzőközpontokat a főleg a Közel-Keletről érkező iszlamista harcosok számára. (*Ibid* pp. 77) A Clinton-adminisztráció számára az al-Kaida és az afganisztáni fejlemények alakulása mint veszélyforrás különösen az 1998. évi kenyai és tanzániai robbantás után értékelődött fel. Stratégiai szempontból a washingtoni döntéshozók szemében így kapcsolódott össze egyre szorosabban a dél-ázsiai térség a közel-keleti térséggel. Az elsőszámú összekötő kapcsot az al-Kaida, illetve tágabban a szélsőséges iszlám

terményekre valamint a segélyekre és pénzügyi természetű tranzakciókra vonatkozóan. (Rennack [2001]: pp. 3)

jelentette fenyegetés képezte. Clinton elnök azonban fedett akciókon, és korlátozott mértékű megtorló jellegű katonai műveleteken kívül³⁶ nem akart nagyobb mértékű beavatkozást indítani Afganisztán ellen, mivel az elnök értékelése szerint sem annak katonai feltételei, sem a nemzetközi környezet - vagyis széleskörű támogatás a nemzetközi közösség részéről - nem látszott adotttnak.

George W. Bush elnökségének első időszaka sem hozott érdemi változást Afganisztán és a dél-ázsiai térségre vonatkozó amerikai külpolitikában. Amint az a szeptember 11-i terrortámadások körülményeit kivizsgáló jelentésből és vezető tisztségviselők visszaemlékezéseiből is kiderül (Rice [2011]: pp. 64-65), a Bush-adminisztráció növekvő számú figyelmeztetést kapott az Afganisztánban székelő al-Kaida jelentette kockázatokról, de a veszély nagyságát és közelségét nem mérték fel. Ettől függetlenül már a szeptemberi terrortámadásokat megelőzően jelentős előkészületek zajlottak amerikai részről annak a tervnek a kivitelezésére, hogy az Északi Szövetség támogatásával megdöntik a tálib rezsimet (Caldwell [2011]: pp. 1726). A CIA és az Észak Szövetség közötti együttműködés egyre intenzívebbé vált. E vonatkozásban azonban nagy veszteséget jelentett a Maszud tábornok elleni, az al-Kaida által végrehajtott sikeres merénylet 2001. szeptember 9-én. (*Ibid* pp. 84) A terrortámadásokat követően, miután bizonyossá vált az al-Kaida felelőssége és döntés született az ellene irányuló világméretű katonai fellépésről és a számára menedéket nyújtó tálib rezsimek megdöntéséről, az Északi Szövetség győzelme már csak idő kérdése volt. 2001. szeptember 11-ét követően az afganisztáni beavatkozással kapcsolatos korábbi katonai kockázatok és annak nemzetközi támogatására vonatkozó kérdések az újfajta fenyegetés tükrében elenyészővé váltak az amerikai vezetés szemében. A terrortámadások előhívták a tágabb közel-keleti térség koncepcióját, amelyben az elsődleges kohéziós erőt a terrorizmus elleni háború jelentette a Bush-adminisztráció számára.

³⁶A Clinton kormányzat a terrortámadásokra válaszul egy szudáni vegyi üzemet és néhány afganisztáni al-Kaida kiképző központ támadta robotrepülőgépekkel. (Caldwell [2011]: pp. 75-76)

V./5. Az Egyesült Államok a tágabb Közel-Keleten: katonai és gazdasági jelenlét

Az Egyesült Államok közel-keleti hatalmi pozíciójának feltérképezése előtt érdemes röviden kitérni az ezredfordulón meglévő globális erőviszonyokra. A hidegháború megnyerésével és a kilencvenes évek gazdasági fejlődésével az Egyesült Államok hegemon pozíciója megkérdőjelezhetetlennek tűnt. A világ nemzeti össztermékéből 2000-ben 30%-al részesedett (US Department of Agriculture – Data [2013]), az öt követő három további állam Japán, Németország és az Egyesült Királyság volt, amelyek mind amerikai szövetségesek voltak. Katonai téren az Egyesült Államok fölénye hasonlóan meggyőző volt, 296 milliárd dolláros védelmi kiadása a világ védelmi kiadásainak 37%-át tette ki (SIPRI [2001]: pp. 277-286), ám a katonai célú kutatás-fejlesztési és katonai beszerzési dimenziókban még jelentősebb volt az előnye. Gazdasági téren ugyan az Európai Unió összességében nagyobb potenciált képviselt (a globális GDP 31%-val), ám egységes politikai vezetés hiányában, valamint gyengébb katonai képességei és ambíciói miatt a globális hatalmi versenyben nem volt az Egyesült Államokhoz mérhető hatalom. Az európai NATO tagállamok védelmi kiadásai 2000-ben ugyan meghaladták a 172 milliárd USA dollárt (SIPRI [2001]: pp 244), ám ez a nemzeti haderők töredezettsége, a kevésbé hatékony forrás-allokáció miatt közel sem eredményezett olyan katonai potenciált, benne erőketitési képességeket, mint amivel az Egyesült Államok rendelkezett.

Kelet-Ázsia dinamikus gazdasági növekedésének gyümölcsei már az ezredfordulón is kezdtek beérni, ám Kína nemzetközi súlya ekkor még jóval kisebb volt az egy évtizeddel későbbihez képest. A Szovjetunió legerősebb utódállamaként Oroszország az ezredfordulón még csak kezdett magához térni a kilencvenes évek gazdasági mélyrepülése után, az energiahordozóiban rejlő hatalmi potenciált csupán a 2000-es évek közepétől volt képes a nemzetközi szinten kihasználni, így megmaradt katonai ereje révén lényegében egydimenziós hatalomként kellett vele számolni.

Az ezredfordulót követően felerősödtek a kilencvenes években már megbúvó globális trendek. A gazdasági növekedésre támaszkodva különösen a BRIC³⁷ országok tudták jelentősen növelni politikai és gazdasági befolyásukat elsősorban közvetlen környezetükben, de a globális szinten is megtették azokat a kezdeti lépéseket,

³⁷ Brazília, Oroszország, India, Kína

amelynek révén a korábbi, nyugati dominancián nyugvó nemzetközi status quo-t egyre inkább megkérdőjelezték. (Kupchan [2010]: pp. 75-79) A feltörekvő államok nemzetközi súlyának növekedése katonai téren is érzékelhető volt, ám ebben a dimenzióban a változás elsősorban közvetlen környezetükre nézve bírt hatással, globális erőkitetésre továbbra sem, vagy csak rendkívül korlátozott mértékben voltak képesek.

1. táblázat: A nagyhatalmak védelmi költségvetésének alakulása, 2002-2010

(millió USA dollár, 2009-es árfolyamon)

	2002	2004	2006	2008	2010
USA	42 5471	527 799	561 555	618 940	687 105
NATO európai tagállamok	182 790	238 100	261 743	314 124	274 750
Kína	45 900	55 200	72 900	92.700	114 300
Oroszország	32 035	35 454	42 317	50 937	52 586

Forrás: SIPRI [2011] pp. 205-210

A fenti geopolitikai körkép révén megállapítható, hogy az Egyesült Államok sem globálisan, sem az egyes régiókat tekintve, így a tágabb Közel-Keletet tekintve sem kellett számolnia olyan hatalommal, amely megkérdőjelezhette volna elsőségét. Az Öböl-háborúban aratott győzelmével az Egyesült Államok bebiztosította katonai hegemoniáját a közel-keleti térségben. A háború ideje alatt, 1991 első hónapjaiban több mint 500 000 amerikai katona tartózkodott a térségben, legnagyobb részük Szaúd-Arábiában, Kuvaitban és Irak déli részén. (Military Balance [1993]) A háborút követő hónapokban e csapatok nagy részét kivonták a régióból, ám az Egyesült Államok megerősített jelenléttel maradt az Öböl térségében, és ezt a jelenlétet a kilencvenes évek folyamán fokozatosan tovább növelte. (Terrill [2006]: pp. 18-23)

Az Egyesült Államok és az Öböl-menti államok katonai együttműködése a hidegháború idejére nyúlik vissza, így az amerikai biztonsági kötelezettségvállalás és katonai jelenlét nem számított újdonságnak a térségben, az a kilencvenes évek folyamán és 2001-et követően csupán tovább bővült. (Terrill [2006]: pp. 44-48) Az ezredfordulón így állandó amerikai katonai bázis volt a NATO-tag Törökország mellett Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, az Egyesült Arab Emírségekben, Bahreinben, Ománban és Katarban. (Military Balance [2002]: pp. 27) A legjelentősebb szárazföldi erők Szaúd-Arábiában állomásoztak egészen 2003-ig, ám azt követően a megromlott amerikai-

szaúdi kapcsolatok és az iraki háború következményeként az amerikai csapatok nagy része távozott Szaúd-Arábiából.³⁸ Emellett az Amerikai Középső Parancsnokság korábban Szaúd-Arábiában lévő előretolt főparancsnokságát 2002-ben áthelyezték Katarba (Terrill [2006]: pp. 37-38). A törökországi Incirlik-ben található NATO-bázis mellett a fenti Öböl-menti államokban összesen nyolc nagyobb légitámaszpont állt az amerikai légierő rendelkezésére (Military Balance [2005]). A térségben lévő haditengerészeti erők – az amerikai ötödik flotta kötelékébe tartozó egységek – legjelentősebb állandó bázisa Bahreinben létesült. A haditengerészeti erők fő erejét a térségben rotációs alapon, állandó jelleggel jelen lévő legalább egy repülőgép-hordozó harccsoport képezi. Washington az elmúlt évtizedben a fenti államokkal kétoldalú katonai együttműködési szerződéseket is kötött (Sun [2010]: pp. 54-56), továbbá jelentős fegyvereladásokkal is erősítette katonai befolyását ezen országokban. Az amerikai katonai jelenlét elsősorban Szaúd-Arábiában volt politikailag érzékeny kérdés, mivel az iszlám követőinek jelentős része, különösen a szélsőséges irányzatokhoz kötődő hívek az iszlám szent helyek megbecstelenítésének tartották a „hitetlen” amerikai katonák jelenlétét.

2. táblázat: Az amerikai erők létszáma a Perzsa-öböl térségében 2001-ben

	létszám (fő)
Szaúd-Arábia	5110
Kuvait	4690
Bahrein	725
Omán	260
Egyesült Arab Emírségek	390
Katar	37
Törökország	2040

Forrás: Military Balance [2001-2002] pp. 27

³⁸ 2001. szeptember 11-e után Szaúd-Arábiát az Egyesült Államokban sokan az iszlám terrorizmus melegágyának tartották, amelyben egy külső és belső fenyegetéseknek kitett rezsim uralkodik. Emellett az iraki invázió után a stratégiai figyelem áthelyeződött Iránra, ráadásul ekkorra az Egyesült Államok jelentősen kibővítette katonai jelenlétét a környező Öböl-menti államokba (Sun [2010]: pp. 48).

2001. szeptember 11-ét követően a terrorizmus elleni háború meghirdetésével az amerikai jelenlétben változások következtek. Afganisztánban a tálibok elleni hadműveletek idején, és az azt követő időszakban is csak korlátozott amerikai katonai jelenlét volt, amely lassan emelkedett a következő évek folyamán. A térségben jelen lévő erők létszámában jelentős változást az iraki háború hozott. (Belasco: [2009]) A főbb hadműveletekben 130 000 amerikai katona vett részt, amelyet 23 000 szövetséges erő egészített ki. Ez a létszám Irak elfoglalása után és a belső instabilitás erősödésével lényegében 2006 végéig állandó maradt. A 2007 elején elindított csapaterősítés révén további 20 000 amerikai katona érkezett Irakba. (Military Balance [2008]: pp. 4) Az iraki stabilizációt követően az amerikai létszám leépítés, majd teljes kivonulás 2008 és 2011 között fokozatosan ment végbe. (Belasco [2009]: pp. 9) Ez utóbbi időszakban ezzel párhuzamosan növekedett drasztikusan az afganisztáni erők létszáma. Míg 2008 végén 15 000 amerikai és 28 000 ezer szövetséges erő volt az ISAF kötelékében (NATO ISAF [2009]), addig 2011 végén összességében közel 150 000 szövetséges katona állomásozott ott, 2/3-uk amerikai volt. (NATO ISAF [2011]) Létszámuk 2012 elejétől fokozatosan csökkent, és 2012 nyár végére visszatért a 2009. évi csapaterősítés előtti létszámhoz.

A fentiekhez szükséges hozzáfűzni azt is, hogy a korábban felvázoltaknak megfelelően egyetlen más külső nagyhatalom sem volt továbbra sem képes az Egyesült Államokéhoz hasonló katonai jelenlét biztosítására a térségben. Külső hatalomként az Egyesült Államokon kívül a vele szövetséges Nagy-Britannia és Franciaország képes említésre méltó erővel felvonulni a Perzsa-öböl térségében a megfelelő haditengerészeti egységek és katonai együttműködési megállapodások révén.³⁹A nyugati hatalmak katonai befolyását erősítő tényező a katonai jelenlét mellett a Perzsa-öböl térségének arab országaiba irányuló amerikai és nyugat-európai fegyverexport. (SIPRI [2001] pp. 326)

Az Egyesült Államokkal nem szövetségesi viszonyban lévő nagyhatalmak közül egyedül Oroszországot érdemes katonai szempontból megemlíteni. A Szovjetunió megszűntével Moszkva elveszítette katonai együttműködési megállapodásokra és hadiipari megrendelésekre épülő katonai befolyásának nagy részét. A korábbi

³⁹ Nagy-Britannia és Franciaország az Egyesült Arab Emírátusokkal és Katarral épített ki szoros védelmi együttműködést a 2000-es években. (Shelala et al. [2013] pp. 27-31)

hidegháborús kapcsolatokból egyedül Szíriával maradt szoros a katonai együttműködés, amelynek tekintetében az orosz hadiipari export mellett a tarsus-i flotta bázist szükséges megemlíteni, mint az egyetlen Oroszország számára állandó jelleggel rendelkezésre álló Földközi-tengeri bázis. Kína katonai jelenléte a közel-keleti térségben az ezredfordulón jelentéktelennek volt mondható, ám egyre erőteljesebb mélytengeri haditengerészeti flottája révén az évtized második felétől fokozatosan növelni tudta katonai jelenlétét a térségben is. Kína így többek között 2009 óta részt vett az Ádeni-öböl térségében a kalózkodás elleni küzdelemben. (Christoffersen [2010]: pp. 9) A katonai jelenléthez képest viszont annál gyorsabban növekedett Kína gazdasági szerepe a térségben, ahogy azt a gazdasági kapcsolatok elemzésénél látni fogjuk.

A kilencvenes évek közepétől kezdve ugyanakkor egyre szorosabbá vált az orosz-iráni katonai együttműködés, elsősorban orosz fegyver eladások és az iráni nukleáris programban való orosz közreműködés révén. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az Iránba és Szíriába irányuló orosz hadiipari export volumene nagyságrendekkel alatta maradtak a térségbe irányuló amerikai hadiipari szállításoknak. (Magen et al [2010]: pp. 87) A 2001-2008 közötti időszakban a közel-keleti térség országaiba irányuló amerikai fegyverexport 48,2 milliárd USA dollár összértéket tett ki, addig az orosz fegyverexport értéke 14,8 milliárd USA dollár volt. (*Ibid* pp. 87) Az orosz-iráni együttműködés a 2000-es években is folytatódott, ám Moszkva az iráni nukleáris program előrehaladtával fokozatosan szűkítette az együttműködést. Mindez látványosan az S-300-as típusú fejlett légvédelmi rakéták ügyében került előtérbe, ahol Moszkva végül a korábbi erre vonatkozó orosz-iráni megállapodás ellenére, engedve az Egyesült Államok és Izrael nyomásának, nem szállította le Teheránnak a fegyverzetrendszert (Pravda [2010]). Kína a 2000-es évek geopolitikai térnyerése mellett katonai szempontból továbbra sem vált jelentős tényezővé a Közel-Keleten, noha a fegyverexportorként a 2000-es évek végén már jelentékeny tényezőnek volt tekinthető. 2003 – 2012-ig terjedő időszakban Kína részesedése a nemzetközi fegyvereladásokból 2%-ról 5%-ra emelkedett, ezen belül a közel-keleti térségbe irányuló exportja is emelkedett. (SIPRI 2001]: pp. 326; SIPRI [2010]: pp. 317-318)

A nagyhatalmi körkép után szükséges a közel-keleti katonai erőviszonyoknak is a bemutatása is. Az Egyesült Államokkal szövetségben álló térségbeli államok összességében jelentősebb katonai erőt képviselnek, mint a potenciális ellenfelek. A regionális viszonylatban számottevő katonai erőt képviselő, az Egyesült Államokkal

szövetségi viszonyban lévő térségbeli államok közül a nem arab Izrael és Törökország mellett Szaúd-Arábiát és Egyiptomot szükséges megemlíteni (Wezeman [2011]: pp. 4-5) A „revizionista” tábor pilléreit Irak kiesése után Irán és Szíria képezte, mellettük csupán olyan nem állami szereplők vonultathatóak fel, mint a Hezbollah és a Hamasz. Ez utóbbiak ugyan az asszimetrikus hadviselés révén több konfliktusban is elsősorban politikai szempontból érzékeny veszteségeket voltak képesek okozni a térségbeli katonai nagyhatalomnak számító Izraelnek, ám hagyományos katonai értelemben nem említhetők egy lapon a zsidó állammal.⁴⁰

Amennyiben az Egyesült Államok jelenlétét nem vennénk számításba, a fennálló hatalmi status quo-val szemben Irán képes valós katonai kihívást elsősorban megjeleníteni a Perzsa-öbölben. Ugyan Szaúd-Arábia védelmi kiadásai, különösen, ha hozzáadjuk a kisebb Öböl-menti monarchiák védelmi költségvetéseit, jelentősen meghaladják Iránét (SIPRI [2011]: pp. 210-211), ám a perzsa állam mérete, stratégiai fekvése, katonai képességei révén olyan katonai potenciállal bír, amellyel a jelentős fenyegetést képez a Perzsa-öböl térségében. (Cordesmann: 2013, pp. 10) Szaddam Husszein rezsimjének megdöntése, majd az azt követő belső instabilitás Irak korábbi katonai képességeit szinte megsemmisítette, jelentős katonai tényezőként a viszonylagos konszolidáció várhatóan középtávon sem lehet vele számolni. A katonai potenciál háttérét jelentő gazdasági alapok terén hasonló erőviszonyokat tapasztalhatunk a térségben.

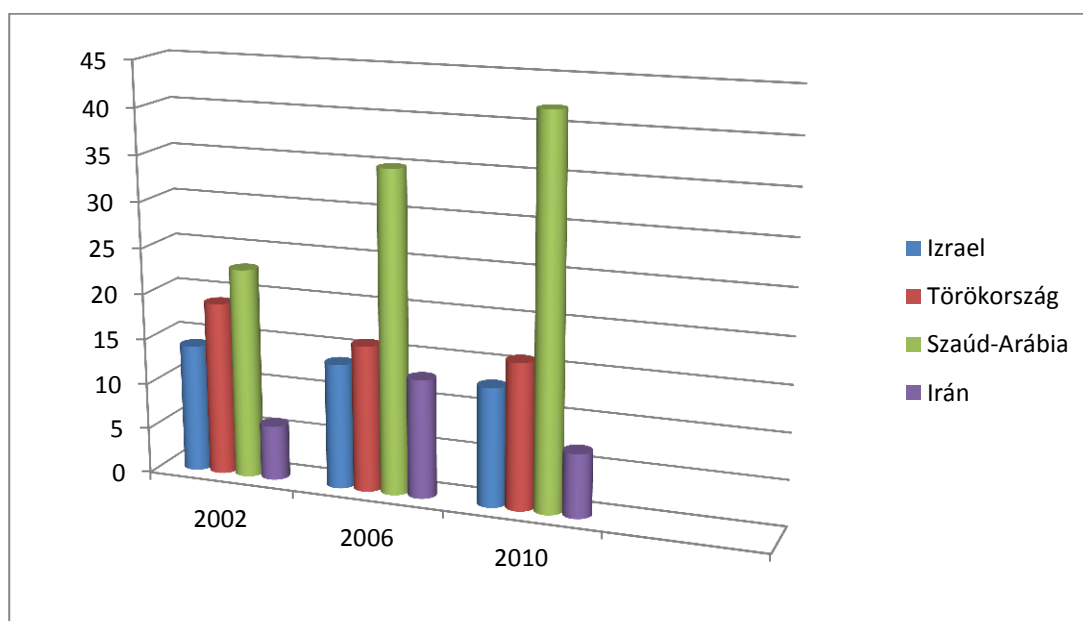
⁴⁰ E konfliktusok közé sorolható a második intifáda, a 2006. évi Libanoni háború, a 2008. és 2012. évi gázai háborúk. Az Izraellel szemben álló szervezetek nagymértékben támaszkodtak az asszimetrikus hadviselés elemeire, mint a terrorcselekmények, kezdetleges rakéták alkalmazása, nyílt ütközetek kerülése. (RAND Arroyo Center [2011])

3. táblázat: Egyes közel-keleti államok katonai költségvetésének alakulása (2002-2010) (millió USA dollár, 2009-es árfolyamon)

	2002	2004	2006	2008	2010
Izrael	14,037	12,594	13,687	13,074	13,001
Törökország	18,942	15,602	15,859	15,285	15,634
Egyiptom	4,360	4,321	4,413	4,139	3,914
Szaúd-Arábia	23,109	25,879	35,522	40,159	42,917
Öböl-menti Együtműködési Tanács (Szaúd-Arábia nélkül)	19,055	21,562	22,067	25,810	24,937 ⁴¹
Irán	6,162	9,228	12,743	10,437	7,044
Szíría	1,920	2,205	1,994	1,922	2,236

Forrás: SIPRI [2011] pp. 210-211

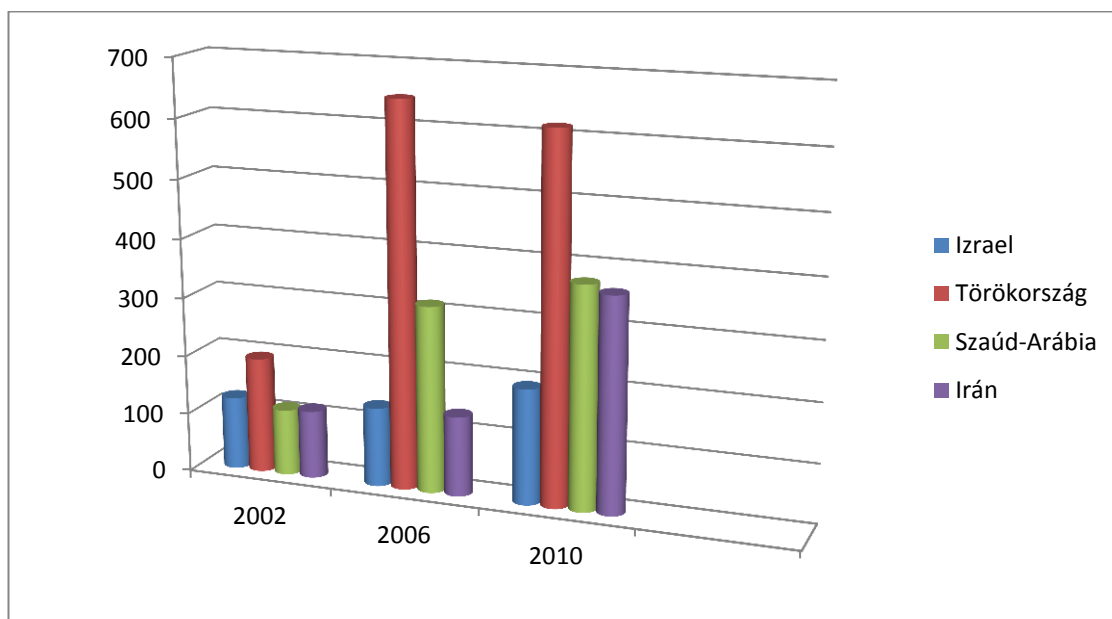
1. ábra: A meghatározó közel-keleti katonai hatalmak védelmi kiadásainak összehasonlítása (2002-2010) (millió USA dollár, 2009-es árfolyamon)

Forrás: SIPRI [2011]

⁴¹ Katar nélkül – Katar 2009 óta nembovsát rendelkezésre adatokat a latonai kiadásait illetően

2. ábra A Közel-Kelet meghatározó gazdasági hatalmainak GDP összehasonlítása (2010-2010) (milliárd USA dollár, 2012-es árfolyamon)

Forrás: World BANK [2013]

Az afganisztáni konfliktusra tekintettel érdemes Pakisztánra és Indiára is kitérni alapvetően két okból. Noha, ahogy a későbbiekben bővebben tárgyalni fogjuk, Pakisztán esetében megkérdőjelezhető, hogy mennyiben tekinthető az Egyesült Államok katonai szövetségesének, az iránihoz hasonló nyílt katonai szembenállásról az USA és Pakisztán között nem beszélhetünk. E relációban a Pakisztánnak nyújtott amerikai segélyek, benne különösen a katonai segélyek nagyságrendje érdemel figyelmet. Másrészt az afganisztáni konfliktus stratégiai hátterét adó indiai-pakisztáni szembenállás. (Ablaka – Háda [2012]: pp. 5-6) miatt érdemes utalni e két dél-ázsiai hatalom katonai erőviszonyára. Az alábbi adatok alapján India a hagyományos katonai képességek terén jelentős mértékben felülmúlja Pakisztánt, noha a nukleáris fegyverek léte kiegyenlítőbbé teszi a viszonyt. Pakisztán számára a 2001 utáni években juttatott amerikai katonai segélyek jelentős segítséget nyújtottak a haderő részére, ezt a támogatást az eredeti céllal ellentétben jórészt az indával szembenálló erők fejlesztésére fordították (Zaidi [2011]: pp. 5-6) – ugyanakkor önmagában ez közel sem egyenlíthette ki a két ország közötti képességbeli különbségeket.

4. táblázat: India és Pakisztán katonai kiadásainak alakulása (2002-2010)
(millió USA dollár, 2009-es árfolyamon számolva)

	2002	2004	2006	2008	2010
Pakisztán	4.414	4.911	5.160	4.888	5.160
India	22.487	26.679	28.365	32.106	34.816

Forrás: SIPRI [2011]: pp. 208

Gazdasági kapcsolatok

Ahogy globális viszonylatban, úgy az amerikai-közel-keleti gazdasági kapcsolatban is a térség energiahordozói a gazdasági szempontból egyedül jelentősnek tekinthető tényező. A kereskedelmi és beruházási kapcsolatok más térségekhez viszonyítva marginálisak. Az USA exportja a térségbe⁴² 2003-ban 19,6 milliárd dollár volt, 2010-ben pedig 48,3 milliárd USA dollár), ami kevesebb, mint 2%-a volt az össz-amerikai exportnak. (US International Trade Commission [2013]) Az exporton belül pedig különösen fontos szerepe volt a fegyver eladásoknak. (US International Trade Commission [2013]; Nelson et al: [2012]: pp. 11) A térségből származó Egyesült Államokba irányuló import értéke 2003-ban 38,9 milliárd dollár volt, 2010-ben pedig 73,5 milliárd dollár, ami kevesebb, mint 5%-ot tett ki az amerikai behozatalból. (Nelson et al: [2012]: pp. 10) Ráadásul az importon belül 67 milliárd dollárral az olaj aránya 2010-ben több, mint 90%-ot tett ki. (*Ibid*, pp. 10)

Az ezredforduló után a Közel-Kelet továbbra is jelentős részt képviselt az amerikai energia-behozatalból, Kanada után (24%) a térségből hozta be az USA a legtöbb olajat (19%). (US EIA [2012a]) Ugyanakkor az összamerikai olaj import aránya az össz fogyasztáshoz képest a 2000-es évek közepétől csökkenő tendenciát mutat a hazai források dinamikus növekedése következtében, amely kihat a közel-keleti importra is. Míg 2005-ben az össz amerikai olajfogyasztás 60%-a származott behozatalból, 2011-ben 45%, és az előrejelzések szerint 2020-ra 40%-ra csökken. (US EAI: [2013a]) Mindez kedvezően hat az amerikai közel-keleti olajimport függőségre nézve. A

⁴² A következő közel-keleti és észak-afrikai országok: Algéria, Bahrein, Egyesült Arab Emírségek, Egyiptom, Jordánia, Kuvait, Libanon, Líbia, Marokkó, Omán, Katar, Szaúd-Arábia, Szíria, Tunézia, Jemen.

gázimportot illetően az Egyesült Államokban még kedvezőbb tendenciák érvényesültek az elmúlt évtizedben. A közel-keleti térségből értelemszerűen csupán cseppfolyósított földgáz (LNG) formájában érkezik gáz az Egyesült Államokba, az ilyen jellegű behozatal az össz fogyasztáshoz és az össz gázimporthoz képest azonban elenyésző volt a vizsgált időszakban,⁴³ részben a dinamikus növekedő belső palagáz kitermelés következtében.

Érdemes ehelyütt egy összevetést tenni az Európai Unióval. Az EU és a Közel-Kelet kereskedelmi kapcsolataiban hasonlóképpen az energiahordozók játsszák a döntő szerepet. Az ezredfordulót követő években az EU külső energia dependenciája a kőolaj és a földgáz esetében is jelentősen növekedett.⁴⁴ E növekményt a földgáz esetében az LNG-technológia fejlődése révén jelentős részben a közel-keleti behozatal növelésével fedezte az EU, a kőolaj esetében viszont inkább stagnált a közel-keleti behozatal. Az Ázsiába irányuló kőolajexport különösen a dinamikus növekvő kínai és indiai behozatal révén viszont jelentősen növekedett.

5. táblázat: EU kőolaj import (%)

	2002	2010
Oroszország	29,2	34,5
Norvégia	19,4	13,8
Líbia	7,5	10,2
Szaúd-Arábia	10,1	5,9
Irán	4,9	5,7
Irak	3	3,3

Forrás: Eurostat [2013b])

6. táblázat: EU földgáz import (%)

	2002	2010
Oroszország	45	31,8
Norvégia	26,2	28,2
Algéria	21,2	14,4
Katar	0,9	8,6
Nigéria	2,2	3,6
Líbia	0,3	2,8

⁴³ 2006-ban az amerikai hazai gáz kitermelés 524 bcm (billió cm³) volt. 118 bcm össz behozatal mellett 16 bcm volt az LNG formájában érkező behozatal, a közel-keleti térségből a legnagyobb mennyiség 3,3 bcm-el Egyiptomból érkezett. 2001-re a teljes LNG behozatal 9,8 bcm-re csökkent, legnagyobb közel-keleti forrás pedig Qatar lett 2,5 bcm-el. (US EIA [2013b]; US EIA [2013c])

⁴⁴ A kőolaj esetében 76%-ról 85%-ra, a földgáz esetében 49%-ról 62%-ra változott. (EUROSTAT [2013])

7. táblázat: A Közel-Kelet kőolaj exportjának volumene a főbb importőrökkel

(milliárd hordóban számolva)

	2000	2011
Egyesült Államok	2,5	1,9
Európa	3,6	3
Kína	2	2,9
India	1,2	2,6
Japán és Dél-Korea	5,2	5,5

Forrás: IEA [2012]

**8. táblázat: Kína közel-keleti nyersolajolaj-importjának változása (2000-2011)
(1000 hordó/nap)**

	2000	2005	2008	2011
Szaúd-Arábia	115	445	730	1010
Irán	141	287	428	557
Omán	315	218	293	365
Kuvait	9	33	118	192
Egyesült Arab Emírségek	9	52	92	135
Egyéb közel-keleti forrás	169	171	138	626
Iránból származó import %- os részesedése a kínai importból	10%	11,2%	11,9%	11%

Forrás Institute of Energy Economics [2012]

A tőkebefektetések terén a kereskedelmi kapcsolatokhoz hasonlóan alacsony értékeket tapasztalhatunk az Egyesült Államok és a tágabb Közel-Kelet relációjában. 2010-ben az USA 54 milliárd USA dollárt fektetett a térségbe, ami az USA globális 3,9 billió dollár értékű tőkekihelyezéséhez képest elenyésző. (Nelson et al [2012]: pp. 12-13) A közel-keleti térségből az USA-ba irányuló tőkebefektetés értéke ugyanebben az évben 15 milliárd USA dollár volt, ami az USA-ba irányuló tőkebefektetéseknek mindössze 0,6%-a volt. (*Ibid* pp. 12-13) Összességében megállapítható, hogy Európának intenzívebb gazdasági kapcsolatai voltak a térséggel az Egyesült Államokhoz képest, és a stratégiai nyersanyagnak tekinthető kőolaj és földgáz esetében nagyobb mértékben rá volt utalva a térségből származó behozatalra. Emellett érdemes továbbá megemlíteni, hogy Ázsia, elsősorban Kína és India révén jelentősen növelte a

behozatalát a térségből származó energiahordozókból az adott időszakunk alatt, így hasonló mértékben növekedett a térségben nem csak a befolyásuk, hanem a sebezhetőségük is a zavartalan utánpótlás megléte tekintetében.

VI. A Bush–kormány stratégiája

2001. szeptember 11-e árnyékában

VI./1. A Bush-kormányzat és a neokonzervativizmus

A 2000. évi elnökválasztási kampány alapján George W. Bush elnökké választása esetére a megelőző Clinton-korszak liberális intervencionizmusához képest a realista iskolához közelebb álló külpolitikára lehetett számítani. A republikánus elnökjelölt környezetében ugyanis meghatározó szerepet játszottak realista külpolitikai világképpel bíró szakértők, mint Condoleezza Rice, a későbbi nemzetbiztonsági főtanácsadó, és Colin Powell későbbi külügyminiszter. A republikánus elnökjelölt külpolitikai programját a Foreign Affairs folyóirat 2000. évi őszi számában a Condoleezza Rice által publikált tanulmány vázolta fel a legátfogóbban. (Rice[2000]:pp. 53) Rice különös hangsúlyt fektetett az Egyesült Államok balkáni beavatkozásainak negatív hatásaira, és az ottani nemzetépítési kötelezettségvállalások leépítésének szükségességét vázolta fel. Érvelése szerint azok elvonják a figyelmet és az erőforrásokat az Egyesült Államok tényleges hosszú távú stratégiai jelentőségű nemzetbiztonsági kihívásairól. Ez utóbbi kitétel a hagyományos realista megközelítésnek megfelelően a nagyhatalmi erőviszonyokra, az Egyesült Államok globális hatalmi elsősége megőrzésének szükségességére utalt. Ennek függvényében Oroszország, és különösképpen a gyorsan fejlődő Kína, - mint potenciális kihívók és hatalmi ellensúlyok - a felvázolt stratégia fókuszába kerültek. (Rice[2000]:pp. 46-47)

A lehetséges rivális nagyhatalmakkal szembeni keményebb politikát különösen a későbbi Bush-kormányban ugyancsak meghatározó pozíciókat betöltő konzervatív nacionalisták, mint Dick Cheney alelnök és Donald Rumsfeld védelmi miniszter szorgalmazták. A republikánusok jobbszárnyához kötődő nacionalisták az Egyesült Államok globális elsőségének, hegemon pozíciójának megőrzését tekintették a legfontosabb stratégiai célnak. E csoport külpolitikai világképére jellemző az unilateralizmus, a nemzetközi szervezetekkel szembeni szkepticizmus, vagyis a nemzeti érdek konfrontatív érvényesítése. Ugyanakkor nem jellemző rájuk a nemzetközi kapcsolatoknak az ideologikus megközelítése, így a demokrácia, a liberális értékek terjesztése. Az amerikai nemzeti érdek konfrontatív érvényesítését a „hobbes-i”

anarchikus nemzetközi környezetből adódó szükségszerűségként értelmezték, kevésbé a világ átalakítására irányuló amerikai küldetéstudatként. (Daalder – Lindsey [2005]:pp. 15) A fentiek tükrében az amerikai külpolitikai hagyományokat tekintve a konzervatív nacionalisták leginkább a jacksoni hagyományokból táplálkoznak.

A Bush-adminisztrációban a fenti két csoport mellett harmadik irányzatként meghatározható neokonzervatívok világképe nagyban hasonlít a korábban említett konzervatív nacionalistákhoz, a különbség a két irányzat között leginkább a moralitáshoz és az amerikai exepcionalizmushoz való viszonyukban ragadható meg. Az amerikai neokonzervativizmus előfutárának Leo Strauss zsidó-német származású amerikai filozófust tekinthetjük. Strauss munkásságának középpontjában a modernitás kritikája állt, vagyis a liberalizmusból fakadó értékközpontúság hiánya. (Békés [2006]: pp. 46-47) Az állam értéksemlegességének elvetése a későbbi neokonzervatív gondolkodók munkáinak is az egyik központi tétele volt. (Kristol[1981]:pp. 414) A kezdetben inkább belpolitikai és társadalmi kérdésekre fókuszáló neokonzervatív áramlat az 1970-es évek végén már külpolitikai kérdésekkel is foglalkozott, többek között Norman Podhoretz, Richard Pipes, Paul Wolfowitz, Jeane Kirkpatrick révén, akik mind elleneztek a kissingeri realista détente politikáját, illetve a Carter- adminisztráció külpolitikai „gyengekezűségét”. (Kajtár[2004]: pp. 7-8)

Központi tételük szerint a Szovjetunió természeténél fogva olyan expanzionista hatalom, amely rá kívánja erőltetni a kommunizmust az egész világra, ezért az Egyesült Államoknak nemcsak stratégiai érdeke, hanem morális kötelessége is a minél nagyobb katonai erőfölény megszerzése a hidegháborús küzdelemben. Az amerikai-szovjet vetélkedés vélekedésük szerint tehát a jó-gonosz küzdelmeként is leírható. A neokonzervatívok számára is világos volt, hogy az Egyesült Államok érdekei és morális elvei olykor ütköztek egymással. Míg a realista gondolkodók ezt a nemzetközi kapcsolatok természetéből kifolyólag természetesnek vélték, addig a moralitás problémájára nagyobb hangsúlyt fektető neokonzervatívok konfrontálódtak a kérdéssel. A legjelentősebb munka e téren Jeane Kirkpatrick nevéhez fűződik, aki a „*Diktatúrák és kettős mércék*” című 1979-ben írt művében (Kirkpatrick[1979]) az Egyesült Államok által rendszerint támogatott jobboldali autoriter rendszerek és a kommunista diktatúrák

között tett morálisan különbséget.⁴⁵ A neokonzervatív világképben tehát fontos szerepet játszik a moralitás, az Egyesült Államok kivételességtudatából adódó morális küldetés, vagyis a demokratizálás elősegítése világszerte, amely nemcsak erkölcsileg igazolható, hanem egybeesik az amerikai stratégiai érdekekkel is. Az amerikai neokonzervatívok az előbbiek tükrében részben a jacksoni, részben a wilsoni hagyományok örököseinek tekinthetők.

A moralitás kérdésének, különösen az Egyesült Államoknak mint különleges értékekkel bíró „jótékony” hatalomnak a hangsúlyozása a neokonzervatívok későbbi generációjában is meghatározó volt. A hidegháború lezárulását követő évtizedben a neokonzervatívok hangsúlyozottan a külpolitikai kérdések felé fordultak, legfontosabb céljuk pedig egy határozottan aktivista, az Egyesült Államok unipoláris helyzetének megőrzésére törekvő külpolitika szorgalmazása volt. Az „alaphangot” az 1991-ben Charles Krauthammer Foreign Affairs-be írt, az „Unipoláris pillanat” című munkája (Krauthammer[1991]) adta meg. Ebben az Egyesült Államok kivételes hatalmi helyzetének megtartása mellett érvelt a világ stabilitásának és a béke megőrzésének érdekében, ugyanakkor a morális szempontokat, akár a demokrácia terjesztésének igényét nem említette.

A neokonzervatív stratégiai gondolkodás hasonlóképpen jelentős dokumentumának lehet tekinteni az 1992-ben Paul Wolfowitz akkori védelmi miniszter-helyettes által szignált Védelmi Tervezési Útmutató tervezetet⁴⁶. Az eredendően nem a nyilvánosságnak szánt dokumentumot Dick Cheney védelmi miniszter utasítására Paul Wolfowitz a két beosztottja, Lewis Libby és Zalmay Khalilzad szoros közreműködésével készítette el (Solomon[2007]:pp. 51), a tervezetet azonban a New York Times közzétette. A dokumentum központi gondolata az volt, hogy az Egyesült Államoknak aktívan meg kell akadályoznia bármely más hatalom olyan mértékű felemelkedését, amelynek révén az Egyesült Államok riválisává válhat. Az Egyesült Államoknak a katonai erejére és a konstruktív, jóindulatú hatalomgyakorlására támaszkodva el kell térítenie minden más országot – beleértve a szövetségeseket is – attól a gondolattól, hogy Amerika vezető szerepét és a fennálló nemzetközi rendet

⁴⁵Kirkpatrick véleménye szerint a jobboldali autoriter rendszerek sokkal inkább alkalmasak arra, hogy idővel demokratizálódjanak, emellett nem viszonyulnak ellenségesen a hagyományos értékekhez és életvitelhez, ami az emberi kapcsolatokat illeti.

⁴⁶Defense Planning Guidance - 1992

megkérdőjelezzék. (US Departement of Defence [1992]: pp. 4) A tervezet elsődleges amerikai érdekek nevezte a demokratikus kormányzatok és a szabad piacgazdaság terjedését. A neokonzervatívok és a „régí” konzervatív nacionalisták világképe közötti szoros hasonlóságot mutatta, hogy Dick Cheney pozitív véleménnyel volt az elkészült dokumentumról, a végső hivatalos változat csupán a Fehér Ház nyomására változott meg, a szövetségesek érzékenységet jobban figyelembe vevő nyelvezettel. (IPS [2008])⁴⁷

Hasonló jelentőségű munka volt a clintoni külpolitika kritikájára építő, William Kristol és Robert Kagan által 1996-ban írt *„Neo-Reagan-i külpolitika felé”* írt tanulmány. A szerzők az amerikai bel- és külpolitika remoralizálásának szükségességéről (Kristol - Kagan: [1996]:pp. 31), valamint a világban található „szörnyek” feltartóztatásáról és legyőzéséről is beszéltek. Ám a leghangsúlyosabban az amerikai globális hatalom alapjait jelentő katonai erő megtartása és megerősítése szerepelt, mégpedig a nemzetközi rend és stabilitás fenntartása érdekében. Az amerikai érdekek és értékek a fenti munkában is gyakran előforduló „jótékony hegemon” koncepcióban szorosan összekapcsolódnak. A neokonzervatív szemléletben a reagani amerikai politika nemcsak Amerikának, hanem az egész világnak jó (Kristol – Kagan: [1996]:pp. 32) volt, hiszen a liberális nemzetközi rend, amely az Egyesült Államok aktív globális jelenlétén nyugszik, korábban nem látott biztonságot és prosperitást eredményezett a világ számára. A realizmusra jellemző hatalmi egyensúly- elmélettel szemben, miszerint az erősebb hatalom ellen a gyengébbek összefognak, hogy ellensúlyt képezzenek, a „szekértábor” (bandwagoning) teóriát vallották érvényesnek. Eszerint a többi állam inkább besorol az Egyesült Államok mögé, mintsem konfrontálódjon vele. E kalkuláció a neokonzervatívok szerint az egyes államok esetében különböző mértékben ugyan, de alapvetően az Egyesült Államok hatalmától való félelmen és a fennálló nemzetközi rendszer nyújtotta előnyökön nyugszik. (Mearsheimer[2005]:pp. 2)

A neokonzervatívok a realistákhoz hasonlóan szintén a stratégiai kulcsfontosságú területekre fókuszáltak, Európára, Kelet-Ázsiára és mindenekelőtt a Közel-Keletre. Különösen ezekben a régiókban szorgalmazták az amerikai vezetést, az

⁴⁷A végső változatban az szerepelt, hogy Egyesült Államok megakadályozza, hogy a kritikus régiókban ellenséges hatalom dominanciája érvényesüljön.

amerikai érdekek erőteljes érvényesítését. Ez a regionális fókusz összefüggött azzal, hogy a poszt-hidegháborús korszakban a legjelentősebb nemzetbiztonsági kockázatnak a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek terjedését tekintették, a proliferáció pedig ezekben a térségekben látszott realizálódni. (National Security Strategy [1996]) Paul Wolfowitz 1994-ben írt tanulmányában (Wolfowitz[1994]) a Clinton-kormányzat első évét azért kritizálta, mert másodlagos jelentőségű helyeken, Szomáliában és Haitin avatkozott be humanitárius intervenció céljából, miközben értékelése szerint nem lépett fel kellő eréllyel Észak-Koreával és Irakkal szemben azok nukleáris programjai miatt.

A neokonzervatívokat különösen foglalkoztatta a Szaddam Husszein vezette Irak kérdése. Nagy figyelmet keltett az 1998-ban megfogalmazott nyílt levelük, amelyet számos képviselőjük mellett konzervatív nacionalisták⁴⁸ is aláírtak. A levélben, hasonlóképpen a neokonzervatívokhoz közel álló Weekly Standard hetilapban egy hónappal azelőtt megjelent, Paul Wolfowitz és Zalmay Khalilzad által szerzett cikkben, Szaddam Husszein rezsimjének megdöntését szorgalmazták. A szerzők elsősorban az iraki tömegpusztító fegyverek jelentette kockázatokra hivatkoztak, mint ami destabilizálja a Közel-Keletet. (Wolfowitz – Khalilzad[1998]) A demokrácia-terjesztés, az emberi jogok védelme, mint a rezsimváltásra szóló érvek egyik írásban sem szerepelnek. Ugyanakkor, mint korábban utaltunk rá, e stratégiai érdekek részükről nem a moralitás ellenében, hanem azzal összhangban fogalmazódtak meg. A 2001. szeptember 11-ét követő stratégiai környezetben e kapcsolat a neokonzervatív gondolkodók szemében igazolódott.

VI./2. A terrorizmus elleni háború kezdete a tágabb Közel-Keleten

Bush-elnök hivatalba lépésekor az volt az általános várakozás, hogy az Egyesült Államok kevesebb figyelmet fog fordítani a nemzetépítési feladatokra, a humanitárius intervenciókra, és többet a nagyhatalmi versengésre. Bush elnökségének első hónapjai igazolni látszottak az előzetes várakozásokat, fokozatos hangsúlyeltolódás volt érzékelhető a fenti irányok mentén a megelőző Clinton énekhez képest. Így előtérbe

⁴⁸ Az aláírók között volt Donald Rumsfeld későbbi védelmi miniszter és Richard Armitage későbbi külügyminiszter-helyettes. (Project for The New American Century [1998])

került a Kínával való hatalmi versengés,⁴⁹ az unilateralizmus jegyében az adminisztráció egyoldalúan felmondott több nemzetközi szerződést,⁵⁰ és előkészületek történtek a védelmi kiadások megemelésére, azon belül is a nagyhatalmi erőviszonyokra fókuszáló stratégiai fegyverzetrendszer fejlesztésére. A 2001. szeptember 11-i terrortámadások azonban új helyzetet teremtettek.

A Bush-kormány a terrortámadást követő napokban, miután az amerikai titkosszolgálatok az al-Kaidát tették meg felelősnek a terrortámadások elkövetéséért, döntés született az al-Kaida elleni globális háború megindításáról és a terrorszervezetnek menedéket nyújtó afganisztáni tálib rezsim megdöntéséről. (Woodward [2002]:pp. 39-45) Noha már a terrortámadást követő napokban felmerült Szaddam Husszein neve a lehetséges felelősök és célpontok között, Irak vonatkozásában egyelőre nem született döntés Washingtonban. (Caldwell [2011]:pp. 3110) A tálib rezsim megdöntésére és az al-Kaida felszámolására irányuló afganisztáni hadműveletek a Tartós Szabadság hadművelet keretében 2001. október 7-én kezdődtek, és 2001 végével le is zárultak. (Collins [2011]:pp. 46) Noha olyan ENSZ BT határozat nem született, amely egyértelműen feljogosította volna az Egyesült Államokat az afganisztáni beavatkozásra, a hadműveletek mégis széles nemzetközi támogatást élveztek a terrortámadások övezte szolidaritás és a tálib rezsim „nemzetközi pária” státusza miatt. A NATO- szövetségesek már szeptember 12-én kifejezték szolidaritásukat közös határozatban az Egyesült Államok felé, egyben felajánlották a katonai segítségnyújtást Washington számára. (NAC [2001]) A Bush-kormány azonban csupán marginális szerepet szánt a NATO-nak a tervezés alatt álló terrorizmus elleni háborúban. Levonva a koszovói háború tapasztalatait, Washington nem kívánta semmilyen tekintetben megkötni a kezét az európai szövetségesek által (Cimbala [2010]:pp. 141), hanem a NATO-ra egyfajta szerszámosládaként tekintve, akkor és olyan katonai vagy politikai támogatást kívánt tőlük igényelni, amilyenre éppen szükség volt. Donald Rumsfeld védelmi miniszter szavai alapján ugyanis „*nem a koalíció*

⁴⁹ Ennek leglátványosabb jele a 2000 áprilisában bekövetkezett Hainan-szigeti incidens volt a dél-kínaitengeren, ahol egy amerikai katonai felderítőgép összeütközött egy kínai vadászpilótaval. Az amerikai pilótákat a baleset után néhány napig fogva tartották a kínai hatóságok, majd diplomáciai tárgyalások eredményeként szabadon engedték őket.

⁵⁰ E körbe lehet illeszteni a Kiotói Jegyzőkönyv felmondását, a Nemzetközi Büntetőbíróság felállítására vonatkozó egyezményből való kilépést.

határozza meg a missziót, hanem a misszió határozza meg a koalíciót.” (Rumsfeld [2001])

Az Egyesült Államok által egyoldalúan indított Tartós Szabadság hadművelet célja az al-Kaida felszámolása, tagjainak kézre kerítése, és a tálib rezsim katonai legyőzése volt. (Collins[2011]:pp.) E célkitűzéseket azonban a lehető legkisebb amerikai katonai jelenléttel kívánták végrehajtani. Az amerikai hadműveletek légicsapásokra és a különleges erők bevetésére korlátozódtak. 2002 elején, a tálib hatalom bukásakor mindössze 500 amerikai katona tartózkodott Afganisztán területén. (Caldwell: [2011]:pp. 116) A tálibok katonai ellenállásának felszámolásában az Egyesült Államok nagymértékben támaszkodott az Északi Szövetségre és más helyi hadurak milíciáira. (Collins [2011]:pp. 45-52) A Bush-kormány azzal számolt, hogy a tálibok katonai vereségével a nyugati támogatással felálló új afgán kormányzat képes lesz az alapvető stabilitást biztosítani az országban. Az amerikai kormány tervei között tehát nem szerepelt Afganisztán újjáépítése, demokratizálása, pusztán olyan központi kormányzat felállításában gondolkodtak, amelyre támaszkodni lehet az al-Kaida és a tálibok elleni küzdelemben. Ahogy 2001 novemberében Paul Wolfowitz fogalmazott Afganisztán történelmére utalva, *„ha külföldi vagy, próbálj meg nem bemenni. Ha bemész, ne maradj túl sokáig, mert nem szokták szeretni azokat a külföldieket, akik túl hosszú ideig maradnak.”* (Wolfowitz[2001]) A Bush-kormány kezdeti Afganisztán-stratégiája tehát alapvetően realista megközelítést tükrözött, amennyiben a stratégia az amerikai nemzetbiztonságot közvetlenül veszélyeztető helyzet – az al-Kaidát támogató tálib rezsim - felszámolására irányult, távlati nagyszabású kötelezettségvállalás (nemzet-építés) nélkül.⁵¹

A Tartós Szabadság offenzív hadművelet mellett azonban hamar világossá vált, hogy szükség van olyan nemzetközi katonai jelenlétre is az országban, amely békefenntartásra, újjáépítésre fókuszál, minimális feltételként Kabulban és közvetlen környezetében az új afgán kormányzat védelme érdekében. (Saghafi- Ameri[2011]:pp. 2) A fentiek tekintetében széleskörű nemzetközi konszenzus volt, így az ENSZ Biztonsági Tanácsa 2001. decemberi határozatával létrehozta a Nemzetközi Biztonsági

⁵¹Donal Rumsfeld védelmi miniszter 2003. február 14-én elmondott beszédében így fogalmazott: *„Afganisztán az afgánoké. A cél az, hogy ne kezdjünk bele valami olyan dologba, amelyet egyesek nemzetépítésnek neveznek.”* (Rumsfeld [2003])

Közreműködő Erőt (International Security Assistance Force). (UN Security Council Resolution 1386)

Az ISAF-ben az európai szövetségesek vállaltak meghatározó szerepet, ugyanakkor a Tartós Szabadság Hadművelet az ISAF-től függetlenül tovább folytatódott kizárólagos amerikai irányítás alatt. (Browman – Dale[2009]:pp. 7) Kezdetben az ISAF irányítását féléves rotációs alapon egy-egy vezető nemzet vállalta magára, azonban az ezzel járó terheket a szövetségesek egyre kevésbé tudták viselni, így hamar napirendre került a NATO szerepvállalása. (Williams [2009]:pp. 81) Ez akkor vált különösen szükségessé, amikor a tálibok újbóli megerősödése és a központi kormány kudarcai miatt napirendre került az ISAF földrajzi kiterjesztése. 2003 augusztusában főleg az európai szövetségesek kezdeményezésére a NATO átvette az ISAF irányítását, és a következő három évben fokozatosan kiterjesztette hatókörét az ország egész területére. (Morelli- Belkin[2009]:pp. 2) Az ISAF a jellegét és a hivatalos terminológiáját tekintve továbbra is békétámogató és stabilizációs művelet maradt, mivel az európai szövetségesek jelentős része továbbra sem kívánt offenzív műveletekben részt venni, a közvélemény előtt pedig nem kívánták háborús szerepvállalásként értelmezni az afganisztáni jelenlétet. (Saghafi-Ameri[2011]:pp. 3) A Bush-kormány azonban mind a képességeket, mind a műveletek jellegét tekintve folyamatosan nagyobb tehervállalásra kívánta rábírní a szövetségeseket, részben az iraki háborúban való saját elfoglaltsága miatt. Emiatt Afganisztán állandó ütközési ponttá vált a NATO-n belül az aktívabb és a passzívabb szövetségesek között.(Saghafi-Ameri[2011]:pp. 2) Ráadásul a biztonsági helyzet mindeközben fokozatosan romlott (Collins [2011]:pp. 72-73), így az Egyesült Államok újabb és újabb elvárásokkal fordult a szövetségesek felé, amelyek rendszerint csak részben teljesültek. Az al-Kaida visszaszorulásával, a tálib ellenállás fokozatos erősödésével és földrajzi kiterjedésével a Tartós Szabadság hadművelet és az ISAF kihívásai egyre inkább konvergáltak. Ez adta az alapot arra, hogy az afganisztáni nemzetközi erőket egységes parancsnokság alá szervezzék amerikai vezetés alatt 2006 folyamán. (Hope[2008]:pp. 10-11) Az egységesítés mellett azonban továbbra is fennálltak a műveleti mandátumokra vonatkozó országonkénti különbségek. Az afgán biztonsági stabilizációs erőfeszítésekben tapasztalt elégtelen eredmények azonban kevésbé a katonai komponensen, mintsem a konfliktus háttérét adó politikai kontextuson múltak.

A gyors katonai siker Afganisztánban szerepet játszott abban, hogy a Bush-adminisztrációt elbizakodottá tegye a terrorizmus elleni háború következő fázisaira nézve. Afganisztánra tekintve ez mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy a dél-ázsiai ország előtt álló komplex kihívások kezeléséről az iraki háború elvonta a figyelmet. (Pressman [2009]: pp. 159) A konszolidáció politikai aspektusait figyelembe véve a legkockázatosabb döntés az volt, hogy az Egyesült Államok elutasított bármilyen kompromisszumot a tálibokkal, illetve az őket támogató pakisztáni vezetéssel. Ugyanakkor, mint az azóta nyilvánosságra hozott kormányzati források rámutatnak, az elől a tálib vezetés, illetve az őket támogató pakisztáni titkosszolgálatok nem zárkóztak el teljesen, sem a szeptember 11-i támadások előtt, sem az október 7-én megindult katonai műveleteket megelőző hetekben. (National Security Archive [2001a]) A kompromisszum lényege az lett volna, hogy a tálibok megvonják a támogatást az al-Kaidától, felelősségre vonják Osama bin Ladent, a másik oldalról viszont a tálibok továbbra is kormányzati tényezők maradhatnak Kabulban. (National Security Archive [2001b]) Az amerikai kormány azonban az erő pozíciójában érezve magát nem érezte szükségét a Pakisztánnal való kompromisszumnak. A katonai jelenlét elhúzódásával és az ellenállás újjászerveződésével Pakisztán egyre erősebb pozícióban érezhette magát Washingtonnal szemben. Az amerikai és ISAF erők utánpótlását ugyanis Pakisztánon keresztül lehetett megoldani, az ellenállókkal szembeni hatékony katonai fellépéshez pedig szükség lett volna a pakisztáni hadsereg aktív közreműködésére a határok ellenőrzésében. (Ashraf [2011]: pp. 266-267) A Pervez Musharaff vezette iszlamabadi kormány formailag ugyan az Egyesült Államok oldalára állt a terrorizmus elleni háborúban, ám valójában kezdettől fogva kettős politikát folytatott az afganisztáni konfliktusban. (*Ibid*, pp. 259) Mindennek kulcsszerepe volt a 2001 utáni afgán konfliktus és stabilizációs erőfeszítések elhúzódásában, a talibán újjászerveződésében és megerősödésében.

Az amerikai kormányzat 2001-ben úgy értékelte, hogy az erő pozíciójából nincs ráutalva a kompromisszumkötésre, ám e stratégiát nem támasztotta alá olyan mértékű katonai erővel, gazdasági eszközökkel és más nemzetépítési kapacitásokkal (Cordesman [2011]:pp. 5), amelyekkel egyáltalán esély lett volna a Washington által elképzelt hatékony központi kormányzattal bíró Afganisztán felépítésére – amennyiben a nemzetépítési stratégia egyáltalán életképes lett volna a világ egyik legelmaradottabb és hatékony központi kormányzattal, állami intézményrendszerrel korábban soha sem

rendelkező ország esetében. Afganisztán átfogó politikai-gazdasági konszolidációját az európai szövetségesek is támogatták, amelyben katalizátorként 2001 decemberében a bonni konferenciát kívánták felhasználni.(European Union External Action Service [2001]) Ugyanakkor annak kérdésében, hogy milyen jellegű terheket vállalnának magukra ennek érdekében, az európai szövetségesek között is jelentős nézetkülönbségek voltak. Az amerikai kormányzat részéről a demokrácia és a nemzetépítés Afganisztán vonatkozásában csupán a Bush-elnök által 2003 végén meghirdetett „Freedom Agenda” keretében került előtérbe (Dunne [2009]:pp. 130), ám az abban lefektetett célokkal korreláló erőforrások közel sem álltak rendelkezésre, minőségi ugrást pedig csak az Obama-kormányzat hozott e téren, de az is csak ideiglenesen. A stratégiai figyelem hiányának elsődleges oka Irak volt, amely hosszú idő óta a Bush-kormányzathoz szorosan kötődő neokonzervatív gondolkodók célkeresztjében állt.

VI./3. Bush-doktrína és az iraki háború

2001. szeptember 11-ét követően az amerikai neokonzervatívok körében az a meggyőződés vált általánossá, hogy a Közel-Keletről eredeztethető, szélsőséges iszlámhoz köthető terrorizmus jelensége alapvetően a térség demokráciahiányából fakad. (Podhoretz[2008], Frum-Perle: [2003]; Krauthammer: [2005]) A régió autoriter rendszerei ugyanis éles politikai-társadalmi feszültségeket hordoznak magukban, amelyek erőszakot, szélsőségek erősödését eredményezik lokálisan, regionálisan és globális méretekben is. A feltételezés szerint a demokratizálás, amely részvételt, a politikai rendszerbe történő integrációt jelenthetne a társadalom egésze számára, továbbá a demokratikus politikai kultúra erősödése, valamint mindezek nyomán várhatóan beinduló gazdasági-társadalmi fejlődés marginalizálná a szélsőségeket, nemzetközi szinten pedig mérséklően hatna az adott állam külpolitikájára. (Langille[2008] pp.330)

Az amerikai szélesebb nemzetbiztonsági elitben egyetértés volt a tekintetben, hogy az Egyesült Államok nemzetbiztonságára nézve a legnagyobb veszélyt a szélsőséges ideológiák és a modern tömegpusztító fegyverek találkozása jelenti. (National Security Strategy [2002]) Ebből következőleg az Egyesült Államokkal

ellenséges terrorista csoportok mellett az ún. lator államok, Irak, Irán és Észak-Korea jelentette biztonsági fenyegetés felértékelődött. Ezeknek a Nyugat-ellenes államoknak ugyanis megvolt a tömegpusztító fegyverek gyártásához szükséges kapacitása, amelyek pusztta birtoklásával közvetlen fenyegetést jelenhetnek nemcsak a környezetükben lévő államokra, hanem a nyugati országokra is. (Lebovic [2007]: pp. 22-23) A neokonzervatívok szerint azonban a fenyegetés jellege és az ellenség stratégiája miatt az elrettentés és a feltartóztatás nem működőképes az új biztonsági környezetben, ezért az Egyesült Államok fenntartja magának a jogot, hogy megelőző csapást mérjen a fenyegetésre. E koncepció nemcsak az adminisztrációhoz közel álló neokonzervatív gondolkodók és a konzervatív nacionalisták körében vált elfogadottá, hanem a liberális intervencionisták körében is. (Packer [2002])

A fenti percepciókra épülő stratégia 2002 folyamán a Bush-kormányzat kommunikációjában egyre határozottabban körvonalazódott, mígnem a 2002 szeptemberében kiadott új Nemzetbiztonsági Stratégiával teljes egészében a hivatalos kormányzati stratégia központi eleme lett. Az új Nemzetbiztonsági Stratégia, amelynek alapvető elemei a „Bush-doktrínaként” váltak ismertté, az amerikai hegemonia, a prevenció, az unilateralizmus, és a moralitás köré épült. (Schmidt-Williams [2008]:pp. 195-201; Dalby [2006]:pp. 46-49) A 2002. évi Nemzetbiztonsági Stratégia az Egyesült Államok globális hegemon helyzetéből indult ki, és kinyilvánította, hogy a védelmi képességeit olyan szinten kell tartani, amelyet nem érhet kihívás. Az amerikai hatalom megőrzésére vonatkozó célkitűzés azonban morális töltetet is kapott azzal, hogy az Egyesült Államok jótekonny szerepét, univerzálisnak tekintett értékek melletti kiállását is hangsúlyozta. *„A hagyományainkhoz és alapelveinkhez ragaszkodva, az erőnket nem használjuk egyoldalú előnyök megszerzésére. Olyan hatalmi egyensúlyt kívánunk kialakítani, amely az emberi szabadságot segíti.”*(National Security Strategy [2002]:pp. 1)

A Bush-doktrína második pillére a megelőző csapás volt. A korábbi hidegháborús évtizedekben alkalmazott elrettentés és feltartóztatás az amerikai kormányzat értékelése szerint nem volt alkalmazható az újfajta fenyegetések, a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek és a lator államok tükrében. (National Security Strategy[2002]: pp. 15) A potenciális ellenség, a szélsőséges terrorista csoportok vagy diktátorok ugyanis nem racionális szereplők, relációjukban nem működik a kilátásba helyezett válaszcsepáson nyugvó hagyományos katonai elrettentés. A nemzetbiztonsági

stratégia megfogalmazása szerint minél nagyobb a fenyegetés az előbbiekről, annál nagyobb a tétlenség kockázata. „Hogy megelőzze vagy megakadályozza az ellenfelek ellenséges cselekedeteit, az Egyesült Államok, amennyiben szükséges, megelőzően fog cselekedni.”(National Security Strategy [2002]: pp. 15)⁵²

A szeptember 11-i terrortámadásokat követően az Egyesült Államokon belül jelentősen megerősödött az iszlámmal szembeni előítélet, ám ez a percepció korábban is jelen volt az amerikai társadalomban. (Elver [2012]: pp. 130-135) Az iszlámnak, mint modernitás és nyugat - ellenes vallás percepciójának az elterjedésében szerepet játszottak népszerű társadalomtudósok, mint Bernard Lewis vagy Raphael Patai orientalista történészek (Langille [2008]: pp. 328) korábbi munkái, vagy Samuel P. Huntington politológus nagyhatású *Civilizációk összecsapása* (Huntington [1999]) című munkája. Az előbbi két történész a Közel-Keleten erőteljesen jelenlévő politikai iszlámot a modernitással és a szekularizmussal összeegyeztethetetlennek értékelték. (Lewis:[1988]; Patai: [1973]) Ebből következett az a feltevés, miszerint a muzulmánok körében tapasztalható erőteljes nyugat-ellenességnek nem racionális politikai sérelmek az okai, hanem vallási- ideológia tényezők. E tudományos munkákra jelentősen támaszkodott nemcsak az amerikai kormányzat, hanem az amerikai politikai osztály jelentős része a terrorizmus elleni háború interpretációjában. Bush-elnök szeptember 11-e utáni első kongresszusi beszédében a terrorcselekmények kitervelőire és elkövetőire utalva úgy fogalmazott, hogy a „szabadságunk miatt gyűlölnék minket.”(Bush, George W. [2001]) A Bush-kormányzat nagymértékben magáévá tette azt az elsősorban a neokonzervatívok körében jelenlévő képet, miszerint a terrorizmus elleni háború a XX. század nagy totalitárius rendszerei elleni világméretű küzdelemmel hozható párhuzamba.⁵³ A nemzetbiztonsági stratégiában is rögzített logika alapján (National

⁵² A 2002. évi NSS is utal arra, hogy az Egyesült Államok mindig is fenntartotta magának a jogot, hogy megelőző intézkedéseket tegyen a nemzetbiztonságra veszélyt jelentő fenyegetésekkel szemben. Noha a 2006 évi és a 2010. évi hasonló dokumentumok sem zárják ki az egyoldalú katonai lépés lehetőségét, a „megelőző” csapás a 2006. évi dokumentumban közvetlenül összekapcsolódik az önvédelemmel („...az önvédelemből adódó jogot gyakorolva szükség szerint megelőző módon cselekszünk” (National Security Strategy [2006]: pp. 18), a 2010. évi dokumentumban pedig nem szerepel a megelőzés kifejezés (National Security Strategy [2010]: p 22).

⁵³ Ebben a kontextusban megemlítendő Norman Podhoretz „A IV. Világháború: Az iszlamofasizmus elleni hosszú küzdelem” című munkája (Norman Podhoretz [2003]), David Frum és Richard Perle: *A Gonosz*

Security Strategy [2002]: pp. 15) tehát az ellenség irracionális módon cselekszik és egyben rendkívüli fenyegetést jelent, ennél fogva az Egyesült Államok fenntartja magának a jogot, hogy ha szükséges, megelőző csapást mérjen rá.

A nemzetbiztonsági stratégiából világosan kivehető volt, hogy az adminisztráció a megelőző háború kiterjesztett, a nemzetközi jog által nem megengedett értelmezését tette magáévá.⁵⁴ Vagyis nem azonnali és közvetlen támadás elhárítására irányul a megelőző csapás, hanem valamely jövőbeni vélt veszély vagy fenyegetés kialakulásának megakadályozására a kockázatok csökkentése érdekében. Az újdonságot a megelőző háború lehetőségének a nyílt deklarálása jelentette, nem magának a koncepciónak a de facto léte, hiszen korábbi hasonló stratégiai dokumentumok sem zárták ki ennek lehetőségét.

A doktrína első két pilléréből egyenesen következik a harmadik elem, az unilateralizmus, hiszen a hegemon pozíció megtartására vonatkozó törekvés és a megelőző csapás lehetősége magába foglalta az önálló fellépés lehetőségét. (Schmidt-Williams [2008]:pp.13) Az unilateralizmus kezdettől fogva nem állt távol a Bush kormányzattól, amint azt az olyan nemzetközi szerződések, mint a klímaváltozás kezeléséről szóló Kyotói Jegyzőkönyv vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság statútumának elutasítása is mutatta. Az unilateralizmus alapvetően az amerikai hatalmi képességben való bizalmon nyugodott, a biztonságpolitikai kérdéseket tekintve értelemszerűen mindenek előtt a katonai erőfölény teremtette lehetőségekben való hiten. (Dalby [2006]: pp. 47) Az unilateralizmus legegységesebb megnyilvánulási formája pedig az Irak ellen indított „preventív” háború volt, noha az Egyesült Államok a háború megindításakor névlegesen – vagyis alapvetően politikai, és nem katonai támogatás tekintetében – széleskörű koalíciót tudhatott maga mögött.⁵⁵

legyőzése: hogyan nyerhető meg a terrorizmus elleni háború című munkája (David Frum and Richard Perle [2003].

⁵⁴ Az angol terminológiában a „preemptive war” és “ preventive war” között tesz a szakirodalom különbséget, amelyek közül az előbbi utal a nemzetközi jog által megengedett, azonnali közvetlen és más módon nem elhárítható fenyegetés elleni védekezés céljából alkalmazott fegyveres erőre. (Gray [2007]: pp. 60; Michael W. Doyle [2008])

⁵⁵ Az Egyesült Államok által Irak ellen megindított háborút 49 ország támogatta. (ProCon [2010])

A Bush-doktrína végül magába foglalta a demokrácia-terjesztés szükségszerűségét. (Schmidt-Williams [2008]: pp. 199, Dalby [2006]:pp. 1) Amint korábban utaltunk rá, e koncepciónak mély történeti hagyományai vannak az amerikai külpolitikában, összekapcsolódik mind a liberális – wilsoni, mind a konzervatív – nacionalista hagyományokkal. A demokrácia-terjesztés részben mint stratégiai-nemzetbiztonsági érdek, részben mint morális legitimitást biztosító tényező kapcsolódott a Bush doktrínához, amint azt a fentiekben a neokonzervatív gondolkodásnak szeptember 11-re vonatkozó percepciói kapcsán megfogalmaztuk.

A Bush-korszak tágabb közel-keleti politikájának „védjegyévé” az iraki és az afganisztáni nemzetépítési erőfeszítésekkel a demokrácia-terjesztés vált. Bush elnök a demokráciaterjesztés koherens programját, ideológiáját felvázoló „Szabadság Agendát” azonban csupán 2003 novemberében hirdette meg, fél évvel az iraki invázió után.(Bush [2003]) A demokráciaterjesztés a 2002. évi nemzetbiztonsági stratégiához hasonlóan a 2006. évi stratégiában is központi szerepet kapott.⁵⁶ Ugyanakkor ha szerepet is kapott a demokrácia terjesztésének gondolata az iraki háború megindításában, az közel sem csupán az egyedüli motivációs tényező volt. Afganisztán esetében pedig- ahogy korábban tárgyalásra került-, kezdetben a nemzetépítés és demokratizálás nem jelentkezett célkitűzésként.

Az iraki háború hátterének, okainak feltárása némileg összetettebb feladat. Noha a Bush-adminisztráció politikai vezetése részéről érzékelhető volt egyfajta nyomás, hogy találjanak valamilyen szálát Szaddam Husszein és a szeptember 11-i terrortámadások között (Caldwell[2011]:pp. 140-142), sem az amerikai hírszerző szervek, sem más nyugati kormányok titkosszolgálatai nem találtak semmilyen bizonyítékot erre nézve, és ezt 2009-ben Dick Cheney volt alelnök is megerősítette. (CNN [2009]) A háború megindításának elsődleges okaként feltüntetett vélt tömegpusztító fegyverek léte szintén hamisnak bizonyult. (DCI Special Advisor Report on Iraq's WMD [2004])

⁵⁶ A szabadság terjesztésének elősegítésére vonatkozóan így fogalmaz a dokumentum: „A nemzetünk védelme és a szabadságunk tisztelete érdekében az Egyesült Államok a szabadság terjedését kívánja előmozdítani az egész világon nemzetközi erőfeszítés vezetésével az önkényuralom eltörléséhez és a hatékony demokrácia előmozdításával.” [National Security Strategy [2006]: pp. 3)

A tömegpusztító fegyverek kérdése ugyanakkor komplexebb volt, a legtöbb nyugati és más arab országok hírszerző szolgálatait, valamint az ENSZ fegyverzetellenőrei is azt gyanították, hogy Irak nem szüntette be teljes egészében az ilyen jellegű programjait. (*Ibid*,pp.140) Egyes Egyesült Államokkal szövetséges arab országok is olyan jelzéseket küldtek Washingtonnak, miszerint hírszerzési forrásaik szerint Szaddam rendelkezik biológiai és vegyi fegyverekkel.⁵⁷ A hírszerzési adatok és a belőlük levonható következtetések különösen a vegyi és a biológiai fegyverek esetében voltak bizonytalanok. Egyes szakértők szerint az a feltételezés, hogy Szaddamnak voltak tömegpusztító fegyverei, elfogadható feltételezés volt annak ellenére, hogy utólag hibásnak bizonyult. (Betts[2007]:pp.104-123) Mindez nem mond ellent annak, hogy az amerikai politikai vezetésben ez esetben is érzékelhető volt az arra irányuló igyekezet, hogy a gyanús, nem egyértelmű információkat kiemelve a forrásokból, az iraki fenyegetés nagyságát felerősítsék. (Caldwell[2011]:pp. 145-146)

Az iraki háború megindításának okait tekintve tehát nem zárható ki, hogy a tömegpusztító fegyverek feltételezett léte, azok esetleges továbbjuttatása terrorista csoportok számára mint potenciális fenyegetés, egyik eleme lehetett a Bush-adminisztráció háború megindítására vonatkozó döntésének. A tömegpusztító fegyverek léte azonban csak az iraki rezsim természetével, Szaddam Husszein Amerika-ellenes politikájával és a régióról alkotott neokonzervatív percepciókkal összefüggésben vált a Szaddam-rezsim erővel való megdöntésének mozgatórugójává. Más ellenséges közeli államok is rendelkeztek tömegpusztító fegyverek előállítására irányuló programokkal, vagy ilyen típusú fegyverekkel, mint Szíria, vagy Líbia. (NTI Country Profiles [2013]) Irakot jelentős regionális politikai és hatalmi súlya, Szaddam Husszein kiszámíthatatlansága, hosszú történeti múltra visszatekintő, az Egyesült Államok számára növekvő problémákat jelentő politikája tette elsőszámú célponttá. A meghatározó szempont tehát sokkal inkább az volt, hogy Irakot az Egyesült Államok regionális hatalmi céljaival szemben álló „látor” államok sorából átalakítsák egy Amerika-barát rendszerre, történetesen demokráciává.

Vagyis a demokrácia implementálása Irakban, ha célkitűzés is volt, csak a regionális stratégiai hatalmi kontextusban, és a vélt fenyegetés árnyékában volt

⁵⁷Hoszni Mubarak egyiptomi elnök és Abdullah jordán király ilyen jellegű tájékoztatást adott Tommy Franks tábornok, az amerikai középső parancsnokság (US Central Command) parancsnoka részére. (Franks, Tommy –McConnel, Malcolm [2004]: pp. 418 – 419)

értelmezhető. E gondolatmenet több neokonzervatív gondolkodó megnyilatkozásaival is alátámasztható. Ahogyan Richard Perle 2006-ban fogalmazott az iraki háború célját illetően, „...a lényeg az volt, hogy Szaddam Husszeinnel foglalkozzunk, aki feltételezésünk szerint fenyegetést jelentett az Egyesült Államokra nézve... A feltételezés, hogy azért mentünk Irakba, hogy demokráciát erőltessünk az irakiakra, egyszerűen értelmezhetetlen.”(Richard Perle [2006]) Charles Krauthammer 2005-ben így írt: „Mindenhol támogatni fogjuk a demokráciát, de csak olyan helyen fogunk vért és kincset áldozni, ahol stratégiai szükségszerűség áll fenn.” (Krauthammer[2005]:pp. 25) David Frum, neokonzervatív újságíró, aki Bush elnök egyik szövegírója volt az első elnöki ciklus idején, így írt 2005-ben: „Nem mindig van hatalmunkban bármit is tenni antidemokratikus rezsimekkel kapcsolatban, és nem is mindig van érdekünkben, de amikor hatalmunkban áll és érdekeinkkel egyezik, akkor félre kell lökni a diktátorokat.” (Frum – Perle: [2003]: pp. 113-114) Amint arra már több, 1990-es évek folyamán írt munkában több neokonzervatív gondolkodó rámutatott, az amerikai stratégiai érdekek élveznek elsőbbséget. Már az 1990-es években több munkában utalnak arra, hogy a demokrácia ösztönzése nem jelenti azt, hogy az Egyesült Államoknak minden körülmények között aktívan, erővel kell azt más államokra rákényszeríteni. “Amerika a demokrácia türelmes támogatását is gyakorolhatja – nem erőlteti a változást, ha az lehetetlen, hanem vár a megfelelő feltételek kialakulására” írta Robert Kagan 1992-ben. (Kagan: [1994]:pp. 54) Joshua Muravchik szerint “ritkán kellene erőt alkalmaznunk értékekért. Azt meg kell hagyni azokra az esetekre, amikor nemzetbiztonsági érdekek forognak kockán.”(Muravchik[1992]:pp. 54-56). Egy korábbi munkájában, amely a Demokrácia exportálása címet viselte, így ír: „A demokrácia nem egy termék, amelyet el lehetne adnunk, vagy barterezhetünk vele. Az Egyesült Államok más nemzetek politikai jövőjét nem irányíthatja.” (Muravchik [1992]: pp.117)

Maga Paul Wolfowitz, aki védelmi miniszter-helyettesként az Irak elleni invázió megtervezésében kulcsszerepet játszott, 1994-ben a Haitibe történő beavatkozás kapcsán írt tanulmányában hasonló gondolatokat fogalmazott meg. “Tartózkodással kell viszonyulnunk egy olyan politika felé, amely mindenhol egyenlő erőfeszítést fektet a demokrácia terjesztésébe, függetlenül az adott körülményektől.” (Wolfowitz[1994]:pp. 14-15)

Az iraki háború okai között más tényezők is szerepelhettek, így különösen Irak energiaforrásai feletti ellenőrzés és Izrael stratégiai érdekeinek a védelme. (Cramer -

Thrall[]) Összefoglalásképpen megállapítható, hogy több tényező is szerepet játszott az iraki háború megindításában, amelyek közül az alábbiak voltak a legjelentősebbek (Tálas – Csiki [2012]):

- közvetlen katonai és politikai ellenőrzése alá kívánta vonni Irakot az iraki rezsim jelentette biztonsági kockázatok kiiktatása céljából;
- rendet kívánt teremteni a konfliktusokkal, háborús válságokkal terhelt térségben (elhárítva az Izraelt fenyegető külső veszélyeket is);
- példát statuálva figyelmeztetni akarta a renitens államokat, hogy hagyjanak fel tömegpusztító fegyvereik fejlesztésével és a terroristák támogatásával;
- ellenőrzés alá vonni Irak energiahordozóit – nem feltétlenül saját kizárólagos felhasználásra, hanem az iraki energiahordozók Szaddam Husszein ellenőrzése alól való kivétele céljából.
- s végül azt remélte, hogy az iraki demokrácia majd elterjed az egész Közel-Keleten.

A Bush-adminisztráció közel-keleti politikájának értékelésénél tehát fontos támpontokat adnak ezen elméleti munkák, ám értelemszerűen sokkal inkább jelentős az elnökség idején az egész térségre vonatkozóan ténylegesen megvalósított gyakorlat. Amint látni fogjuk, a Bush adminisztráció közel-keleti politikája a Szabadság Agenda ellenére sokkal inkább közelített a fenti neokonzervatív gondolatok alapvetéséhez, az amerikai hegemonia megerősítéséhez kapcsolódó, vélt vagy valós nemzeti érdekek elsőbbségéhez a morális szempontok felett. Az iraki háború előzményeit feltáró korábbi munkák (Woodward [2004]; Gordon – Shapiro: [2004]) alapján megállapítható, hogy a háború megindítására vonatkozó döntés egyoldalúan Washingtonban született meg 2003 augusztusára. (Woodward [2004]: pp. 96) Az európai szövetségeseknek az azt követő diplomáciai viták során alapvetően csupán az igazodás – vagy éppen az ellenkezés – lehetősége adatott meg. A NATO tagállamok közül a brit, a spanyol, az olasz, a portugál, a holland, a dán, a lengyel, a cseh, és a magyar kormány támogatta az Irak elleni inváziót, a francia, a német, a belga, a luxemburgi, a norvég, a görög, a török és a kanadai kormány viszont ellenezte azt.

VI./4. A Szabadság Agenda és kudarca

IV/4.1. Demokratizálási kísérletek a tágabb Közel-Keleten

“A nyugati nemzetek 60 éve elnézik, és alkalmazkodnak ahhoz a szabadság-deficithez, amely a közel-keleti térséget jellemzi, és semmit sem tesznek annak érdekében, hogy saját magukat biztonságban tudhassák - a stabilitás ugyanis hosszú távon nem érhető el a szabadság rovására. Amíg a Közel-Kelet egy olyan hely marad, ahol a szabadság eszméje nem virágzik, addig stagnálásra van ítélve. A harag és az erőszak pedig készen áll arra, hogy országhatárokat lépjen át. A fegyverek terjesztése végzetes kárt okozhat országunknak és barátainknak. Ebben a helyzetben vakmerőség lenne elfogadni a status quo-t...” (Bush [2003]).

E fenti sorokat Bush elnök 2003 novemberében fogalmazta meg, utalva az adminisztrációnak a tágabb közel-keleti térséget érintő új megközelítésére. A Bush-adminisztráció a megelőző évtizedeknek a status quo őrzésére koncentráló amerikai külpolitikája helyett a demokrácia ösztönzését, támogatását hirdette meg a térségre nézve (Dunne [2009]: pp. 1; Alzandani [2010]: pp. 85). Az új külpolitika alátámasztására 2004 folyamán az amerikai kormány kidolgozta a Tágabb Közel-Keleti és Észak-Afrikai Kezdeményezést (Broader Middle EastPartnership Initiative- BMENA), amelyhez a G8-ak támogatására is számított. A BMENA azonban csak kiegészítette a már 2002-ben elindított Közel-Keleti Partnerségi Kezdeményezést (MEPI) (Dalacoura [2005]: pp. 964). A BMENA kezdeményezés alapvetően három tekintetben jelentett újdonságot (Csicsmann[2006]:pp. 256): a demokrácia közvetlen – vagyis civil szervezetekre irányuló - támogatásának elve, nyílt diplomáciai nyomásgyakorlás a szabadságjogokat megsértő kormányzatokra, és a reformokra vonatkozó monitorozási tevékenység. A következő években valóban növekedett az amerikai támogatás mértéke nemcsak a civil szervezetekben, hanem a gazdasági fejlesztési, segélyezési területeken, noha a MEPI részére elkülönített 293 millió USA dollár eltörpült az USA bilaterális segélyeihez és az iraki, valamint az afganisztáni háború költségeihez képest. (Dalacoura [2005]: pp.966)(Alzandani [2010]:pp. 86-103) Az előbbi két országon felül Egyiptom és Jordánia, vagyis hagyományos amerikai szövetségesek voltak a leginkább kedvezményezettek, de más arab országokba is irányult ilyen támogatás, így Jemenbe, Libanonba vagy a Palesztin Hatóság részére.

Értelemszerűen nagyobb jelentőségű volt azonban, hogy diplomáciai tekintetben milyen minőségű, mértékű nyomásgyakorlást volt hajlandó az Egyesült Államok ezekre a rezsimekre gyakorolni valódi mélységű reformok véghezvitelére. A Bush-kormányzat eredetileg kétségtelenül határozottabbnak tűnt a megelőző amerikai kormányokhoz képest a demokratikus normák számonkérése tekintetében. Egyiptom esetében az amerikai kormányzat 2004-2005 folyamán jelentős nyomást gyakorolt a Mubarak-rezsimre a reformokra, mindenekelőtt a szabad választások megtartására vonatkozólag. (Dunne [2009] pp. 132-133; Alzandani[2010]:pp. 149-150) Condoleezza Rice 2005 júniusában Kairóban elmondott beszédében nyomatékosította az amerikai célokat, amikor arról beszélt, hogy *“az Egyesült Államok a stabilitást a demokrácia kárára erőltető politikájával semelyiket sem érte el. Támogatjuk az emberek demokratikus aspirációit.”*(BBC News [2005b]) Ugyanebben a beszédben Rice nyilvánosan kritizálta Egyiptomot és Szaúd-Arábiát, amiért elnyomják az ellenzéket. Hasonlóképpen Libanont és a Palesztin Hatóságot is demokratikus választások megtartására ösztönözték. (Dalacoura [2005]: pp. 970)

A demokratizálási törekvések azonban hamar összeütközésbe kerültek az Egyesült Államok egyéb stratégiai célkitűzéseivel. Egyrészt a demokratizálás, mint a szélsőséges terrorizmus elleni küzdelem hosszú távú eszköze ellentmondott a közeli rezsimek együttműködésére való utaltsággal. A Bush-kormányzat éppen azoktól az autokratikus rendszerektől igényelt egyre szélesebb körű együttműködést az al-Kaida és a hasonló szervezetek elleni fellépésben, amelyeket másik oldalról politikai reformokra ösztökélt. A terrorizmus elleni küzdelemmel összefüggésben az amerikai regionális hatalmi törekvések is ellentmondásba keveredtek a demokratizálás lehetséges következményeivel. (Pressman [2009]pp. 175] Izrael biztonságának, hatalmi erőfölényének biztosításához és Irán regionális ambícióinak feltartóztatásához ugyanis olyan kormányzatokra volt szüksége, akik partnerek voltak ezekben az erőfeszítésekben. E stratégiai célkitűzések rendre felülkerekedtek az értékalapú politikai célkitűzéseken, vagyis a demokratizálás következetes számonkérésén.

Ennek megfelelően a nyilvános nyomásgyakorlás ellenére az adminisztráció nem fűzött komolyabb következményeket ahhoz, hogy a 2005. évi egyiptomi elnökválasztáson, (noha azon több jelölt is indulhatott), a Bush kormányzat által is támogatott International Republican Institute összefoglaló jelentése szerint is komoly aggályok merültek fel a választás tisztaságával kapcsolatban. (Dunne [2009]: pp. 133)

Az ugyanebben az évben tartott egyiptomi parlamenti választásokon hasonló problémák merültek fel, ahol szintén Washington nyomására könnyítettek az indulási feltételeken, ráadásul a Muzulmán Testvériség a parlamenti helyek 20%-ának megszerzésével messze megelőzte a Washington által preferált liberális politikai erőket. Hasonlóképpen Jemenben, ahol az amerikai kormányzat Saleh elnököt is politikai reformokra ösztökölte, a szélsőséges iszlám terrorista csoportokkal szembeni küzdelemben való együttműködés egyértelmű prioritást élvezett a kétoldalú kapcsolatokban. (Alzandani[2010]:pp.203-204)

A Szabadság Agenda előtt álló akadályok leglátványosabban Irakban érvényesültek. A síita többség és a korábban a hatalmat birtokló szunnita kisebbség közötti kiújuló ellentétek, a kurd kérdés, az amerikai megszállásból adódó konfliktusok 2006-ra az anarchia és polgárháború szélére sodorták az országot. (Cordesman [2006]: pp. 276) Noha az új Irakban szabad választásokat tartottak, plurális politikai berendezkedés biztosítékait tartalmazó alkotmányt kapott, a fokozódó erőszak és az összeomlás szélén álló iraki államszervezet tükrében az új, demokratikusnak nevezett politikai rendszer életképtelennek és tartalmilag üresnek mutatkozott. (Pressman [2009]: pp. 160)

A Perzsa-öböl térségében fekvő gazdag arab olajmonarchiák esetében az amerikai kormány még kevésbé tanúsított következetes magatartást a demokrácia-terjesztést illetően. Habár a Bush kormányzat a Közel-Keleti Partnerségi Kezdeményezés és más hasonló programok keretén belül a térség államaiban is támogatta a civil szervezetek, demokratikus intézmények megerősítését (Alzandani [2009]: pp. 91), továbbá diplomáciai csatornákon keresztül napirenden tartotta a demokratikus politikai reformok szükségességét, kevesebb mozgástere és akarata volt radikális változások kikényszerítésére. Amint korábban említettük, Condoleezza Rice a már említett kairói beszédében Szaúd-Arábiát is arra szólította fel, hogy lépjen a politikai reformok útjára (BBC News [2005b]), ám e nyilatkozatokat nem követték egyéb amerikai diplomáciai lépések. Egyrésztől gazdasági-pénzügyi téren a 2000-es években dinamikusan növekvő olajjövedelmek miatt ezek az államok nem függtek Washington gazdasági támogatásától. Másrésztől az Iránnal szembeni hatalmi ellensúly képzésére Washingtonnak szüksége volt az arab monarchiákkal való szoros együttműködésre, különösen Irak belső helyzetének fokozódó destabilizálódására tekintettel. Habár e függés kétségtelenül kölcsönös volt, az amerikai adminisztráció az

iraki helyzet és a térségben 2005-2006 folyamán tartott több választás eredményének árnyékában attól félt, hogy az esetleges gyors, mélyreható reformok destabilizálnák ezen országokat, amely a radikális iszlamista erők előretörésének, és Irán hatalmi pozícióinak kedvezne.

Az egyiptomi és libanoni választások 2005-ben, valamint a 2006. évi palesztin választások eredményei világosan megmutatták,⁵⁸ hogy a térség arab társadalmainak percepciói, törekvései nincsenek összhangban az amerikai érdekekkel. E választások a radikális, Amerika-ellenes iszlamista erők, Egyiptomban a Muzulmán Testvériség, Libanonban a Hezbollah, a palesztin területeken a Hamasz előretörését eredményezték. A Bush-kormányzat a palesztin választások eredménye után nemcsak a Hamasz teljes nemzetközi elszigetelésére törekedett, hanem 2007 folyamán megkísérelt a rivális Fatah támogatásán keresztül puccsot végrehajtani ellene.⁵⁹ A fentiek mellett a súlyosbodó iraki polgárháborús helyzet fényében világossá vált, hogy a térség demokratizálódása milyen kockázatokat rejt magában az Egyesült Államok hosszú évtizedek óta változatlanul érvényesített stratégiai érdekeire nézve.

A Bush-kormányzat a fentiek, valamint a 2006. évi novemberi időközi kongresszusi választások eredményeként érzékelhetően háttérbe szorította a „Szabadság Agenda” ösztönzését, és a realpolitika felé mozdult el a tág közel-keleti térségben. (Yom [2008]: pp. 135) A térségbeli autokratikus berendezkedésű szövetségeseivel

⁵⁸Egyiptomban a 2005. évi parlamenti választásokon az ellenzéki pártok számára megszerezhető 150 mandátumból 88-at megszerzett. (Norton, Richard [2007]) Libanonban noha a Hezbollah vezette „Március 8-i szövetség” alulmaradt a szunnita – drúz – keresztény „Március 14-i szövetség” koalíció mögött, ám erős alkupozíciói miatt mégis tagja lett az kormánynak, megerősítve ezzel belpolitikai pozícióit. (Antar, Noha [2006]) A Palesztin Hatóság területén 2006-ban megrendezett választásokon a 132 megszerezhető mandátumból 76-ot szerzett meg a Hamasz. (Wilson, Scott [2006])

⁵⁹Először a Vanity Fair című amerikai magazin 2008. évi áprilisi száma közölt terjedelmes cikket kormányzati dokumentumokra hivatkozva arról, hogy a Bush adminisztráció belső palesztin konfliktust akart kiprovokálni a Fatah és a Hamasz között annak érdekében, hogy a Fatah támogatásával csapást mérjen a 2006. évi választások eredményeként megerősödött Hamaszra. Az értesüléseket megerősítette David Wurmser, Dick Cheney alelnök közel-keleti tanácsadója, aki 2007 júniusában lemondott posztjáról. A Wikileaks révén azóta napvilágra került diplomáciai táviratok megerősítik azt, hogy a Fatah 2007 folyamán segítséget kért az izraeli és az amerikai kormánytól a Hamasz elleni fegyveres fellépés előkészítésére. (Rose, David [2008]: pp. 1)

szemben a demokratikus normák érvényesülését kevésbé kérték számon, alapvetően a stabilitás fenntartása fogalmazódott meg elsőszámú prioritásként mind az egyes országok politikai rendszerét, mind a regionális kérdéseket tekintve. Condoleezza Rice 2007. évi januári egyiptomi látogatása alkalmával nyilvánosan már nem is említette a demokrácia és a reformok szükségességét, ehelyett a két ország stratégiai szövetségének jelentőségéről beszélt. (Diehl [2007]) A prioritás ugyanis egyértelműen az időközben megerősödött Irán és a revizionista erők térnyerésének feltartóztatása lett.

A Bush-kormányzat alatt nem változott a térségben Amerika megítélése Izrael-barát politikáját illetően (Barbalat [2008]: pp. 3-4), sőt, a második intifada és a terrorizmus elleni háború kezdetével az tovább romlott. (Furia – Lucas [2006]: pp. 596) Bush-elnök az első hónapokban, látva Clinton elnök Camp David-i kudarcát, nem kívánt kezdeményező szerepet játszani az izraeli – palesztin konfliktusban. A második intifada idején a Bush-kormány a háttérben ugyan nyomást gyakorolt Ariel Sharon kormányára a palesztinok elleni kemény katonai fellépések miatt (Barbalat [2008]: pp. 5.), azonban ez nem érintette az amerikaiak diplomáciai és pénzügyi támogatását. A szeptember 11-i támadások után ráadásul a Bush-kormányzat nagyrészt osztani látszott azt az izraeli kormány és az amerikai neokonzervatívok által vallott narratívát, miszerint a palesztin terrorizmus elleni fellépés a globális terrorizmus elleni háború részét képezi. Ugyanakkor Bush-elnök volt az első amerikai elnök, aki 2001. június 24-i beszédében először beszélt nyilvánosan egy önálló palesztin állam létrehozásának szükségességéről, a 2001 novemberében az ENSZ-ben elmondott beszédében pedig megismételte ezt a célkitűzést. (The New York Times [2001]) Az amerikai elnök egyben kritizálta az izraeli telepes politikát a megszállt területeken.⁶⁰

A „békefolyamat” tekintetében azonban továbbra is nagymértékben igazodott az izraeli kormány preferenciáihoz. Mindez érzékelhető volt a 2000 júniusában meghirdetett „Útiterv a békéért” (Road Map for Peace) gyakorlatba ültetésének kísérletekor, amelynek során a Bush-kormányzat részéről az izraeli igények teljesítése rendszerint elsőbbséget élvezett a palesztinkövetelésekkel szemben. (Rostoványi: [2006], pp. 203-205) Hasonlóképpen az izraeli pozíciókat erősítette Bush-elnök 2004-ben Sharon miniszterelnökhöz írt levele, (Israel Ministry of Foreign Affairs [2004]),

⁶⁰2003 novemberében Londonban tartott beszédében Bush elnök élesen kritizálta az izraeli telepek bővítését és a palesztinokkal szemben folytatott megalázó politikáját. (Haaretz [2003])

amelyben ígéretet tett arra, hogy Izrael egyes ciszjordániai telepeket a majdani átfogó megállapodás keretén belül is megtarthat. E kötelezettségvállalás ellentmondott a korábbi amerikai kormányzatok által képviselt álláspontnak, amely az ENSZ-határozatoknak megfelelően illegálisnak tekinti az 1967-es határokon túl létesült telepeket. (Zelnick: [2006]: 54-55) A Bush-kormányzat hasonlóképpen támogatta a 2002-ben Abdullah szaúdi koronaherceg által meghirdetett átfogó arab-izraeli békemegállapodást célzó kezdeményezésre (Teitelbaum: [2009], pp. 14) vonatkozó izraeli kikötéseket,⁶¹ a szaúdi diplomáciai kísérlet azonban a második intifádához köthető fokozódó erőszak árnyékában kudarcba fulladt.

A 2006. évi libanoni háborúban a Bush-kormány jelentős politikai támogatást nyújtott Izrael számára, amely tovább erodálta az Egyesült Államok tekintélyét a térség országaiban, egyben megerősítette a libanoni Hezbollah fő támogatójaként fellépő Irán pozícióit (Haass: [2006] pp. 4-5, Csicsmann: [2011]:pp. 10-11).

A Bush-kormány 2007 novemberében Annapolisba összehívott konferencián a 2002. évi arab békekezdeményezés újbóli felkarolásával tett egy kísérletet a békefolyamat felélesztésére. (Migdalovitz [2007]:pp. 1) Az annapolisi kezdeményezés mögött az a stratégiai célkitűzés húzódott meg, hogy a térségbeli amerikai szövetséges mérsékelt arab államokat egységfrontba tömörítse Irán és szövetségesei, beleértve a palesztin Hamasz és a libanoni Hezbollah ellen. (Migdalovitz [2007]:pp. 1) Annapolisban a felek megállapodtak a tárgyalások folytatásában a békeszerződés tető alá hozása érdekében, és 2008 nyarán Mahmoud Abbas és Ehud Olmert visszaemlékezései szerint is közel kerültek a felek egy végső megállapodás tető alá hozásához. (The New York Times [2011b]; Reuters: [2012]) Azonban az izraeli Olmert-kormány belpolitikai nehézségei⁶² és a palesztin megosztottság sem kínáltak megfelelő keretet a békefolyamat újraindítására, az amerikai kormányzat pedig nem fektetett jelentős diplomáciai energiákat abba, hogy a feleket kompromisszumkötésre

⁶¹ Szemben a szaúdi javaslattal, amely Izrael számára teljes egészében 1967-es határokra való visszavonulást szorgalmazta, beleértve a Golán-fennsík visszaadását is, az amerikai álláspont szerint a majdani határokat tárgyalások eredményeként kell megállapítani, továbbá elutasították a palesztin menekültek visszatérésnek jogát.

⁶² Ehud Olmert az elleni irányuló korrupciós vizsgálatok miatt 2008. szeptember 20-án lemondott hivataláról. (Haaretz [2008])

kényszerítse. A Bush-kormány utolsó heteiben zajlott 2008. évi gázai háború során tanúsított amerikai politika pedig,- amelyben Izraelnek szabad kezét biztosított a Gáza elleni hadműveletek során-, csak tovább erősítette az Amerika-ellenes percepciókat az arab társadalmakban. Az izraeli-palesztin konfliktus kezelése azonban másodlagos szerepet kapott a Bush-kormány külpolitikájában nemcsak a terrorizmus elleni háború, hanem az Iráni Iszlám Köztársasággal kapcsolatos konfliktusokhoz képest is.

VI.4./2. A Bush-kormányzat Irán-politikája

A szeptember 11-i támadásokat követően az iráni vezetés jelentős gesztusokat tett az Egyesült Államok irányába,⁶³ amelyekkel az együttműködési szándékát kívánta demonstrálni az al-Kaida elleni küzdelemben. Az iráni kezdeményezés azonban válasz nélkül maradt Washington részéről, amelynek leglátványosabb megnyilvánulása Bush-elnök 2002. évi januári beszéde volt, ahol Iránt a „gonosz tengelyének” egyik tagjaként említette az amerikai elnök. (George W. Bush: [2002]) Bush-elnök az Amerika-ellenes terrorizmus támogatására, a közel-keleti békefolyamatban játszott destruktív szerepére, a vitatott célú nukleáris programjára hivatkozva tagadta meg Irán közeledését, és ábrázolta továbbra is az országot a nemzetközi békére veszélyt jelentő rezsimként. Az iráni vezetés ennek ellenére 2003-ban egy olyan átfogó megállapodás megkötését kezdeményezte az Egyesült Államokkal,⁶⁴ amelyben rendezik a legfontosabb vitás kérdéseket, azonban ez is elutasításra került az amerikai kormányzat részéről. E közeledési kísérletek kudarca után az amerikai-iráni kapcsolatok erőteljesen romlani kezdtek, amelyben jelentős szerepet játszott a keményvonalas Mahmoud Ahmedinezsád 2005. évi elnökké választása is. (Haji-Yousefi [2011]: pp. 11) A korábbi vitás kérdések mellett Iránnak az iraki és az afganisztáni konfliktusban játszott szerepe, valamint az

⁶³ Az Északi Szövetség részeként az Irán által támogatott fegyveres erők is tevékenyen részt vettek a Talibán hatalmának megdöntésében, ezen túl 2002-től Teherán jelentős segélyekkel támogatta az afganisztáni újjáépítést (Nader – Laha [2011]).

⁶⁴ Irán ebben többek között felajánlotta, hogy beszünteti a támogatását a Hamasz és az Iszlám Dzsihád részére, közreműködik a libanoni Hezbollah lefegyverzésében, és arra ösztönzi a fenti politikai erőket, hogy békés úton folytassák politikai tevékenységüket. Emellett teljes transzparenciát ígért a nukleáris programjával kapcsolatban. Kessler [2007]; Parsi [2007]: pp. 234-50.

izraeli-palesztin, illetve izraeli-libanoni viszonyban megmutatkozó politikája tovább élezte az iráni-amerikai kapcsolatokat.⁶⁵ Az amerikai kormány az iraki és az afganisztáni kérdésekben nem akart sokáig tárgyalóasztalhoz ülni az iráni vezetéssel, mindössze 2006-ban került sor néhány alacsony szintű egyeztetésre (Middle East Forum [2008]).

Az amerikai-iráni relációban a legjelentősebb kérdéssé azonban az iráni nukleáris program vált. Irán nukleáris programja a 2000-es évek alatt folyamatosan fejlődött, ám annak pontos természetéről, állapotáról sem a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség, sem a nyugati hírszerző szervek nem rendelkeztek pontos képpel. A Nemzetközi Atomenergia Ügynökség jelentése 2003-ban ugyan megállapította, hogy Irán nem mindenben tesz eleget a szerződés által előírt verifikációs követelményeknek, ám aktív nukleáris fegyverkezési programra utaló nyomot nem talált. (IAEA Report [2003]) Az iráni rezsim a nukleáris programjának békés célzatát hangoztatta (Cordesman-Gold [2013]: pp. 59), ám az Egyesült Államok és számos más állam szerint Irán valójában nukleáris fegyverre akart szert tenni. A Bush-kormány a tárgyalások előfeltételéül szabta az urándúsítási tevékenység teljes felfüggesztését, ám Teherán kezdettől fogva az Atomsorompó szerződésben biztosított szuverén jogokra hivatkozott, és folytatta nukleáris kapacitásának kiépítését. (Meier [2013]: pp. 7)

Ennek megfelelően a Bush-kormányzat sokáig elzárkózott attól, hogy közvetlen tárgyalásokba bocsátkozzon Teheránnal, és az iráni nukleáris kérdést már 2003-ban, a NAÜ első Iránt elmarasztaló jelentése után az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé akarta vinni. A vezető európai országok, Nagy-Britannia, Franciaország és Németország viszont diplomáciai tárgyalásokat kezdeményeztek Teheránnal. Hiába sikerült ugyanakkor az EU trojkának 2003-ban és 2004-ben egy-egy ideiglenes megállapodást tető alá hozni,⁶⁶ amelynek értelmében Irán önkéntesen csatlakozott az Atomsorompó Szerződés Kiegészítő Protokolljához, és felfüggesztette ideiglenesen az urándúsítási

⁶⁵ Teherán politikai és fegyveres támogatást nyújtott az Izrael által terrorista szervezetnek tartott palesztin Hamasz és a libanoni Hezbollah részére (Nerguizian: [2012]: pp. 112; *Ibid*: pp. 89), Irakban pedig egyes síita szélsőséges szervezeteknek nyújtott támogatást (Cordesman-Khazai: [2012]: pp. 49).

⁶⁶ A megállapodások az un. Teheráni Deklaráció (IAEA Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers [2003]) és a Párizsi Megállapodás (Iran-EU Agreement on Nuclear Programme [2004]) néven váltak ismertté.

tevékenységet, a konfliktust véglegesen nem sikerült rendezni. Ráadásul a tartós rendezés az Egyesült Államok részvétele nélkül elképzelhetetlen volt.

Bush-elnök először a 2005. évi februári európai látogatásán mutatkozott hajlnadónak módosítani az amerikai állásponton, és támogatásáról biztosította az európai tárgyalásokat, beleértve szűk körű ösztönzők felajánlását Teherán számára. (Meier [2013]: pp. 9) Mahmoud Ahmedinezsad 2005. évi elnökké választásával ugyanakkor az iráni nukleáris program felgyorsult (Haji-Yousefi [2011]: pp. 9), ennek következményeként az európai országok álláspontja is keményedett, közeledve az amerikai megközelítéshez. Mivel Teherán továbbra sem tett eleget a NAÜ jelentései szerint a verifikációs követelményeknek, az iráni nukleáris program 2006-ban az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerülhetett, ahol az év folyamán megszületett a nukleáris program következményeként az első Iránt elítélő ENSZ BT határozat. (U.N. Security Council Resolution 1696, 1737 [2006]) Az 1696. számú ENSZ Biztonsági Tanácsi határozat még nem tartalmazott szankciót, csupán annak lehetőségére utalt, amennyiben Irán nem tesz eleget a határozatban foglaltaknak, az urándúsítási tevékenység teljeskörű felfüggesztésének. Ugyanakkor a határozat Irán számára ösztönzőt is tartalmazott, Irán nemzetközi kapcsolatainak a rendezését és az együttműködés lehetőségét Irán kizárólag békés célú nukleáris programjának tiszteletben tartásával. Az amerikai támogatás megszerzése az ENSZ BT határozathoz komoly eredmény volt az európai diplomácia számára, egyben jelentősen növelte a javaslat értékét (Meier [2013]: pp. 9) Irán azonban a NAÜ augusztusi jelentése szerint továbbra sem tett eleget a verifikációs kötelezettségeinek, így 2006 decememberében sor került az első szűk körű ENSZ BT szankció meghozatalára. (U.N. Security Council Resolution 1737 [2006]).

A Bush-kormányzat csupán második elnöki ciklusa végén, 2008 őszén mutatott hajlandóságot a közvetlen tárgyalásokra Iránnal, egészen addig ugyanis az urándúsítási tevékenység teljes felfüggesztését szabta feltételül a tárgyalások megkezdésének. A P5 + 1 keretében tartott találkozón William Burns amerikai külügyminiszter-helyettes is részt vett, ám a várakozásoknak megfelelően nem mozdultak az álláspontok a lényegi kérdéseket illetően (The Guardian [2009]). Mindeközben az amerikai kormány folyamatosan napirenden tartotta a katonai fellépés lehetőségét, amennyiben Irán nem teljesíti a nukleáris programjára vonatkozó ENSZ BT határozatokat.

VII. Az Obama elnökség és a tágabb Közel-Kelet (2009-2011)

VII./1. Obama elnök és nemzetbiztonsági csapata

A Bush-adminisztráció erőteljes unilateralizmusán és a fegyveres erő alkalmazását előtérbe helyező külpolitikájával szemben az iraki és az afganisztáni háború növekvő nehézségei mentén a demokratákhoz közel álló külpolitikai szakértők körében egyre erőteljesebben fogalmazódott az alternatív külpolitikai stratégia felvázolásának szükségessége. Az egyik legjelentősebb ilyen célt szolgáló kezdeményezés a 2005-ben alapított Truman National Security Project⁶⁷ volt, amelyben olyan személyek vállaltak szerepet, mint William Perry és Madeline Albright, a Clinton-kormányzat volt védelmi, illetve külügyminisztere, Ivo Daalder későbbi NATO-nagykövet, Anna-Marie Slaughter, a külügyminisztérium politikai tervezőosztályának későbbi vezetője vagy Susan Rice leendő ENSZ-nagykövet. A fenti külpolitikai szakértők leginkább a liberális internacionalisták körébe sorolhatók, bár a kezdeményezés fő célkitűzése az volt, hogy a realizmus és az idealizmus közötti egyensúlyt megtalálja az amerikai külpolitika számára. (Homolar-Riechmann: [2009]: pp. 189)

Hasonló célkitűzések és részben a fent felsorolt személyek álltak a Phoenix Initiative, valamint a Center for a New American Century kutatóintézet 2007. évi megalapítása mögött. E fenti kutatóműhelyek szerint, amint azt a 2008. évben megjelent *Stratégiai vezető szerep: a 21. századi nemzetbiztonsági stratégia keretei*⁶⁸ című tanulmányuk is fogalmazott, a stabil és igazságos nemzetközi rendszer kialakításához szükség van az Egyesült Államok vezetésével a biztonság, a szabadság, a prosperitás terjesztésére robusztus diplomáciával, a nemzetközi intézmények megerősítésével és a bölcsen használt katonai erővel. (Slaughter et al: [2008]) Vagyis az általuk képviselt

⁶⁷ A Truman Projekt szerint az alábbi célok és értékek szolgálják leginkább az amerikai nemzetbiztonsági érdekeket: átfogó koordináció a különböző szakpolitikák között a nemzetbiztonsági célok elérése érdekében; erős szövetségi rendszerek támogatása; robusztus katonai és hírszerzési képességek; legitim nemzetközi magatartás az USA részéről; demokrácia és a szabadság támogatása; gazdasági fejlődés támogatása; szabadkereskedelem (Truman National Security Project – Goals and Values [2013]).

⁶⁸ Strategic leadership: framework for a 21st century national security strategy

célok nagyban hasonlítottak a neokonzervatívok célkitűzésére a demokrácia terjesztését és Amerika vezető nemzetközi szerepvállalást illetően, a fő különbség a multilateralizmusra való törekvésben és az amerikai kemény és puha hatalom egyensúlyi alkalmazásának szükségességében – amelyet gyakran okos hatalomként definiáltak – fogalmazódott meg.

Barack Obama a külpolitikai programjában és választási kampányban erőteljesen támaszkodott a fenti progresszív nézeteket valló szakértők tanácsaira. Önmagában Barack Obama származásához, politikai előéletéhez, a magáról kialakított képéhez is – mint a megelőző elnök antitézise – szervesen kapcsolódott egyfajta idealizmus. Ez az idealizmusa elsősorban abban testesült meg, ahogy az előtte álló nemzetközi kihívásokra nézve is komolyan bízott a párbeszéd, a konzultáció, a gesztusok erejében. A választási kampány során olyan progresszív üzenetek előtérbe helyezésével kívánta magát elődjétől megkülönböztetni és a hazai mellett nemzetközi népszerűséget is szerezni, mint a multilateralizmus és a párbeszéd fontossága, az iraki háború befejezése, a klímaváltozással szembeni erőfeszítések hangsúlyozása (Obama: [2008a]). Obama elnök és számos tanácsadójának idealizmusa tehát a wilsoni hagyományok folytatásaként értelmezhetők.

A választások után felállt Obama-adminisztrációban a fent említett, többnyire liberális iskolához sorolt szakértőkön kívül azonban legalább ilyen erős súlyt képviseltek egyes realistákhoz sorolt nemzetbiztonsági szakértők, mint James Jones nemzetbiztonsági főtanácsadó, Robert Gates védelmi miniszter, Tom Donilon, előbb helyettes nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd később James Jones utóda a nemzetbiztonsági főtanácsadói tisztségben. (Varga: [2009e]: pp. 2) Barack Obama elnökként ugyanis a liberális iskola által képviselt idealisztikus elvek mellett a realizmushoz kapcsolódó önkorlátozást is külpolitikája részévé kívánta tenni. (Obama: [2009]) Elnökjelölti indulását megelőzően nem sokkal egy olyan stratégia szükségességéről beszélt a közel-keleti térségre nézve, amelyet nem az ideológia és a politika, hanem a kijózanító tények reális összegzése és a nemzeti érdekek vezérelnek. (Lizza: [2011]: pp. 3-4) Barack Obama a 2007-ben a Foreign Affairs-ben megjelent tanulmányában ugyan az amerikai globális vezető szerep megerősítését hangsúlyozta, ugyanakkor az iraki háború befejezésének szükségességét részben reálpolitikai célkitűzésekkel támasztotta alá: ezáltal nagyobb figyelem jut az elsődleges nemzetbiztonsági fenyegetést jelentő al-Kaidára, a izraeli-palesztin konfliktus

rendezésére és Irán nemzetközi együttműködésen keresztül történő ellensúlyozására. (Obama: [2007]: pp. 2) Barack Obama tehát egyszerre kívánt progresszív, liberális értékeket, és reálpolitikán alapuló megfontolásokat érvényesíteni, amelyek értelemszerűen gyakran hordoztak magukban ellentmondásokat. Az Obama adminisztráció ez utóbbi pragmatikus, a realizmushoz közelebb álló oldala a hamiltoni hagyományokhoz állt közel.

A fenti szakértők mellett pozíciójukból és politikai befolyásukból adódóan jelentős szerepet kapott az Obama-adminisztráció nemzetbiztonsági csapatában Joe Biden alelnök és Hillary Clinton külügyminiszter. (Varga [2009e]: pp. 1, 3) Mindkét politikus egyfajta középutat képviselt a realista és a liberális megközelítések között, amint az az Obama kormányzat első ciklusa folyamán több stratégiai döntésben is kiviláglott. A külügyminisztériumban Hillary Clinton mellett az elnöki ciklus első évében jelentős szerepet kapott két különösen érzékeny külpolitikai kérdéskör kezelésével megbízott elnöki különmegbízott, Richard Holbrooke afganisztáni és pakisztáni különmegbízott és George Mitchell közel-keleti különmegbízott. (*Ibid* p. 3-5) Mindketten hosszú külpolitikai pályafutást tudtak maguk mögött,⁶⁹ és liberális, értékelvű külpolitikai nézeteket ötvözték a realista megközelítéssel. Obama elnök abban bízott, hogy a tágabb közel-keleti térség két meghatározó konfliktusában e két veterán diplomata segítségével rá tudja venni a releváns regionális szereplőket nehéz kompromisszumok elfogadására.

A külpolitikai döntéshozatal pólusa azonban kezdettől fogva egyértelműen a Fehér Ház, és maga Barack Obama elnök volt. (Joyner: [2009]; Nasr: [2013]; Dormandy: [2013]). Obama elnökként az elődeihez képest meglehetősen aktívan részt is vett a külpolitikai döntéseket megelőző kormányzaton belüli vitákban, így a legfontosabb döntések közvetlenül az elnök teljesítményének és értékítéletének nyomait viselte magán. Az adminisztráción belül a stratégiailag legérzékenyebb külpolitikai kérdésekben, így Afganisztán, a közel-keleti békefolyamat vagy Irán esetében a Fehér

⁶⁹ Richard C. Holbrooke karrier diplomataként a Clinton-kormányzat alatt kulcsszerepet játszott a Daytoni Békesz Szerződés tető alá hozásában, majd az 1999-es koszovói konfliktus idején is jelentős szerepet játszott. George Mitchell hosszú időn keresztül szenátorként foglalkozott külpolitikai kérdésekkel, a Clinton-kormány idején észak-írországi különleges megbízott volt, ekként jelentős szerepet játszott az 1998. évi nagypénteki megállapodás létrehozásában (Varga: [2009] pp. 5).

Ház, illetve az elnök közvetlen környezetében lévő politikai tanácsadók megkerülhetetlenek voltak.

Barack Obama kezdeti külpolitikai lépései a kampány ígéreteihez híven egy újfajta közel-keleti politika ígérését hordozták. Ebbe a keretbe illett bele az Irán felé való nyitás, a teheráni kormány felé tett gesztusok elnöksége első hónapjaiban, csakúgy, mint a guantanamoi börtön felszámolását célzó – később elégtelennek bizonyult – rendelete. (Executive Order 13492 [2009]) A 2009. év áprilisában Ankarában elmondott beszédében, majd azt követően nem sokkal a nagy visszhangot kiváltó kairói beszédben Obama-elnök kitért mindazokra a kulcsfontosságú kérdésekre, amelyek az iszlám világon belül az Egyesült Államok reputációját jelentősen aláásták az azt megelőző években, és változásokat ígért. A két beszédben így kitért a terrorizmus elleni háborúra, benne az afganisztáni és az iraki konfliktusokra, az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-e után felerősödött iszlám- és arab-ellenességre valamint az izraeli-palesztin konfliktusra. (Obama [2009b]; Obama [2009c]) A történelminek mondott, 2009. évi májusi kairói beszédének kulcsszavai az igazságosság, a türelem, a méltóság és a párbeszéd volt, amely élesen eltérő hangnemet képviselt a megelőző nyolc évhez képest. (N. Rózsa et al: [2009], pp. 9) A beszéd a formai elemeken túl a tartalmi változások ígérését is magában hordozta az amerikai közel-keleti politikát illetően, különösen az izraeli-palesztin kérdést és az iráni nukleáris vitát illetően, ám a következő hónapok folyamán nyilvánvalóvá váltak e változások korlátai.

VII./2. Regionális stratégiai dilemmák

Barack Obama az elnöksége kezdetén három biztonságpolitikai kihívás kezelését tette prioritássá a tágabb közel-keleti térségben: az afganisztáni-pakisztáni konfliktushalmazt, az iráni nukleáris programot, és az izraeli-palesztin békefolyamat újjáélesztését. A fenti regionális konfliktusokat érintő stratégiai célok tekintetében lényegében nem hirdetett meg változást a Bush-adminisztrációhoz képest, ám a célok eléréséhez szükséges politika tekintetében három területen is változást ígért az elnökválasztási kampányában. Egyfelől a stratégiai fókusz az iraki hadszíntérről az afganisztáni-pakisztáni térségre, az al-Kaida elleni küzdelemre kívánta áthelyezni. (The Boston Globe: [2007]; PBS [2007]) Irán esetében a párbeszédre való nyitottságot és a multilaterális erőfeszítéseket

hangsúlyozta, de a fő célkitűzés vonatkozásában – Irán megakadályozását abban, hogy nukleáris fegyvert állítson elő – nem mutatott eltérést a Bush-adminisztrációhoz képest. Az izraeli-palesztin konfliktusban kiegyensúlyottabb megközelítést suggaltak Barack Obama nyilatkozatai (Kuttab: [2008]; Zeleny: [2008]), ám a lehetségesnek tartott megoldás kereteit illetően e téren sem hirdetett meg radikálisan új politikát. Amennyiben módosult is az amerikai külpolitika az új elnök hivatalba lépésével, az nemcsak Barack Obama külpolitikai világképéből következett, hanem a megváltozott nemzetközi és regionális erőviszonyokhoz való alkalmazkodási kényszerből.

Az Obama-kormányzatnak alapvetően kettős kihívással kellett szembenéznie a geopolitikai realitások és a tágabb közel-keleti térség összefüggéseire tekintettel. Egyfelől a Bush-kormányzat politikájának kudarcai a térségben rávilágított az Egyesült Államok hatalmi képességeinek korlátaira. Az iraki és az afganisztáni nemzetépítési kísérletek rendkívüli erőforrásokat emésztettek fel, azonban mégsem vezettek egyértelmű pozitív eredményre. Ráadásul a megörökölt gazdasági helyzet miatt a nemzetépítési célokra fordítható erőforrások még szűkebbnek ígérkeztek az Obama-kormányzat számára. Mindez értelemszerűen nagyobb kompromisszumkészséget kívánt az elérendő célok tekintetében az amerikai vezetés részéről. Másfelől a George W. Bush elnöksége alatti nyolc évben nemcsak a tágabb közel-keleti térségben erősödtek fel az Egyesült Államok pozícióit gyengítő folyamatok, hanem tágabb globális tekintetben is jelentős geopolitikai hatalmi eltolódás volt tapasztalható az úgynevezett feltörekvő államok javára. (Renard [2009]: pp. 21-23; O’Neil [2012]: pp. 5-7) Ezek az államok, beleértve a demokratikus politikai berendezkedésű Indiát és Braziliát is, a saját nemzeti érdekeiket egyre erőteljesebben és hatékonyabban képviselve számos kérdésben nem értettek egyet Washington céljaival, belértve a tágabb közel-keleti térséget. A fenti hatalmi centrumok mellett a relatíve gyengülő, belső problémáira fókuszáló Európa pedig, ahogy a későbbiekben részletesen tárgyaljuk, legjobb esetben is vonakodó és megosztott szövetségesnek bizonyult az Egyesült Államok mellett.

Washington számára a XXI. század első évtizedében Ázsia, és benne Kína felemelkedésével a kínai-amerikai kapcsolat vált a legfontosabb nemzetközi relációvá. E kapcsolatrendszer azonban elsősorban a gazdasági dimenziója okán vált prioritássá globális tekintetben. (Kupchan [2011]: pp. 76-84; Zakaria [2011]: pp. 100-144) Noha Pekingnek, mint katonai tényezőnek a szerepe a kelet-ázsiai térségben gazdasági poteciáljának növekedésével párhuzamosan erősödött, az általunk tárgyalt tágabb közel-

keleti régióban egyelőre nem volt képes és hajlandó hasonlóan aktív közvetlen biztonságpolitikai szerepet betölteni, bár kétségtelenül megtette az ehhez szükséges első lépéseket.⁷⁰ Növekvő gazdasági potenciáljával és politikai befolyásával közvetve mégis egyre jelentősebb tényezővé vált a térség konfliktusaiban, illetve az azok rendezésére irányuló nemzetközi erőfeszítésekben. A Közel-Keleten ez a befolyás-növekedés elsősorban a dinamikusan növekvő kínai fellelőipiacon nyugodott, vagyis a közel-keleti energia exportőrök számára a kínai piac egyre jelentősebb alternatívát képezett a nyugati országok mellett. (Lásd pp. 67) Mindez természetesen az interdependencia növekedésével is járt, vagyis Kína is növekvő mértékben ki lett téve a régió kockázatainak. Peking a fentiekre tekintettel különösen az iráni nukleáris program körüli nemzetközi vitákban vált kulcsszereplővé, az ENSZ BT-tagsága mellett az iráni kőolajexportban játszott szerepe miatt.

Az afganisztáni konfliktusban Kína elsősorban Pakisztánon keresztül, illetve az Indiával való stratégiai versengés tükrében volt egyre inkább érdekelt. Kína érdeke egyrészt a régió stabilitásának fenntartása és annak megakadályozása volt, hogy a térségbeli konfliktusok eszkalálódjanak, és annak negatív hatásai akár a szélsőséges iszlám terrorizmus erősödésén keresztül Kínára veszélyt jelentsenek. (Hueseng - Kuchins [2012]: pp. 3) Másfelől azonban érdekelt volt abban, hogy India és más nagyhatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok befolyása ne növekedjék a térségben akár azáltal, hogy az afganisztáni konfliktus minél tovább jelentős amerikai erőforrásokat kössön le. Az Indiai-ócszeánon a 2000-es években egyre erőteljesebb stratégiai versengésre tekintettel⁷¹ az Indiát háttérbe szorítani kívánó Peking számára a Pakisztánnal való együttműködés számottevő stratégiai előnyöket jelenthetett.⁷² Noha

⁷⁰ Kína növekvő közel-keleti biztonságpolitikai szerepét mutatta, hogy először 2009 januárjában vett részt haditengerészeti erőkkel az Ádeni-öbölben a kalózkodás elleni nemzetközi műveletekben. A növekvő kínai kereskedelmi érdekeltségek a Közel-Kelet és Afrika irányába az Indiai-óceán északi térségében növekvő kínai haditengerészeti jelenléttel párosul (Christoffersen: [2009]: pp. 9-10).

⁷¹ A kínai – indiai hatalmi vetélkedésről bővebben: Robert Kaplan: *Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power* [2011]; James R. Holmes – Toshi Yoshihara: *China's Naval Ambitions in the Indian Ocean*. [2008]; Donald L. Berlin: *The „great base race” in the Indian Ocean littoral: conflict prevention or stimulation?* [2004].

⁷² Pakisztán Kína indiai-óceáni jelenlétének elsőszámú bázisává vált a 2000-es évek folyamán. Ebben meghatározó szerepet játszik a beludzsisztáni Gwadar kikötője, amely jelentős kínai befektetéssel épült

Peking a 2000-es években tartózkodott attól, hogy belefolyjon az afganisztáni konfliktusba (Huaseng - Kuchins [2012]: pp. 7-8), és gazdasági téren sem mutatkozott aktívnak Afganisztánban (Ibid pp. 6, Zyck [2012]: pp. 2-3), az Iszlamabadra gyakorolt befolyásán, és potenciális gazdasági erején keresztül mégis fontos szereplőjévé vált a konfliktusnak. Az Egyesült Államoknak tehát számolnia kellett azzal, hogy az amerikai-kínai stratégiai kapcsolatokban a tágabb közel-keleti kérdések egyre relevánsabb szerepet kapnak.

A Kínával szembeni globális és regionális ellensúlyképzés tekintetében egyaránt megkerülhetetlen tényezővé vált India az Egyesült Államok számára. Barack Obama a Bush-kormány által megkezdett úton haladva⁷³ az amerikai-indiai stratégiai partnerség további elmélyítését prioritásként fogalmazta meg. Ahogy korábban már utaltunk rá, India számára évtizedek óta az elsődleges stratégiai igazodási pontot és kihívást Kína jelentette. (Háda [2009]: pp. 3), Pakisztánra ugyanis mint jelentős, ám másodrendű regionális vetélytársként tekintett. India mind a Kínával, mind a Pakisztánnal szembeni relációban stratégiai jelentőségű kapcsolatnak tartotta az Egyesült Államokkal való viszony építését a 2000-es évek folyamán, ugyanakkor féltékenyen tekintett e rivális hatalmak Washingtonhoz fűződő kapcsolataira. Noha Új Delhi, mint egyes szélsőséges iszlamista terrorista csoportok által fenyegetett ország kezdettől fogva támogatta a terrorizmus elleni háborút,⁷⁴ beleértve az afganisztáni beavatkozást és amerikai katonai jelenlétet, a 2001 utáni években Pakisztán számára juttatott jelentős amerikai katonai

ki, és Kína számára jelentős flotta bázisként, valamint energiahordozók fogadására alkalmas kikötőként üzemel (Háda [2010]: pp. 5).

⁷³ Az amerikai-indiai stratégiai partnerség George W. Bush elnök 2005. évi indiai látogatásával vette kezdetét, amelynek keretében számos biztonságpolitikai vonatkozású együttműködési megállapodást kötöttek, többek között a békés célú nukleáris energetikai együttműködésről. (Kronstadt – Pinto [2013]: pp. 3)

⁷⁴ India egyik legjelentősebb belbiztonsági kihívása évtizedek óta a szélsőséges iszlám csoportok jelentette terrorfenyegetés volt, összefüggésben különösen a Pakisztánnal való szembenállással, a kashmiri konfliktussal és saját jelentős muzulmán kisebbségből adódó vallási feszültségekkel. A 2000-es években tovább nőtt e fenyegetés csoportok részéről. A két legjelentősebb terrorcselekmény a 2001 decemberében Új Delhiben a parlament elleni fegyveres támadás és a 2008 decemberében Mumbaiban végrehajtott, 172 halálos áldozattal járó támadás volt. (Háda [2009]: pp. 6)

támogatásra féltékeny szemmel tekintett. (Zaidi [2011]: pp. 11, Reuters [2011b]) India ez utóbbi aggodalma nem volt alaptalan, hiszen az amerikai katonai segélyek jelentős részét a pakisztáni vezetés nem a radikális iszlamista csoportok elleni küzdelemre használta fel, hanem az Indiával szembeni katonai képességeinek megerősítésére. Az Egyesült Államok számára India Afganisztán stabilizálásában és a terrorizmus elleni küzdelemben jelentős stratégiai partnernek bizonyult, ám ebből az együttműködésből hátrányai is származtak az Egyesült Államoknak. A túlságosan szoros indiai-amerikai kapcsolatokra ugyanis gyanakvással tekintettek Pakisztánban, ami az afganisztáni konfliktusban meghatározóbb szereplő.

India hasonlóképpen Kínához a növekvő gazdasági potenciálja és energia szükségletei következtében a Közel-Keleten is növekvő szerepet játszott, különösen Irán vonatkozásában. Hasonlóképpen más ázsiai amerikai szövetségesekhez, mint Japán vagy Dél-Korea, amelyek szintén jelentős mennyiségű kőolajat importáltak Iránból, India is vonakodott az Egyesült Államok által szorgalmazott, Irán gazdasági elszigetelésére irányuló erőfeszítésekben teljes mértékben együttműködni. (Washington Post [2012]) India Iránhoz fűződő kapcsolataiban az energiabiztonság mellett más stratégiai szempontok is szerepet játszottak, elsősorban Pakisztán regionális mozgásterének szűkítése. (Berlin [2004] pp. 3)

Mind India, mind Kína esetében tehát megállapítható, hogy az Egyesült Államoknak növekvő mértékben kellett számolnia e feltörekvő ázsiai nagyhatalmak érdekeivel a tágabb közel-keleti térségben. A két ázsiai hatalom együttműködésének megszerzése a régióban azonban gyakran szűkítette Washington mozgásterét e hatalmakhoz fűződő stratégiai kapcsolataiban. A terrorizmus elleni küzdelem vonatkozásában azonban az ázsiai hatalmak közül Pakisztán együttműködésének biztosítása jelentette a legnagyobb kihívást.

Amint korábbi fejezetben utaltunk rá, Pakisztán stratégiai percepciójában a jóval erősebb dél-keleti szomszédal szemben a katonai elrettentő képességekre való törekvés mellett történetileg hasonló jelentőséget kapott a stratégiai mélység biztosítása Afganisztán felé, (Háda [2012]: pp. 2), valamint szoros kapcsolatok ápolása Kínával (Pant [2012]: pp. 84) és az Egyesült Államokkal. Ennek megfelelően Iszlamabad elsőszámú prioritása a terrorizmus elleni háború megindítása után is az maradt, hogy megkerülhetetlen politikai tényező maradjon Afganisztánban, és minden olyan politikai törekvést akadályozzon – akár amerikai, akár indiai részről érkezzen – amely

veszélyeztetné ezt a célkitűzést. Ennek tükrében a pakisztáni titkosszolgálat (ISI) a 2001. szeptember 11-ét követő hónapok kezdeti szoros együttműködése után, különösen 2004-2005-től a háttérben egyre jelentősebb támogatást nyújtott a kabuli központi kormányzat és a nemzetközi katonai erők ellen küzdő táliboknak annak érdekében, hogy biztosítsa befolyását Afganisztánban.⁷⁵ Noha mind a Bush-adminisztráció, mind az Obama-adminisztráció bizonyos mélységig tudatában volt Iszlamabad kettős politikájának (Ablaka – Háda [2012]: pp. 3), Pakisztán belső instabilitásától és radikalizálódástól, valamint Kína esetleges további pakisztáni térnyerésétől való félelem miatt sem a Bush-kormányzat, sem az Obama-kormányzat nem merte a Pakisztánnal zajló vitákat a végletekig feszíteni. (Miller [2012]: pp. 38) Az Egyesült Államok számára növekvő dilemmát jelentett a Pakisztánhoz való viszonyulás. Ebben a kontextusban az afganisztáni katonai jelenlét az utánpótlási vonalak, és Pakisztán tálibokkal, valamint az al-Kaidával való katonai együttműködése miatt egyre inkább teherként jelentett, mintsem stratégiai előnyt.

A feltörekvő ázsiai hatalmak mellett Oroszországnak a térségre gyakorolt befolyásával is változatlanul számolnia kellett az Egyesült Államoknak. A 2000-es évek alatt Vlagyimir Putyin elnökségével Moszka gazdaságilag és politikailag is megerősödött, és a kilencvenes évekhez képest erőteljesebben tudta érdekeit érvényesíteni különösen a közvetlen környezetében, az orosz „közel-külföldön”. (Kanet [2008]: pp. 9-10, Deák [2009]: pp. 26) Ugyan a tágabb Közel-Keleten ez az orosz expanzió nem volt közvetlenül érzékelhető, ám két területen, az afganisztáni és az iráni konfliktus kérdésében Moszkva továbbra is jelentős szereplő volt. Emellett Oroszország megnövekedett kelet-európai, kaukázusi és közép-ázsiai befolyása is kihatással volt az amerikai-orosz kapcsolatok egészére.

Oroszország a 2000-es években a tágabb közel-keleti térségre nézve abban volt érdekelt, hogy az Egyesült Államokat minél hosszabb ideig lekössék a nem túl magas intenzitású, de politikai-katonai-pénzügyi szempontból nagy teherként jelentő

⁷⁵ Pakisztán kettős politikáját, vagyis az Egyesült Államokkal való együttműködés mellett a táliboknak nyújtott támogatást támasztják alá az elmúlt években nyilvánosságra került, korábban titkosított amerikai katonai és diplomáciai jelentések (Wikileaks [2012], The Times [2012], BBC [2012]).

konfliktusok: Afganisztán, Irak és az iráni nukleáris probléma.⁷⁶ E fenti alacsony intenzitású konfliktusok állandósulása révén ráadásul a térség energiahordozói továbbra is nehezebben tudtak ejutni a világpiacra, felértékelve Oroszország energiaexportőri státuszát. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy saját jelentős muzulmán lakosságára, a Kaukázus térségében jelenlévő radikális iszlám mozgalmakra és a közép-ázsiai stabilitásra akár a tálibok megerősödése vagy visszatérése Afganisztánban,⁷⁷ akár a konfliktus határokon túlnyúló esetleges kiszélesedése, továbbá Irán nukleáris hatalommá válása⁷⁸ is komoly kockázatokat rejtett Moszkva számára.

Az Obama-adminisztráció az amerikai-orsz kapcsolatok új alapokra helyezésével mind Afganisztán, mind Irán vonatkozásában meg kívánta nyerni Oroszország együttműködését a Bush-korszak hidegháborúra emlékeztető feszült kapcsolatai után.⁷⁹ Moszkva együttműködésére az afganisztáni háborúban a közép-ázsiai utánpótlási útvonalak biztosítása miatt volt növekvő szükség, tekintettel az afganisztáni csapaterősítésre és a pakisztánnal való kapcsolatok romlására. Az iráni nukleáris program tekintetében Moszkva kezdettől fogva meghatározó szereplő volt, nemcsak mint ENSZ BT-tag, hanem mint az iráni nukleáris ipar beszállítója, valamint az Iránba irányuló orosz fegyverexport révén.⁸⁰ Az Obama-adminisztráció számára a fő

⁷⁶ A korábban az afganisztáni és az iraki háborút, valamint a közép-ázsiai amerikai katonai jelenlét növekedését tapasztaló Moszkva aggodalmai az iraki és az afganisztáni kudarcok láttán jelentősen csökkentek (Trenin [2010] pp. 4-5).

⁷⁷ Moszkva legfontosabb afganisztáni aggodalmai a szélsőséges iszlám megerősödéséhez fűződnek, amelyek háttérrel adhatnak az oroszországi terrorcsoportok számára, valamint a növekvő kábítószer-kereskedelem okozta problémák (Trenin – Malashenko [2010]: pp. 13-16).

⁷⁸ Oroszországnak önmagában nem érdeke, hogy Irán nukleáris fegyverhez jusson, hiszen azzal saját nukleáris képességeiből származó relatív előnye csökkenne. Ám Moszkva szempontjából az amerikai-orsz reláció és hatalmi egyensúly vagy egyensúlytalanság az elsődleges tényező, és az iráni nukleáris program támogatás egy módja Washington vélt közel-keleti és közép-ázsiai ambícióinak korlátozására, vagyis Washington túlhatalmától való félelem adott körülmények között felülírhatja az iráni nukleáris fegyverrel szembeni orosz aggályokat (Parker [2012]: pp. 1-2; Kozhanov [2012]: p 5-6).

⁷⁹ A Bush-kormányzat utolsó éveiben az amerikai orsz viták homlokterében a NATO-bővítés, a 2008. évi orosz-grúz háború valamint a közép-európai rakétapajzs ügye állt (Rácz et al [2009]: pp. 1-2)

⁸⁰ A fegyverszállítások ügyének középpontjában a 2000-es évek közepétől az orosz S-300-as típusú föld-levegő rakéták álltak, amelyek hatékony védelmet lennének képesek biztosítani az amerikai vagy izraeli vadászpilótákkal szemben (Parker [2012]: pp. 15-16).

kérdést tehát az jelentette, hogy milyen engedményekkel tudja Moszkvát együttműködésre bírni. A válasz pedig a közép-kelet-európai térséget érintő vitás biztonságpolitikai kérdésekben való engedékenységgé formájában fogalmazódott meg, ahogy a későbbiekben tárgyaljuk. (Lásd pp. 180)

Oroszország mellett az Obama-adminisztrációnak a hagyományos amerikai szövetséges Törökország megnövekedett erejével és befolyásával is számolnia kellett. A 2002-ben hatalomra került, mérsékelt iszlám politikát képviselő, széles támogatottságon nyugvó AKP⁸¹ vezette török kormányzat amellett, hogy jelentős gazdasági sikereket ért el (BTI [2012]: pp. 2), komoly külpolitikai nyitást hajtott végre a szomszédos közel-keleti térség felé a 2000-es évek második felében, számos kérdésben vállalva a konfrontációt Washingtonnal szemben. A megváltozott török prioritások első látványos jele 2003-ban az iraki inváziót megelőzően a török hozzájárulás megtagadása volt az amerikai csapatok befogadásához. A Bush-korszak alatt később más stratégiai kérdésben, így az iráni atomprogram vagy Izrael gázai háborújával kapcsolatban is eltérő álláspontot képviselt Washingtonhoz képest. (Aliriza [2012]: p 5-7) Míg az Erdogan vezette kormány Szíriához hasonlóan Iránnal is kiegyensúlyozott kapcsolatok kiépítésére törekedett, addig a korábban szoros izraeli-török kapcsolatok egyre feszültebbé váltak a 2000-es évek végére.⁸² A NATO-tag Törökország ráadásul nemcsak a közel-keleti hatalmi viszonyok szempontjából volt fontos szereplő Washington számára, hanem az Oroszországgal kapcsolatos stratégiai érdekek, és az Egyesült Államok Európa-politikája miatt is. Washington számára ugyanis Törökország továbbra is jelentős szerepet kapott Oroszországnak a kaukázusi térségben és közel-keleti befolyásának ellensúlyozásában, továbbá Ankara európai integrációjában is érdekelt volt. (Varga [2009d]: pp. 8-9) Törökország tehát egyfelől egyre megkerülhetetlenebb tényezővé vált Washington számára a közel-keleti térséget érintő stratégiai kérdésekben és azokon túl is, másfelől egyre több vonatkozásban látszódtak az eltérő érdekek és prioritások a két szövetséges között.

⁸¹ AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi – Igazság és Jólét Pártja

⁸² A korábban szoros török–izraeli kapcsolatok lazulni látszódtak, amelyben katalizátor szerepet játszott a 2008. évi gázai háború. A két ország kapcsolatában újabb komoly feszültséget keltett a 2010. évi májusi török flottilla incidens, amelyben kilenc török állampolgár vesztette életét izraeli kommandósok által (Middle East Policy Forum [2012]).

A térség stabilitására és az amerikai érdekekre nézve az Obama-adminisztráció az elődeihez hasonlóan Iránt látta potenciálisan legjelentősebb fenyegetésnek. Az amerikai-iráni stratégiai vetélkedés a 2000-es évek alatt egyre erősödött, amelyben ráadásul Irán stratégiai pozíciói számos tekintetben jelentősen erősödtek a Bush-adminisztráció évei alatt. (Cordesman et al [2012]: pp. 3-4; N. Rózsa [2010]: pp. 6) Egyrésről a nukleáris programja jelentősen előrehaladt, így az évtized végén nyilvánosságra került elemzések szerint csupán néhány év választotta el attól, hogy képes legyen nukleáris fegyver előállítására. (Haaretz [2009]) Az előbbiekhez képest azonban nagyobb hatással bírt Irán regionális befolyásának a növekedése részben az iraki háború és a térségben megerősödött Amerika-ellenes percepciók következményeként. Ez utóbbi jelenségben rendkívül nagy szerepet játszott az Egyesült Államok Izrael-barát politikája, az iráni rezsim pedig a palesztin ügy, azon belül a radikális erők felkarolásával könnyen növelhette népszerűségét. (N. Rózsa [2010]: pp. 11) A palesztin szunnita Hamasz és az Iszlám Dzsihad, a síita Hezbollah, valamint az alavita vezetésű Szíria támogatásával Irán egyfajta „ellenállási tengely” vezetője lett a térségben, noha annak egyes tagjainak eltérő céljai, stratégiai miatt korántsem lehetett beszélni egy valóban egységes, Teheránból irányított tömről. (Nerguizian [2013]: pp. 47-48, 76-77)

Irán azonban nemcsak a közel-keleti térség, hanem Afganisztán irányában is jelentős hatalmi tényező maradt. Habár befolyása gyengébb volt Pakisztánhoz képest, de különösen a szomszédságból adódó gazdasági és a stratégiai lehetőségek, valamint az afganisztáni síita hazarak támogatása révén nem lehetett figyelmen kívül hagyni. (N. Rózsa [2010]: pp. 9-10) Összességében megállapítható, hogy az Iránnal való konfrontáció hatásai az egész tágabb közel-keleti térségben éreztette hatását, és szűkítette az Egyesült Államok mozgásterét.

A korábbi fejezetekben tárgyaltak alapján megállapítható, hogy az amerikai-iráni szembenállásban hosszú évtizedek óta központi szerepet töltött be az izraeli-iráni konfrontáció, illetve az abban tanúsított amerikai magatartás. Az Egyesült Államok részéről Izrael térségbeli katonai erőfölényének megtartására tett erőfeszítései, valamint az izraeli-palesztin konfliktusban tapasztalható Izrael-barát politikája korlátozta Irán regionális törekvéseit. Az Izrael-barát amerikai külpolitika azonban az iráni konfliktus esetében is növekvő politikai tehertételt jelentett a térségben az Egyesült Államok számára. A térség Egyesült Államokkal szövetséges arab államainak autokrata vezetői

is gyakran vonakodtak az Egyesült Államok mellett egyértelműen felsorakozni az Irán elleni politikát tekintve, félvén a közvélemény Izrael- és Amerika-ellenes percepcióitól.⁸³ Ahhoz, hogy az Obama-kormányzat által meghirdetett, a párbeszédkészségen és a nemzetközi nyomásgyakorlás kiterjesztésén alapuló kettős Irán-politika hatékony és hiteles legyen, szükségesnek látszott az izraeli-palesztin békefolyamat újjáélesztése, és ennek érdekében az erőteljesebb nyomásgyakorlás Izraellel szemben. Obama-elnök az elnöksége kezdetén a közel-keleti békét illetően sajátjává látszott tenni azt a főleg realista gondolkodók által megfogalmazott tételt,⁸⁴ miszerint „a közel-keleti békéhez Jeruzsálemen keresztül vezet az út.”

Az Obama-adminisztrációnak tehát a fenti stratégiai dilemmákkal kellett szembenéznie a tágabb Közel-Keleten, és ezek tükrében kellett kialakítania stratégiáját. Amint a Bush-korszak elemzésében kitértünk rá, a megelőző republikánus adminisztráció alapvetően az elsőség stratégiájának megközelítéséből tekintett a kihívásokra: vagyis úgy értékelték, hogy az Egyesült Államok nincs ráutalva kényszerű kompromisszumokra és prioritások meghatározására, hanem minden fronton képes az akaratát kényszer és erő révén a releváns felekre kényszeríteni. Barack Obama ígérete a multilateralizmusra és az amerikai túlterjeszkedés visszafogására magában hordozta a szelektív szerepvállalás stratégiája, és a realizmus felé való elmozdulás ígértét. Vagyis az amerikai mozgástér és erőforrások gondosabb felmérésével, a létfontosságú nemzeti érdekek világosabb körülhatárolásával képes lesz realisabb célkitűzéseket megfogalmazni és kompromisszumokat kötni. Ennek egyik jele volt az iraki háború mielőbbi befejezésére vonatkozó ígéret, és ezzel párhuzamosan a terrorizmus elleni küzdelemben a súlypont áthelyezése Afganisztánra egy új stratégia mentén, amelyben nagyobb szerepet kap a diplomácia, a problémakör regionális kezelése és az átfogó megközelítés. Ehhez hasonlóan az iráni kérdés vonatkozásában új megközelítés ígértét

⁸³ Azóta napvilágra került diplomáciai jelentések szerint noha az arab államok növekvő aggodalommal tekintettek az iráni nukleáris programra és Irán növekvő regionális befolyására, Washingtonban folyamatosan hiányolták az arab vezetők nyilvános kiállását az amerikai politika mellett. (The New York Times [2010a])

⁸⁴ Barack Obama elnöki beiktatását megelőzően a realista iskolához közel álló neves szakértők, köztük Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, Chuck Hagel, Paul A Volcker, nyílt levélben sürgették az Obama-kormányzatot az arab-izraeli konfliktus rendezésének előmozdítására. (US Middle East Project [2009])

hordozta a párbeszédre való nyitottság, az izraeli-palesztin konfliktus előtérbe helyezése, valamint az Oroszországgal való szorosabb együttműködés ígérete.

V./3. Az Obama-kormányzat stratégiája a tágabb Közel-Keleten

VII./3.1. Az izraeli-palesztin kérdés

Az új amerikai kormányzat lépései azt sugallták, hogy a lezáratlan közel-keleti konfliktusokat – az izraeli-palesztin kérdést, az iráni nukleáris programot, a szíriai-izraeli békeszerződést – párhuzamosan, egymással összefüggésben kívánja kezelni. Így került kinevezésre George Mitchell elnöki különmegbízott, akinek portfóliójába a palesztin kérdés mellett a fenti közel-keleti konfliktusok is bekerültek. Ehhez kapcsolódtak Obama-elnök Iránnak tett gesztusai és az izraeli-szír béketárgyalások ösztönzése is. Figyelemre méltó mozzanat volt, hogy Rose Gottemoeller amerikai külügyminiszter-helyettes egy 2009. évi konferencián India és Pakisztán mellett Izraelt is sürgette az atomsorompó-szerződéshez (NPT) való csatlakozásra (Reuters [2009]), ami figyelemre méltó változást jelentett a korábbi amerikai állásponthoz képest. Barack Obama tehát úgy értékelte, hogy mindenképpen szükség van előrelépésre az izraeli-palesztin konfliktus rendezésében, ez ugyanis megkönnyítheti az Iránnal folytatandó tárgyalásokban és a nyomásgyakorlás fokozása tekintetében a nemzetközi támogatás (arab országok, EU, Oroszország) megszerzését is.

Az új amerikai elnök kezdettől fogva nyilvánvalóvá tette, hogy a korábbi megállapodások és béketervek alapján a „két állami” megoldást látja egyedül lehetségesnek, s egy átfogó megállapodásban érdekelt, amelynek részletei később kerülnek kimunkálásra. Ez különbözött a 2009 februárjában a jobboldali Likud párt élén izraeli miniszterelnöki tisztséghez jutó Benjamin Netanjahu álláspontjától, aki egy alulról építkező, lassú folyamatban gondolkodott, amelynek végső célja a palesztin államiságra nézve homályban maradt. (Gazdik [2010a]: pp. 10) Egy, azóta nyilvánosságra került diplomáciai levél szerint, melynek szerzője James Jones nemzetbiztonsági főtanácsadó volt, az Obama-adminisztráció ekkoriban meg akarta győzni Izraelt a kompromisszum szükségességéről a palesztin kérdés tekintetében, s

eltökélt volt abban, hogy erőteljesebb nyomást fog gyakorolni rá, mint a Bush-kormány. (The Times [2009])

Néhány héttel a kairói beszéd előtt, 2009 májusában került sor az első Obama-Netanjahu találkozóra, amelyen világossá vált, hogy az izraeli kormány minden igyekezetével ellen kíván állni majd az amerikai nyomásnak. A találkozót döntő mértékben Netanjahunak sikerült tematizálni az iráni nukleáris program jelentette fenyegetéssel, az amerikai elnöknek pedig nem sikerült elérnie, hogy Netanjahu nyilvánosan is elkötelezze magát egy önálló palesztin állam mellett. (Gazdik [2010a]: pp. 13) Az izraeli miniszterelnöktől pusztán egy olyan ígéretet kapott, hogy a palesztinok teljes mértékben kormányozhatják saját magukat, az illegális telepekre vonatkozó kritikákat pedig szó nélkül hagyta. Barack Obama az új amerikai irányvonal nyomatékosításaként a kairói beszédében világosan kifejtette, hogy a palesztin kérdés rendezése véleménye szerint elengedhetetlenül fontos a muzulmán világ és Amerika kapcsolatainak rendezésében, ennél fogva támogatni fogja a legitim palesztin igényeket. (Obama [2009c]) Ennek keretében Obama elnök határozottan felszólította Izraelt, hogy a ciszjordániai telepek bővítését függessze fel, amellyel a következő hónapokra meghatározta a konfliktussal kapcsolatos diplomáciai vitákat. Netanjahu az amerikai nyomásgyakorlás kivédésére egyrészt egy júniusi beszédében a korlátozott államiság lehetőségét vetette fel a palesztinok részére,⁸⁵ amely a kormányzó Likud párt elnökének részéről újdonságot jelentett, 2009 novemberében pedig tíz hónapos moratoriumot hirdetett az izraeli telepek bővítésére nézve, ugyanakkor a moratorium nem vonatkozott Kelet-Jeruzsálemre. (Haaretz [2009]) A palesztin fél viszont teljeskörű befagyasztást sürgetett a közvetlen tárgyalások megkezdésének feltételeként, támaszkodva az Obama-kormányzat kezdeti alapelveire. Netanjahu azonban sikeresen állt ellen az amerikai kormányzat nyomásának a teljes körű befagyasztásra nézve, ezzel összefüggésben 2010 tavaszára az amerikai-izraeli kapcsolatok mélypontra kerültek.⁸⁶

⁸⁵Netanjahu miniszterelnök egy erőteljesen korlátozott szuverenitással rendelkező Palesztin entitás létrehozásának lehetőségéről beszélt, amelynek egyik feltétele az, hogy a palesztinok ismerjék el Izraelt zsidó államként. (The Telegraph [2009])

⁸⁶ 2010 márciusában az izraeli kormány Joe Biden alelnök Izraelbe érkezésének napján jelentett be 1600 új otthon építését a megszállt Kelet-Jeruzsálemben. Az incidenst követő hetekben az amerikai izraeli kapcsolatok több évtizedes mélypontra kerültek, az amerikai kormány nyilvánosan többször is élesen kritizálta a Netanjahu-kormány provokatív lépését. (Gerges [2012]: pp. 2542)

Az Obama-kormányzatot azonban sürgette az idő hogy valamilyen kézzel fogható eredményt fel lehessen mutatni a politikailag rendkívül érzékeny kérdésben a 2010. évi novemberi kongresszusi választások miatt. Ennek érdekében 2010 augusztusára már az amerikai kormány is az előfeltételek elvetésére szólította fel a palesztin tárgyalófelet annak érdekében, hogy a közvetett tárgyalások megkezdődhessenek. (The Christian Science Monitor [2010]) Az Obama-kormányzat álláspontja valójában már 2009 őszén puhulni kezdett, amikor Hillary Clinton külügyminiszter egy beszédében a Netanjahu-féle ajánlatot példa nélkülinek nevezte, s a palesztinokat a tárgyalóasztalhoz való visszatérésre szólította fel. (BBC [2009]) Az amerikai nyomásnak végül a palesztin fél engedett,⁸⁷ így Netanjahu és Abbasz 2010. évi szeptember 2-i washingtoni találkozásával formálisan elkezdődtek a közvetlen tárgyalások, ám azok hamar zsákutcába kerültek.

A szeptember 26-án lejáró izraeli moratóriumot az izraeli kormány nem volt hajlandó meghosszabbítani, noha az Obama-kormányzat jelentős ellentételezéseket ajánlott fel Netanjahu számára a moratórium hatvan nappal történő meghosszabbításáért.⁸⁸ Netanjahu október elején a Knesszetben elmondott beszédében olyan feltételhez kötötte – Izrael zsidó nemzeti állam általi elismerése a palesztinok részéről – egy új építési moratórium meghozatalát (Netanjahu [2010]), amely a palesztin fél számára nyilvánvalóan elfogadhatatlan volt. Abbasz palesztin elnök az Arab Liga felhatalmazásával a várakozásoknak megfelelően így is tett, ennek függvényében a rövid életű tárgyalások kudarcba fulladtak. Az Obama-adminisztráció pedig, immár a kongresszusi választások eredményeként erőteljesebb republikánus ellenzékkal a kongresszusban, letett arról, hogy erőteljes diplomáciai erőfeszítéseket tegyen a felek tárgyalóasztalhoz ültetésére. (Gerges [2010]: pp. 2720) A kudarc egyik leglényegesebb okaként azt lehetett felhozni, hogy a két közvetlenül érdekelt fél valójában nem volt kész a tárgyalások újbóli megkezdésére 2010 nyarán, arra csupán az amerikai kormány nyomására került sor. Ugyankor az Obama-adminisztrációból is hiányzott az

⁸⁷ Mahmud Abbasz álláspontjának változásában szerepet játszott az is, hogy Egyiptom és Szaúd-Arábia is a tárgyalások megkezdésére ösztökölte a palesztin felet. (Gerges [2012]: pp. 2663)

⁸⁸ A javaslatban többek között 3 milliárd dollár értékű katonai támogatás szerepelt, valamint ígéret arra nézve, hogy az USA az ENSZ BT-ben nem fog Izraelt elítélő határozatot támogatni a tárgyalások alatt, valamint a 90 nap lejárátát követően nem lesz újabb moratórium felállítására vonatkozó követelés. (Haarezt [2010]; The Independent [2010])

eltökéltség és a kitartás arra nézve, hogy a feleket kényszerítés révén a tárgyalóasztal mellett tartsák és tartózkodjanak olyan lépések megtételétől, amelyek a bizalmat aláássák.

Az elkövetkezendő hónapokban az Obama-adminisztráció jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy megakadályozza a Palesztin Hatóság ENSZ-ben történő kísérletét a palesztin államiság elfogadására. (Kurz [2011]: pp. 60-61) Mahmud Abbasz ugyanis a béketárgyalások ismételt kudarcát látva a palesztin államiság kérdését a kétoldalú tárgyalások helyett immár közvetlenül az ENSZ elé vitte, vagyis a világszervezet általi elismerés révén akarta a palesztin államiság ügyét előmozdítani. (*Ibid* pp. 59) Ezzel párhuzamosan 2011 elején elindultak a tárgyalások a Fatah és a Hamasz között egy megbékélési megállapodás tető alá hozása, illetve a palesztin egység helyreállítása érdekében, amely 2011 áprilisában részleges eredményhez is vezetett. (Al Jazeera [2011]) Az Obama-adminisztráció azonban világossá tette, hogy az Egyesült Államok meg fog vétózni minden olyan előterjesztést, amely nem az Izraellel való tárgyalások és megegyezés eredményeként kerül az ENSZ elé, emellett élesen kritizálta a Fatahnak a Hamasszal kötött megállapodását. (Obama [2011a]) Obama elnök 2011 májusában a legjelentősebb Izrael-barát amerikai lobbiszervezet, az AIPAC előtt mondott beszédében és szeptemberben az ENSZ Közgyűlés előtt mondott beszédében is a palesztin állam megteremtésének szükségességéről beszélt az 1967-es határookra alapozva, kölcsönös területcserékkel figyelembe véve az azóta megváltozott realitásokat. (Obama [2011a]; Obama [2011b]) Ám sem olyan új amerikai kormányzati elképzeléssel nem hozakodott elő, amely a tárgyalások újramegzindására szorította volna a feleket, sem önálló amerikai javaslat-csomagot nem fogalmazott meg a lényegi vitás kérdéseket illetően. Az izraeli félnek tett gesztusként Obama-elnök az ENSZ közgyűlésen kijelentette, hogy az államisághoz vezető utat nem lehet útlerövidítésekkel, vagyis ENSZ határozatokkal elérni, hanem az csakis kétoldalú tárgyalások eredménye lehet. Az adminisztráción belül a békefolyamathoz való hozzáállás változásának jeleként 2011. év májusában George Mitchell lemondott posztjáról, Obama-elnök pedig arra utasította a Külügyminisztériumot, hogy hagyjanak fel a tárgyalások újraindítását szorgalmazó erőfeszítésekkel. (Gerges [2012]: pp. 148)

A demokrata kormányzat mellett az amerikai törvényhozás egyes tagjai még keményebben reagáltak a palesztin ENSZ kezdeményezésre. A palesztinok 2010. évi októberi UNESCO-ba történt felvétele után az amerikai kongresszus megszüntette az

amerikai költségvetési támogatást az ENSZ tudományos és kulturális szervezete részére (Reuters [2011c]), emellett a palesztin hatóságnak juttatott amerikai támogatások egy részét megvonta (Haaretz [2011]), és azok teljes eltörlésével fenyegetett. Ez utóbbiaktól csak erőteljes kormányzati és izraeli kérésre álltak el, mivel az veszélyeztethette volna a Palesztin Hatóság működőképességét, és az addig elért eredményeket a szélsőséges palesztin csoportokkal szemben. (Gerges [2012]: pp. 2964) Az Obama-adminisztráció összességében a 2012. évi választások közeledtével egyre kevésbé foglalkozott az izraeli-palesztin kérdéssel, az amerikai-izraeli kapcsolatok homlokterébe egyértelműen az iráni nukleáris kérdés került, noha ebben a kérdésben sem fedték egymást teljesen az amerikai és az izraeli kormányzati elképzelések.

VII./3.2. Az iráni nukleáris kérdés

Az Obama-adminisztráció Irán-politikájának középpontjába a megelőző Bush-adminisztrációhoz hasonlóan Teherán nukleáris programja került. Barack Obama Irán esetében is bízott a diplomáciai gesztusok erejében, amelyek által megteremtett pozitív légkörben idővel lehetséges érdemi előrelépés a vitatott kérdésekben. Ennek megfelelően elnökségének első hónapjaiban komoly gesztusokat tett Teherán felé,⁸⁹ amellyel a tárgyalásokra való készségét kívánta demonstrálni. A teheráni rezsim részéről Barack Obama megválasztását követően szintén mutatkoztak jelzések arra, hogy érdekeltek a két ország közötti feszültség enyhítésében, a tárgyalásokban, ám hamar világossá tették, hogy ehhez a gesztusokon felül lényegi amerikai lépéseket is várnak. (Parsi [2012]: pp. 39) Az Obama-kormányzat 2009 áprilisára eldöntötte, hogy részt vesz a korábban a Bush-adminisztráció által mellőzött közvetlen tárgyalásokon a P5+1 keretében. (Meier [2013]: pp. 11) A diplomáciai tárgyalások eredményességében való bizalom jele volt Obama-elnök részéről az is, amikor a 2009. évi júniusi iráni választásokat követő megmozdulások és erőszakos cselekmények során eleinte

⁸⁹ 2009 márciusában a perzsa újév alkalmából Obama elnök külön videó üzenetben üdvözölte az Iráni Iszlám Köztársaság népét és vezetőit, egyben reményét fejezte ki annak, hogy őszinte és kölcsönös tiszteleten álló közeledés lesz a két ország között. Emellett Obama elnök diplomáciai csatornákon keresztül Khatamihoz intézett levelet, amelyben együttműködés lehetőségéről értekezett (Parsi [2012]: pp. ; Gerges [2012] pp. 3820).

tartózkodott a teheráni rezsim kemény kritikájától. (Parsi [2012]: pp. 94-95; Gerges [2012]: 3882 pp. 2) Obama elnök ezzel azt kívánta demonstrálni Teherán felé, hogy az amerikai kormánynak nem célja az iráni belügyekbe való beavatkozás, sem a teheráni rezsim megdöntése, ezzel is alátámasztva az amerikai szándékok nyíltságát.

Az Obama-kormány megközelítése azonban kezdettől fogva kétértelmű volt. Míg a felszínen, a politikai kommunikáció terén a nyitást szorgalmazta, addig ezzel párhuzamosan folytatta az előző adminisztrációk által folytatott Irán-ellenes lépéseket, a nyomásgyakorlás fokozását, mind szankciók terén, mind katonai erődemonstráció és fenyegetések terén. A szankciókkal való fenyegetés, a katonai csapás lehetőségének asztalon tartása, valamint a szoros határidő a diplomáciai rendezés lehetőségére összességében azt a benyomást keltették az iráni félben, hogy az Obama-kormány csak taktikát váltott a megelőző kormányhoz képest, és nem érdekelt Irán stratégiai ártértékelésében. (Parsi [2012]: pp. 46-47) Az Obama-kormányzat ambivalens volt kezdettől fogva a tekintetben, hogy milyen végállapotot tart elfogadhatónak, mik a legfontosabb célkitűzései. A nukleáris kérdés lényegi elemét képező urándúsítás kérdését illetően ugyan az Obama-kormányzat nem szabta a tárgyalások előfeltételévé a dúsítási tevékenység felfüggesztését (The Guardian [2009]), ám az célkitűzésként kezdetben még megmaradt. Amint 2012 folyamán nyilvánosságra került, az elnöki ciklus elejét övező diplomáciai gesztusokkal párhuzamosan az Egyesült Államok nagyszabású informatikai támadást is intézett az iráni nukleáris létesítmények rendszerei ellen, amelyek komoly károkat is okoztak az iráni nukleáris programban. (The New York Times [2012a]) Az iráni fél tehát már az Obama kormányzat első hónapjai után meglehetősen szkeptikus volt az új amerikai kormányzat szándékait illetően is. Az Obama-kormányzat azonban diplomáciai lehetőségek szempontjából az idő múlásával egyre nehezebb nemzetközi környezetben találta magát. A nyomásgyakorlás fokozására szorgalmazta az amerikai kormányt nemcsak Izrael,⁹⁰

⁹⁰ Izrael az egyoldalú katonai csapás fenyegetésével kívánta az amerikai kormányt kemény Irán-ellenes politikán tartani. Egy esetleges izraeli-iráni katonai konfliktusból az Egyesült Államok nagy valószínűséggel nem vonhatta volna ki magát szerteágazó regionális érdekeltségeivel, ám Izrael egyoldalú akciója esetén kényszerhelyzetbe került volna. A belpolitikai okok miatt is fontos amerikai izraeli kapcsolatok szorosságát és Izrael biztonsága iránti elkötelezettséget demonstrálandó az Obama-adminisztráció folyamatosan hangsúlyozta, hogy minden áron meg fogja akadályozni Iránt nukleáris fegyver előállításában.

hanem az Egyesült Államok Öböl-menti arab szövetségesei is (Gerges [2012]: pp. 3836), valamint a kongresszus növekvő számú republikánus és demokrata tagja is. (Politico [2009])

A regionális környezet mellett az iráni belpolitikai fejlemények is az Obama-féle megközelítés ellen dolgoztak. A 2009. évi júniusi elnökválasztásokat megelőzően egyik jelölt sem kívánt engedékenynek mutatkozni Amerikával szemben, legkevésbé a hatalmon lévő és a valódi hatalmat birtokló Khatami ajatollah által akkor favorizált és újraválasztásáért kampányoló Mahmud Ahmeninedzsád elnök. A választásokat követő zavargások és annak elfojtására irányuló kemény kormányzati fellépés pedig nemcsak a rendszer diktatórikus elemeit erősítette meg, hanem a keményvonalas, nyugat-ellenes kormányzati narratívát is. Noha az ellenzéki megmozdulásokat keményen elfojtották, Ahmeninedzsád elnök legitimitása megingott, és a rendszeren belüli hatalmi törésvonalak a következő években a háttérben megerősödtek. Ebben a politikai környezetben Irán gyakran nem rendelkezett kifelé egyértelmű állásponttal, a különböző hatalmi centrumok rivalizálásának egyik elemévé vált a nukleáris tárgyalásokban követendő álláspont, és ebben a küzdelemben a túlzott engedékenység látszata minden szereplő számára elfogadhatatlan kockázatot jelentett. (Parsi: [2012]: pp. 147) A valódi hatalmat birtokló, és a nukleáris program felett is végső soron rendelkező Khatami ajatollah pedig rendre keményebb álláspontot képviselt Ahmeninedzsád elnökhöz képest (*Ibid* pp. 147-149). A teheráni rezsim az amerikai nyomásgyakorlás – vagyis a szankciók visszavonása, katonai fenyegetés abbamaradása – tényleges csökkenését várta volna ahhoz, hogy érdemben viszonzza az amerikai diplomáciai gesztusokat, és a korábbiakhoz képest nyitottabbnak mutakozzon az érdemi kompromisszumokra.

Az Obama-adminisztráció az iráni elutasítás után a nemzetközi szankciók megerősítésén kezdett el munkálkodni. Ennek érdekében fokozta az együttműködést Oroszországgal és Kínával, hogy újabb, szigorúbb ENSZ szankciók elfogadásához megszerezze a támogatásukat, illetve fokozzák a gazdasági nyomást Teheránnal szemben. (Rácz [2009]: et al pp. 9) Az amerikai-orosz „reset”, vagyis a kapcsolatok újraindítását célzó politika keretében az Obama-adminisztrációnak részleges eredményeket sikerült is elérnie ezen a téren. A kelet-európai rakétavédelmi rendszer felülvizsgálata, a NATO-bővítés kérdésének levétele a napirendről, a stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások felújítása, valamint Obama-elnöknek Dimitrij Medvegyev elnökkel kialakított személyes kapcsolata mind Moszkva együttműködési

készségét voltak hivatottak elősegíteni. (Rácz et al [2009]: pp. 5-6.) Kína relációjában az Egyesült Államok hasonlóképpen nyilvánvalóvá tette, hogy Irán esetében olyan stratégiai jelentőségű amerikai érdekekről van szó, amelyben elvárja Peking együttműködését. Cserébe Washington is figyelemet szentel a térséghez fűződő alapvető kínai érdekekre, vagyis az energiaforrásokhoz való hozzáférés biztosítására. Ennek keretében Washington erőteljesen közreműködött abban, hogy Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek biztosították Kínát afelől, hogy amennyiben Kína is csatlakozik az Irán elleni olaj-embargóhoz, az esetlegesen kieső kínai olajbehozatalt pótolják. (Indyk et al [2012]: pp. 196)

Az Obama-adminisztráció a P5+1 keretében a lehetséges újabb szankciók mellett átmeneti megállapodásra vonatkozó javaslatot is készített 2009 őszén Teherán számára annak érdekében, hogy demonstrálja Washington kompromisszumkészségét, illetve Teheránt színvallásra kényszerítse. A javaslat lényege alapján Irán 1200 kg alacsonyan dúsított (5%) urániumot⁹¹ Oroszországba szállított volna annak 20%-ra dúsítása céljából, Franciaországban pedig tovább alakították volna a fűtő elemeket ahhoz, hogy az iráni békés célú nukleáris energiatermeléshez és gyógyszerkutatásokhoz alkalmasak legyenek. (Parsi [2012]: pp. 116-117) A javaslat tehát nem érintette volna Irán jogát a békés célú nukleáris programhoz, benne az alacsony szintű urándúsítással. Teherán azonban a kezdeti érdeklődés után az utolsó pillanatban elállt a kompromisszumos megoldástól.⁹² A javaslat elutasítása növelte a bizalmatlanságot Teherán felé a P+1 részéről, beleértve Oroszországot is,⁹³ és előkészítette az utat a szankciók megerősítése előtt.

Az iráni vezetés, mint korábban, a nemzetközi közösség megosztásával igyekezett a rá nehezedő nyomást csökkenteni. Ennek keretében Teherán a korábbi nyugati javaslatokhoz közelálló megállapodás-csomagot dolgozott ki 2010. május elején

⁹¹ Az akkori iráni 5%-ra dúsított urán készlet mintegy 2/3-a.

⁹² A iráni válasz hátterében Khatami ajatollah álláspontja volt a döntő, aki ragaszkodott ahhoz, hogy az iráni és a 20%-ra dúsított urán cseréjének egyidejűleg és iráni földön kell megtörténnie (N. Rózsa [2010]).

⁹³ A Moszkva és Teherán közötti diplomáciai feszültség növekedéséhez hozzájárult az is, hogy Irán szeptember végén jelentette be a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnek, hogy Qom mellett egy eddig nem jelentett urán dúsító üzem épít, amely leginkább katonai célú tevékenységre lett volna alkalmas, és amelyről Moszkvának sem volt korábban tudomása. (Indyk et al [2012]. pp. 198)

Törökország és Brazília közvetítésével, ugyanakkor a javaslat számos kérdést tisztázatlanul hagyott, illetve későbbi tárgyalások eredményétől tett függővé. (N Rózsa [2010]) A Teheráni Deklarációnak elnevezett javaslat szerint Irán Törökországba helyezte volna letétbe az 1200 kg 5%-ra dúsított uránt mindaddig, amíg nem kapja meg a kért 120 kg 20%-os uránt. (*Ibid*) A javaslat azonban nem rendelkezett a meglévő 20%-os urán készletről, vagyis ez idő alatt Teherán tovább folytathatta volna az urán dúsítási tevékenységét, tovább növelve az ősz óta is gyarapodó készleteit. Ráadásul a megállapodás első pontja elismerte Irán jogát az urándúsításhoz, amelyet az Egyesült Államok legfeljebb egy átfogó végleges rendezés keretében lett volna hajlandó megtenni.

Barack Obama a Teheráni Deklaráció elfogadása helyett azonban a nyomásgyakorlás fokozása mellett döntött, és ebben ezúttal Oroszország és Kína is támogatta. Ennek megfelelően 2010. június 10-én újabb ENSZ BT szankciók meghozatalára került sor, amelyet további Irán ellenes egyoldalú büntető intézkedések követtek a nagyhatalmak részéről.⁹⁴ Az Obama-adminisztráció számára egyrészt fontosabb volt, hogy a komoly diplomáciai erőfeszítések árán elért nemzetközi konszenzust a szankciók kérdésében kihasználja. A legfontosabb szerepet azonban a belpolitikai környezet szolgáltatta. Az Obama-kormányzatot a 2009. évi őszi javaslat elutasítása után egyre erőteljesebb nyomás alá helyezte a Kongresszus, valamint ezzel szorosan összefüggésben az izraeli kormány, és Irán megbüntetésére, a szankciók fokozására szólított fel. A Teheráni Deklaráció elfogadásával pedig a kormány túl engedékenynek tűnhetett volna az időközi választások közeledtével. (Parsi [2012]: pp. 209)

Teherán az urándúsítási tevékenység fokozásával válaszolt a fokozódó nemzetközi nyomásra (Misztal [2011]: p 9), amelynek hatására Washingtonból is egyre keményebb üzenetek hangzottak el. Irán önbizalmát a 2011 első hónapjaiban kibontakozó arab ébredési hullám is megerősítette, mivel a közel-keleti változások első hónapjaiban úgy tűnt, Irán egyértelmű nyertese lesz az arab fejleményeknek. Az Irán

⁹⁴ Az Egyesült Államok kormánya és törvényhozása 2010 nyara és 2011 eleje között újabb szankciókat léptett életbe Teheránnal szemben, amelyek elsősorban Irán energetikai szektorát és bankszektorát érintették. Az Európai Unió hasonló intézkedéseket hozott 2010 őszén, Oroszország pedig szeptemberben bejelentette, hogy nem szállítja le Iránnak az S-300 típusú föld – levegő rakétákat. (Indyk et al [2012]: pp. 203-204)

körüli nemzetközi feszültséget növelte, hogy 2011 őszén a NAÜ először értekezett a jelentésében arról, hogy Irán nukleáris fegyver technikai részleteivel, valamint nukleáris detonációs rendszerrel kapcsolatos kutatásokat folytathatott. (Gerges [2012]: pp. 3919) A 2012. évi elnökválasztás közeledtével Barack Obama nem tűnhetett puhának a republikánus elnökjelöltekkel szemben, emellett az elnökválasztással is összefüggésben az adminisztrációnak a növekvő izraeli kormányzati aggodalmakat is figyelembe kellett vennie. A diplomáciai út tehát 2011 végére szinte teljesen lezárult, noha a P5+1 keretben további találkozókra is sor került. (Mann [2012]: pp. 204-206) A bizalom erősítő lépésnek kigondolt urán-cserére vonatkozó javaslat kudarca után a felek álláspontjai megmerevedtek, és mivel a bizalmatlanság tovább nőtt a felek között, egyik fél sem mutatkozott hajlandónak engedményt tenni.

Az Obama-kormányzat számára a diplomáciai tárgyalások kudarca után a legsürgetőbb feladatnak az mutatkozott, hogy lebeszélje Izraelt az egyoldalú katonai lépésről. Az idő ugyanis Iránnak dolgozott, és amiképpen Ehud Barak izraeli védelmi miniszter 2011 novemberében fogalmazott, Irán közeledik egy olyan ponthoz, amely után immunissá válik a katonai fenyegetésre nézve, mivel olyan mennyiségű dúsított uránnal rendelkezne olyan biztonságos helyen tárolva őket, amely hagyományos katonai csapásokkal elérhetetlenek lennének. (Indyk et al [2012]: pp. 205) Noha az Obama-adminisztráció szavakban⁹⁵ és a katonai együttműködést tekintve tetteiben is egyre határozottabban kiállt Izrael biztonsága mellett, az amerikai-izraeli nézetkülönbségek egyre kitapinthatóbbakká váltak a tekintetben, hogy az iráni nukleáris probléma megoldására vonatkozóan milyen kimenetet tartanának elfogadhatónak. Az izraeli kormány számára az iráni nukleáris képességekkel kapcsolatos „vörös vonal” alacsonyabb szinten helyezkedett el, Izrael számára az is elfogadhatatlan lenne, ha Teherán pusztán a nukleáris fegyver előállítására vonatkozó képességgel is rendelkezne. Ezzel szemben Obama-kormányzat politikája egyre inkább arra mutatott, hogy számára a vörös vonal tényleges nukleáris fegyver előállításának megkezdése. (Gerges [2012]: pp. 3959)

⁹⁵ Barack Obama a 2012. évi AIPAC konferencián úgy fogalmazott, hogy az Irán-politikájának nem része a feltartóztatás lehetősége, hanem csakis Irán megakadályozása, hogy nukleáris fegyverre tegyen szert. (Obama [2012])

VII./3.3. Az iraki és az afganisztáni háború

Barack Obama a terrorizmus elleni küzdelem újradefiniálásával kampányolt a 2008. évi elnökválasztásokat megelőzően. Obama értékelése szerint a terrorizmus elleni háború kereteit mind földrajzi, mind morális és jogi értelemben is túl tágan határozta meg a Bush-kormányzat. (Obama [2007]) Az új megközelítés emblematikus jeleként Obama az elnöksége első napján rendeletet hozott arról, hogy a guantanamoi katonai támaszponton lévő börtönt egy éven belül fel kell számolni. Vagyis a Bush-kormányzat által engedélyezett, és világszerte erőteljesen bírált, a terrorizmussal gyanúsított személyekkel szembeni vitatott intézkedések politikai terhétől meg kívánta szabadítani az Egyesült Államokat. A terrorizmus elleni küzdelem fő frontvonalát pedig Irak helyett Afganisztánba kívánta áthelyezni. Amíg Irakban a csapaterősítések révén 2008-ban több mint 150,000 amerikai katona szolgált, a teljes iraki szerepvállalásra pedig 142 milliárd dollárt költött csak abban az évben az Egyesült Államok, addig ugyanabban az évben Afganisztánban 38,000 amerikai katona mellett 29,000 szövetséges erő állomásozott Afganisztánban, és összességében 43 milliárd dollárt költött az USA a szerepvállalásra. (Belsaco [2009]: pp. 9; Cordesman [2012]: pp. 4.) Irak ráadásul 2008-ra a viszonylagos stabilizáció jeleit mutatta, amelyben szerepet játszhatott a 2007 elején megkezdett nagyarányú amerikai csapaterősítés és stratégiaváltás is. Az afganisztáni biztonsági helyzet azonban 2008 végére kritikussá vált.⁹⁶

Noha Barack Obama kampányának egyik fő motívuma a Bush-adminisztráció Irak-politikájának kritikája volt, az Obama-adminisztráció Irak esetében a lényegret tekintve a Bush-kormány által előkészített kivonulási stratégiát folytatta. A Bush-adminisztráció utolsó időszakában aláírt egyezmény értelmében az amerikai erőket 2011 december 31-ig teljes mértékben kivonják majd az országból, ugyanakkor Barack Obama azt ígérte, hogy megválasztása esetén az összes amerikai katonát már 16 hónapon belül kivonják. (Reuters [2011]a) Obama-elnök a népszerűtlen háború minél

⁹⁶ A Bush-kormány által elrendelt értékelés egyik megállapítása szerint ugyan “az Egyesült Államok nem áll vesztesre, de nyeresre sem, amely nem elegendő” (Woodward [2010]: pp. 24). A biztonsági helyzet romlása leginkább kormányellenes erők tevékenységének területi kiterjedésében (2007 novemberében Afganisztán területének 54%-án, 2008 novemberében már 72% volt állandó a jelenlétük), valamint a koalíciós erők ellen végrehajtott támadások emelkedésében (2008-hoz képest 2009-ben 60%-al növekedett) volt tetten érhető. (Tálas [2010] pp. 4-5)

előbbi befejezésével belpolitikai tőkét kívánt kovácsolni, ám emellett stratégiai megfontolások is álltak háttérben: az afganisztáni csapaterősítéshez szükség volt az iraki szerepvállalás visszaszorítására. Az iraki belső realitások, vagyis a biztonsági helyzet törekenysége azonban a Bush-féle kivonulási menetrend felé szorították a kormányzatot. Obama-elnök már 2009. február 28-án bejelentette, hogy az Egyesült Államok az iraki harci tevékenységet 2010 augusztusában lezárja, a teljes kivonulásra pedig 2011 végéig sor kerül. (The Washington Times [2009]) Az amerikai kormány mindemellett megkísérelte elérni, hogy a 2011 után is egy korlátozott létszámú,⁹⁷ elsősorban kiképzési feladatokat ellátó amerikai kontingens Irakban maradjon. A katonai jelenlét, illetve hozzá rendelt támaszpontok fenntartását értelemszerűen stratégiai megfontolások támasztották volna alá, amelyet elsősorban a Pentagon szorgalmazott. Az iraki katonai jelenlét megmaradása a korabeli támogatók szerint ugyanis növelhette volna az amerikai erő-projekció lehetőségeit a térségben, fontos eszközül szolgálhatott volna a terrorizmus elleni küzdelemben, és az Egyesült Államok iraki befolyásának fenntartásához is hozzájárulhatott volna egyfajta biztosítékként.

Az amerikai katonai jelenlét további elhúzódása azonban rendkívül népszerűtlen volt az iraki lakosság többségét adó síiták körében. (Dreazen [2011]) Al-Maliki kormányfő ennél fogva rendszerint nyilvánosan a minél előbbi kivonulás mellett foglalt állást (Der Spiegel [2008]), ugyanakkor az amerikai jelenlétnek a kormányfő számára is volt hozadéka, lévén azok hozzájárultak a központi hatalom stabilizálásához, és biztosítékot jelentettek a szélsőséges szunnitákkal és síitákkal szemben. Az iraki kormány így késznek mutatkozott a tárgyalásokra, hogy elsősorban kiképzési célokra 2011 után továbbra is állomásozhassanak amerikai katonai egységek Irakban. Ugyanakkor a jogi státuszukra nézve a korábbiakkal ellentétben ragaszkodott az iraki szuverenitás teljes körű érvényesüléséhez. (The New York Times [2011a]) A tárgyalások egészen 2011 októberéig eltartottak, ám az iraki kormány nem volt hajlandó engedményt tenni az amerikai fél részére, vagyis a hátramaradó amerikai katonák számára immunitást biztosítani. Barack Obama így 2011 október 21-én bejelentette (CBS News [2011]), hogy az összes amerikai csapatot kivonják 2011 végéig, ami az ütemezésnek megfelelően meg is történt.

⁹⁷ A 2011 utáni csapatlétszámra nézve legkevesebb 3000 fő, maximum 15000 fő lehetősége merült fel. (Hammond [2012])

Korábban a Bush-kormányzat a tervezett katonai kivonulás után az iraki kormánnyal 2008 novemberében megkötött Stratégiai Keretmegállapodás⁹⁸ alapján kívánta az amerikai befolyást megőrizni Irakban. Az Obama-kormányzat tartotta magát a megállapodáshoz, amely többek között jelentős amerikai civil diplomáciai jelenlétet, és szerteágazó együttműködési területeket vázolt fel. (Strategic Framework Agreement [2008]) A keretmegállapodásba foglalt célok érdekében az Obama-elnökség alatt az amerikai külügyminisztérium iraki missziója nagyságrendileg közvetlenül vagy közvetve 16,000 főt foglalkoztatott szerteágazó politikai, fejlesztési, segélyezési területeken. (The New York Times [2012b]) Az amerikai kormányzat korlátait azonban hitelesen szemléltette, hogy 2012 folyamán jelentősen csökkentették ezt az állományt.

Az Obama-kormányzat iraki politikáját a pragmatizmus vezérelte, amelyben a kockázatok elkerülése és a veszteségek minimalizálása játszották a döntő szerepet. (Indyk et al [2012]: pp. 75-77) Barack Obama hatalomra kerülésekor ugyanis már látszott, hogy a Bush-kormányzat által eredetileg kitűzött célok Irak vonatkozásában nem fognak megvalósulni, akkor sem, ha továbbra is rendkívüli mértékű erőforrást – benne jelentős katonai jelenlétet - biztosítanak az iraki stabilizációhoz. Az előbbieket határozták meg az amerikai katonai jelenlétről adott értékelést. A 2007. évi csapaterősítés („surge”) részleges sikerei után egyre inkább úgy látszott, hogy az amerikai katonai jelenlét sem az iraki belpolitikában, sem azzal összefüggésben a regionális hatalmi térben – leginkább az Iránnal szembeni ellensúlyképzésben - nem nyújt releváns előnyöket és befolyási lehetőséget az Egyesült Államok számára, sőt, számos aspektusból nézve inkább teherként jelentett. Mindehhez párosultak az amerikai belpolitikai szempontok, valamint a tágabb stratégiai megfontolások az Afganisztánra való súlypontát helyezésre való tekintettel, amelyek mind a teljes kivonulást ösztönözték.

Irak esetében a Bush-korszak végén az amerikai szerepvállalás jövőjének keretei a Stratégiai Keretegyezmény, a katonai erők jogállásáról szóló egyezmény és a 2007-2008. évi részleges politikai konszolidáció révén alapvetően előre meg voltak szabva. Ezzel szemben Afganisztán esetében a hivatalba lépő Obama-kormányzat élesebb döntési kényszerrel volt kénytelen szembesülni.

⁹⁸ Strategic Framework Agreement for a Relationship of Friendship and Cooperation between the United States of America and the Republic of Iraq

A afganisztáni katonai műveletet irányító vezetés a hivatalba készülő Obama-elnök részére úgy érvelt, hogy amennyiben a politikai vezetés rövid időn belül nem biztosít pótlólagos erőket az afganisztáni műveletekhez, úgy a helyzet visszafordíthatatlanná válik, vagyis az addig a politikai és biztonsági területeken elért részleges eredmények is elvesznek. (Woodward [2010]: pp. 32-33) Ráadásul 2009 nyarán elnökválasztást terveztek tartani Afganisztánban, amelyhez elengedhetetlennek látszott a biztonsági helyzet romlásának megállítása. Obama-elnök azonban kezdetben átfogó felülvizsgálatot kívánt végezni az egész afganisztáni amerikai politikára nézve, mielőtt döntött volna a követendő stratégia felől. (Indyk et al [2012]: pp. 86) Értelemszerűen bármilyen döntésnek megvoltak a maga kockázatai, ahogy önmagában az idő múlásának is. Az amerikai hadvezetés eredetileg 30,000 fős azonnali csapaterősítést szorgalmazott az elnök részére, amely belső kormányzati felülvizsgálatok nyomán 17,000-re változott. (Woodward [2012]: pp. 38) Obama-elnök február elején négy lehetőség közül választott: a csapaterősítés elhalasztása az átfogó felülvizsgálat végéig, azonnali 17,000 fős csapaterősítés, két fázisban történő 17,000 fős csapaterősítés, 27,000 fős csapaterősítés. Az elnök végül a 17,000 fős erősítést választotta, amely úgy tűnt, időt ad az adminisztráció számára a távlati stratégia kidolgozásához, miközben nem köti le az Egyesült Államok kezét véglegesen.

Az elnök által elrendelt stratégiai felülvizsgálat 2009. márciusában készült el „Az intézményközi politikai csoport fehér könyve az Egyesült Államok Afganisztán- és Pakisztán-politikájáról”⁹⁹ címmel, amelyet rövidesen „AFPAK stratégiának” kereszteltek el, utalva Pakisztán szerepének felértékelődésére a konfliktusban. (Interagency Policy Group Report [2009]) A stratégiai dokumentum legfontosabb ajánlásai a következők voltak: felkelés-ellenes stratégia implementálása, az átfogó megközelítés keretében a civil és kormányzati fejlesztésekre nagyobb hangsúly helyezése, az afgán biztonsági erők megerősítése, Pakisztánnal való politikai-biztonsági együttműködés fokozása a konfliktusra nézve elsősorban a segélyezés erősítése révén.¹⁰⁰ Mindemellett a dokumentum hangsúlyozta, hogy a konfliktus rendezése csak

⁹⁹ White Paper of the Interagency Policy Group's Report on US Policy toward Afghanistan and Pakistan. [2009]

¹⁰⁰ A dokumentum összesen tizenöt pontban sorolta fel az ajánlásait, amelyek Afganisztán belső politikai–gazdasági – biztonsági kondícióinak javítása mellett hasonló hangsúlyt helyez Pakisztán kondícióinak javítására. (White Paper [2009])

politikai úton lehetséges, jelezve azt, hogy az Egyesült Államok bizonyos keretek között kész a tárgyalásokra az ellenállók azon csoportjaival, amelyek elhatárolódnak az al-Kaidától és az Omar mollah vezette tálib vezetéstől.

A NATO az Obama-kormányzat felülvizsgálatára tekintettel, elsősorban amerikai kezdeményezésre egy időben készítette el az ISAF műveletek felülvizsgálatára vonatkozó „Afganisztán 2009” jelentést (Afghanistan Report [2009]), amely értelemszerűen hasonló ajánlásokat fogalmazott meg. A felülvizsgálat tehát az irakihoz hasonló átfogó és erőforrás igényes felkelésellenes művelet implementálását irányozta elő. A korábban Irakban alkalmazott felkelés-ellenes (counter-insurgency - COIN) stratégia a jellegére és céljaira tekintettel – a haderőnek a lakosság biztonságára kell fókuszálnia, bizalmat erősítve és információt gyűjtve – a biztonsági erők arányát 1000 főre vetítve 20 katonára irányzta elő. (Krause [2007]: pp. 1-2) Ahhoz, hogy a COIN-stratégiát Afganisztánba is át lehessen ültetni, további közel 100,000 fős csapaterősítésre lett volna szükség, amelyet azonban az adminisztrációban senki nem tartott kivitelezhetőnek. (Woodward [2010]: pp.41) Barack Obama a 2009. március végén a stratégia nyilvánosságra hozatalakor bejelentette, hogy további 4000 amerikai katonát vezényelnek Afganisztánba (ABC News [2009]), ám az esetleges további csapaterősítések felől a döntést későbbre halasztották, részben a megkezdett erősítések hatásaira, részben az augusztusra tervezett elnökválasztás eredményére tekintettel. Obama elnök május végén az új stratégia irányítására az afganisztáni csapatok élére Stanley McChrystal tábornokot nevezte ki, aki korábban a különleges erőket vezette. McChrystal tábornok, hasonlóképpen a hadsereg vezetéséhez, a COIN stratégia implementálásához minél nagyobb csapaterősítésért kezdett el lobbizni nemcsak a háttérben, hanem a nyilvánosság előtt (Burns [2009]), idővel egyre komolyabb kérdéseket vetve fel a hadsereg politika szerepvállalásának kérdésében.

A 2009. évi augusztusi afgán elnökválasztás körüli botrányok, a hamis szavazatok, az előbb külföldi nyomásra kikényszerített második forduló, majd annak ugyancsak külső nyomásra történt elhagyása azonban nem, hogy nem erősítette meg a központi afgán kormányzat legitimitását és növelte volna a nemzetközi stabilizációs erőfeszítésekhez fűzött reményeket, hanem éppen ellenkező hatást váltott ki. (International Crisis Group [2009]) McChrystal tábornok hatvannapos felülvizsgálattal kezdte az új feladatkörét, amelyben a márciusi felülvizsgálathoz képest jóval pesszimistábban értékelte az afganisztáni folyamatokat. Ennek eredményeként

McChrystal tábornok és felettesei, Mike Mullen admirális és David Petraeus tábornok egyre nyíltabban foglaltak állást a csapaterősítések szükségessége mellett, ezzel igyekezve politikai nyomást gyakorolni a kormányzatra. (Woodward [2010]: pp. 57) A hadsereg vezetése az ellenállás katonai megtörésére törekedett, a nyár eleji belső vitákban a talibán legyőzésének szükségessége mellett érveltek, hiszen érvelésük szerint a tálibok nem lesznek érdekeltek mindaddig a politikai rendezésben, ameddig úgy értékelik, hogy nem állnak vesztesre a fegyveres konfliktusban. (Nasr [2013]: pp. 4) McChrystal tábornok az átfogó célkitűzéstől függően három lehetőséget vázolt fel csapaterősítésekre vonatkozóan: 10,000 fő, amely az afgán biztonsági erők kiképzésének felgyorsítását tette volna lehetővé, 40,000 fő, amely a felkelés-ellenes stratégia minimális követelményét foglalta magába, valamint 85,000 fő, amellyel az előbbi stratégia könnyebben megvalósítható. (*Ibid* pp. 66-67) A tábornoki kar álláspontját pedig Robert Gates védelmi miniszter is osztotta.

Az adminisztráción belül a csapaterősítés ellen legkövetkezetesebben Joe Biden alelnök érvelt, akit többek között Richard Holbrooke különmegbízott, valamint Karl Eikenberry afganisztáni nagykövet is támogatott. (Indyk et al [2012]: pp. 87) Mindketten abból indultak ki, hogy az ellenállás, vagyis a talib mozgalom katonai eszközökkel nem számolható fel annak jellege, összetettsége és Pakisztán, mint hátszág miatt. Biden alelnök az általa javasolt stratégiát „terrorizmusellenes-művelet plusz”-ként határozta meg, amelynek lényege szerint az Egyesült Államok továbbra is jelentős erőket állomásoztatna Afganisztánban, de alapvetően csak az al-Kaida elleni küzdelemre fókuszálna, amellyel megakadályozható lenne annak visszatérése Afganisztánba. (Fisher [2009]) Emellett különösen Holbrooke különmegbízott nagyobb figyelmet kívánt szánni Pakisztánra, amely a politikai rendezés kulcsa lehetne: vagyis nagyobb arányú segélyezést irányoztak elő Iszlámábád számára, és ami lényegesebb, lényegi tárgyalások folytatását szorgalmazott Pakisztánnal a konfliktus rendezésének lehetséges kereteiről. (Nasr [2013]) Ez utóbbit elősegíthette volna az afganisztáni célok revíziója, vagyis amennyiben a tálibok valamilyen formában részesei lehetnek az afganisztáni politikai vezetésnek, úgy Pakisztán is jobban érdekeltté válhat a konfliktus rendezésében.

A hadsereg által szorgalmazott csapaterősítés és diplomáciai utat előnyben részesítő megközelítés között egyfajta középutat képviselt Hillary Clinton külügyminiszter, aki támogatta a csapaterősítést, ugyanakkor azt a tárgyalások

elősegítésének eszközének tekintette, vagyis a külügyminiszter korabeli álláspontja szerint a katonai és a diplomáciai erőfeszítéseknek párhuzamosan kellene haladniuk. (Woodward [2010]: pp. 41) Az afganisztáni politika kialakítására nézve a nemzetbiztonsági vezetésben megmutatkozó eltérő álláspontokkal összefüggésben a kormányzaton belüli tisztázatlan felelősségi területek is nehezítették a kormányzati döntéshozatalt. A külügyminisztérium és benne Richard Holbrooke különmegbízott hivatala, a Védelmi Minisztérium és a Hadsereg, a Nemzetbiztonsági Főtanácsadó, valamint a Fehér Ház politikai tanácsadó köre között állandósultak a viták a hatáskörökről és kompetenciákról. A külügyminisztérium és Richard Holbrooke mozgásterét rendre korlátozták a Fehér Ház politikai tanácsadói, így a térséggel megbízott elsőszámú diplomata, akinek a politikai rendezést elő kellett volna készítenie a regionális szereplőkkel, számos stratégiai egyeztetésből és döntésből kimaradt. (Nasr [2013]: pp. 2-5; Chandrasekaran [2012])

A 2009. évi őszi hónapokban az adminisztráción belüli viták döntően a csapaterősítés lehetséges létszámáról és időintervallumáról szóltak, vagyis a konfliktus katonai aspektusairól. A témakörben az őszi folyamán számos magasszintű értekezletet hívott össze Obama-elnök (Woodward [2010]: pp. 51-109), hogy minél megalapozottabb döntés születhessen a követendő stratégiára vonatkozóan. Az elnökre azonban egyre nagyobb politikai nyomás nehezedett a hadsereg és a szövetségesek részéről valamilyen döntés meghozatala tekintetében. A belső viták folyamán a hadsereg és a politikai vezetés nagy része között konszenzus kezdett kialakulni a felől, hogy a tálibok legyőzése, valamint a korábban hangoztatott nemzetépítési célok nem reális célkitűzések. Ehelyett a kulcsfontosságú területeket kell megtisztítani az ellenállóktól, és megtagadni számukra ott a lehetőséget, hogy számottevő tevékenységet folytassanak. Ezzel párhuzamosan az afgán biztonsági erőket olyan szintre szükséges fejleszteni, amelynek révén az így lecsökkent ellenállási tevékenységet önállóan is ellenőrzés alatt tudja tartani. (Woodward [2010]: pp. 98) A minimális biztonsági feltételek megteremtése pedig előfeltétele volt az afgán kormányzati kapacitások megerősítésének, amelyre nézve az ambíciókat ugyancsak mérsékelte az Obama-kormányzat.

Obama-elnök végül számos kimerítő értekezlet után 2009. december 1-én a West Point-i katonai akadémián ismertette a döntését arról, hogy további 30,000 katonát vezényel az afganisztáni hadszíntérre, ugyanakkor 18 hónap múltán megkezdik az

amerikai csapatok kivonását. (Obama [2010c]) A stratégia részeként az amerikai csapaterősítés mellett a szövetségesektől is összességében további 10,000 fő Afganisztánba vezénylését kérték. A biztonsági körülmények javítása és az afgán szerepvállalás növelése céljából pedig az afgán biztonsági erők bővítésének és kiképzésének a felgyorsítását irányozták elő. Emellett az afganisztáni szerepvállalás civil komponensének megerősítése felől is döntöttek, mind az Afganisztánnak juttatott segélyezési és fejlesztési támogatások, mind a helyszínen lévő civil kapacitások tekintetében. Az Obama-kormányzat Afganisztán mellett a Pakisztánnak juttatandó támogatások növelését is kilátásba helyezte.¹⁰¹ (Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009 [2009]) Mindemellett a konfliktus politikai rendezésének kérdésében lényegi változás továbbra sem történt az amerikai külpolitikában, vagyis a diplomáciai komponens a háttérben maradt.

Obama-elnök döntését alapvetően a belpolitikai kalkulációk határozták meg. A választási lehetőségek közül a csapaterősítés és az előre bejelentett kivonulási menetrend látszott belpolitikai szempontból a legkevésbé kockázatos lépésnek. Ugyan a háború egyre népszerűtlenebbé vált az amerikai választók körében,¹⁰² ám a látványos vereség túlságosan nagy kockázatokat rejtett belpolitikai szempontból is. A csapaterősítés révén elérhetőnek tűnt az afganisztáni biztonsági helyzet olyan mértékű stabilizálása, illetve egyes területeken eredmények felmutatása a 2012. évi elnökválasztásokra előrevetítve, amelynek révén az afganisztáni háború nem árnyékolja be Obama-elnök külpolitikai tevékenységét. Emellett a kormányzat elejét vehette a túlságosan puha külpolitikára vonatkozó republikánus kritikáknak azzal, hogy nagymértékben engedett a hadsereg nyomásának. (Nasr [2013]: pp. 4) A 2012. évi a csapatkivonás megkezdésére vonatkozó céldátum meghatározásával, majd a NATO 2010. évi lisszaboni csúcsértekezletén meghozott 2014. év végi dátum meghatározásával az Obama-adminisztráció különösen a republikánus ellenzék szerint

¹⁰¹ A Kongresszus már 2009 októberében elfogadta a Pakisztánnal való stratégiai kapcsolatok megerősítését célzó "Kerry-Lugar-Bergman határozatot", amely évi 1,5 milliárd dollár nem-katonai jellegű segélyt irányozott elő Pakisztán számára a 2010-2014 közötti időszakra. (Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009 [2009])

¹⁰² Az amerikai lakosság körében 2009 nyarától többségbe kerültek az afganisztáni háborút ellenzők, 2009 szeptemberére 39%-ra csökkent az amerikai lakosság körében a háborút támogatók aránya, és a következő évben is 40-45% között mozgott. (CNN [2009])

jelentősen csökkentette az Egyesült Államok alkupozícióit. (The Telegraph [2009]) A csapatkivonás bejelentésével ugyanis a kritikusok szerint a tálibok nem lettek abban érdekeltek, hogy tárgyalóasztalhoz üljenek az Egyesült Államokkal. Az Obama-kormány ugyan a 2012 áprilisában megkötött amerikai-afganisztáni stratégiai partnerségi egyezményrel (Enduring Strategic Partnership Agreement [2012]) hosszú távú elkötelezettséget vállalt Afganisztán felé, ám a megállapodás lényegi tartalmával, az amerikai szerepvállalás majdani jellegével kapcsolatban még 2013 első felében sem született döntés.

A csapaterősítés az előzetes terveknek megfelelően 2010-2011 folyamán megtörtént, így a pótlólagos szövetségesi hozzájárulások lévén 2011 nyarán, a csapaterő csúcspontján 100,000 amerikai és 42,000 szövetséges katona szolgált Afganisztánban az ISAF műveletekben. (Livingston – O’Hanlon [2012]: pp. 4-5) Az előzetes ígéreteknek megfelelően azonban a fokozatos csapatkivonás is elkezdődött a tervezett ütemben, 2011 végére 90,000-re, 2012. októberére pedig 68,000 főre csökkent az amerikai haderő létszáma, a szövetséges erők létszáma azonban csak lassan ütemben, 2012 végére csökkent 38,000-re. (*Ibid* pp. 5) A csapaterősítések révén Afganisztán déli és keleti tartományaiiban is intenzívebbé vált a koalíciós jelenlét, amely egyben a fegyveres összecsapások számának megugrását is eredményezte. A koalíciós erők ugyan 2010-2011 folyamán számos, korábban a talibán ellenőrzése alatt álló területet tisztítottak meg, ugyanakkor az ellenállási tevékenységet közel sem sikerült megroppantani, amely a koalíciós erők elleni támadások számában is tetten érhető volt. (*Ibid* pp. 11)

A megnövekedett nemzetközi katonai jelenlét és a fegyveres összecsapások intenzívebbé válása révén a tovább növekedett Pakisztánnak, mint az ellenállási tevékenység hátszágának a szerepe. Az ismétlődő határincidensek az ISAF-erők és a pakisztáni hadsereg között azonban csak egyik oka volt az egyre feszültebbé váló amerikai-pakisztáni kapcsolatoknak. Pakisztán a megnövelt amerikai segélyek ellenére továbbra is folytatta a kettős politikáját. A törzsi területek továbbra is zavartalan hátszágként szolgálhattak az Afganisztánban tevékenykedő tálibok számára, Pakisztán ugyanis rendszerint csak a pakisztáni kormányzattal szemben fellépő tálib csoportok ellen lépett fel. (Bokhari [2010]: pp. 7) Az al-Kaida és a tálib vezetők elleni műveletekben egyre világosabban körvonalazódott, hogy a pakisztáni hadsereg és titkosszolgálat számára az elsődleges célkitűzés Pakisztán afganisztáni befolyásának

megtartása volt, és nem a konfliktus lezárása.¹⁰³ Pakisztáni oldalról ellenben a CIA által irányított, pilóta nélküli repülőgépekről pakisztáni területen végrehajtott támadások számának dinamikus növekedése váltott ki növekvő ellenkezést az Obama-adminisztrációval szemben.¹⁰⁴ A pakisztáni szuverenitást nyíltan sértő, és számos civil áldozattal járó drón-háború erőteljesen növelte a pakisztáni közvélemény amerika-ellenességét. A két ország közötti bizalom megrendülésének legnyilvánvalóbb jelévé pedig az Osama bin Laden ellen 2011. május 2-án végrehajtott akció vált.¹⁰⁵

Noha az Obama-kormányzat magas rangú tisztviselői és a pakisztáni politikai és katonai vezetés között számos találkozó, konzultáció történt az afganisztáni konfliktusról és benne Pakisztán szerepéről, az Obama-adminisztráció részéről valójában nem indult egyértelmű kezdeményezés az afganisztáni konfliktus rendezését szolgáló diplomáciai út kimerítésére. (Nasr [2013]: pp. 1-5) Az afganisztáni és a pakisztáni politika irányítását ugyanis továbbra is alapvetően a Pentagon és a CIA határozta meg a Fehér Ház jóváhagyásával, ennek megfelelően a katonai és terrorizmus ellenes célok domináltak. A diplomáciai tárgyalásokat ösztönző külügyminisztérium kezdettől fogva nem kapott kellő támogatást és felhatalmazást lényegi tárgyalások folytatására sem a tálibokkal, sem a pakisztáni kormánnyal. Az amerikai és a pakisztáni vezetés között ennek megfelelően tovább éleződött a feszültség (Indyk et al [2012]: pp. 103-104), a két fél közötti konstruktív együttműködés és a kölcsönös

¹⁰³ Ennek egyik legszemléletesebb példáját Abdul Ghani Baradar tálib parancsnok elfogásának motivációi szolgáltatták. A tálibok egyik műveleti parancsnokaként ismert Baradart a CIA és az ISI közös akcióban fogta el 2010 elején. Később azonban kiderült, hogy Baradar és közeli emberei a központi afgán kormánnyal folytatott titkos tárgyalásokat a béke-megállapodás lehetséges kereteiről: vagyis a pakisztáni titkosszolgálat azért fogta el Baradart, mert a pakisztáni biztonsági szervek nem voltak bevonva a tárgyalásokba. (Filkins [2010])

¹⁰⁴ A Long War Journal független hírforrás szerint 2008-ban 35, 2009-ben 59, 2010-ben 117, 2011-ben pedig 64 robotrepülőgépről végrehajtott támadást intézett az Egyesült Államok Pakisztán légteréből. (Roggio - Mayer [2011]).

¹⁰⁵ Mivel az akció után napvilágra került, hogy Osama bin Laden és családja a pakisztáni Abbotabba városában – ahol a pakisztáni hadsereg akadémiaja is található - hosszú ideje élhetett zavartalanul, amerikai kormányzati körökben is erős kételyek fogalmazódtak meg a hivatalos pakisztáni állásfoglalással kapcsolatban, miszerint a pakisztáni titkosszolgálatnak nem volt tudomása az al-Kaida vezér holléte felől. Az amerikai kormány nem bízván Pakisztánban, a különleges erővel végrehajtott műveletet az Pakisztán értesítése és hozzájárulása nélkül hajtotta végre (Rollins [2011] pp. 2-6).

engedmények tételének esélye pedig csökkent. Pakisztán együttműködésének elmaradása pedig az afganisztáni fegyveres konfliktus menetét továbbra is nagymértékben befolyásolta.

Az Obama-kormányzat első ciklusának végén Afganisztánról készített független elemzések (Human Rights Watch [2012]; International Crisis Group [2012]), valamint nyilvánosságra került jelentések¹⁰⁶ (BBC [2012]) alapvetően a nyugati erőfeszítések kudarcát állapították meg. A nemzetközi erők ugyan számos mutatóban jelentős előrehaladást értek el, így az afgán biztonsági erők létszámának növekedése, az afgán kormányzat által ellenőrzött terület nagysága, a gazdasági fejlődés terén, ám az elért eredmények is ugyanolyan törekenynek látszódtak, mint 2009 elején. Biztonsági téren a csapaterősítéshez és a COIN-stratégiához fűzött eredmények a legoptimistább olvasatban is vegyesek voltak. 2009-ban 1630 civil áldozathoz képest 2012-ben 2179 halálos áldozata volt a konfliktusnak, noha a 2011-es évhez képest csökkenő tendencia érvényesült. (The Guardian [2010]) A kormányzati tisztviselők és politikusok ellen végrehajtott támadások száma 2009 első hat hónapját és 2012 ugyanezen időszakát összehasonlítva 94-ről 255-re növekedett. (International Crisis Group [2012] pp. 16) A tálibok a fentiek mellett több nagyszabású támadást voltak képesek végrehajtani olyan helyeken is, ahol a központi kormányzat ellenőrzése érvényesül, így például a kabuli amerikai nagykövetség ellen 2011. szeptember 13-án, Kabul belvárosában 2012. április 15-én, vagy a Helmand tartományban lévő Camp Bastion támaszpont ellen 2012. szeptember 14-én. (Katzman [2013]: pp. 24) Ugyan a fenti támadások esetében is az afgán és a nemzetközi biztonsági erők egyértelmű fölénye rövid időn belül érvényesült, a támadások megerősítették a biztonság törekenységére és az afgán központi kormányzat gyengeségére vonatkozó általános percepciókat. A nemzetközi koalíciós erők veszteségei a 2010-i és 2011-i emelkedés után ugyan 2012-ben csökkent (Chesser [2012]: pp. 1-2), ám ez részben a csapatkivonásnak és a harci tevékenységek visszafogásának az eredménye volt.

¹⁰⁶ 2012 februárjában nyilvánosságra került egy olyan NATO dokumentum, amely Pakisztánnak a talib ellenállásban játszott szerepéről, valamint a talibán befolyásáról értekezik (BBC [2012]). Hasonlóképpen 2012 elején került nyilvánosságra a korábban Afganisztánban szolgált amerikai Daniel David alezredes tanulmánya, amelyben arról ír, hogy az amerikai katonai vezetés szisztematikusan pozitívabb képet festett a háború állapotáról. (Davies [2012])

Az afgán biztonsági erők kiképzése és növekvő szerepvállalása tekintetében kétségtelenül jelentős eredményeket ért el nemzetközi közösség. 2012 végére 352,000 főre növekedett az afgán biztonsági erők létszáma, a tálibok elleni műveletek 80%-át már az afgánok hajtották végre. Ugyanakkor a biztonsági erők minősége tekintetében továbbra is komoly kihívások voltak, az afgán nemzeti hadsereg (Afghan National Army – ANA) esetében 7% volt az önálló műveletre képes erők aránya, az afgán nemzeti rendőrség (Afghan National Police – ANP) esetében pedig 9%. (Department of Defence Report [2012]) Az afgán biztonsági erők fejlesztése terén elért eredmények fenntarthatósága azonban döntő mértékben függ az ország politikai vezetésének stabilitástól. E tekintetben a 2014. évi elnökválasztás kimenetele kulcsfontosságú lehet, ám a választás lebonyolítása és a hatalomátadás menete tekintetében rendkívüli kihívások állnak az ország előtt, ugyanis Afganisztán politikai rendszere és intézményei továbbra is rendkívül törékenynek látszanak.

Az iraki kivonulás és az afganisztáni szerepvállalás időleges növelésével, majd fokozatos csökkentésével azonban a terrorizmus elleni küzdelem korántsem fejeződött be a tágabb Közel-Keleten Obama-elnök első ciklusa alatt, inkább átalakult. A nagymértékű szárazföldi katonai jelenlét helyett elsősorban a pilóta nélküli repülőgépekre és különleges erőkre támaszkodó titkos háború kiterjesztése történt. A kampányban a terrorizmus elleni háború túlkapásainak felülvizsgálatára vonatkozó ígérek ellenére a CIA által vezetett háború egyes vitatott elemeit, mint a gyanúsítottak visszaszolgáltatása az emberi jogokat be nem tartó államoknak, a katonai büntetőbíróságok, a határozatlan idejű fogva tartás, lényegüket tekintve nem változtatta meg az Obama-kormány. (Becker - Shane [2012]) A terrorizmus elleni háború keretében elfogott személyek jogi és politikai státusza körüli problémák hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzat egyre inkább a célzott likvidálások felé mozdult el a terrorista gyanús személyek elfogása helyett. Az adminisztráció terrorizmus-politikáját két esemény is jelentősen befolyásolta. 2009. november 5-én a texasi Fort Hoodban egy katonai támaszponton egy árokfutó 13 ember életét oltotta ki egy tűzfegyverrel (McFadden [2009]), 2009. december 25-én pedig egy nigériai férfi a cipőjébe rejtett robbanóanyaggal megkísérelt felrobbantani Detroit közelében egy repülőgépet. (ABC News [2009])

A drónokról végrehajtott támadások száma 2004 júniusa és 2012 októbere között 334 volt, ebből 288 Obama elnökségének idejére esett. Ennek túlnyomó többségét

Pakisztánba és Afganisztánban hajtották végre, emellett Jemenben és Szomáliában is hajtottak végre támadásokat. (Boyle [2013]: pp. 2) A dróntámadások számának növekedése részben annak volt köszönhető, hogy időközben tágult a lehetséges célpontok köre, és lazultak a kinetikus csapások elrendelését meghatározó kritériumok. Nemcsak célszemélyek, hanem létesítmények – kiképző bázisok, gyanús létesítmények ellen is végrehajthatók lettek dróntámadások, amelyek szükségszerűen növelték az áldozatok számát is. A drónháború kiterjesztése mögött alapvető politikai célok húzódtak meg. Dennis C. Blair, a Bush-kormány volt nemzeti hírszerzési igazgatója így foglalta össze a drónháború előnyeit: *„politikailag előnyös tevékenység: alacsony költség, nincs amerikai áldozat, a keménység látszatát kelti. Belpolitikailag előnyös, és csak más országokban népszerűtlen. Bármilyen kárt tesz az amerikai nemzetbiztonsági érdekekben, az csak hosszútávon jelentkezik.”* (Becker –Shane [2012])

VIII. Változás és folytonosság az amerikai stratégiában

VIII./1. Realizmus, szelektív szerepvállalás és elsőség a tágabb Közel-Keleten

A történeti fejezetekben felvázoltaknak az elméleti értékeléséhez először érdemes azt megvizsgálnunk, hogy az egyes stratégiák, elméleti iskolák milyen politikát jelentettek volna a gyakorlatban. A korábbiakban tárgyaltak alapján a realista iskola leginkább a szelektív szerepvállalás stratégiájával rokonítható. A tágabb közel-keletre nézve azonban korántsem egyértelmű, hogy ez a gyakorlatban milyen politikát igényelne az Egyesült Államok részéről. Két meghatározó tételét érdemes kiemelni a realizmusból, egyrészt az államoknak a nemzeti érdekeik vezette hatalommaximalizálásra való törekvését, másrészt a hatalmi egyensúlyozásra való törekvést. E két tétel az Egyesült Államok vonatkozásában gyakran kerülhet konfliktusba, mivel a hegemon hatalomról van szó, ahol a nemzeti érdek maximalizálása nem ad teret más hatalmak részére az ellensúlyozásra. Célszerű ugyanis a realista külpolitika stratégiai és taktikai alkalmazása között különbséget tenni. (Logan [2013])

A realizmus szerint az Egyesült Államoknak a potenciális rivális nagyhatalmakkal szemben kell ellensúlyt képezni, továbbá megakadályozni azt, hogy a stratégiai kulcsfontosságú térségekben – Európa, Közel-Kelet, Kelet-Ázsia – egy domináns hatalom ellenőrzése érvényesüljön. (Rosato – Schuessler [2011]: pp. 807) A tágabb közel-kelet tehát stratégiai szempontból jelentős, ám ahogy a korábbiakban tárgyaltuk, nincsen a térségben az Egyesült Államok hatalmát megkérdőjelezni képes hatalom, csupán regionális középhatalmak, így Izrael, Törökország, Irán, Szaúd-Arábia, és bizonyos korlátozásokkal 2003-ig Irak.

A realista amerikai külpolitika a tágabb közel-keleti térségre nézve alapvetően a térségben lévő hatalmi egyensúlyt erősítené, és akkor avatkozna be katonailag, ha az egyensúly megbomlana – mint annak közvetlen veszélye 1990-1991 folyamán Kuvait Irak által történt lerohanásával ki is alakult. Az előbbiekből következőleg egyrészt az Egyesült Államok olyan politikát folytatna, amelynek révén a térségben lévő középhatalmak egymás ellen képeznének ellensúlyt, ezáltal biztosítva a stabilitást. Másrészt a saját érdekek világos meghatározását és azok következetes védelmét

jelentene akár elrettentés, akár az egyensúly megbomlása esetén tényleges katonai fellépés formájában is. (*Ibid* [2011]: pp. 807) Ugyanakkor az egyensúly megbomlásának veszélye hiányában nem kezdeményezne saját maga háborút, amely mindig kiszámíthatatlan költségekkel és következményekkel jár. (Mersheimer [1983]: pp. 58, Biddle [2004]: pp. 20-23) A fentiek tükrében a 2003. évi Irak elleni invázió hibás lépés volt, mivel még abban az esetben is, ha nukleáris fegyverre tett volna szert, az Egyesült Államok és Izrael hatékony ellensúlyt tudott volna képezni vele szemben, ahogy akkoriban számos realista szakértő rávilágított.¹⁰⁷ Az iraki háború tehát az elsőség stratégiájának megnyilvánulása volt, amely nemcsak a neokonzervativizmussal, hanem a liberális intervencionizmussal is rokonítható, ahogy a korábbiakban tárgyaltuk.

Irán esetében Irakhoz hasonló megfontolások érvényesülnek. Noha a méretei, az erőforrásai alapján egy nukleáris fegyverrel rendelkező Irán kétségtelenül nagyobb fenyegetést képezne a regionális egyensúlyra a korabeli Irakhoz képest, ám ez esetben sem beszélhetnénk a hatalmi egyensúly megbomlásáról az Egyesült Államok változatlan térségbeli jelenlétével, Izrael elrettentési potenciáljával, és a környező egyéb középhatalmak várható ellensúlyozásával együttesen a korábban tárgyalt hatalmi erőforrások eloszlása alapján. A realista megközelítés alapján Iránt racionális aktorként feltételezve egy nukleáris fegyverrel Irán feltartóztatása kivitelezhető lehetőség. (Kahl – Pattani – Stoke [2013])

Mindemellett a realizmus szerint Irán feltartóztatásához a Teherán közvetett részvételével zajló „proxy-háborúba” való beavatkozásra sincs szüksége az Egyesült Államoknak, hiszen a regionális hatalmi viszonyok fundamentumait ezek nem kérdőjelezzik meg. Noha ezen háborúba való beavatkozás taktikai szempontból a realizmusnak megfelelne (Logan [2013]), hiszen nemzeti érdekeket szem előtt tartva közvetlen vagy közvetett beavatkozás révén a regionális ellenfél gyengítésére, ellensúlyozására irányulna, de tágabb stratégiai hatalmi szempontok alapján erre nem lenne szükség.

A realizmus tükrében Izrael támogatása és az Egyesült Államok szerepe az izraeli-palesztin békefolyamatban hasonló problémákat vet fel. Izrael politikai és katonai támogatása a vele ellenséges közel-keleti környezetben önmagában logikusan

¹⁰⁷ 2002. szeptember 26-án számos szakértő a tervezett iraki háborút ellenző közös nyílt levelet jelentetett meg a The New York Times-ban. (The New York Times [2002])

illeszthető a realizmus koncepciójába és a szelektív szerepvállalás stratégiájába. Az egyik olvasatban az Egyesült Államok ennek révén hozzájárul saját szövetségesének megerősítéséhez, hozzájárulva ezzel a regionális hatalmi viszonyoknak a saját maga számára való előnyös alakításához. Ugyanakkor az erőteljes amerikai támogatásnak komoly ára is van. Ennek következtében más, a térségben lévő szövetséges államok számára megnehezíti az Egyesült Államokkal való együttműködést, ráadásul növeli az Amerika-ellenes percepciókat a térségben. Ezzel hosszútávon szűkíti saját mozgásterét, komoly problémákat okozva ezzel az amerikai katonai jelenlét fenntartása számára.¹⁰⁸

Izrael egyoldalú támogatása tehát az elsőség stratégiája elemeinek alkalmazására kényszeríti az Egyesült Államokat azzal, hogy erőteljes nyomást kell gyakorolnia a szövetséges és ellenséges államokra is Izrael védelme érdekében, továbbá az amerikai katonai jelenlét hosszú távú erősítését igényli az Izraelre nehezedő növekvő kihívások miatt.

Afganisztán realista megközelítésből törénő értékelése némileg egyszerűbb, mivel nem kulcsfontosságú térségről van szó. A realista megközelítés szerint a szeptember 11-i támadások a közvetlen fenyegetés elhárítására gyors és rövid ideig tartó afganisztáni katonai beavatkozást, majd a térség hatalmi szereplőinek ellensúlyozására építve marginális katonai jelenlétet igényelt volna. Az előbbieknél jelentősebb katonai szerepvállalás az érintett időszakra nézve alapvetően az elsőség stratégiájának keretében értelmezhető, még akkor is, ha hosszú távon a kivonulás – a szelektív szerepvállalás stratégiájának részeként – mint célkitűzés megjelenik. Ebben a kontextusban az afganisztáni konfliktusban érintett regionális hatalmak felé irányuló stratégia is jelentős tényező. A realizmus ez esetben is az érintett hatalmak egymás elleni ellensúlyozására építene, regionális kompromisszumok építésén és részleges amerikai engedményeken keresztül.

¹⁰⁸ David Peatreaus tábornok, akkoriban az USA Központi Stratégiai Parancsnokságának főparancsnoka 2010. március 16-án a Szenátus Fegyveres Erők Bizottsága előtt az izraeli-palesztin konfliktusról a következőket nyilatkozta:

„...A konfliktus erősíti az Amerika-ellenes nézeteket a térségben az USA Izrael-barátságára vonatkozó percepciók miatt. A palesztin kérdés feletti arab harag korlátozza a térségbeli kormányokkal és társadalmakkal való partnerségek mélységét és erejét, továbbá gyengíti a mérsékelt arab rezsimek legitimációját.” (United States Senate Committee on Armed Forces [2010])

VIII./2. A Clinton-kormányzat elméleti értékelése

A Clinton-kormányzat két alapvető stratégiai célkitűzését hűen tükrözte az 1994. évi Nemzetbiztonsági Stratégiának a „*Nyitás és bővítés*” alcíme (National Security Strategy [1994]), amely a demokrácia és a piacgazdaság terjesztésére, érvényesülésük elősegítésére utalt az Egyesült Államok által vezetett poszt-hidegháborús liberális nemzetközi rendszerben. A kilencvenes években a globalizáció jeleként a fenti politikai és gazdasági áramlatok meghatározó módon alakították Kelet-Európa, Latin-Amerika, Délkelet-Ázsia fejlődését, de Dél-Afrika révén Afrika sem maradt érintetlenül. A fenti folyamatok azonban a legkevésbé a tágabb közel-keleti térséget érintették, nem függetlenül az amerikai külpolitikától. A Clinton-kormányzat külpolitikáját különösen az őt követő Bush-kormányzathoz képest a wilsoni hagyományok örököseként gyakran liberális intervencionista jelzővel illetik, amely alapvetően a kooperatív biztonság stratégiájára épít. A stratégiai partnerségre való törekvés Kínával és Oroszországgal, a NATO kapunyitása, szabadkereskedelmi egyezmények támogatása (WTO, NAFTA), és egyes katonai intervenciók, mint az 1994. évi haiti vagy az 1995. évi boszniai beavatkozás is alapvetően megfeleltethetőek ennek. Ugyanakkor az elsőség stratégiája, és benne az unilateralizmus is érvényesült a Clinton-korszak alatt. Különösen realista szakértők, mint John Mersheimer (Mersheimer: [2010]) vagy Andrew Bachevich (Bachevich: [2008]) szerint a Clinton-adminisztráció a globalizáció támogatásával, a liberális demokrácia terjesztésével és katonai intervencióival alapvetően a globális elsőség stratégiáját alkalmazta. A liberális világtépből levezethető morális célok csupán elfedték a hatalmi ambíciókat. Így a NATO-bővítés más olvasatban, az amerikai-orosz kapcsolatokat illetően az elsőség stratégiájába illeszthető, hasonlóképpen az ENSZ BT felhatalmazás nélküli 1999. évi koszovói beavatkozás – noha az a NATO-szövetségesek támogatását élvezte –, valamint az 1998. évi légicsapások az iraki létesítmények ellen.

A tágabb közel-keleti térség esetében megállapítható, hogy a Clinton-kormányzat stratégiájának alappilléreit jelentő kettős feltartóztatás és Izrael erőteljes támogatása alapján alapvetően az elsőség stratégiája érvényesült, noha korlátozott mértékben a kooperatív biztonság stratégiája is jelen volt. Ez utóbbi az oslói folyamat támogatásában, és részben az Egyesült Államokkal szövetséges arab országokkal való együttműködésben öltött testet. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláit tekintve a hatalmi status quo megőrzésére irányuló erőfeszítés, benne autokratikus rezsimek

támogatása sok tekintetben a realizmus érvényesülését mutatják. A Clinton-kormányzat nem tett érdemi lépéseket arra nézve, hogy közel-keleti szövetségeseit politikai reformokra, az emberi jogok teljeskörűbb biztosítására ösztönözze, amennyiben meg is fogalmazódtak ilyen jellegű követelések, azok teljesítésének elmaradása rendszerint érdemi következmény nélkül maradt. Másfelől a hatalmi egyensúlypolitika elvetése a kettős feltartóztatással és Izrael reálpolitikán túlmutató támogatása gyengíti a realizmushoz való kapcsolódását.

Afganisztán és Dél-Ázsia irányában a szelektív szerepvállalás stratégiája érvényesült a Clinton-adminisztráció idején. Az elsődleges szempont a regionális stabilitás, a hatalmi egyensúly fenntartása volt. Mivel Afganisztán belső instabilitása, majd a tálibok hatalomra kerülése önmagában nem veszélyeztette a fentieket, a demokrata kormányzat alapvetően passzívan szemlélte az afganisztáni fejleményeket. Washington számára Pakisztán és India kapcsolata, illetve konfliktusa ehhez képest stratégiai jelentőséggel bírt, válsághelyzetekben közvetítőként, külső egyensúlyozó hatalomként fellépve munkálkodott a béke és a stabilitás megőrzésén.

VIII./3. A Bush-kormányzat az elméletek tükrében

Mint minden nemzetbiztonsági stratégia és annak nyomdokain keresztül vitt külpolitika, a Bush kormányzat e téren való gyakorlatát sem lehet egészében egyetlen stratégiába vagy külpolitikai hagyományba beilleszteni, mégis értelemszerűen a meghatározó jegyek alapján valamely kategóriákhoz közelebb áll. Az amerikai stratégiai lehetőségek aspektusában a hegemon elsőség stratégiáját érdemes elsőként kiemelni. A 2002. évi Nemzetbiztonsági Stratégia néhány kulcsmozzanata, az Egyesült Államok stratégiai elsőségének, mint célkitűzésnek a határozott megfogalmazása, az erőteljes unilateralizmus megjelenése, a preventív beavatkozás lehetősége mind az elsőség stratégiájába illeszthetők. A Bush kormányzat gyakorlatban is megvalósított külpolitikájának számos mozzanata is ebbe volt illeszthető. Az unilateralizmus és a katonai erőfölény megőrzésére irányuló politika már a szeptember 11-i támadások előtt megjelenítették ezt a stratégiát. Az iraki háború nemcsak tényében, preventív jellegében, hanem a kivitelezés módjában is – a háborút megelőző szövetségépítés hiányosságai révén – e stratégia talán leglátványosabb mozzanata volt.

Az afganisztáni beavatkozás és az azt követő állandó katonai jelenlét hasonlóképpen magán viselte a hegemoniára utaló jegyeket, noha e tekintetben a besorolás nem annyira egyértelmű több aspektusból kifolyólag. Alapvetően az elsőség stratégiájába volt illeszthető a Tartós Szabadság hadművelet, amely nemcsak az afganisztáni, hanem sokszor a pakisztáni szuverenitás sérelmével is járt, és mindezt az Egyesült Államok a katonai erőfölényére támaszkodva tehette meg. A szűkebb közel-keleti régió hatalmi egyensúlyának biztosítására vonatkozó külpolitika szintén az elsőség stratégiáján alapult. Ennek értelmében az Egyesült Államok és a vele szoros szövetséges államok katonai hegemoniájának megőrzése továbbra is központi célkitűzés volt. Ebben ugyan erős folytonosság volt tapasztalható a megelőző Clinton-kormányzattal, ám az unilateralizmus és a kényszer alkalmazása hangsúlyosabb szerepet kapott.

A tágabb közel-keleti térségre meghirdetett demokrácia agenda szintén az elsőség stratégiájára mutatott, hiszen ez esetben az Egyesült Államok a saját maga által üdvösnek vélt politikai rendszert igyekezett rákényszeríteni más államokra. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy azt megelőzően a fennálló közel-keleti politikai rezsimek és vele együtt a hatalmi status quo megőrzésére irányuló stratégia a Clinton-adminisztráció idejétől hasonlóképpen tartalmazta az elsőség stratégiájának egyes elemeit, hiszen az is az amerikai katonai hegemonia aktív megőrzésére irányult. Az általunk tárgyalt stratégiák ugyanis a realizmushoz rokoníthatóan alapvetően állam-centrikus módon a nemzetközi hatalmi viszonyokra, az abban betöltött hatalmi pozíciókra – hatalmi fölény, szövetségesek, szövetségi rendszerek, ellenfelek helyzetére – koncentrált, és nem politikai rendszerekre. Ennek tükrében a Clinton-kormányzat kettős feltartóztatás stratégiája a szelektív szerepvállalás hatalmi egyensúlyára épülő logikája és az elsőség expanzív stratégiája között helyezhető el.

A terrorizmus elleni háború keretében végrehajtott titkosszolgálati műveletek, amelyek döntő mértékben a tágabb közel-keleti térséget érintették, hasonlóképpen a hatalmi elsőségre épültek. Ezek a műveletek gyakran más államok szuverenitásának és a nemzetközi jogi normák megsértésével jártak, vagyis az Egyesült Államok hatalmi erőfölényét kihasználva gyakran extra-territoriális módon és magát a nemzetközi normák felé helyezve érvényesítette akaratát.

Az elsőség stratégiája Irán esetében is érvényesült, amelyet a leginkább a 2001-2003 között megmutatkozó óvatos iráni közeledési kísérlet erőteljes visszautasítása, és

Irán fokozott elszigetelésére való törekvésben mutatkozott meg. Az amerikai unilateralizmus az iráni nukleáris programra vonatkozó európai diplomáciai kísérletek elutasításában, és a katonai beavatkozással való fenyegetésben mutatkozott meg.

A fenti, az elsőség stratégiájára utaló elemek, ahogy a korábbi történeti részben ismertettük, alapvetően a 2006-ig tartó időszakra voltak jellemzőek. A hangsúlyeltolódás a 2002. évi és a 2006. évi nemzetbiztonsági stratégiák összehasonlításában is érzékelhető volt. (Lásd pp. 86) Ezt követően az expanzív stratégia korrekciójaként egy korlátozottabb ambíciókkal bíró külpolitika körvonalazódott a tágabb közel-keleti térségben. A szelektív szerepvállalás és kooperatív biztonság egyes elemei azonban a Bush-adminisztráció első éveiben is fellelhetőek voltak. A 2001. évi afganisztáni katonai beavatkozást illetően a közvetett casus belli megléte – noha egyértelmű ENSZ BT mandátum a szeptember 11-i merényletekhez közvetve hozzájáruló tálib kormányzat megdöntésére ez esetben sem volt -, a kezdeti katonai műveleteket követően a konfliktus multilateralizálásának támogatása, a korlátozott amerikai katonai jelenlét a beavatkozást követő években a szelektív szerepvállalás és kooperatív biztonság stratégiájára utalnak. Maga az iraki háború ugyan az elsőség stratégiájába volt illeszthető, ám megjegyzendő, hogy más ellenséges országokkal (Irán, Szíria) vagy entitásokkal (pl. Hezbollah, Hamasz) szemben a Bush-kormányzat nem alkalmazott katonai agressziót. Az iraki háború nemcsak a térségre, hanem globális tekintetben is inkább kivétel volt. Másfelől a Bush-kormányzat és a Clinton-kormányzat között erőteljes kontinuitás volt tapasztalható az amerikai közel-keleti stratégia szempontjából meghatározó két tényező, Izrael támogatása és Irán feltartóztatása vonatkozásában. Noha ez a két tényező önmagában a hatalmi egyensúlyra való törekvésként is értelmezhető, vagyis a szelektív szerepvállaláshoz is köthető, e két adminisztráció által folytatott politika értékelésünk szerint túlmutatott annak keretein, és az elsőség stratégiájába volt illeszthető, ahogy a korábbiakban tárgyaltuk.

A Bush-kormányzat közel-keleti politikájának értelmezéséről számos elméleti munka született.¹⁰⁹ Egyetértve e tanulmányok többségével, úgy értékeljük, hogy a realista iskola nem nyújt kellő magyarázatot a Bush-adminisztráció stratégiájára. Ezt támasztja alá az is, hogy az iraki háború idején a realista iskolához sorolt szakértők, így többek között Stephen Walt, John Mersheimer, Kenneth Waltz, Brent Scowcroft, George Kennan, általában a háború megindítása ellen foglaltak állást, noha a háború egyes elemeiben fellelhetők realista jegyek, különösen az offenzív realizmusra tekintettel. Így a háború és a katonai erő központi szerepére a nemzetközi rendszerben, a hatalom növelése a potenciális ellenfelek meggyengítése vagy kiiktatása által az offenzív realizmushoz köthető. (Lieberfeld: [2005]: pp. 2)

Am Irak, amint azt a korábbi fejezetben tárgyaltuk, nem jelentett valós közvetlen fenyegetést sem az Egyesült Államokra nézve, és az amerikai térségbeli feltartóztatási stratégia és erőteljes katonai jelenlét révén a környezetére sem. Irak azért is válhatott elsőszámú célponttá, mert nem képezett olyan mértékű fenyegetést és az ellene indított háború olyan súlyú nemzetközi kockázatokat az Egyesült Államokra nézve, mint például Irán vagy Észak-Korea. Vagyis az amerikai nemzeti érdek meglehetősen távol volt értelmezve, szemben a realizmus tételével. (Lieberfeld [2005]: pp. 5) Továbbá az Irak demokratizálására irányuló törekvés és a Szabadság Agenda egyértelműen szembeállítható a realista iskola álláspontjával (Schmidt – Williams [2008]: pp. 202), és sokkal inkább a liberális elmélet vagy a konstruktivizmus által értelmezhető. A klasszikus realizmus által képviselt nemzeti érdek, az államok közötti konfliktusok elkerülhetetlensége az állam belső minőségére való tekintet nélkül, és a neorealizmus által képviselt rendszerszintű nyomás a versengésre és a konfliktusra ellentmondtak annak a feltételezésnek, hogy egy esetleges iraki rendszerváltás pozitívan befolyásolná a közel-keleti hatalmi viszonyokat. A 2006-ot követő közel-keleti stratégia a „Szabadság Agenda” és az abból következő erőszakos aktivizmus elvetése a realizmus irányába tett lépésekként értelmezhetőek. A Bush-kormányzat elsőszámú prioritása az lett, hogy

¹⁰⁹Brian C. Schmidt – Michael C. Williams [2008]: The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists; Raymond Hinnebusch [2006]: The Iraq War and International Relations: Implications for Small States; David A Lake [2011]: Two Cheers for Bargaining Theory Assessing Rationalist Explanations of the Iraq War.

minimalizálja az Egyesült Államok iraki kudarcából következő esetleges veszteségeket, és alapvetően megőrizze a status quo-t a térségben.

A demokratizálásra irányuló törekvés értelemszerűen beleilleszthető a liberalizmus által hirdetett demokratikus béke koncepciójába, ám a Bush-kormányzat által alkalmazott megvalósítási forma más tekintetben ellentmondtak a liberális tételeknek. Így mindenekelőtt az erőteljes unilateralizmus, vagyis a nemzetközi együttműködés elhanyagolása a konfliktus kezelésében, továbbá a nemzetközi normák és intézmények mellőzése hasonlóképpen ellentmondtak a liberális iskola tételeinek. Az iraki rezsim erőszakos megdöntése emellett aláásta a liberális iskolából kinőtt hegemon stabilitás tételeit az amerikai külpolitika önmegtartóztatásáról és multilateralizmusáról. (Hinnenbusch [2006]: pp. 452)

A nemzetközi elméleti iskolák közül a konstruktivizmus jelentős mértékben segítséget nyújt a Bush-kormányzat külpolitikájának megértésében. A Bush-doktrína, illetve annak demokrácia-terjesztésre vonatkozó része ugyanis alapvetően az amerikai identitás fontos részét képező exepcionalizmusból, illetve a „terrorizmus elleni háború” nyomán megfogalmazódott ellenségképből fakadt. Az amerikai politikai elit jelentős részének, benne különösen a neokonzervatívok meggyőződése az amerikai politikai normák és intézmények univerzális érvényességéről meghatározó szerepet játszott a Bush-kormányzat politikájának alakításában. A szeptember 11-ét követően felerősödött nacionalizmusnak, és a nyomában megfogalmazódott revansvágnak szüksége volt világos ellenségképekre. Szaddam Husszein személye, mint egy muszlim-arab diktátor, aki az amerikaiak szemében gyakran irracionálisan viselkedik és kiszámíthatatlan, rendkívül alkalmas volt arra, hogy a szeptember 11-e utáni Amerika ellenségképét megtestesítse. A neokonzervatívokra különösen jellemző, de az amerikai politikai életben is általános erőteljes Izrael-barátság egy további fontos elemet képezett az arab és muzulmán-ellenes percepciók jelenlétében.

A Bush-kormány afganisztáni politikájának vizsgálata az iraki háborúhoz képest összetettebb értékelést eredményez. A szelektív szerepvállalás és a realizmus céltételezésének csak részben felelt meg a korlátozott célú katonai beavatkozás. Az átfogó nemzetépítési szerepvállalás kezdetben nem volt jelen, azzal a kikötéssel, hogy a tálibok katonai legyőzése viszont célkitűzésként szerepelt. Ez utóbbihoz kapcsolódóan a Bush-kormányzat nem mutatkozott nyitottnak a Pakisztánnak és a talibánnak teendő engedmények iránt a hosszú távú politikai rendezés céljából, és ezzel a realizmuson

túlmutató célokat tűzött maga elé. A 2001-2002-ben elkövetett politikai hibák fokozatosan arra kényszerítették az Egyesült Államokat és az európai szövetségeseket, hogy egyre nagyobb mértékű szerepet játszanak Afganisztán viszonylagos stabilitásának biztosításában, amennyiben továbbra is meg kívánták akadályozni a tálibok visszatérését. Ez eredményezte az ISAF szerepvállalásának elhúzódását és fokozatos bővülését, valamint az Obama-elnök által 2009-ben meghirdetett csapaterősítést.

VIII./4. Az Obama-elnökség az elméletek tükrében

Barack Obama a változás ígéretével nyerte meg az amerikai elnökválasztást, és szerzett nemzetközi népszerűséget még elnökké választása előtt, ám e változása a közel-keleti kihívások és az amerikai külpolitika módosulásának tehetetlenségi nyomatéka tükrében idejekorán meglehetősen relatívvá vált. Amint a történeti áttekintés következtetéseként megállapíthatjuk, az Obama-kormányzat kezdeti, néhány kérdésben változásra vonatkozó kísérlete után egyre inkább a Bush-kormányzat politikájának folytatója lett.

A változás irányába tett lépések körébe sorolható elnökségének kezdetén az erőteljesebb nyomásgyakorlás Izraelre az Irán elszigetelésére irányuló törekvések érdekében, az Oroszország felé tett gesztusokra Moszkva részleges együttműködésének biztosítása végett, az iraki csapatkivonás felgyorsítása, Afganisztán esetében pedig a nagyobb regionális és nemzetközi együttműködésre vonatkozó kísérlet. E fenti változások a kooperatív biztonság és a szelektív szerepvállalás stratégiáját látszottak ötvözni. Obama-elnök különösen a nemzetközi együttműködés és az ellenfelek felé nyújtott gesztusokat tartalmazó szárnyaló retorikájában a wilsonizmus örökségét látszott folytatni. Ugyanakkor a kiegyensúlyozottabb és mérsékeltebb közel-keleti amerikai szerepvállalásra vonatkozó ígéretei a hamiltoni hagyományokra is utaltak.

A fenti kérdéskörökben ugyanakkor nagymértékben csak követte a Bush-kormány által 2006-ban megkezdett stratégiai módosítását, amely összességében egy mérsékeltebb, és a közvetlen nemzetbiztonsági érdekekre jobban fókuszáló amerikai katonai szerepvállalást vetített előre. Mindemellett az alapvető stratégiai célok, mint Izrael és az Egyesült Államok térségbeli katonai hegemoniájának fenntartása, Irán és szövetségesei elszigetelése, Afganisztánban a COIN-stratégia keretében is alapvetően a

tálibok katonai legyőzésére irányuló erőfeszítések, valamint a kiterjedt terrorizmus ellenes fedett műveletek tekintetében továbbra is jelen volt az elsőség stratégiája.

Irán vonatkozásában a katonai fenyegetésre erőteljesen építő és az engedményekre szűk teret biztosító amerikai külpolitika alapvetően az elsőség stratégiáját követte. E stratégia ugyanakkor fontos ösztönzőjét képezte az iráni nukleáris programnak, amelyben már a küszöbérték elérése is végső soron hatékony elrettentési potenciált biztosíthat Teherán részére. A szelektív szerepvállalás stratégiájának alkalmazása ezzel szemben jobban épített volna a regionális hatalmi egyensúlypolitikára, tágabb teret nyitva az Iránnal való megegyezésre. A szelektív szerepvállalás ugyanis jobban figyelembe vette volna a közel-keleti térség katonai erőviszonyait. Ennek keretében Irán esetleges katonai megerősödése (beleértve a nukleáris fegyver birtoklását) sem borította volna fel alapvetően az Egyesült Államok számára kedvező regionális katonai erőviszonyokat. A környező hatalmakat Irán nukleáris hatalommá válása ugyanis még erőteljesebb ellensúlyozó politikára ösztönözte volna Teheránnal szemben, beleértve az Egyesült Államokkal való még szorosabb együttműködést is. Izrael, Törökország, Szaúd-Arábia és a Perzsa-öböl menti államok számára ugyanis az Egyesült Államokkal való együttműködéshez képest bármilyen alternatíva rendkívül költséges és kockázatos lett volna.

Noha az izraeli-palesztin konfliktus esetében az Obama-kormányzat részéről mutatkoztak kísérletek a változásra a korábbi adminisztrációk politikájához képest, végül alapvetően a folytonosság érvényesült. Az Obama-kormányzat részéről is tapasztalt alapvetően egyoldalú Izrael-barát politika az elsőség stratégiájából következett. E stratégia erősítette az Izrael egyoldalú támogatásából, az amerikai unilateralizmusból és offenzív hegemónikus törekvésekből táplálkozó Amerika-ellenes percepciókat a térségben, szűkítve ezzel hosszútávon az Egyesült Államok mozgásterét. A szelektív szerepvállalás stratégiájának és a kooperatív biztonság stratégiájának összetett alkalmazása jobban szolgálta volna a térségbeli amerikai érdekeket, hiszen Izraelt fenntarthatóbb stratégia alkalmazására ösztönözte volna, nagyobb mozgásteret biztosított volna Washington számára más térségbeli konfliktusok kezelésében, és enyhítette volna az Amerika-ellenes percepciókat.

Afganisztán esetében kétségtelen ugyanakkor, hogy az afganisztáni csapaterősítés is a majdani kivonulást kívánta előkészíteni, tehát Dél-Ázsia esetében a szelektív szerepvállalás felé való elmozdulást hordozott magában az Obama-kormány

stratégiája. Ugyanakkor ez a 2009-2012 közötti időszakra nézve mégis megnövekedett amerikai katonai jelenlétet vont maga után. A közvetlenül érintett afgán és pakisztáni társadalmakat, valamint a terrorizmus elleni küzdelemben közvetve érintett tágabb közel-keleti régiót tekintve pedig nem változtatott az Egyesült Államokról korábban kialakult negatív percepciókon.

VIII./5. Az amerikai hegemonia belső kihívásai

A terrorizmus elleni háború és az abban történt irányváltások értelemszerűen nem választhatóak el az Egyesült Államok belső gazdasági és politikai kondícióitól. A 2000-es években az amerikai gazdaság egészen 2007-ig folyamatosan növekedett, ám a növekedés jelentősen elmaradt Kína és néhány más feltörekvő ország fejlődésétől. Ugyanakkor az EU növekedése még az amerikaitól is elmaradt, noha Európán belül jelentős különbségek voltak tapasztalhatók. Ráadásul az amerikai és az európai növekedés igen jelentős mértékben hitelbuborékon nyugodott, amint azt a 2007-ben kitört amerikai ingatlanpiaci válság, majd 2008 ősztől globálissá terebélyesedő pénzügyi válság mutatta. Míg ekkor az amerikai és az európai gazdaságok is jelentős visszaesést voltak kénytelenek elkönyvelni,¹¹⁰ addig a BRIC országokban összességében 5%-al bővült a GDP. (Wilson et al [2011])

A Bush-kormány, majd a hivatalba lépő Obama-kormány jelentős méretű kormányzati pénzügyi csomaggal tudta csak megakadályozni a válság elmélyülését. Ennek következményeként viszont 2008 és 2012 között közel 50%-kal, 16 ezer milliárd USA dollárra emelkedett az amerikai államadósság (US Department of Treasury [2013]), veszélyeztetve az amerikai központi költségvetés egyensúlyát és az amerikai gazdaság hosszútávú versenyképességét. A 2008-as válságból való kilábalás rendkívül lassan haladt, és 2012 végén is bizonytalan kilátások övezték az amerikai növekedést, mivel az elért eredmények továbbra is jelentős mértékben a rendkívül laza monetáris politikának voltak köszönhetőek. (Labonte [2013]) A 2008. évi pénzügyi válság megtörni látszott az évtizedek óta tartó washingtoni konszenzus érvényességét, és vele

¹¹⁰ Az Egyesült Államokban 2009-ben 3,1%-al, az Európai Unióban 4,5%-al csökkent a GDP. (World Bank [2013]), Eurostat [2013])

az amerikai gazdasági modell globális elsőségét. (Magyarics [2010]: pp. 13) Ugyanakkor a pénzügyi válság megmutatta, hogy egyelőre továbbra is az amerikai dollár az a nemzetközi kulcsvaluta, amely pénzügyi válság idején minden ország számára a végső mentsvárat jelenti.

Az amerikai adóság növekedésben szerepet játszottak a háborúkkal járó kiadások, noha a tényleges költségek tekintetében eltérő számítások vannak. Önmagában a katonai kiadások, azok növekedése ellenére sem jelentettek elviselhetetlen terhet az amerikai gazdaság számára, hiszen a csúcsevnek számító 2010-ben is mindössze az amerikai gazdasági össztermék 4,8%-át tették ki a katonai kiadások. (SIPRI [2012]: pp. 205) Az iraki háború a katonai és hozzá kapcsolódó segélyezési kiadásokkal együtt 2001-2012 között 832 milliárd dollárt tett ki, az afganisztáni háború pedig 557 milliárd dollárt. (Cordesman [2012]: pp. 4) Ugyanakkor, ha az iraki háború költségeihez hozzáadjuk az annak gazdasági hatásaiból adódó összes terhet, akkor ennél jóval nagyobb összeget kapunk. Joseph Stiglitz és Linda Bilmes közgazdászok 3 ezer milliárd dollárra becsülték az iraki háború valós költségeit, ami az amerikai gazdaság méreteihez képest is figyelemre méltó összeg. (Stiglitz – Bilmes [2008]: pp. 192)

A gazdasági és költségvetési problémák összességében nem eredményeztek drasztikus változást az Egyesült Államok globális gazdasági pozíciójában, ám a 2000-es évek folyamatait felgyorsították. Ezzel párhuzamosan mind költségvetési, mind politikai szempontból szükségessé vált egy, a korábbiakhoz képest kisebb amerikai katonai szerepvállalást előrevetítő politika. Az amerikai gazdaság ugyan továbbra is képes lenne a jelenlegi szinten tartani a védelmi költségvetést, ám annak növekvő politikai ára lenne. Az amerikai társadalom ugyanis az elhúzódó közel-keleti háborúk és a gazdasági problémák következtében különösképpen 2008-tól, a gazdasági válság kezdetétől nagyobb figyelmet követelt a hazai kihívások kezelésére, vagyis a gazdasági és a szociális kérdések váltak egyértelmű prioritássá a külpolitikai, nemzetbiztonsági kérdések helyett.¹¹¹ Az afganisztáni háború népszerűsége Obama-elnök első ciklusa alatt

¹¹¹ A közvéleménykutatások alapján mind a 2008-as elnökválasztás (PEW Research [2008]), a 2010. évi időközi kongresszusi választások (Gallup [2010]), és a 2012. évi elnökválasztás (Gallup [2012]) során a gazdasági kérdések voltak a meghatározóak a választópolgárok számára.

folyamatosan csökkent,¹¹² és más, időközben felmerült külföldi katonai intervenciók sem élveztek széleskörű támogatást.

A hatékony kül- és belpolitikai cselekvést nemcsak a gazdasági feltételrendszer, hanem a növekvő belpolitikai megosztottság is nehezítette. A 2000-es évek végétől a politikai állóháború nemcsak az elnöki hivatal és a törvényhozás között öltött egyre nagyobb méreteket, hanem a törvényhozáson belül is. A gazdasági válság eredményeképpen felerősödő populizmus mind a republikánus, mind a demokrata táboron belül¹¹³ éreztette a hatását, és a választásokon növekvő számban nyertek olyan képviselők és szenátorok mandátumot, akiknek politikai nézeteik távol állnak a centrumtól, mindezzel megnehezítve a kompromisszum-építést a politikai döntéshozatalban.

A külpolitikai kérdésekben azonban a fő törésvonalak nem a két nagy párt között, hanem azokon belül húzódtak. A republikánus táboron belül a neokonzervatív ideológia befolyása továbbra is jelentős maradt, különösen a párt politikai vezetését tekintve, ám megerősödött az izolacionista törekvések támogatottsága. A demokrata táboron belül a hagyományos baloldali, pacifista mozgalmak mellett a hagyományos baloldali választói rétegeknek a belső gazdasági, szociális problémák felé fordulása csökkentette az aktív nemzetközi szerepvállalás támogatottságát, ám a liberális intervencionizmus különösen az értelmiségi holdudvar tekintetében szintén hasonlóan jelentős tényező maradt. Ahogy korábban láthattuk, e fenti külpolitikára vonatkozó megosztott társadalmi preferenciák bizonyos mértékben az Obama-adminisztráción belül is megmutatkoztak.

¹¹² Az amerikai közvélemény pesszimizmusa az afganisztáni háborúval kapcsolatban fokozatosan erősödött: 2009-ben az amerikai 56%-a, 2010-ben 51%-a, 2011-ben 41%-a volt optimista Afganisztán jövőjét illetően. (Transatlantic Trends [2011])

¹¹³ A konzervatív, republikánus oldalon Obama-elnök egészségügyi reformja elleni tiltakozás hívta életre a Tea Party mozgalmat, baloldalon a pénzügyi intézményeknek nyújtott jelentős állami támogatás és egyes bankok visszaélései nyomán szerveződött meg az Occupy Wall Street mozgalom.

VIII./6. Az amerikai hatalom és az erő szerepének változása

A poszt-hidegháborús korszak nemzetközi rendszerét egyes szakértők hegemon stabilitásként írják le, amelyben az Egyesült Államok a jótékony hegemon szerepét tölti be.¹¹⁴ (Gilpin [1987], Krasner [1981] Kindleberger [1984]) Eszerint a hegemon három legfontosabb jellemzője a hatalmas gazdasági erőforrások feletti rendelkezés, a nemzetközi rendszer vezetésére való képesség, és a hajlandóság arra, hogy a globális rend fenntartásának felelősségét vállalja. (Kindleberger [1986]) Robert Keohane hasonló definíciót ad, miszerint a hegemon hatalom meghatározó gazdasági, katonai és technikai képességekkel rendelkezik, és megvan az a képessége, hogy normákat teremtsen, és azokat be is tartassa. (Keohane [1984]: pp. 31-49) A hegemon olyan globális közjavakat képes biztosítani, mint a biztonság, vagy a nemzetközi intézmények és normák. A fenti javakat tehát katonai és gazdasági erejére támaszkodva nemcsak kényszerítés mellett éri el, hanem a többi állammal való együttműködése révén.

Az Egyesült Államok szeptember 11-i tágabb közel-keleti politikája előtérbe hozta a kemény hatalom és a puha hatalom fogalmának kérdéskörét. Joseph Nye a puha hatalomról írt úttörő munkájában (Nye [2002]) akként határozta meg a két hatalomgyakorlási forma közötti különbséget, hogy az előbbi alatt a katonai és gazdasági nyomásgyakorlásnak olyan eszközeit értette, amelyeknek alapvetően a kényszerítés áll a középpontjában, míg az utóbbi esetben egy ország olyan normákat, értékeket közvetít, amely vonzóvá teszi, meggyőz más államokat arról, hogy kövessék a céljait. (Nye [2004]) Nye a neokonzervatívok kritikájaként azt fogalmazza meg, hogy túlságosan egyoldalúan támaszkodnak az amerikai kemény hatalomra, holott a kritikus nemzetbiztonsági kihívások kezelésében, mint a terrorizmus elleni küzdelem, hosszú távon az amerikai puha hatalom révén tudja az Egyesült Államok a céljait elérni. A *Hatalom jövője* című munkájának (Nye [2011]) a középpontjában a hatalom természetének átalakulása áll az információs technológiák által behálózott világban. Ebben a környezetben a kemény és a puha hatalom eszközeinek kifinomult párosításával, a dinamikusan változó külső környezetre és a célcsoportok

¹¹⁴ A hegemon stabilitás elméleti megalapozása az alábbi munkákhoz köthető: Kindleberger, Charles P. [1986]: *The World in Depression, 1929-1939*; Gilpin, Robert [1981]: *War and Change in World Economy*; Krasner, Stephen D. [1983]: *International Regimes*.

érzékenységre figyelemmel lévő „smart power”, vagyis „okos hatalom” révén érhet el sikert. (Nye [2011]: pp.)

Colin S. Gray Nye kritikájaként elveti a kemény hatalom és a puha hatalom Nye-féle koncepcióját. Gray szerint a puha hatalom nem lehet alternatívája a kemény hatalmi eszközöknek, mivel nem lehetséges annak diszkrecionális alkalmazása egyes politikai célok eléréséhez (Gray [2011]: pp. 28-29). A puha hatalom ugyanis nem politikai eszköz, az sokkal inkább kulturális-történeti adottság. A kemény és a puha hatalom sokkal inkább egymást erősítő tényezők lehetnek, mint egymást helyettesítő tényezők. (*Ibid* pp. 39) Gray szerint a tapasztalat azt mutatja, hogy a puha hatalom inkább arra alkalmas, hogy még inkább bevonja az eleve hajlandónak mutatkozó államokat a közös célok megvalósításába. Noha a XXI. század elején a katonai erő alkalmazásával a korábbiakhoz képest általában kevesebb nyereség realizálható és nagyobbak a politikai kockázatok az emberi jogokkal kapcsolatos nemzetközi normák terjedése és a növekvő nemzetközi figyelem miatt, a katonai erő alkalmazásának eredményeként fellépő nyertesek és vesztesek realitása továbbra is megmaradt. Ezt a fajta hatalomgyakorlást a politika természetéből adódóan sokszor semmi más nem helyettesítheti.

Az iraki háború nyomán, amely élesen rávilágított az Egyesült Államoknak a nemzetközi rendszerben elfoglalt hegemon pozíciójára, felerősödtek az Egyesült Államok nemzetközi rendszerben betöltött szerepével, hatalmával kapcsolatos viták is. A neokonzervatívok egyik vezető személyiségének tartott Robert Kagan a 2002-ben megjelent, nagy figyelmet kapott tanulmányában amellet érvelt, hogy az Egyesült Államok hegemon pozíciója nagymértékben a katonai elsőségen nyugszik. (Kagan [2002]) Ezt a kemény hatalmi dimenzióban meglévő előnyt hajlandó is kihasználni az általa felépített és fenntartott nemzetközi rend megőrzéséért. (Kagan [2002]: pp. 5) Kagan szerint alapvető különbségek vannak a legitim hatalom gyakorlás jellegéről és az erő alkalmazásáról a nemzetközi rendszerre nézve az amerikai és az európai percepciók között – nevezetesen megfogalmazása szerint: míg az amerikaiak a Marsról származnak, addig az európaiak a Vénuszról. (*Ibid* pp. 3) Miközben az európaiak amerikai védőernyő alatt egyfajta kanti „örök békét” biztosító, szoros együttműködésen alapuló integrációt építettek fel, és nem törődve a külső anarchikus nemzetközi környezettel meggyengítették magukat, addig az amerikaiak a realizmusból fakadó pesszimizmussal tekintenek a külső fenyegetésekre. A *Történelem visszatérése és az álmok vége* című

későbbi munkájában arról ír, hogy – elvetve a demokráciák végleges győzelméről szóló fukuyamai¹¹⁵ elképzelést – a liberális nemzetközi rend megőrzéséhez szükség van az Egyesült Államok kemény hatalmi politikájára is, mivel a kihívók – elsősorban Kína és Oroszország – alapvetően a klasszikus hatalmi politika logikája szerint igyekeznek megkérdőjelezni a fennálló nemzetközi rendet. (Kagan [2009]: pp. 11-16)

John G. Ikenberry liberális institucionalista megközelítése ezzel szemben az amerikai hatalom alapjaként a liberális nemzetközi rendet megalapozó normák és intézmények szerepét hangsúlyozza. (Ikenberry [2009]: pp. 333) Ezen normák és intézmények előnyeit globális közjavakként nemcsak az Egyesült Államok, hanem más államok is élvezik, ami érdekeltté teszi őket a fennálló nemzetközi rend fenntartásában. Ezek a normák és intézmények azonban csak multilateralizmuson, partnerségeken, együttműködésen keresztül tudnak életképesek maradni, így az Egyesült Államok is együttműködésre kényszerül más államokkal. A mozgástere tehát nem olyan tág, mint azt a Kagan által képviselt irányzat sugallja. A Kagan által felvázolt transzatlanti törés kritikájaként felhívja arra a figyelmet, hogy a Kagan által európainak ábrázolt biztonság-percepció elsősorban Németországra igaz, a kontinens két másik vezető hatalmára, Franciaországra és Nagy-Britanniára jóval kevésbé. (Ikenberry [2003])

Charles Kupchan Kagannal szemben a kétezres évek elején arról írt az *Amerikai éra vége* című munkájában, hogy az Egyesült Államok és Európa közötti ellentétek nem a két pólus eltérő hatalmi képességeiből adódnak, hanem Európa potenciális rivális hatalomként való megerősödéséből. (Kupchan [2002]: pp. 199-130) Az európai integráció révén összességében az Egyesült Államokat is meghaladó gazdasági hatalom jött létre, amelynek idővel geopolitikai következményei is lesznek. Kupchan tehát már 2002-ben arról írt, hogy az Egyesült Államok unipoláris pozíciója eltűnőben van, ennél fogva Amerikának érdekében állna egy kooperatívabb külpolitika megfogalmazása a világ másik két hatalmi centruma, Európa és Kelet-Ázsia felé.

Kupchannak az Európa globális hatalommá válására vonatkozó tézisének azonban a kétezres évek cáfolni látszottak. Az egy évtizeddel később, 2012-ben megjelent *Senki Világa* címmel megjelent munkájában egy olyan világ formálódását vetíti előre, ahol a Nyugat elveszíti korábbi kitüntetett befolyását, ám helyébe nem lép új vezető hatalom.

¹¹⁵ Francis Fukuyama *A Történelem vége és az utolsó ember* című nagy hatású munkájában (*The End of History and the Last Man* [1992]) a kommunizmus bukásával a nyugati típusú liberális demokráciák győzelmét és megállíthatatlan terjedését fogalmazta meg.

(Kupchan [2012]). Ehelyett a hatalom sokkal egyenletesebben, policentrikus formában oszlik majd el a különböző hatalmi centrumok között. A 2000-es évek folyamatai Kupchan szerint világosan jelezték, hogy ez a globális hatalmi árendeződés folyamatban van. E tekintetben hasonló következtetésre jut Fareed Zakariával, aki a *Poszt-Amerikai Világ és a többiek felemelkedése* (Zakaria [2008]) című munkájában az amerikai hatalom relatív hanyatlásáról, és a feltörekvő államok növekvő globális szerepéről értekezik.

A 2000-es években folytatódott az a tendencia, amely szerint globális viszonylatban egyre inkább államokon belüli konfliktusokkal kellett számolni, mintsem államközi konfliktusokkal. A világ fegyveres konfliktusainak nagy része elmaradt, instabil térségekben zajlott, amelyeket többnyire a gyenge állami intézmények, etnikai, vallási ellentétek és szűkös erőforrások feletti versengés alapozott meg. (International Crisis Group Report [2012]) Az államközi kapcsolatokban viszont meglehetősen stabil, békés korszaknak lehattünk tanúi. Ebben meghatározó szerepet játszott az amerikai katonai hegemonia, és az arra alapozott szerteágazó szövetségi rendszer, amely a geopolitikai szempontból kulcsfontosságú régiókban biztosította az amerikai dominanciát, és hatékony elrettentésül szolgált az azt megkérdőjelezni szándékozó országok számára. E stabilitáshoz azonban a hidegháborúhoz hasonlóan továbbra is hozzájárultak a nukleáris fegyverek, vagyis az a tény, hogy a világ legerősebb katonai hatalmai rendelkeztek e hatékony elrettentési képességgel. A közeljövőben megkérdőjelezhetetlennek látszó amerikai katonai hegemoniából és a nemzetközi rendszer stabilitásából adódóan a globális hatalmi versenyben felértékelődött a gazdasági dimenzió, és általában a puha hatalom szerepe. A terrorizmus elleni háború ez utóbbi dimenzióban is jelentősen rontotta az Egyesült Államok nemzetközi pozícióit, azon normák és intézmények aláásásával, amelyek az amerikai puha hatalom közvetítésére is szolgáltak, és amelyeket korábban maga hozott létre. (Magyarics [2010]: pp. 4) Az Egyesült Államoknak azzal a kihívással kellett növekvő mértékben szembenézni, hogy az a nemzetközi intézményrendszer, amely alapvetően amerikai jótekonny hegemonia biztosítását szolgálta a második világháború végétől kezdve, egyre kevésbé volt alkalmas kezelni a globális kormányzás kihívásait az átalakuló geopolitikai térben.

IX. Európai biztonságpolitika

IX./1. Az európai biztonságpolitika korlátai

Az európai integráció fejlődése ellenére a poszt-hidegháborús korszakban az európai államok biztonság- és védelempolitikája továbbra is alapvetően nemzeti kompetenciát képezett. A Maastrichti Szerződéssel létrejött Közös Kül- és Biztonságpolitika (CFSP), a kilencvenes évek végén a Szent Maló-i folyamattal elindult Európai Biztonság és Védelempolitika (ESDP), majd a Lisszaboni Szerződéssel létrejött Közös Európai Biztonság és Védelempolitika (CSDP) (Gazdag [2011]: pp. 247-251) inkább csak nevében közös és európai. Az európai integrációs intézményeknek a NATO-hoz képesti másodlagos szerepe a biztonságpolitika terén a hidegháború örökségének részét képezte.

A korábbiakban ismertetett elméleti iskolák különböző magyarázatot adnak a NATO létre. Realista megközelítéssel a NATO az Egyesült Államok európai érdekeinek biztosításában játszott szerepet azzal, hogy intézményi keretek adott az USA európai politikai és katonai jelenlétének, biztosítva magának a biztonságpolitikai vezető szerepet az európai szövetségesekkel szemben is. Ugyanakkor mindezt a szovjet fenyegetéssel szembeni hatalmi ellensúlyképzés alapozta meg. A liberális iskola a szövetségesek kooperatív magatartást és a NATO intézményi oldalát hangsúlyozza, amelynek révén a szövetségesek a hosszú távú érdekeiket szem előtt tartva alkufolyamatok révén az együttműködést választják, akár nemzeti érdekeik rövid távú sérelmére is. A NATO tagállamainak a hasonló kulturális identitásából gyökerező közös értékpreferenciák, mint a demokratikus intézmények, a szabadságjogok tisztelete alapozza meg a konstruktivista iskola magyarázatát a szövetség működésére.

Míg a hidegháború idején a realista megközelítés minden tekintetben kielégítő magyarázatot adott a NATO létre, addig a poszthidegháborús korszak beköszönte megkérdőjelezte a realizmus érvényességét a NATO-ra nézve (Byrne [2013]: pp. 12). Az amerikai hegemonia ugyanis ellensúlyozásra kellett volna, hogy készítse az európai államokat, ám ez nem következett be, a kohézió gyengülése ellenére a NATO nemcsak fennmaradt, hanem új feladatokat is ellátott. A szövetség fennmaradására ugyanakkor egyfajta realista magyarázatot nyújt Robert Art. 1996-ban írt tanulmányában arra

mutatott rá, hogy a NATO a hidegháború után alapvetően azt a kettős célt szolgálja, hogy az amerikai katonai jelenléttel az európai államok közötti esetleges biztonsági versenynek elejét vegye. (Art [1996]: pp. 6) Pressmann szerint pedig a NATO az Egyesült Államok szemszögéből nézve az európai államok biztonságpolitikai ambícióinak ellenőrzését szolgálja. (Pressmann [2006]) A fenti realista, illetve neorealista megközelítések azonban nem adnak kellő magyarázatot a NATO kilencvenes évekbeli aktivitására, és az európai védelmi ambíciók gyengeségére. A kilencvenes évek tehát a liberális, valamint a konstruktivista iskola érvényességét látszottak igazolni, a szeptember 11-ét követő transzatlanti viták azonban árnyalták ennek érvényességét.

Mind a realista, mind a liberális megközelítés megáiban hordozza egyfajta transzatlanti alku érvényességét. Ennek az alkunak az alapján az észak-atlanti szövetség keretében az Egyesült Államok meghatározó szerepet vállalt Nyugat-Európa biztonságának garantálásban, amelyért cserébe az európaiak elismerték az amerikai vezető szerepet biztonsági kérdésekben. E biztonságpolitikai alku hozzájárult ahhoz, hogy az európai államok az integráció sikere révén Nyugat-Európában egy olyan posztmodern nemzetközi rendszert építettek ki, amelyben a hagyományos hatalmi politika helyett a szupranacionális intézmények, a normativitás, az együttműködés meghatározó szerepet kapnak. Noha e poszt-modern jellegzetességek az európai államok közötti kapcsolatokban érvényesülnek elsődlegesen, de kihatással vannak arra is, ahogyan Európa a külső kapcsolatait alakítja. Az európai „puha hatalom” erejét elsősorban e posztmodern rendszer vonzása, vagyis a csatlakozás lehetősége adta a volt keleti tömb országai felé a kilencvenes évek folyamán, míg más térségek irányába olyan puha hatalmi eszközök, mint a kereskedelempolitika, a segélyezés, a humanitárius segítségnyújtás, valamint növekvő mértékben a válságkezelési feladatok alsó spektrumába tartozó tevékenységek. A nyugat-európai társadalmak jóléte, az európai államközi kapcsolatok posztmodern jellege, és a külső kapcsolatokban a puha hatalom dominanciája összességében rajzolta ki azt a képet, amelynek alapján Robert Kagan a Vénuszról jött egyéneknek írta le az európaiakat. A fenti tézist a kilencvenes évek számos fejleménye is alátámasztani látszott.

Noha az Egyesült Államok a NATO létrejöttétől fogva arra ösztökélte az európai szövetségeket, hogy vegyék ki részüket a közös védelem terheiből, az amerikai biztonság garanciák és katonai jelenlét hozzászoktatta az európaiakat a „potyautas”

szerepre. A kilencvenes években a hidegháború végével jelentkező „békeosztalékot” az európaiak az Egyesült Államokhoz képest is jobban kihasználták, amint azt a védelmi költségvetésük csökkenése mutatta. Az európai katonai képességek korlátait és lemaradását az amerikai képességekhez képest az 1991. évi öböl-háború, majd a balkáni háborúk és azokra válaszul indított nyugati katonai intervenciók világosan jelezték. E tapasztalatok egyben katalizátor szerepet is betöltöttek az önálló és hatékonyabb európai biztonság- és védelempolitika kialakításához, ugyanakkor e területen elsődlegesen az intézményépítés terén sikerült előrelépni, semmint a valós katonai képességek terén.

IX./2. A Közös Kül- és Biztonságpolitika evolúciója és a NATO

Az Európai Biztonság- és Védelempolitika alapvető struktúrái a 2000. évi Nizzai Szerződéssel kiépültek, amelynek révén a politikai-stratégiai önállósággal bíró EU védelempolitikai intézményi feltételei megvalósultak. 2003-óta az EU 30 különböző CSDP válságkezelő missziót indított világszerte (European Union External Action: Missions and Operations [2012], noha ezek többnyire kis méretű, a békeműveletek alsóbb szegmensébe tartozó missziók voltak. A közös biztonságpolitika fejlődésének jeleként 2003-ban az Európai Unió részéről megszületett az első Európai Biztonsági Stratégia. (European Security Strategy [2003]) Noha a dokumentum az amerikai és a nemzeti biztonsági stratégiákhoz képest általánosabb célokat határozott meg, mégis jelentős mérföldkőnek volt tekinthető az EU történetében. A valódi önállósághoz a katonai képességek mellett azonban továbbra is hiányzott az autonóm, NATO-tól független európai katonai parancsnoki rendszer létrehozása. Az iraki háború árnyékában született úgynevezett Tervuren-kezdeményezéssel az önálló európai védelempolitikát támogató államok erre kívántak megoldást találni, ám a tervezet az EU tagállamok nagy résznek ellenállásán megbukott. (Türke [2010]: pp. 64-66) Kompromisszumként a NATO műveleti főparancsnokságán egy EU „cella” jött létre 2006-ban, amelynek parancsnoka egyben a NATO műveleti parancsnok-helyettese. Ugyan 2011-ben öt európai uniós tagállam, Franciaország, Németország, Olaszország Spanyolország és Lengyelország közös nyilatkozatban állt ki az állandó EU parancsnokság létrehozása mellett, Nagy-Britannia ellenkezése miatt az önálló EU parancsnokság továbbra sem állt fel. (ISIS [2011])

A 2008. évi Lisszaboni Szerződéssel létrejött Közös Biztonság- és Védelempolitika (CSDP) többek között olyan új elemekkel gazdagította az európai biztonságpolitikát, mint az állandó strukturált együttműködés, a szolidaritási klauzula és a kölcsönös segítségnyújtási klauzula.¹¹⁶ E rendelkezések azonban inkább tekinthetők általános deklarációnak, mintsem automatikus kötelezettségnek, és tiszteletben tartja a NATO elsődleges szerepét az európai biztonsági struktúrában. (Türke [2009]: pp. 83-84) Továbbá ezek a rendelkezések a szerződés értelmében „nem érinti bizonyos tagállamok speciális biztonság-és védelempolitikai karakterét. Ezen a területen az elkötelezettségeknek és az együttműködésnek összhangban kell lenniük a NATO keretében vállalt elkötelezettségekkel, mely tagállamai számára a kollektív védelem alapja és annak végrehajtásának eszköze.” (LSZ 28A. cikk, 7. bek.) Az előbbieket mellett hasonlóan lényeges akadály az egységes és önálló európai biztonság- és védelempolitika kialakítása előtt a konszenzust igénylő döntéshozatal.¹¹⁷ Az EU tagállamai ugyanis továbbra sem kívántak lemondani szuverenitásukról a biztonságukat és védelmüket érintő kérdésekben, ennek megfelelően a Lisszaboni Szerződés meghagyta a konszenzusos döntéshozatal szükségességét a CSDP területén. Az eltérő nemzeti érdekek összhangba hozása pedig gyakran megoldhatatlan feladat elé állítja az Európai Uniót. (Csatlós [2010]: pp. 71) A CSDP tehát alapvetően egy rugalmas keretrendszerként működik, amely elősegítheti a tagállami politikák összehangolását, és a közös fellépést, ám ez csak lehetőségként és nem automatizmusként működik. A tagállamoknak minden eszközük megvolt arra, hogy nemzeti érdekeik alapján önállóan cselekedjenek ezeken a területeken, vagy adott esetben megakadályozzák az uniós fellépést.

A 2000-es évek átalakuló biztonsági környezetére és új biztonsági kihívásaira tekintettel a NATO is megújulásra kényszerült. A szövetség tagállamai a 2010-ben Lisszabonban elfogadott új stratégiai koncepcióban kívánták eltérő biztonsági

¹¹⁶ A kölcsönös segítségnyújtási klauzula külső fegyveres agresszió esetére vonatkozik, ám nem említi meg külön a fegyveres segítségnyújtást, másrészt tiszteletben tartja egyes tagállamok semlegességét, valamint a NATO-tagságból eredő kötelezettségek elsőbbségét. (LSZ 28A. cikk, 7. bek.)

¹¹⁷ A Szerződés lehetővé teszi a konstruktív tartózkodást, amellyel egy állam nem akadályozza a többi tagállam konszenzusra jutását, ugyanakkor ha ezen tagállamok számának és népességének aránya eléri az egyharmadot, akkor nem születhet közös uniós határozat a kérdésben. LSZ. 31. c.

érdekeiket és prioritásaikat szintézisre hozni. A Stratégiai Koncepció három fő, egyenrangú feladatot határozott meg a szövetség számára, a kollektív biztonságot, a válságkezelést és a kooperatív biztonságot. (NATO [2010]) Az 1999. évi koncepcióhoz képest ezzel a válságkezelés, mint feladatkör előtérbe került, ugyanakkor a dokumentum önmagában nem oldotta fel a szövetségen belül a transzatlanti, valamint az európai államok között meghúzódó ellentéteket. A tágabb közel-keleti térség kihívásai a stratégiai koncepciót végigkísérő konfliktuspontok tekintetében mindenhol jelen voltak: a területen kívüli misszió, az újfajta biztonsági kihívásokkal szembeni fellépés, az Európai Unióval való munkamegosztás, részben az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok és természetesen Afganisztán kérdésében. (Varga [2010d]) A transzatlanti kapcsolatok jövője szempontjából meghatározó kérdésben, a NATO és az Európai Unió kapcsolatában pedig továbbra sem történt áttörés, noha ebben a tekintetben a kulcskérdésnek továbbra is Törökország és az Európai Unió kapcsolata tűnik. A ciprusi konfliktus, valamint a bizonytalan kimenetelű EU-csatlakozási tárgyalások miatt ugyanis Törökország továbbra is akadályozza a két szervezet közötti együttműködést.

Ahogy a kilencvenes években külső tényezőként a délszláv háborúk voltak jelentős befolyással a transzatlanti és az európai biztonságpolitika intézményi és képességbeli vitáira, addig a kétezres években hasonló szerepet töltött be az Egyesült Államok szeptember 11-e utáni tágabb közel-keleti politikája. Az amerikai terrorizmus elleni háború transzatlanti dimenziójának feltárásához azonban előfeltételként szükséges az „európai” biztonságpolitika, pontosabban az európai biztonságpolitikák mélyebb vizsgálata. Az „európai” biztonságpolitika ugyanis a fentiek függvényében alapvetően a nemzetállami politikák eredőjeként jelent meg. Amint látni fogjuk, a Robert Kagan által felvázoltakhoz képest összetettebb képet kaphatunk „Európa” biztonsági percepcióiról, és a nemzetközi érdekérvényesítés eszközeihez való viszonyulásról.

X. Az európai biztonságpolitika nemzetállami dimenziói

X./1. A brit biztonságpolitika alapvonalai: a megbízható szövetséges

Nagy-Britannia a történelmi hagyományaiból és földrajzi fekvéséből adódóan a globális kitekintését, az európai integrációhoz fűződő szkepticizmusát és az Egyesült Államokhoz fűződő „különleges kapcsolatát” a poszt-hidegháborús korszakban is megőrizte. A brit stratégiai gondolkodásban a második világháborút követően, a gyarmatbirodalom és a nagyhatalmiság elvesztésével párhuzamosan meghatározóvá lett az a szemlélet, amely szerint a brit befolyást a világra alapvetően az Egyesült Államokkal való minél szorosabb viszony és a NATO-ban betöltött privilegizált helyzete biztosíthatja. (Merand [2003]: pp. 72; Williams [1990]: pp. 7-8) E stratégiai megfontolás alapját egyrészt az Egyesült Államoktól való függőség képezte,¹¹⁸ másrészt az Egyesült Államokhoz való nagyfokú igazodás fejében a brit vezetés úgy vélte, hogy különleges befolyást biztosíthat magának Washingtonban. (Wallace-Phillips [2009]: pp. 265) Mindebben értelemszerűen jelentős szerepet kapott a közös kulturális-nyelvi közelség, az angolszász közösséghez való tartozás.

A brit biztonságpolitika számára a fenti okoknál fogva a NATO, mint az Egyesült Államok európai jelenlétének biztosítója, a megalakulásától kezdve központi jelentőséggel bírt. A hidegháború elmúltával ezért volt a brit kormány az egyik fő támogatója annak, hogy a NATO továbbra is kulcsfontosságú szerepet töltsön be az európai biztonsági architektúrában, és „területen kívül” (out of area) szerepet is vállaljon, új feladatot adva ezzel a szerepét kereső szövetségnek. (Brown [2010]: pp. 41) Ezzel szemben az európai integráció keretein belüli biztonsági és védelmi

¹¹⁸ A második világháború idején ez egzisztenciális függést jelentett, később a Szovjetunió feltartóztatásához és az európai stabilitás fenntartásához fűződő brit érdekekkel függött össze. Nagy-Britannia közvetlen környezetéhez, a kontinentális Európához kapcsolódó brit biztonságpolitikai érdekek e tekintetben felülírták a gyarmatbirodalomhoz kapcsolódó brit globális érdekeket, amelyben az USA a gyarmati rendszer felszámolásában volt érdekelt.

kezdeményezések felé még a kilencvenes évek nagy részében is fenntartással viseltetett, és változást e tekintetben csak Tony Blair 1997. évi hatalomra kerülése hozott.

Tony Blair miniszterelnökként minden korábbi brit kormányhoz képest pozitívabban viszonyult az európai integrációhoz (Brown [2010]: pp. 41). A Blair vezette munkáspárti kormány elgondolása szerint Nagy-Britannia vezető szerepet tölthet be a „közös” európai biztonsági politikában, alapvetően határozhatja meg annak jellegét, kihasználva az európai államokéhoz képest robusztusabb katonai képességeit és a NATO-ban betöltött privilegizált helyét. (Whitman [2006] pp. 43) Nagy-Britannia az autonóm európai biztonságpolitika alatt elsősorban önálló, ütőképes európai katonai képességek létrehozását értette, amelynek stratégiai irányítása azonban nem szakadt volna el a NATO-tól. A brit kormánynak nagymértékben sikerült az elképzelését megvalósítania az ESDP létrehozására irányuló, 1998 decemberében Saint Maló-ban elkezdett folyamatban. A kialakuló ESDP struktúra – a brit igényeknek megfelelően – politikailag és katonailag is erősen kötődött a NATO-hoz. (Varga [2008c]: pp. 7) Ugyanakkor az 1998. évi brit Stratégiai Védelmi Felülvizsgálat értékelése szerint az új biztonsági kockázatokkal szemben továbbra is a NATO nyújthatja a legbiztosabb garanciát, az európai biztonságpolitikáról pedig a Nyugat-európai Unió és az Európai Biztonság és Védelmi Identitás keretében szólt. (UK Strategic Defence Review [1998] pp. 16)

Az európai integrációhoz való közeledést tehát a brit kormány az amerikai különleges kapcsolat kiegészítéseként, megerősítéseként képzelte el. Az egymást követő brit kormányzatok alapvető percepcióján, miszerint az amerikai külpolitikát leginkább úgy tudja Nagy-Britannia befolyásolni, ha támogatólag lép fel mellette, George W. Bush republikánus adminisztrációjának unilateralizmusa sem változtatott. A 2003. évi brit Fehér Könyv megállapította, hogy az európai stabilitás megőrzése mellett a transzatlanti kapcsolat fenntartása alapvető jelentőségű a brit biztonság- és védelempolitika számára, és a NATO-t tekinti elsődleges jelentőségűnek a kollektív védelem és a válságkezelő műveletek keretként. (UK Defence White Paper [2003]: pp. 6) Ugyanakkor a 2002. évi amerikai nemzetbiztonsági stratégiához képest a brit Fehér Könyv érzékelhetően nagyobb hangsúlyt helyezett a multilaterális keretekre, benne az ENSZ szerepére. A dokumentum erre vonatkozóan megállapítja, hogy az ENSZ továbbra is a nemzetközi válságok megtárgyalásának fóruma, és az Egyesült Királyság elkötelezett az ENSZ megerősítésében – noha elismeri a világszervezet korlátait, nyitva

hagyva ezzel a lehetőséget a Biztonsági Tanács felhatalmazása nélküli cselekvésére (*Ibid* pp. 4, 6). A 2001. szeptember 11-ét követő amerikai külpolitikához való brit viszonyulás tekintetében a szűken vett transzatlanti dimenzió mellett más tényezők is, nevezetesen a fenyegetettség percepciókban megmutatkozó hasonlóságok is meghatározóak voltak.

A brit biztonságpolitika a kontinentális európai államokéhoz képest hagyományosan erőteljesebb globális kitekintéssel bírt, amelyet a földrajzi fekvés, a tengeri útvonalak szabadságához fűződő elsődleges érdek, és a gyarmatbirodalmi örökség alapozott meg (Clarke [] pp. 19). Ennélfogva a központi brit területekhez képest távoli régiókban jelentkező fenyegetésekre való érzékenység és ehhez kapcsolódóan az erőketítésre való hajlandóság a brit stratégiai gondolkodás szerves részévé vált. Hasonló sajátosság volt a terrorizmus erőteljes jelenléte a fenyegetettség percepciókban, elsősorban az IRA évtizedekre visszanyúló tevékenysége következtében. (Gregory – Wilkinson [2005]: pp. 2)¹¹⁹ A terrorizmusnak, mint potenciális fenyegetésnek a jelentőségéhez hozzájárult, hogy Nagy-Britannia már az ezredfordulón a tágabb közeli keleti térségből származó nagyszámú – főként pakisztáni - bevándorló révén közvetlenül is érintett volt az iszlám vallás radikális irányzataihoz kötődő szélsőséges eszmék térnyerése, így az iszlámhoz kötődő nemzetközi terrorizmus tekintetében. A 2003. évi Fehér Könyv ennek megfelelően a nemzetközi terrorizmust emelte ki, mint Nagy-Britannia biztonsága ellen irányuló legközvetlenebb fenyegetést, amelyhez a tömegpusztító fegyverek proliferációja és a bukott államok jelentette kockázatok párosultak hasonló jelentőségű kockázati tényezőként. (UK Defence White Paper [2003]: pp. 4) A terrorizmusra vonatkozó brit fenyegetettség percepció jelentőségét alátámasztotta a 2005. évi júliusi 7-i londoni robbantássorozat, amelyben 52 civil vesztette életét. (BBC News [2005a]) Ennek megfelelően a 2008-ban kiadott brit Nemzetbiztonsági Stratégia a korábbi Fehér Könyvhöz hasonló jelentőséggel foglalkozik a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja és a bukott államok jelentette biztonsági kockázatokkal. (UK National Security Strategy [2008]: pp. 10)

Az fegyveres erő alkalmazásához való viszony tekintetében Nagy-Britannia az európai percepciókhoz képest hagyományosan „keményebb” álláspontot képviselt, vagyis nagyobb hajlandóságot mutatott annak alkalmazására, amennyiben érdekei úgy

¹¹⁹ <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Politics/documents/2005/07/18/Chathamreport.pdf>

kívánták. Sőt, egy 2005-ben készült tanulmány összesítése szerint Nagy-Britannia, megelőzve Franciaországot is, több fegyveres konfliktusban vett részt 1946 óta, mint az Egyesült Államok. (The Human Security Report [2005]: pp. 26) A fegyveres erőnek a hagyományos, szűken vett területvédelmi alkalmazása mellett a fent tárgyalt biztonsági percepciók és érdekek alapján a fegyveres erő érdek alapú alkalmazása is szerves részét képezte a brit stratégiai gondolkodásnak. Az előbbiek a nagyhatalmi státusz és a gyarmatbirodalom elvesztését követően a többi európai országhoz képest relatív ütőképesebb katonai képességek terén is megmutatkoztak. Nagy-Britannia a hidegháborút követő védelmi költségvetési csökkentések ellenére Franciaország mellett továbbra is a legjelentősebb védelmi forrásokkal rendelkezett. A brit védelmi költségvetés abszolút értékekben és a nemzeti össztermékéhez viszonyított arányban is kiemelkedett az európai átlagból.¹²⁰ Ennek köszönhetően a poszt-hidegháborús években is széleskörű expedíciós képességekkel rendelkezett, beleértve számottevő haditengerészeti erőt, amelyek a globális erőkitetítést voltak hivatottak lehetővé tenni. (Military Balance [1996]: pp. 64-67, [2000]: 73-76) Nagy-Britannia a katonai képességfejlesztés terén is hagyományosan szoros együttműködést alakított ki az Egyesült Államokkal – beleértve az elrettentés alapját jelentő brit nukleáris képességeket –, amely ugyanakkor részben függőséget is eredményezett. (Mix [2013]: pp. 9) A fenti tényezők eredményeként az Egyesült Államok a vele szövetséges országok közül továbbra is a britekkel képes leginkább magas szintű katonai műveleti együttműködésre.

A brit társadalom percepciói ugyanakkor már közelebb álltak a kontinentális európai megközelítéshez az amerikaihoz képest, amint az leginkább az iraki háború idején szembetűnő volt. 2003 januárjában a brit közvélemény 30%-a támogatta, hogy brit csapatok is részt vegyenek az Egyesült Államok oldalán az iraki invázióban, 47% viszont ellenezte, és 81% szükségesnek tartott megfelelő ENSZ BT felhatalmazást a beavatkozásra. (The Guardian [2003]) Tony Blair, amin azt a koszovói háború idején is tapasztalható volt, erőteljes támogatója volt a humanitárius intervenció koncepciójának, a terrorizmus elleni küzdelem tekintetében pedig osztotta azt az elképzelést, miszerint a

¹²⁰ A brit védelmi kiadások 1990-1994 közötti időszakban átlagban a GDP 3,7%-át, az 1995-1999 közötti időszakban pedig 2,7%-át tették ki, miközben az európai átlag a vonatkozó időszakokban 2,6% és 2,2% volt. (NATO Defence Expenditures [2001])

nyugati demokráciáknak biztonságpolitikai és morális okokból is elegendő jogalapjuk van katonailag is fellépni a tágabb közel-keleti térségben jelentkező fenyegetésekkel szemben. A brit társadalom többsége azonban nem osztotta véleményét, amelynek komoly politikai következményei is lettek a Blair kormány utolsó időszakára nézve. Az iraki háborúban való részvétel, az abból adódó népszerűtlenség, illetve a háború megalapozottságáról szóló vitákat kísérő politikai botrányok¹²¹ erőteljesen rányomták a bélyegüket a miniszterelnökségére, és közvetve hozzájárultak Blair bukásához is.

X./2. 2. Nagy-Britannia és a tágabb Közel-Kelet

A brit biztonságpolitika számára a tágabb közel-keleti térség, azon belül elsődlegesen a Perzsa-öböl térsége a gyarmatbirodalom felbomlását követően is jelentős figyelmet kapott. Ennek elsődleges okát más fejlett országokhoz hasonlóan a Perzsa-öbölben fellelhető stratégiai nyersanyagforrásokhoz való hozzáférés érdeke képezte. (Segdwick [2007]: pp. 13) A térségben a brit jelenlét a gyarmati és a mandátumterületek függetlensége, valamint azokkal összefüggésben a Szueztől Keletre eső brit támaszpontok nagy részének felszámolását követően sem szűnt meg. (Stansfield – Kelly [2013] pp. 5-7) A régiót tekintve a brit érdekek alapvetően a stabilitáshoz, a hatalmi egyensúly fenntartásához és nyugat-barát politikai rendszerek fennmaradásához kapcsolódtak, amellet, hogy London a térségre nézve is az Egyesült Államok legszorosabb szövetségese kívánt maradni, így gyakran igazodott a Washington által preferált politikához. Noha a hetvenes évek elején Nagy-Britannia megszüntette a Perzsa-öbölben lévő katonai támaszpontjait (Partrick [2011]: pp. 4), a fenti szempontokat szem előtt tartva a kilencvenes évektől egyre szorosabb politikai és

¹²¹ 2009-ben a brit parlament vizsgálóbizottságot (The Iraq Inquiry) hozott létre az iraki háború és az abban való brit részvétel körülményeinek kivizsgálására. A vizsgálat fókuszának középpontjában a háború megindításának körülményeinek feltárása áll, különösen az iraki tömegpusztítófegyverekre vonatkozó titkosszolgálati információkra, a Blair-kormány tevékenységére a háborút megelőző hetekben. A gyanú szerint a Blair-kormány a Bush-kormányhoz hasonlóan manipulálta az iraki tömegpusztító fegyverekre vonatkozó titkosszolgálati jelentéseket, a valóságosnál fenyegetőbb képet adva Szaddam-rezsim tömegpusztító fegyver programjáról. A vizsgálóbizottság a jelentést 2013 őszén fogja nyilvánosságra hozni. (Cusick [2013])

katonai kapcsolatokat épített ki az öböl-menti kis arab államokkal, részben az Irán és Irak képezte fenyegetéssel szemben. (Stansfield – Kelly [2013]: pp. 2-4)

Különösen szoros volt az amerikai-brit együttműködés Irak vonatkozásában az 1991. évi Öböl-háborúban és az azt követő, Szaddam Husszein rendszerének elszigetelésére irányuló erőfeszítésekben. Nagy-Britannia a kilencvenes évek folyamán támogatta a tömegpusztító fegyver-programmal kapcsolatban az erőteljes nemzetközi szankciókat, továbbá nemcsak a légtértilalmi övezet betartásában vett részt, hanem az 1998. évi Sivatagi Róka hadműveletben is. (Youngs – Oakes [1999]: pp. 25) A kilencvenes években az amerikai republikánus ellenzékhez hasonlóan a brit konzervatívok sorai közt is egyre erőteljesebben felvetődött az iraki rezsimváltás szükségessége. Tony Blair kormánya erőteljesen szorgalmazta a nemzetközi nyomás fokozását a tömegpusztító fegyverek kérdésében, ugyanakkor igyekezett ehhez minél szélesebb nemzetközi támogatást szerezni. (Gordon – Shapiro [2004]: 106-107) A brit diplomácia fő célkitűzése egészen az Irak elleni 2003. évi invázióig az ENSZ BT határozatokon keresztül demonstrált nemzetközi konszenzus megszerzése volt. (Wallace – Phillips [2009]: pp. 275-276) Az 1998. évi decemberi bombázásokat követően Nagy-Britannia Hollandiával közösen terjesztette elő az 1999 decemberében elfogadott 1284. számú ENSZ BT határozat alapjául szolgáló határozat-tervezetet, amely Washington számára is kellően konkrét és szigorú feltételeket szabott az iraki rezsim részére a leszerelésre, annak ellenőrzésére és a szankciók esetleges enyhítésére nézve, ugyanakkor Oroszország, Kína és Franciaország számára is elfogadható tárgyalási alapot jelentett.

A szeptember 11-ét követő amerikai Irak-politika esetében azonban már nem volt képes a nagyhatalmi és az európai töréseket áthidalni, noha erőteljes kísérletet tett rá. Tony Blair brit miniszterelnök már 2002 elején tudomást szerzett az iraki rezsim ellen készülő amerikai tervekről, a brit kormányt pedig elkötelezte George W. Bush politikája mellett. (Woodward [2010] pp. 75) Ebben nemcsak az amerikai-brit különleges kapcsolat megőrzése motiválta, hanem a Szaddam-rezsim jelentette fenyegetéssel szembeni percepciói is. Ugyanakkor a korábbiakhoz hasonlóan minden diplomáciai erőfeszítést megtett annak érdekében, hogy a többi európai szövetségest, valamint az ENSZ BT tagokat is felsorakoztassa az amerikai elképzelések mögé, nemcsak a nemzetközi, hanem a belpolitikai legitimáció megszerzése végett is.

Az amerikai kormányzat részben brit kezdeményezésre tett kísérleteket 2002 szeptembere és 2003 márciusa között arra, hogy ENSZ BT felhatalmazást szerezzen az Irak elleni háborúra. (Wallace – Phillips [2009]: pp. 276) Tony Blair brit miniszterelnök a brit közvélemény erőteljes háború-ellenes hangulata miatt igyekezett minden eszközzel olyan BT-határozatot elfogadtatni, amely egyértelmű felhatalmazást ad a katonai beavatkozásra. (Gordon – Shapiro [2004]: pp. 106) Az 1441. számú határozat ugyanis nem adott ilyet (Andor et al [2004]: pp. 178-180), és ezt közvetve az amerikai és a brit kormány magatartása is alátámasztotta azzal, hogy 2003 februárjában egy újabb ENSZ BT határozat meghozatalát szorgalmazták a Biztonsági Tanácsban. Az újabb BT határozat elmaradása jelentette kudarc ellenére Tony Blair miniszterelnök kitartott a Bush-kormány mellett. Mindezt a diplomáciai támogatás mellett az Irak elleni invázióban és az azt követő években Irak stabilizációjára irányuló műveletekben való jelentős brit katonai részvétel is demonstrálta.

Irakhoz hasonlítva Irán esetében nagyobb volt az eltérés a brit és az amerikai külpolitika között. Nagy-Britannia támogatta az Európai Unió által 1992-ben kezdeményezett kritikus dialógus megindítását Iránnal, amely eltért Washington szankció-központú megközelítésétől. (Calabrese [2001]: pp. 60-64) London ellenezte az európai vállalatokat is sújtó, egyoldalú amerikai szankciókat, ám ebben a kérdésben is igyekezett az EU és Washington között közvetíteni. A reformpárti Mohamed Khatami elnökké választásával megélénkültek a brit-iráni kapcsolatok, amely 1999-re a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéhez vezetett. (Rundle [1999]: pp. 36) A 2000-es évek elején Nagy-Britannia a többi európai államhoz hasonlóan, Washington politikájával szembe menve, az Iránt sújtó gazdasági szankciók enyhítésén és majdani feloldásán munkálkodott. A brit-iráni közeledés azonban az iraki háború idejére megakadt. Irán regionális befolyásának növekedése és az iraki konfliktusban játszott szerepe, egyes fegyveres csoportoknak nyújtott támogatása London és Teherán kapcsolatait is megterhelte. (Rayment [2008]) Emellett az iraki-iráni határ mentén több ízben is összetűzésre került sor brit és iráni katonák között. A legfontosabb vitás kérdéssé azonban Irán nukleáris programja vált, különösen Mahmoud Ahmedinezsád hatalomra kerülését követően. Nagy-Britannia az EU trojka, majd a P5+1 keretében kezdettől fogva az iráni nukleáris programmal kapcsolatos viták tárgyalásos rendezését szorgalmazta, amelyben rendszerint a francia és a német állásponthoz képest keményebb, Washingtonhoz képest puhább fellépést szorgalmazott.

A Blair-, a Brown-kormány, majd a 2010-ben hatalomra került David Cameron vezette konzervatív kormány egyaránt támogatta a szankciók erősítését, és ezzel párhuzamosan a brit katonai jelenlét megerősítését a térségben Irán katonai elrettentésére. Az Obama-kormányzat diplomáciai ajánlatával kapcsolatban Bill Rammell brit nemzetközösségi miniszter úgy nyilatkozott, hogy „*az nem egy nyílt végű ajánlat, és amennyiben Irán nem teljesíti a nemzetközi követeléseket, jóval erőteljesebb szankciókra lesz szükség.*” (Arms Control Assosiation [2009]) Az egymást követő brit kormányok támogatták azt az amerikai álláspontot, hogy az esetleges iráni nukleáris fegyverrel szembeni fellépés vonatkozásában semmi nincs kizárva, ugyanakkor nem támogatta az egyes amerikai és izraeli politikai erők által szorgalmazott minél korábbi megelőző háborút. (Quinn [2012]) A Cameron-kormány ugyanakkor egyértelművé tette, hogy a Perzsa-öböl biztonságát, hajózási szabadságát sértő bármilyen iráni lépést elfogadhatatlannak tart, és kész katonailag is támogatni az Egyesült Államokat abban, hogy a Perzsa-öbölben biztosítva legyen a szabad hajózás. (Penny [2012])

A brit-iráni kapcsolatok újabb mélypontot értek el a 2009. évi iráni elnökválasztásokat követően, mivel Teherán Londont is azzal vádolta, hogy a brit titkosszolgálat áll az ellenzéki tüntetések mögött. A 2011-ben újabb Irán elleni szankciókat követően a teheráni brit követséget megrohmozták kormánypárti tüntetők (Borger – Dehghan [2011]), az ezt követő éles diplomáciai üzenetváltásokat követően a két ország a diplomáciai kapcsolatait lényegében felfüggesztette, noha nem szüntette meg.

A közel-keleti békefolyamat tekintetében hasonlóképpen megállapítható, hogy a brit külpolitika általában jelentős mértékben igazodott Washingtonhoz, ám az Izraellel szembeni kritikusabb percepciók hangsúlyozottabban jelen voltak. Az egymást követő brit kormányok erőteljesen támogatták az oslói békefolyamatot, és annak folyományaként jelentkező újabb diplomáciai kísérleteket a konfliktus rendezésére. Tony Blair brit miniszterelnök az erőteljes atlantizmusa, és az amerikai neokonzervatív világképhez fűződő szimpátiája mellett az Európai Unió számára nagyobb szerepet kívánt hagyni a békefolyamatban. (Segdwick [2007]: pp. 19) Az Izraellel szembeni kritikusabb hozzáállás különösen a jobboldali, keményvonalas izraeli kormányok, Benjamin Netanjahu első (1997-1999) és második miniszterelnöksége (2009 – 2013) és Ariel Sharon kormányzása (2001-2005) idején volt érzékelhető. (Lochery [2007]: p 9-10) A brit kormányok „középutas” politikája az elmúlt évek közel-keleti, Izraelt érintő

háborúiban is tetten érhető volt. A 2006. évi libanoni háborúban az Egyesült Államok mellett egyedüli európai hatalomként nem támogatta az Izrael által ellenzett, azonnali tűzszünetre vonatkozó ENSZ BT határozatot (Fickling [2006]), a 2008. évi decemberi – januári gázai háború során viszont Gordon Brown kormánya az európai országokhoz hasonlóan azonnali tűzszünetet szorgalmazott, és a többi európai kormányhoz hasonló aggodalmakat fogalmazott meg az izraeli hadműveletek kapcsán. (The Telegraph [2008])

A terrorizmus elleni küzdelem keretében indított afganisztáni háborúban Irakhoz hasonlóan Nagy-Britannia az Egyesült Államok legszorosabb szövetségesének bizonyult. A britek kezdettől fogva jelentős támogatást nyújtottak nemcsak az ISAF békefenntartó műveleteihez,¹²² hanem a magas intenzitású harci tevékenységet magába foglaló Tartós Szabadság hadművelethez is. Tony Blair brit miniszterelnök ugyanakkor 2001 őszén igyekezett a Bush-kormányzatot meggyőzni arról, hogy a talib uralom megdöntésével Afganisztán hosszú távú stabilitása érdekében szükség van átfogó szerepvállalásra. (Erlanger: [2001]) A nemzetépítési szerepvállalástól kezdetben tartózkodó amerikai kormányzat részben tehát brit javaslatra engedett nagyobb szerepet az ENSZ számára a talibán utáni korszak politikai rendezésére és az ország konszolidációjára, ugyanakkor nem sikerült az amerikai kormányzatot meggyőzni arról, hogy jelentős erőforrásokat is biztosítson e célok eléréséhez.

A brit kormány 2003-ban erőteljesen támogatta az ISAF NATO-parancsnokság alá helyezését, majd azt, hogy a NATO mandátumterületét fokozatosan terjesszék ki az ország egész területére. (House of Commons Defence Committee [2006], pp. 41) Emellett azt is szorgalmazta, hogy a NATO az ISAF keretében ne csupán békefenntartó tevékenységet lásson el, hanem vegyen részt támadó jellegű hadműveletekben is. A brit hadvezetéstől származó igény részben abból fakadt, hogy 2006-ban az egyik legveszélyesebb tartománynak számító déli Helmand tartományban létesített PRT vezetését Nagy-Britannia vállalta magára, az ISAF helyi stabilizációs céljainak megvalósítása azonban nehezen volt elképzelhető erőteljesebb katonai mandátum nélkül. A növekvő biztonsági problémákra válaszul fokozatosan bővült a brit katonai jelenlét Helmandban a kezdeti 3,300 főről 2010-re több mint 8000 főre, de ekkorra

¹²² Az első vezető nemzet a 2001 decemberében elindított ISAF műveletben Nagy-Britannia volt.

további 1,800 brit katona szolgált Kandahárban és Kabulban is. (Military Balance [2010]: pp. 172; House of Commons Foreign Affairs Committee [2011])

A Blair-kormány, majd a 2007-ben hivatalba lépő Brown-kormány elkötelezett volt tehát az afganisztáni brit katonai szerepvállalás és a nemzetközi közösség stabilizációs erőfeszítései mellett. Ugyanakkor növekvő elégedetlenségének adott hangot amiatt, hogy más szövetségesek nem veszik ki a részüket az afganisztáni szerepvállalással járó terhekből, különös tekintettel arra, hogy a 2000-es évek végére az elhúzódó iraki és az afganisztáni háború miatt a brit haderő teherbíró képességének határára ért. Gordon Brown kormánya ennek megfelelően üdvözölte az Obama-kormányzat csapaterősítésre vonatkozó döntését, valamint a korábban a talibán katonai legyőzésére koncentráló amerikai stratégia helyett a COIN-stratégia alkalmazását, amely közelebb állt a brit preferenciákhoz. A brit kormány ugyanakkor erőteljes nyomást gyakorolt az európai szövetségesekre annak érdekében, hogy ők is növeljék a katonai szerepvállalást (BBC News [2008]), annál is inkább, mivel a 2008-ban beköszöntött pénzügyi válság erőteljesen sújtotta a védelmi forrásokat.

X.3. A francia biztonságpolitika: a különutas

Franciaország, mint kontinentális nagyhatalom Nagy-Britanniával ellentétben a második világháborút követően az európai integráció megerősítésében látta a francia nagyhatalmiság megőrzésének eszközét (Szűcs [2006]: pp. 171-172). A néhai Charles De Gaulle elnök elképzelése szerint Franciaország számára az európai integráció azt a célt szolgálja, hogy megsokszorozza erőit, és a világpolitikában egy az Egyesült Államoktól független hatalmi pólust képezzen. Ez a stratégiai elképzelés a hidegháborút követően is meghatározó maradt a francia biztonságpolitikai gondolkodásban, noha az integrálódó és bővülő Európa egyre kevésbé nyújtott keretet a francia hatalom multiplikálására. (*Ibid* p. 172). Az Egyesült Államokhoz képest autonóm – ám vele nem feltétlenül szembenálló – francia külpolitikai koncepció megalapozása Charles de Gaulle elnökségéhez fűződik. A gaullizmus a poszt-hidegháborús korszak amerikai unipoláris világrendjének keretei között is tovább élt elsősorban politikai és retorikai szinten, noha annak tényleges feltételei, Franciaország erőforrásaira és a stratégiai környezetre tekintettel, egyre kevésbé voltak adottak. A történelmi múltra visszatekintő

nagyság („gloire”), a francia kivételesség tudat („exception française”), és a stratégiai függetlenség (indépendance), szervesen összefüggő elemei a francia stratégiai gondolkodásnak, és gyakorlati oldalon mind a „számítani akarás” („vouloir compter”) jegyében jelentkeznek. (Lázár [2007]: pp. 168).

Az autonóm francia kül- és biztonságpolitika intézményi oldalról a NATO katonai szervezetéből való 1966. évi kilépésben, és az ebbéli különállás egészen 2008-ig tartó fenntartásában, valamint az EU keretei között a NATO-tól független biztonság- és védelempolitika aktív szorgalmazásában öltött testet. Noha az 1990-es évek közepén Franciaország és a NATO vezető hatalmai közel kerültek ahhoz, hogy megállapodjanak Franciaország visszatéréséről az észak-atlanti szövetség katonai struktúrájába, a megegyezés végül elmaradt. (Stark [2006]: pp. 14; Camerin – Maulny [2009]: pp. 5) Franciaország így fő támogatója volt a Szent Maló-i folyamatnak, amely 2000-ben elvezetett az ESDP megalapításához. (Howorth [2003]: pp.) A 2001. szeptember 11-e utáni amerikai külpolitikával, különösen az iraki háborúval kapcsolatos viták Jacques Chirac elnöksége idején komoly lökést adtak az autonóm európai védelmi képességek kialakítására vonatkozó francia törekvéseknek. Az iraki háborút leginkább ellenző európai államokkal karöltve francia kezdeményezésre született meg a „Tervuren terv”, amely a NATO-tól független önálló európai parancsnokság létrehozását vetítette előre. (Howorth [2003]: pp. 12) A kezdeményezés azonban elhalt részben az EU tagállamok jelentős részének ellenkezése miatt, részben pedig a 2005 után a korábbi mélyponthoz képest javulásnak induló transzatlanti kapcsolatok, beleértve a javuló francia-amerikai viszony eredményeként. A francia-NATO kapcsolatokban áttörésre azonban csak Jacques Chirac elnök leköszönése után, a 2008-ban hatalomra került Nicolas Sarkozy elnökké választásával kerülhetett sor.

Nicolas Sarkozy már a választási kampányában is az atlanti kapcsolat megerősítésének szükségessége mellett érvelt (Shields [2008]: pp. 108), hatalomra kerülése után pedig ennek megfelelően felgyorsultak Franciaország és a NATO között a tárgyalások a katonai re-integráció lehetőségeiről. Sarkozy NATO-politikája mögött összetett stratégiai megfontolások húzódtak meg. Noha az ESDP jelentős fejlődésen ment keresztül annak megalapítása óta, a Szent Maló-i folyamat kezdete után tíz évvel egyértelmű volt, hogy az EU tagállamok továbbra sem lesznek képesek egységes, hatékony fellépésre a globális nemzetközi szinten a politikai egység hiánya mellett az önálló ütőképes katonai képességek hiánya miatt. (Türke [2009]: pp. 85)

Az EU tagállamainak nagy része ugyanis továbbra is az Egyesült Államokra tekintett elsődleges biztonsági garanciaként, így az európai biztonsági és védelmi ambíciókat csakis a NATO-hoz fűződő elkötelezettségükkel szinkronban voltak hajlandók támogatni. Vagyis ahhoz, hogy megnyerje az EU partnerállamok támogatását a CSDP további fejlesztéséhez, szükségesnek tűnt a francia-NATO kapcsolatok rendezése. (Camerin – Maulny [2009]: pp. 5) Sarkozy tehát osztotta azon szakértők véleményét, akik szerint Párizs „belülről”, a katonai integrációval hatékonyabban tudja érvényesíteni érdekeit a nemzetközi térben, mint a nagyobb önállósággal bíró kívül maradással. A francia-amerikai közeledés mellett egyes, a NATO jövőjét érintő területeken továbbra is érzékelhető különbségek voltak a két szövetséges között. A 2008. évi Francia Fehér Könyv elismerte a NATO elsődleges szerepét az európai kollektív védelem szempontjából, a válságkezelési műveletek tekintetében azonban egyenlő szerepet kívánt biztosítani az Európai Unió számára. (The French White Paper [2008]: pp. 100-101) A dokumentum elutasította a felelősségi körök földrajzi alapon vagy műveletei jelleg szerinti felosztását a NATO és az EU között, ezzel egyenlő szerepet vindikálva a nemzetközi biztonság terén a két szereplőnek. A Fehér Könyvben Franciaország közvetve az Európai Unió önálló politikai szereplőként való elismerését kívánta az Egyesült Államoktól, a dokumentum szerint ez teremtheti meg ugyanis az új egyensúlyt a szövetségben belül. (*Ibid* pp. 95) Franciaország célja mindemellett a megújított stratégiai partnerség volt Európa és az Egyesült Államok között, ebben a keretben az EU-nak és a NATO-nak is szüksége volt a másik szervezetre.

Franciaország erőteljesen ellenezte a NATO keleti bővítését Ukrajna és Grúzia vonatkozásában, emellett sokáig szkeptikus volt a Kelet-Európába telepíteni tervezett amerikai rakétapajzs ügyében. (Pierre [2001]; Gruselle [2010]: pp. 1) Mindkét esetben meghatározó szerepet játszott Párizsnak Moszkvához fűződő kapcsolata, vagyis nem kívánta kiélezni a viszonyt a NATO tagállamai és Oroszország között. E tekintetben Sarkozy elnök számára pozitív fejleményt jelentett Barack Obama elnökké választása, és az új demokrata adminisztráció Oroszország felé történő nyitása.

A NATO-ba való katonai re-integrációban azonban más geopolitikai tényezők is szerepet játszottak. Az 1990-es évek elejétől kezdve a biztonsági kihívások jellegének megváltozásával Franciaországnak más európai országokhoz hasonlóan egyre inkább az expedíciós képességekre, a válságkezelő műveletekben való részvételre kellett alkalmassá tennie haderejét. Noha Franciaország a NATO katonai szervezetén kívül

volt, geopolitikai megfontolások miatt kívülálló státusza ellenére is aktív szerepet vállalt a NATO válságkezelő műveleteiben (Pesme [2010]: pp. 48). A francia biztonság- és védelempolitika fókusza a hagyományosan francia érdeklődést körébe tartozó Mediterráneum és Közel-Kelet mellett az 1990-es években a dél-szláv válság nyomán a Balkánnal is kiegészült, ahol Franciaország a NATO által vezetett válságkezelő műveletekben jelentős szerepet játszott. 2001. szeptember 11-e után pedig az új biztonsági környezetben a NATO fókusza és feladatai földrajzi és funkcionális értelemben is tovább tárgult, amely szükségessé tette a szövetségesek képességfejlesztésének és interoperabilitásának fokozását. Amennyiben Franciaország továbbra is meghatározó biztonságpolitikai tényező kívánt maradni a tágabb euro-atlanti térségben, erősítenie kellett a NATO szövetségesekkel való katonai együttműködést, elsősorban a tágabb közel-keleti térségben. (*Ibid* pp. 53)

VIII/4. Francia biztonságpolitika és a tágabb Közel-Kelet

Franciaország számára földrajzi fekvésénél fogva a Mediterráneum, annak nyugati és keleti medencéje egyaránt hagyományosan a francia kül- és biztonságpolitika egyik prioritása volt. A földrajzi közelségből adódóan a Maghreb térségében a francia befolyás mindig is erőteljesebben érvényesült, de a Mashreq térségben, valamint a Perzsa-öbölben sem volt elhanyagolható. (Behr [2009]: pp. 136) A poszthidegháborús korszakban a térségre irányuló francia stratégia alapjai ugyancsak de Gaulle elnökségére vezethetők vissza, ennek keretében a Közel-Kelet a francia nagyhatalmiságra való törekvés és önállóság megjelenítésének egyik fontos terepévé vált. (*Ibid* pp. 47-50) A francia külpolitikában ennek egyik legfontosabb eszköze a „politique arab”, vagyis az arab országokkal, azon belül is elsősorban a szekuláris, modernizációra törekvő rezsimekkel való szoros kapcsolattartás. (Lázár [2007]: pp. 181) Ez a politika egyfelől az amerikai-izraeli befolyás ellensúlyozását szolgálta, másfelől a politikai iszlám elszigetelésére, feltartóztatására irányult, amely francia percepciók szerint szembement Franciaország érdekeivel és modernitás-koncepciójával. (Behr [2009]: pp. 57) A fenti alapvetések az egyes elnöki ciklusokra jellemző eltérő hangsúlyokkal ugyan, de alapvetően az 1960-as évektől kezdve a jelenkorig meghatározóak voltak. (*Ibid* pp. 136-147)

Az 1995-ben elnökké választott Jacques Chirac a fenti gaullista külpolitikai alapelvek mentén fogalmazta meg Franciaországnak a közel-keleti térségre irányuló politikáját. Chirac elnök szoros kapcsolatokat ápolt a szekuláris arab rendszerek politikai vezetőivel, miközben különösen a Maghreb térségben támogatta ezen rezsimeknek az iszlamista mozgalmak háttérbe szorítására irányuló törekvéseit. (Lázár [2007]: pp. 187) Franciaország a Nyugattal ellenségesebb államokkal is kiegyensúlyozottabb kapcsolatokra törekedett, Washington erőteljesebb nyomásgyakorlásra és elszigetelésre irányuló politikájával szemben a párbeszéd fokozását helyezte előtérbe. (Behr [2009]: pp. 146) Mindez értelemszerűen összekapcsolódott a francia befolyás növelésének igényével az amerikai-izraeli térségbeli pozíciók ellensúlyozásaként. Ennek megfelelően Szíriával és Líbiával is a párbeszéd fenntartására törekedett a francia külpolitika. Szíria esetében különösen Libanon konszolidációjára – és benne a hagyományos francia befolyásra – vonatkozó francia érdekek játszottak szerepet. Az amerikai befolyás ellensúlyozására az izraeli-palesztin békefolyamatban is törekedett, amelyet ugyan erőteljesen támogatott, de egyben nagyobb európai szerepvállalást is szorgalmazott. (Gazdag [2007]: pp. 129) Benjamin Netanjahu 1996. évi hatalomra kerülését követően pedig egyre inkább az izraeli kormány politikájában látta a béke megteremtésének elsődleges akadályát, ebben a vonatkozásban is inkább az arab illetve palesztin fél felé pozicionálva Franciaországot az USA-val szemben.

A Perzsa-öbölben pedig az amerikai kettős feltartóztatással szemben a „kettős nyitás” stratégiáját alkalmazta, vagyis Irán és Irak esetében is a dialógus erősítésére törekedett a vitás kérdések megoldása érdekében. (Lesperance – Lansford [1998] pp.) Irán vonatkozásában különösen 1997-től, a mérsékelt Mohamed Khatami elnökké választása után élénkült meg a francia diplomácia, a politikai párbeszéd fokozása mellett a gazdasági kapcsolatok erősítését is szem előtt tartva. Irak esetében hasonlóképpen a feszültség oldása érdekében szorgalmazott diplomáciai nyitást Szaddam rezsimjével szemben. A többi nyugati hatalomhoz hasonlóan Franciaország is szorgalmazta az Öböl-háborút követő ENSZ BT határozat végrehajtását, benne az iraki tömegpusztító fegyverek teljes körű megsemmisítését és a repüléstilalmi övezet fenntartását, amiben sokáig a francia haderő légiereje is közreműködött. Chirac elnök azonban nem támogatta a kemény gazdasági szankciókat és büntetőbombázásokat magába foglaló, az iraki rezsim közvetett megbuktatására irányuló amerikai törekvést.

A francia egyet nem értés jeleként az 1998. évi amerikai-brit bombázások megszüntette Franciaország katonai közreműködését a légtértilalmi övezet betartatásában. (Behr [2009] pp. 155) Ezzel szemben az olajat élelmiszerért program egyik legerőteljesebb támogatója volt, amelyben közrejátszott a francia érdeklődés Irak energiahordozói irányában. (*Ibid* pp. 156)

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás a francia biztonságpolitika számára is stratégiai figyelmet igényelt tekintettel Franciaországnak a Maghrebbel és a közel-keleti régióval való intenzív kapcsolataira. Jacques Chirac elnök külföldi államfők közül elsőként kereste fel a New York-i terrortámadás helyszínét, jelezve a francia szolidaritás erősségét. Párizs az Egyesült Államokkal való szolidaritásának jeleként részt vett különleges erőkkel a tálib rezsim megdöntésére irányuló intervencióban a 2001. szeptember 11-ét követő hónapokban. (GlobalSecurity [2013]) A formálódó amerikai terrorizmus elleni háború jellegével és irányával kapcsolatban azonban egyre több konfrontációra került sor Párizs és Washington között. A terrorizmus elleni háborút ugyanis Franciaország igyekezett a brit vezetéshez képest is erőteljesebben multilaterális keretek közé terelni, amely értelemszerűen nem találkozott Washington preferenciáival. Ez az ellentét már az afganisztáni műveletek idején is felszínre került, de legélesebben az Egyesült Államok vezette koalíció Irak ellen megindított háborúja körüli vitákban csúcsosodott ki. (Gordon – Shapiro [2004]: 141-145; Serfaty [2008]: pp. 13-44)

Franciaországnak az iraki háború elleni fellépése mögött több stratégiai megfontolás is meghúzódott. Tágabb, globális perspektívából nézve az Egyesült Államok unilateralizmusával és hegemoniájával szembeni fellépés volt az egyik meghatározó mozgatórugója a francia álláspontnak. (Gordon – Shapiro [2004]: pp. 177-182; Gazdag [2007]: 124-125) A francia ENSZ vétó mögött kevésbé a megelőző háború koncepciójának teljes körű elvetése állt, mintsem az, hogy azt nagyhatalmi egyetértésben – tehát Franciaország hozzájárulásával – alkalmazzák. Chirac-elnök politikájában azonban regionális megfontolások is meghatározó szerepet játszottak. A francia vezetés ugyanis nem osztotta az amerikai vezetés optimista előrejelzéseit Irakra vonatkozólag a demokrácia és a belső stabilitás gyors megszilárdulásáról a háborút követően, és tartott az iraki instabilitás regionális következményeitől. Az Irak elleni háború ugyanis francia értékelések szerint alááshatta a mérsékelt arab rezsimek hatalmát, ösztönzést adhatott a szélsőséges iszlám mozgalmaknak és a terrorizmusnak,

továbbá megerősíthette Irán regionális pozícióit (Behr [2009]: pp. 148) – és ezek tekintetében nagyrészt helytállónak is bizonyultak a francia félelmek.

Franciaország az iraki háború ellenzése dacára kénytelen volt igazodni az új közel-keleti realitásokhoz. Irakban a megszállást követően minimálisra szorítkozott a francia politikai-gazdasági jelenlét, beleértve az olajszektor is, ugyanakkor az iraki instabilitás eszkalációjától való félelme miatt jelentősen hozzájárult Irak segélyezéséhez. (Lásd pp. 196) Irán növekvő regionális befolyásának ellensúlyozására Chirac a Teherán elleni szankciók megerősítésétől sem zárkózott el, noha az ellentétes volt a korábbi francia irányvonallal. (Izadi [2012]: pp. 14) Ugyanakkor 2005-2006 folyamán ismét enyhébb politikát szorgalmazott Teheránnal szemben, részben a keményvonalas amerikai politika ellensúlyozásaként, részben Franciaország libanoni szerepvállalása miatt. Franciaország ugyanis jelentős békefenntartói szerepet vállalt a 2006. évi júliusi-augusztusi háborút követően megerősített UNIFIL misszióban, és az ott állomásozó francia békefenntartók biztonsága miatt nem kívánta Teheránnal kiélezni a viszonyt. (Behr [2009]: pp. 166) Párizs Chirac-elnök utolsó évében, és különösen Nicolas Sarkozy hatalomra jutása után azonban ismét keményebb politikát szorgalmazott Iránnal szemben. Sarkozy-elnök az ENSZ szankciók mellett az egyoldalú EU szankciók megerősítését is támogatta. 2007 szeptemberében úgy nyilatkozott, hogy *„amennyiben az európai közösség alkalmazna szankciót, az nem jelentene unilateralizmust, az egy nemzetközi, multilaterális döntés lenne, és ennél fogva részemről rendben lenne.”* (The New York Times [2007]) Egyrészt Irán regionális befolyásának visszaszorítása, másrészt az Irán nukleáris programjával kapcsolatos tárgyalások eredménytelensége és a transzatlanti kapcsolatok megerősítésének igénye készítette Párizst politikájának ismételt megváltoztatására.

A Nicolas Sarkozy által meghirdetett külpolitika, benne a tágabb közel-keleti térségre irányuló elképzelések az elődjéhez képest érzékelhetően közelebb álltak az amerikai irányvonalhoz. (Chamorel [2012]: pp. 165) A francia biztonságpolitika módosulásában szerepet játszottak a tágabb közel-keleti térségben 2001 óta végbemenő folyamatok. A 2008. évi Fehér Könyv az Atlanti-óceántól az Indiai-óceánig elterülő válságövezetről írt, amely Európa biztonsága szempontjából kulcsfontosságú régió. E térségben egymáshoz kapcsolódó válságok és konfliktusok közvetlenül is érintik Franciaország biztonságát, így a Fehér Könyv szerint minden eshetőség szerint szükség lesz Európa és Franciaország szerepvállalására a térség stabilitásának előmozdítása

érdekében. (The French White Paper [2008]: pp. 42) Sarkozy-elnök az egyik első jelentősebb külpolitikai lépésként a NATO-ba történő katonai re-integráció mellett Franciaország afganisztáni szerepvállalását is megerősítette, további 700 katonát küldve az ISAF misszióba 2008 folyamán. (Monsonis [2009]) A lépést alapvetően a Washingtonhoz fűződő kapcsolatok, valamint Franciaország NATO-ban betöltött pozíciójának megerősítése motiválta, (Pesme [2010]: pp. 53-54) noha a terrorizmus elleni fellépés is szerepet játszott benne.

Az iráni nukleáris program kérdésében, noha Sarkozy is a tárgyalásos rendezést szorgalmazta, a Teheránnal szembeni keményebb szankciók egyik fő szorgalmazójává vált. (Parsi [2012]: pp.); Melman et al [2011]) A francia kormány azonban nyilvánvalóan tette, hogy nem támogatna egy esetleges katonai csapást az iráni nukleáris létesítmények ellen, mivel egy háborúnak beláthatatlan következményei lennének. (Nelson [2011]; Bar'el [2011]) Párizs emellett fokozta a katonai együttműködést a Perzsa-öböl menti arab államokkal, különösen Katarral. Sarkozy továbbá több nyilatkozatában is határozott kiállt Izrael biztonsága mellett, amely elmozdulást jelentett a korábbi Izraellel szemben többnyire kritikus francia nyilatkozatokhoz képest, utalva az iráni nukleáris program jelentette fenyegetésre. A francia-izraeli közeledést azonban a 2008. évi gázai háború és Netanjahu hatalomra kerülése, benne a békefolyamat válsága megakasztotta. (DW [2008]; France 24 [2009]) A korábbi francia irányvonalhoz hasonlóan Sarkozy is élesen kritizálta a békefolyamatot aláásó izraeli lépéseket, egyben nagyobb európai szerepvállalást sürgetett a konfliktus rendezésére irányuló erőfeszítésekben.

X./5. A német biztonságpolitika: az óvatos középútas

Németország biztonságpolitikája, biztonság percepciói számára a poszt-hidegháborús korszakban is meghatározó maradt a második világháború öröksége. (Kundnani [2012]: pp. 39) Noha az egyesült Németország Európa vitathatatlanul legerősebb politikai és gazdasági hatalma lett, ezt az erejét a biztonságpolitikai dimenzióban továbbra sem érvényesítette olyan mértékben, mint a vele hasonló súlycsoportba tartozó Franciaország vagy Nagy-Britannia. A második világháború utáni német történelem – és vele a német külpolitika – sajátosságaként, a korlátozott szuverenitás és a világháború morális terheinek örökségeként a német külpolitika

kulcsfogalmai lettek a „normalitás” hiánya és a „Sonderweg” (különút). (*Ibid* pp. 1-2) Az előbbiek következményeként a német kül- és biztonságpolitikát a hidegháború utáni években is a „Zivilmacht” és a „Geo-ökonómia” koncepciója határozta meg. Az előbbi a német társadalom és a politikai elit jelentős részére jellemző pacifizmusából adódóan a diplomácia, a nemzetközi intézmények, a humanitárius eszközök, a segélyezés preferenciájára utal a katonai erő alkalmazásával szemben. (Harnisch 2000 pp. 4; Kundnani [2011] pp. 3-4) Mivel a német külpolitika hosszú időn keresztül a nemzeti érdekérvényesítést alapvetően multilaterális keretekben, nemzetközi intézményeken keresztül látta megvalósíthatónak, és hagyományos nemzeti érdekérvényesítésen alapuló hatalmi politikát, egyoldalúan artikulált geopolitikát nem folytatott, a gazdasági dimenzióban igyekezett maximalizálni nemzetközi befolyását. (Kundnani [2011a]: pp. 39-42; Kundnani [2011b]: pp. 4) A német külkapcsolatokban a pacifizmus e téren szorosan összekapcsolódott a pragmatizmussal, vagyis a külkapcsolatokban az éles hatalmi vagy ideológiai konfliktusok felvállalása helyett a gazdasági előnyszerzés kerül előtérbe. (Kundnani [2011b]: pp. 40-41)

Az egyesített Németország számára a két legfontosabb euróatlanti szervezet, az Európai Unió és a NATO továbbra is a német külpolitika elsődleges keretrendszerét nyújtották. (Balkin [2009]: pp. 3) A Kohl-kormányzat, és az azt követő német kormányok a hidegháborús korszakhoz hasonlóan továbbra is elkötelezett maradtak az európai integráció továbbvitele mellett, hiszen a Németország túlsúlyával szembeni európai félelmeket az integráció látszott továbbra is legalkalmasabbnak semlegesíteni. Mint a legnépesebb és a legnagyobb gazdasági potenciállal bíró európai állam, Németország az integrációs intézményekre, normákra gyakorolt befolyásán keresztül látta megvalósíthatónak a német érdekek megjelenítését az európai politikai térben. (*Ibid* pp. 3-4; Kiss J. [2012]: pp. 4-5) Mint az integráció mélyítésében érdekelt hatalom, Berlin készen mutatkozott támogatni az Európai Unió hatáskörének kiterjesztését a kül- és biztonságpolitikai dimenziókra is. (Berenskoetter – Giegerich [2006]: pp. 15) Emellett szólt az európai integráció működése szempontjából kulcsfontosságú francia-német együttműködés fenntartása is.

Másfelől az atlantizmus, valamint a NATO továbbra is alapelemét képezte a német kül- és biztonságpolitikának. A hidegháborús frontvonal-állam státuszából és a világháború örökségéből adódó atlantizmus a hidegháború utáni időszakban is meghatározó eleme maradt a német külpolitikának, mint az európai biztonság és

stabilitás nélkülözhetetlen garanciája. (Balkin [2009]: pp. 12-14) Berlin hasonlóképpen a hidegháború korszakához, az új európai rendben is sokszor vonakodott Washington és Párizs között egyértelműen választani, az európai biztonság- és védelempolitikai kérdésekben általában nem lépett fel kezdeményező félként, és igyekezett középutas megoldásokat keresni. (Keller [2002]: pp. 107-109) A francia kezdeményezésű európai biztonság- és védelempolitika mögé akkor állt be teljes súlyával, amikor biztosítottak látták a brit részvételt. Az 1990-es évek első felében tehát a német kül- és biztonságpolitika továbbra is túlnyomórészt az előző évtizedekben meghatározott alapelvek mentén formálódott erős pacifizmusával, atlantizmusával és a kezdeményezőkézség hiányával. A 1994. évi német Fehér Könyv a Bundeswehr rendeltetésére nézve továbbra is a hagyományos területvédelmi feladatokra helyezte a hangsúlyt, noha a humanitárius és békefenntartó válságkezelési feladatok is megjelentek a feladatok között. (German White Paper [1994]: 510 cikk) Az új típusú biztonsági kihívások, a válságkezelő műveletek megszorodása, valamint a 2001. szeptember 11-ét követő erőteljesen unilateralista amerikai külpolitika olyan új feltételeket teremtett Németország számára, amelynek mentén Németország elindult a biztonságpolitikai emancipálódás, a „normális” hatalommá válás útján.

A délszláv háborúban megmutatkozó európai kudarc egyben a német „civil-macht” koncepciójának kudarcát is jelentette. A boszniai háború bebizonyította, hogy hiteles és valós katonai képességek nélkül mennyire korlátozott az európai hatalmak mozgástere, befolyásoló képessége. A boszniai békét biztosító, NATO vezette nemzetközi stabilizációs művelet végrehajtásában a szövetséges államok elvárták Németország részvételét. Hosszas belpolitikai viták és alkotmánymódosítás után Németország a második világháború után először küldött német katonai egységeket külföldre az IFOR, majd az SFOR misszióba. (Berenskoetter – Giegerich [2006]: pp. 9) Az 1999. évi koszovói háborúban a NATO kötelékében már a német légierő is részt vett szerb célpontok elleni légi hadműveletekben. Németország balkáni biztonságpolitikai aktivizálódását a továbbra is alapvetően pacifista német társadalom számára a humanitárius indokok legitimálták, vagyis az erőszak, a tömeges jogsértések megakadályozásának és felszámolásának a célja. (Kundnai [2012]: pp. 45)

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően a Schröder-kormány korlátlan szolidaritásáról biztosította az Egyesült Államokat, és ezt katonai dimenzióban is igyekezett megjeleníteni. Németország a terrorizmus elleni globális küzdelem

keretében Washington egyetértésével vezető szerepet kívánt játszani a talibán utáni Afganisztán politikai és biztonsági stabilitásának megteremtésében, és ehhez politikai, gazdasági és katonai szerepet is hajlandó volt vállalni. Ennek jelenként Bonnban került sor 2001 decemberében a talibán utáni Afganisztán politikai rendezésére irányuló első nemzetközi konferenciára, továbbá Németország katonai egységeket is küldött Afganisztánba az ISAF misszióba. (Harsch [2009]: pp. 9) ¹²³

A Bush-adminisztráció terrorizmus elleni háborújával és a tágabb közel-keleti térségre vonatkozó elképzeléseivel, mindenekelőtt az iraki háború gondolatával azonban nem értett egyet a német közvélemény többsége.¹²⁴ A 2002. évi őszi német választásokon az újraválasztásért küzdő Gerhard Schröder kancellár választási kampányának középpontjába helyezte a tervezett iraki háború kritizálását, jelentős vitákat váltva ki Berlin és Washington között. (Gordon – Serfaty [2004]: pp. 100-101) Az amerikai kormányzat törekvéseivel szembeni nyílt kiállítás mérföldkő volt a korábban stratégiai kérdésekben Washington politikája mögé beálló – vagy azt nyilvánosan nem megkérdőjelező – német külpolitika történetében. A Schröder-kormány a háború ellenzése mellett támogatásáról biztosította Franciaországot a Tervuren-kezdemenyezésről is, jelezve, hogy a német kormány hosszútávon az önállóbb európai biztonság- és védelempolitika irányába is hajlandó elmozdulni. (Türke [2010]: pp. 63) Ráadásul az amerikai-német kapcsolatokban bekövetkezett változás mellett a Schröder-kormány elsődlegesen gazdasági érdekek mentén egyre szorosabb kapcsolatokat épített ki a Vlagyimir Putyin vezette Oroszországgal, (Götz [2007]: pp. 2-5) ellenkezést váltva ki az erősen atlantista kelet- és közép-európai államokból is. A Schröder-kormány az iraki háborúra vonatkozó döntésében a belpolitikai érdekek mellett az európai francia-német vezető szerep megerősítésének szándéka, az amerikai kormány háború-párti unilateralizmusa és az iraki háború regionális következményeitől való félelem is szerepet játszott.

A 2005. évi választások eredményeként kereszténydemokrata - szociáldemokrata nagykoalíció élén hatalomra került Angela Merkel azonban elődjéhez képest atlantistább külpolitikát hirdetett meg. (Bierling [2006]: pp. 9-10) Az új német

¹²³ Keller Krisztina pp.

¹²⁴ 2003 elején a Gallup felmérése szerint a német közvélemény 87%-a ellenezte az Irak elleni háborút, 50% még ENSZ BT felhatalmazás esetében sem támogatta volna. (BBC News [2003])

kormány a német külpolitikai hagyományok jegyében erőteljesen szorgalmazta az iraki háború okozta sérelmek hátrahagyását és a transzatlanti kapcsolatok megújítását. A 2006. évi német Fehér Könyv szerint Európa és Németország közös biztonságának sarokköve továbbra is a transzatlanti partnerség. (German White Paper [2006]: pp. 25) A szövetségi szolidaritás jeleként Németország fokozatosan növelte afganisztáni szerepvállalását a 2000-es évek folyamán, noha különösen angolszász országok részről rendszeres kritika érte, amiért nem vállalt súlyához mérten megfelelő terheket az ISAF katonai szerepvállalásából. Az évtized folyamán egyre aktívabb és bővülő feladatokat magára vállaló német biztonság- és védelempolitika egyik jele volt, hogy 2006-ban Németország katonákat küldött a libanoni UNIFIL békefenntartó misszióba is. A 2006. évi Fehér Könyv már úgy fogalmazott, hogy a nemzeti érdek legitimációt biztosít a katonai cselekvéshez, továbbá a nemzetközi szabad-kereskedelem és az energiabiztonság garantálását is a német fegyveres erők faladatai közé sorolta. (*Ibid* pp. 15-21)

Ugyanakkor Berlin továbbra sem kívánt olyan szerepet vállalni, mint az súlyából és lehetőségeiből adódhatott volna. Németország relatív visszafogottsága a lassan fejlődő ESDP-re, illetve a lisszaboni szerződéssel megalapított CSDP-re is jelentős kihatással volt, mivel a közös európai védelmi képességek relatív súlytalanságának fő akadályai a politikai konszenzushány mellett a képességbeli hiányosságok voltak, amelyek áthidalása Németország erőforrásai nélkül nem volt lehetséges. Ugyanakkor a hivatkozott Fehér Könyv is az ESDP megerősítésének szükségessége és Európa aktívabb biztonságpolitikai szerepvállalása mellett érvelt. (*Ibid* pp. 33) Németország nem tett erőteljes lépéseket ezek elérése érdekében. Noha az egymást követő Merkel-kormányzatok alatt folytatódott a német biztonság- és védelempolitika fokozatos átalakulása a nagyobb nemzetközi szerepvállalás irányába, de az Európában kiemelkedő német gazdasági mutatók ellenére továbbra sem kívánták azt teljesen új alapokra helyezni. (Csiki [2012]: p 12; Dorff [2007]: pp. 66-67) Ennek megfelelően a védelmi kiadások is stagnálást, illetve csökkenést mutattak. (Lásd pp. 194-195) Amíg a 2008-ban elkezdődött pénzügyi-gazdasági válság folyamán Németország egyre határozottabban érvényesítette érdekeit az Európai Unió és az euró-zóna gazdasági és monetáris kormányzásának kérdéseiben, (Kiss J. [2012]: pp.3-4) addig a biztonsági dimenzióban a szövetséges országok ösztönzése ellenére sem kívánt továbbra sem aktívabb szerepet játszani.

Franciaországhoz hasonlóan részben az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok miatt Németország is erőteljesen ellenezte Ukrajna és Grúzia NATO tagságát. (Schuchardt [2010]: pp. 4) A geo-ökonómiai szempontok továbbra is meghatározóak maradtak az ország nemzetközi kapcsolataiban, amely értelemszerűen kihatással volt az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyra. A globális pénzügyi válság, majd a 2010-ben újult erővel felszínre tört euró-válság kezelése terén a Merkel-kormányzat és az Obama-kormányzat között a válság kezelésének módja okozott egyre jelentősebb vitákat.

X./6. Németország és a tágabb Közel-Kelet

Németország a korábban tárgyalt korlátozott biztonságpolitikai aktivitása mellett a földrajzi fekvésénél fogva sem játszott történetileg olyan aktív szerepet a közel-keleti térségben, mint a két másik vezető európai hatalom. Az NSZK-nak a térség felé irányuló politikáját a hidegháború elejétől kezdve alapvetően két mozzanat határozta meg. Egyrészt a geo-ökonómiai megközelítés a térségre nézve is érvényesült, Németország jelentős gazdasági kapcsolatokat épített ki a térségben, amelyek a poszt-hidegháború korszakában tovább fejlődtek. (Behr [2009]: pp. 250) A másik jelentős tényező a második világháború örökségeként az Izrael állammal kialakított különleges kapcsolat, amelynek keretében az NSZK Konrad Adenauer kormányától kezdve jelentős gazdasági és politikai támogatást nyújtott Izrael részére.¹²⁵ Az újraegyesített Németország sem rendelkezett átfogó önálló stratégiával a Közel-Keletre nézve, a német külpolitika a stratégiai kérdésekre nézve a térségre tekintve rendszerint az Egyesült Államok és Izrael politikai és pénzügyi támogatására szorítkozott.¹²⁶ Ráadásul európai kontextusban kialakult egyfajta hallgatóságos megállapodás Franciaország és Németország között, miszerint míg az előbbi vezető szerepet kap az EU déli, Mediterrán

¹²⁵ Az 1953-ban aláírt Luxemburgi Megállapodás értelmében az NSZK három évig évente három milliárd USA dollárt folyósított Izrael részére, azonban e megállapodáson felül a fiatal Izrael államot támogatta az arab országokkal szembeni konfliktusban. (Behr [2009]: pp. 208)

¹²⁶ Németország a Sivatagi Vihar hadművelet költségeinek 12%-át állta, összességében 9 milliárd USA dollár összegben. (Asmus [1991]: pp. 13)

térség felé irányuló politikájának alakításában, addig Németország a kelet-közép-európai térség felé játssza ugyanezt a szerepet.

Ugyanakkor Németország a gazdasági érdekei által vezetve nem mindig követte szorosan az amerikai irányvonalat. A kilencvenes évek folyamán Szíriával és Iránnal is ösztönözte a gazdasági kapcsolatok bővülését, ez utóbbi esetében Berlin erőteljesen szorgalmazta az EU nyitását Teherán felé a reformer politikai erők megerősítése érdekében. (Behr 2009]: pp. 235) Ugyanakkor az oslói békefolyamat kérdésében továbbra is az Egyesült Államok és Izrael preferenciájának megfelelően nem szorgalmazta az EU aktívabb részvételét, noha jelentős pénzügyi támogatást nyújtott a békefolyamat elősegítéséhez. Az EU szerepére nézve a változást a német külpolitikában a baloldali-zöld párti Schröder-kormány 1998. évi hatalomra kerülése, és különösen a második intifáda kirobbanása hozta el. (Asseburg – Busse [2011]: pp. 695) A Schröder-kormány aktívabb szerepet kívánt biztosítani az Európai Unió részére a konfliktus rendezésében, részben a Bush-kormányzat passzivitását és a német percepciók szerint túlzott Izrael-barát politikáját ellensúlyozandó. A német közvélemény az európai trendekhez hasonlóan egyre kritikusabbá vált az izraeli kormányok palesztin-politikája tekintetében. Joschka Fischer, a Schröder-kormány külügyminisztere, 2002 folyamán jelentős szerepet játszott a közel-keleti kvartett keretében az Útiterv kidolgozásában, és annak végrehajtását szorgalmazva gyakran nyíltan felvállalta a konfrontációt az izraeli és az amerikai kormánnyal. (*Ibid* pp. 701) Az egymást követő német kormányok azonban Izrael biztonságának kérdése tekintetében továbbra is erőteljes politikai és jelentős fegyverexportban is megmutatkozó támogatást nyújtott Tel-Aviv részére. (Belkin [2007]: pp.5) Az iráni nukleáris program jelentette fenyegetésre utalva 2008-ban Angela Merkel a Knesset előtt beszélve így fogalmazott: „...*minden német kormány és német kancellár, aki előttem járt, magára vállalta Németország különleges történelmi felelősségét Izrael biztonsága iránt. Ez a történelmi felelősség része a hazám raison d’etre-jének. Nekem, mint német kancellárnak, ennél fogva Izrael biztonsága soha nem lesz egyezkedés tárgya.*” (Merkel [2008])

Az Izrael biztonsága melletti elkötelezettséggel párhuzamosan ugyanakkor a Merkel-kormány nem minden téren értett teljesen egyet az izraeli kormány álláspontjával. Az izraeli-palesztin konfliktusban Angela Merkel ugyanebben a beszédében az izraeli fél részéről is fájdalmas kompromisszumok szükségességéről beszélt, utalva arra, hogy Izraelnek is komoly engedményeket kell tennie a béke

megteremtéséhez. Hasonlóképpen az izraeli kormánytól eltérően a német kormány erőteljesen ellene volt bármilyen Irán ellen irányuló katonai csapásnak, és a diplomáciai tárgyalások folytatását támogatta. (Bar'el [2011]) A német álláspont az iráni nukleáris programmal szembeni nemzetközi fellépés tekintetében csak lassan közeledett a keményebb brit és a francia állásponthoz. Berlin csupán 2012 elején változtatott korábbi, a német gazdasági érdekeket szem előtt tartó álláspontján, és biztosította támogatásáról az EU olaj-szankciókra vonatkozó javaslatát, engedve az amerikai-izraeli, valamint a francia-brit nyomásnak. (The European Institute [2012])

A NATO afganisztáni szerepvállalása hasonló mérföldkő volt a német biztonságpolitika átalakulása számára, mint a megelőző évtizedben a délszláv konfliktusok. (Gotkowska [2008]: pp. 1-2) A Schröder-kormány a szeptember 11-i terrortámadások nyomán elindult amerikai afganisztáni hadműveleteket nem csak a politikai támogatásáról biztosította, hanem katonailag is azzal, hogy különleges erőket vezényelt Afganisztánba. A német szerepvállalás azonban hamar csupán az ISAF humanitárius-békefenntartói dimenziójára összpontosult, a Tartós Szabadság offenzív hadműveleteiben nem vettek részt. Peter Struck védelmi miniszter 2003-ban elhangzott kijelentése, miszerint Németország biztonságát védik a Hindu Kushnál, jelentős vitákat váltott ki a német politikai életben. Mindez azt jelezte, hogy a katonai erő alkalmazásának legitimitása és támogatottsága továbbra is igen vitatott volt a német társadalomban. (Mertz [2007]: pp. 3)¹²⁷ A Schröder-kormány a terrorizmus elleni küzdelem területén kezdettől fogva a puha hatalmi megközelítést, a politikai párbeszédet, humanitárius segítségnyújtást, fejlesztési támogatásokat, békefenntartói tevékenységet preferálta a szűken vett terrorizmus ellenes kinetikus katonai hadműveletekkel szemben. (Formuszewicz - Terlikowski [2011]: pp. 2) Ennek keretében német kezdeményezésre Bonnban kerülhetett sor 2001 decemberében a talibán utáni Afganisztán új politikai rendszerének körvonalait felvázoló konferencia megrendezésére.

Noha az afganisztáni katonai jelenlét nem részesült nagy támogatottságban a német közvélemény részéről, a német szerepvállalás fokozatosan bővült. E létszámnövekedés azonban folyamatos viták övezték Washingtonnal, ahol elgedetlenek voltak a német hozzájárulás mértékével. (NPR [2008]; Gebauer [2008]) A kezdeti,

¹²⁷ Sebastian Mertz pp. 3

Kabulban és környékén szolgálatot teljesítő 1200 fős német kontingens 2003-ban 3000-re nőtt, és kiterjesztette tevékenységét az északi Kunduz tartományra, 2004-ben pedig Feyzabad tartományra, 2006-ban pedig az ISAF északi parancsnoksága is német vezetés alá került. A német katonák létszáma 2009-re 4000 főre, 2011 nyarára pedig 4900 főre emelkedett. (NATO ISAF [2009]) A német katonák azonban rendkívül kötött mandátummal rendelkeztek a bevetettségük és feladataik tekintetében, így többek között nem vehettek részt támadó hadműveletekben, csak közvetlen támadás esetén bocsátkozhattak tűzharcba, és nem vehettek részt a kábítószer-ellenes műveletekben sem, továbbá kizárólag az ország északi tartományaiban teljesítettek szolgálatot. (Noetzel [2010]: pp. 492-493; Asharf [2011]: pp. 198)

A fenti hadműveleti kötöttségek feloldása érdekében a Bush-kormány folyamatosan nyomást gyakorolt Berlinre, ám sikertelenül. (Paterson [2008]) E tekintetben részleges elmozdulást egy német gyorsreagálású erő (QRF) felállítása jelentette, amely az északi parancsnokság hatókörén belül a szövetségeseket ért közvetlen fenyegetés esetén jogosult volt fegyveresen beavatkozni, ám offenzív műveleteket nem hajthatott végre. (Noetzel [2010]: pp. 492; Noetzel [2011]: pp. 410) A német közvélemény érzékenysége miatt a kormány Afganisztán vonatkozásában hivatalosan csupán stabilizációs műveletekről beszélt egészen 2009-ig, amikor is egy légitámadással kapcsolatos, 125 afgán halottal járó incidens (DW [2009]) után kénytelen volt ezen változtatni, és a nemzetközi jog keretei között lévő fegyveres konfliktusként kezdték rá utalni. Az afganisztáni német katonai szerepvállalás tehát egyértelműen elmozdult a magasabb harci intenzitást igénylő COIN stratégia irányába, ezzel nagyobb szerepet vállalva a NATO afganisztáni tehervállalásából. (Noetzel [2011]: pp. 405) A német politikai elit döntésében a közvélemény háború ellenességére tekintettel a Washingtonhoz és a szövetségesekhez fűződő kapcsolatok játszották a főszerepet. (Harsch [2011]: pp. 21)

X./7. Az „Új Európa” a transzatlanti kapcsolatok tükrében

A berlini fal leomlása, a Varsói Szerződés és a Szovjetunió széthullása új fejezetet nyitott a kelet-közép-európai térség számára. A hidegháború keleti tömbjére jellemző elszigeteltség után a térség társadalmi hamar háromféle integráció szorításában találták

magukat: az euróatlanti integráció, a globalizáció és a nemzeti integráció együttes hatásai közepette. (Tálas [2008]: pp. 68-71) Ez utóbbi vonatkozásában fontos kiemelni, hogy az 1989 utáni néhány évben 14 új állam jött létre a Balti-tenger és az Égei-tenger között elterülő régióban, többségük békés úton, ám a volt Jugoszlávia esetében véres háborúk árán. A geopolitikai változások tekintetében hasonló jelentőségű volt a térség számára a két Németország békés újraegyesülése. A belső mélyreható gazdasági társadalmi átalakuláson áteső és magukat új külpolitikai környezetben találó országok számára új biztonsági struktúrák és garanciák megszerzése prioritássá vált. Amíg a politikai-gazdasági szférában az Európai Unióban való tagság jelentette az elsődleges igazodási pontot és stratégiai célkitűzést, addig a kemény biztonság terén a NATO. (Varga [2010f]: pp. 44-46) Az alternatívaként felmerülő, és ugyancsak virágkorukat élő struktúrák, mint a Közép-Európai Kezdeményezés, a Visegrádi Együttműködés, a CEFTA, az EBEÉ, majd az EBESZ ugyanis nem voltak képesek teljesíteni a térség államainak felzárkózásra és biztonságra vonatkozó aspirációit.

Az Oroszország bizonytalan jövőjétől, a délszláv háborúk és más etnikai feszültségek hatásaitól, a hidegháború nyomása alól felszabadult nyugat-európai államok erőteljesebb nemzeti érdekérvényesítésétől való félelmek voltak azok a meghatározó tényezők, amelyek miatt a kelet-közép-európai térség államai erőteljesen szorgalmazták az amerikai biztonsági garanciának rájuk történő kiterjesztését. (*Ibid* pp. 45-48) A NATO-tagság elérése és az erőteljes atlantizmus különösen a reformokban élen járó három közép-európai ország, Csehország, Lengyelország és Magyarország esetében az EU-tagság megszerzése mellett elsődleges külpolitikai prioritássá vált. Az atlantizmus az amerikai vezető szerep elfogadását jelentette a biztonságpolitikai kérdésekben, mindez azonban az amerikai külpolitikához való igazodási kötelezettséget is magával hozta. A kilencvenes évek során, a csatlakozási folyamat idejével egybeeső boszniai, majd koszovói háború esetében még megállapítható volt, hogy a térség stabilitásában közvetlenül érdekelt új tagállamok, különösen Magyarország érdekei és földrajzi biztonságpolitikai fókusza egybeestek a NATO, és benne az Egyesült Államok prioritásaival.

A közép- és kelet-európai országok atlantizmusa a 2001. szeptember 11-ét követő amerikai külpolitika vonatkozásában is erőteljesen tovább élt. Korlátozott katonai képességeik következtében a támogatás elsősorban politikai természetű volt, ám ez a támogatás is igen fontos volt az amerikai kormány számára. (Orbán [2003]: pp. 9-

11) Az iraki háború előtti hetekben a cseh, a lengyel, és a magyar kormány közreműködésével megszületett „nyolcak levele”,¹²⁸ majd a NATO csatlakozás küszöbén lévő, illetve tagságra aspiráló „vilniusi tizek”¹²⁹ nyilatkozata örömteli fogadtatásban részesült Washingtonban. Az amerikai kormány az atlantista brit és dél-európai kormányok mellett a kelet-európai országok támogató álláspontjával azt demonstrálhatta, hogy valójában Franciaország és Németország szigetelik el magukat a szövetségben belül a háborút ellenző politikájukkal. (Gordon – Serfaty [2004]: pp. 128-130) Donald Rumsfeld védelmi miniszter nevezetes nyilatkozata az „öreg” és az „új” Európáról (Rumsfeld [2003]) egy olyan külpolitikai képet jelenített meg, amelyben a hagyományos európai szövetségesek bármikor lecserélhetők az Egyesült Államokkal együttműködésre hajlandónak mutakozó államokra.

A Bush-kormányzat közel-keleti térségre való fókuszálása mellett az Egyesült Államok európai pozícióinak megerősítése végett a fenti szempontok figyelembevételével felgyorsította a NATO-bővítést. (Larrabee [2003]: pp. 7-8) A 2002. évi novemberi prágai NATO-csúcsértekezleten hozott döntéssel az észak-atlanti szövetség olyan kelet-közép-európai tagállamok előtt nyitotta meg kapuit, amelyek a három már felvett közép-európai államhoz hasonlóan erőteljesen atlantista külpolitikai percepciókkal bírtak, és egymással is versenyezve igyekeztek Washingtonhoz fűződő kapcsolatukat szorosabbá tenni. (*Ibid* pp. 47) Az újabb tagfelvételekkel immár 26 tagúra bővült szervezetben belül az atlantistának elkönyvelt országok száma jelentősen növekedett, ám a keleti bővítés ennél jóval összetettebb hatásokkal járt a szövetség jövőjére nézve.

A tágabb közel-keleti térségre áthelyeződő amerikai figyelem, a Rumsfeld-féle „hajlandók koalíciója”-megközelítés érvényesülése és a kelet-európai országok sajátos biztonsági igényeinek beemelése a szövetségbe számos új kihívást eredményezett. Míg a NATO-n belül az új közép- és kelet-európai államok erőteljesen atlantistának mutatkoztak a terrorizmus elleni háború kezdeti éveiben, addig az Észak-atlanti Szövetségben belül ezen országok Európán kívüli biztonságpolitikai érdekeltségei és ambíciói még inkább eltértek az Egyesült Államokétól, mint az amerikai külpolitikát

¹²⁸ Dánia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Nagy-Britannia, Csehország, Lengyelország, Magyarország

¹²⁹ Albánia, Bulgária, Horvátország, Észtország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Románia, Szlovákia és Szlovénia

ellenző nyugati-európai szövetségeseké. A régió államai földrajzi fekvésükből és korlátozott erőforrásaikból adódóan nem rendelkeztek számottevő politikai vagy gazdasági érdekeltséggel és befolyással a tágabb-közel-keleti térségben, emellett jóval korlátozottabb tényleges katonai segítséget voltak képesek nyújtani az Egyesült Államok részére az iraki háborúban, mint Franciaország vagy Németország tehette volna. (Orbán [2003]: pp. 11-14) A nyolcak levelének közép-európai aláíróit és a „vilniusi tizeket” a döntésükben Bush-kormányzat támogatását Afganisztánra, majd az iraki háborúra nézve a Washingtonhoz fűződő kapcsolatok határozták meg. A háború támogatásával az Egyesült Államoknak a kelet-európai régió iránti elkötelezettségét, általában véve a NATO és a transzatlanti kapcsolatok megerősítését, valamint az európai politikai térben a francia-német dominanciának a megkérdőjelezését célozták.

A legerőteljesebben Lengyelország kötelezte el magát a Bush-kormány mellett. (Longhurst – Zaborowski [2003]: pp. 1010) Egyedüli kelet-európai szövetségesként szűk létszámú különleges erőkkel is részt vett az Irak elleni inváziós hadműveletekben, ezt követően pedig képességeihez képest jelentős katonai feladatokat vállalt magára a megszállt Irakban. (Lásd pp. 193) E feladatvállalás azonban meghaladta Lengyelország lehetőségeit, ennél fogva a NATO-hoz volt kénytelen segítségért folyamodni. Az iraki stabilizációs erőfeszítések tekintetében az Egyesült Államoknak hamar szembesülnie kellett azzal, hogy a közép-európai országok sem katonai, sem gazdasági tekintetben nem képesek számottevően hozzájárulni a koalíciós erőfeszítésekhez. Lengyelország pedig, amelyik jelentős politikai és gazdasági hasznokat várt az iraki szerepvállalástól, alapvetően kudarcként élte meg az iraki misszióban való részvételt. (Wagrowska [2008]: pp. 3-4; Zaborowski [2004]: pp. 13) A lengyel közvélemény többsége pedig kezdettől fogva ellenezte Lengyelország iraki katonai részvételét.¹³⁰

A kelet-közép-európai térség államai Afganisztán esetében Irakhoz hasonlóan elkötelezettnek mutatkoztak az Egyesült Államok mellett. Több közép- és kelet-európai NATO-tagállam, különösen Magyarország esetében is tapasztalható volt, hogy a védelmi kiadások és a haderőreformok terén mutatkozó hiányosságokat és

¹³⁰ Az OBOP közvéleménykutató cég szerint 2003 márciusában a lengyelek 69 % ellenzett a katonai részvételt az iraki háborúban (Wagrowska [2008]: pp. 30), PBS Sobot közvéleménykutató cég 2005. júliusi felmérése szerint a lengyelek 59%-a teljes kivonulást támogatta, 30% szerint a csapatok egy részét ki kell vonni, és mindössze 6% támogatta a változatlan szerepvállalást. (Ramsay – Stephens [2005]: pp. 3)

elmaradásokat a koalíciós vagy NATO missziókban való relatív felülreprezentsággal igyekeztek kompenzálni. Magyarország többek között a baghlani Tartományi Újjáépítési Csoport vezetése mellett kötelezte el magát 2006-ban, Lengyelország pedig Afganisztánba is jelentős létszámú harcoló alakulatot küldött a déli, veszélyesebb országrészbe. A legtöbb katonai veszteséget a lakosságszámhoz viszonyítva pedig Észtország szenvedte el az ISAF keretében a 2002-2012-ig terjedő időszakban. Iraki és afganisztáni szerepvállalásaikkal a térség országai összességében kétségtelenül kivívták Washington elismerését, és megerősítették a NATO-ban elfoglalt helyüket, azonban e feladatvállalásnak mind katonai, mind stratégiai szempontból ára volt, amint azt a későbbi fejezetben tárgyaljuk.

Az 1990-es évek visszaesése után a térség államai aggodalommal tapasztalták a Putyin vezette Oroszország újbóli megerősödését. (Deák [2009]: pp. 26) A színes forradalmak, a gázháborúk, az orosz-grúz háború mellett a NATO-hoz közvetlenül kapcsolódó kérdések is feszültté tették a keleti tagok kapcsolatait Oroszországgal. A Bush-kormány rakétavédelmi terve, majd az Obama-kormány módosított, szakaszolt adaptív megközelítés elnevezésű rakétavédelmi programja a közép- és kelet-európai államok számára alapvetően nem az iráni fenyegetésről, hanem az Egyesült Államokhoz való viszonyról és az Oroszországtól való változatlan félelemről szólt. (Rácz et al [2009]: pp. 46) Az Obama-kormányzat 2009. szeptember 17-én nyilvánosságra hozott döntése a Bush-kormány tervének felülvizsgálatáról erőteljes negatív visszhangot kapott nemcsak Lengyel- és Csehországban, hanem a térség más NATO-tagállamaiban is, amelynek oka nem az iráni fenyegetésről való feltevéseken nyugodott, hanem a térségre irányuló, változó amerikai figyelemről alkotott percepciókon. (*Ibid* pp. 46) Az Obama-kormányzat döntésének nemcsak a tartalma, hanem a formája is erős ellenérzéseket keltett a térségben – az előzetes konzultáció nélküli döntés e stratégiai kérdésről azt sugallta, hogy a térség biztonsága továbbra is nagyhatalmi alku tárgya lehet.

Az iraki és az afganisztáni háborús részvétel negatív tapasztalatai és kevés hozadéka, az Obama-adminisztráció figyelmének érzékelhető eltolódása az ázsiai térség felé, összekapcsolódva az amerikai-orosz kapcsolatok új alapokra helyezésével, hozzájárult ahhoz, hogy a térségben korábban tapasztalható atlantizmus mérséklődött. Noha a NATO-ra, és a Washingtoni Szerződés ötödik cikkelyére továbbra is a legfontosabb biztonsági garanciaként tekintettek a térség országai, ám érzékelhető nyitás indult meg az európai biztonságpolitikai kezdeményezések iránt, különösen

Lengyelország részéről. A 2007 óta a lengyel kormány élén álló Donald Tusk, és külügyminisztere, Radosław Sikorski a korábbi kormányhoz képest az európai integráció mélyítése, és így a vezető kontinentális hatalmak, Németország és Franciaország felé nyitottabb politika irányában elkötelezettebbnek mutatkoztak. (Sikorski [2012]) A 2011. évi lengyel EU-elnökség idején a CSDP prioritássá emelése, (O'Donnel [2012]: pp. 4) a weimari háromszög keretében 2013-ban esedékes EU Harccsoport létrehozása, és a visegrádi négyek keretében 2016-ra tervezett, lengyel vezetésű EU Harccsoport (Lorenz [2013]: pp. 1) a lengyel biztonságpolitika európai aktivizálódásának konkrét jelei voltak, és ez utóbbi jelentős hatással volt a többi visegrádi ország biztonságpolitikájára is. Noha kétségtelenül kevés konkrét eredmény fűződik a fenti kezdeményezésekhez, és a hosszú távú életképessége a weimari és a visegrádi szoros védelmi együttműködésnek továbbra is kérdéses, de világosan jelzik a térség átalakuló biztonsági percepcióit.

XI. Transzatlanti tehermegosztás a tágabb közel-keleti stratégia tükrében

XI./1. Az afganisztáni és az iraki szerepvállalás transzatlanti dimenziói

Az afganisztáni nyugati katonai szerepvállalás 2001. október 7-én kezdődött az Egyesült Államok vezette koalíció beavatkozásával. Ahogy korábban utaltunk rá, az al-Kaida és a talibán elleni offenzív műveletek a Tartós Szabadság nevezetű amerikai hadművelet keretében zajlott, emellett került felállításra a kezdetben kizárólag Kabulra és közvetlen környezetére szorítkozó ISAF békefenntartó művelet. Az ISAF misszió fokozatosan vált szűk körű békefenntartói misszióból átfogó stabilizációs misszióvá. Az ISAF műveletek kezdetben csak Kabulra és közvetlen környezetére szorítkoztak, amelyet négy lépcsőben terjesztettek ki az ország egész területére ENSZ BT határozatok¹³¹ felhatalmazásával. (NATO Media Backgrounder [2010]: pp. 4-5) Az ISAF-nek a NATO általi 2003. évi augusztusi átvétele után 2003-2004 folyamán előbb az ország északi részére terjesztették ki az ISAF műveleti hatókörét, majd 2005-ben a nyugati országrészben is megjelent az ISAF. Végül 2006 folyamán az ország legveszélyesebb déli és keleti részein is létrejöttek az ISAF regionális parancsnokságok. (*Ibid* pp. 5)

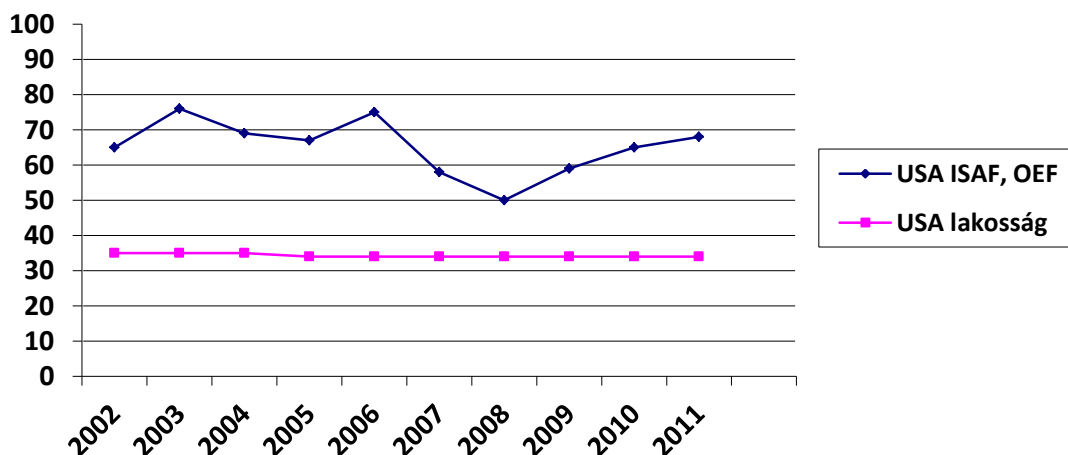
A katonai misszió jellegében is több szakaszt különíthetünk el. (Morelli - Belkin [2009]: pp. 9) Az első lépcső a kezdeti kabuli misszió időszakát felölelő értékelés és felkészülés szakasz volt. A második lépcső volt magának az ISAF vezette műveletnek a földrajzi kiterjesztése, benne Tartományi Újjáépítési Csoportok (PRT) felállítása az ország egész területén. (Morelli – Gallis [2008]: pp. 7) A harmadik szakasz a „stabilizáció” nevet viselte, amely 2006-tól 2012-ig tartott. E szakaszt azonban további két részre oszthatjuk, 2006-2009 között az ISAF alapvetően békefenntartó jellegű tevékenységet végzett, noha az ISAF-ben részt vevő országok műveleti mandátumai között jelentős eltérés volt tapasztalható. 2009-től fogva azonban az Egyesült Államok a

¹³¹ Az afganisztáni ISAF-misszióra nézve a következő ENSZ BT határozatok születtek: 1386 (2001), 1413 (2002), 1444 (2002), 1510 (2003), 1563 (2004), 1623 (2005), 1707(2006), 1776 (2007), 1833 (2008). (NATO [2010]: pp. 4; United Nations Security Council [2013])

műveletek jellegét illetően a COIN-stratégia felé mozdult el, amely kihatással volt a többi résztvevő ország szerepvállalására is. Az Egyesült Államok európai szövetségesei az afganisztáni beavatkozás kezdetétől fogva katonai szerepet is vállaltak a dél-ázsiai országban, ám többségük jelentős nemzeti korlátozásokkal (national caveats) vett részt az ISAF tevékenységében. A korlátozások sokfélék, országonként eltérőek voltak, többnyire a műveleti tevékenységre korlátozására (pl. támadó hadművelet kizárása), földrajzi hatókörre, műveleti időbeli megkötésekre (pl. éjszakára vonatkozó tilalom) vonatkoztak. (Auerswal [2009]: pp. 6-9) Az Obama-stratégia meghirdetésétől, 2009-től azonban erősebb konvergenciát tapasztalhattunk az ISAF-ben részt vevő államok műveleti mandátumai között, vagyis az ISAF egészében elmozdult a felkelés-ellenes művelet felé. A stabilizációs szakaszt 2012-től az átmeneti szakasz, az úgynevezett INTEQAL-folyamat követte, amely 2014 végéig zárul le. (NATO Media Backgrounder [2013]) Ennek során az ISAF fokozatosan átadja a biztonsági feladatok ellátásának felelősségét az afgán biztonsági erők részére.

Az afganisztáni katonai szerepvállalás terheiből nemcsak abszolút értékben, hanem relatív mértékben is az Egyesült Államok vette ki a legnagyobb részt, amennyiben a szövetségesi tehermegosztásra vonatkozó korábban meghatározott indikátorokat vizsgáljuk. Az afganisztáni nemzetközi haderőt tekintve az Egyesült Államok a NATO tagállamok lakossági arányszámait tekintve mindvégig felülreprezentált volt. Ezen túl a veszteségeket tekintve, valamint a pénzügyi költségeket tekintve is viselte a terhek nagy részét. E tehervállalás értelemszerűen következett abból is, hogy alapvetően az Egyesült Államokat ért támadás volt a kiinduló pontja a katonai beavatkozásnak. Továbbá a korábbiakban tárgyaltak alapján az amerikai nemzetbiztonsági érdekeket jóval közvetlenebb formában érintette a katonai műveletek kimenete mint az európai szövetségeseikét.

3. Ábra. Az Egyesült Államok tehervállalása az afganisztáni műveletekben: az USA lakosságának aránya a NATO tagállamok teljes lakosságához és az amerikai katonai erők aránya a teljes afganisztáni NATO erökhöz képest (%-ban megadva.) (2002-2011)

Forrás: Livingston – O’Hanlon [2012] pp. 5; World Bank – Population Data [2013]

A NATO szövetségesek tehervállalása az ISAF misszió kezdetétől különböző mértékű volt. Az Egyesült Államok mellett Nagy-Britannia bizonyult a legszorosabb szövetségesnek Afganisztánban is, azonban néhány más szövetséges, így Kanada, Hollandia, Dánia is arányaiban hasonló mértékben vállalt szerepet a misszióban. Nagy-Britannia mind a katonai részvétel arányokat, mind a veszteségeket tekintve kiemelkedő mértékben vállalt részt a terhekből. Ez utóbbi egyenes következménye volt a brit műveleti szerepvállalás jellegének, vagyis az aktív részvétel a Tartós Szabadság hadműveletben 2001 elejétől, majd az erőteljes COIN stratégia, beleértve offenzív műveletek alkalmazását az egyik legveszélyesebbnek tartott déli Helmand tartományban 2006-tól kezdődően. (Chin [2007]: pp. 202-203) Mindezt úgy teljesítette, hogy eközben Irakban is hasonló elkötelezettséget tanúsított az Egyesült Államok mellett. Nagy-Britannia a kezdeti koalíciós erökhöz mérten is jelentős, 2000 fős erővel volt jelen Afganisztánban, amely 2003-2005 között átmenetileg lecsökkent 300-400 főre (Military Balance [2003]: pp. 63; Military Balance [2005]: pp. 76) – részben az iraki háborús részvétel miatt – de 2006-tól ismét növekedésnek indult a Helmand tartománybeli felkelés-ellenes stratégia implementálásával. 2006 végére a brit katonák létszáma elérte az 5500 főt, 2009 és 2011 között a csúcsideszakban pedig mindvégig meghaladva a

9000 főt. (NATO ISAF [2009]: pp. 3; Ibid [2010]: pp. 3; Ibid [2011]: pp. 3; Ibid [2012]. pp. 3)

A koalíciós veszteségeket tekintve az Egyesült Államok után Nagy-Britannia szenvedte el a legtöbb áldozatot.¹³² Nagy-Britannia mellett szükséges azt a néhány további NATO szövetségest is megemlíteni, amelyek szintén arányaiban felülreprezentáltak vették ki a részüket az afganisztáni terhekből. E körbe Kanada, Hollandia, Dánia és részben Lengyelország sorolható. (Morelli – Belkin [2009]: pp. 19; Think Defence [2009]) Kanada és Hollandia esetében érdemes megjegyezni, hogy az afganisztáni műveletek elejétől fogva erőteljes szerepet vállaltak a hozzájárulásuk nagysága és a műveletek minősége szempontjából, ugyanakkor a többi szövetséges országhoz képest korábban megkezdték a szerepvállalásuk leépítését, Hollandia 2010-ben,¹³³ Kanada pedig 2011-ben kivonta csapatainak nagy részét az országból. Mindkét szövetséges ország egyéb feladatvállalások mellett az ország déli részében, Kanada Kandaharban, Hollandia pedig Uruzganban harcoló alakulatokkal is részt a műveletekben Kanada esetében ugyanakkor az erőteljesebb az afganisztáni szerepvállalásban szerepet játszott az is, hogy ekképpen kívánta kompenzálni az iraki hadműveletektől való távolmaradását. (Chapin [2010]: pp. 194)

Franciaország és Németország az abszolút értékeket tekintve ugyancsak jelentős szerepet vállalt Afganisztánban, ám tehervállalásuk elmaradt méretük és tényleges katonai képességeikhez képest. Az afganisztáni beavatkozás kezdeti időszakában a Tartós Szabadság Hadművelet keretében ugyan mindkét szövetséges részt vett harcoló tevékenységben, ám csak csekély számú különleges erővel,¹³⁴ a későbbi tehervállalásuk nagy részét pedig az ISAF művelet keretében korlátozott mandátummal rendelkező békefenntartó egységek tették ki. Franciaország és Németország azon szövetségesek közé tartozott, amelyek 2003-2005 folyamán nem kívánták az ISAF-et harci

¹³² 2012. december 1-ig Nagy-Britannia vesztesége az afganisztáni misszióban 438 fő volt az 1059 fő nem amerikai áldozatból. (Chesser [2012]: pp. 2)

¹³³ Az afganisztáni szerepvállalás 2010-ben kormányválságot okozott Hollandiában, amelynek eredményeként a hárompárti koalíciós kormány (Kereszténydemokrata Párt – Munkáspárt – Keresztény Unió Pártja) megbukott. A holland munkáspárt ragaszkodott a 2000 fős, Uruzgan tartományban szolgálatot teljesítő holland erő kivonásához, amely meg is történt. (Voice of America News [2010])

¹³⁴ A Tartós Szabadság Hadművelet keretében Németország 100 fős nagyságrendű különleges erővel vett részt. (Ashraf [2011]: pp. 195)

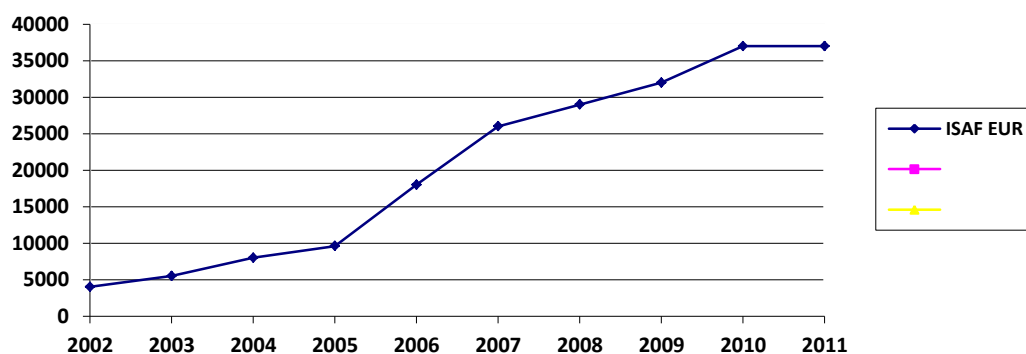
tevékenységekre felhatalmazni, és elleneztek a Tartós Szabadság és az ISAF műveletek egységesítését. (House of Commons Defence Committee [2006]: pp. 34) Ráadásul egyik ország sem vett részt katonai erővel az Iraki Szabadság Hadműveletben, így az erőteljesebb afganisztáni szerepvállalásuk a szövetségi szolidaritás tekintetében indokolt lett volna.

Ugyanakkor a 2001 és 2012 közötti időszakot tekintve mind a rendelkezésre bocsátott képességek, mind a műveleti mandátumokat tekintve fokozatosan növelték a szerepvállalásukat. A tehervállalások csúcsidőszaka egybeesett az Obama-kormány által végrehajtott csapaterősítéssel, a 2009-2011 közötti időszakkal, tehát az idő előrehaladtával inkább konvergencia volt tapasztalható az amerikai stratégia és a két kontinentális európai hatalom szerepvállalása között. A mandátumokat tekintve, mind földrajzi, mind funkcionális értelemben a három nagy európai szövetséges ország közül mindvégig Németország korlátozta leginkább az Afganisztánban szolgálatot teljesítő fegyveres erőinek a tevékenységét. (Auerswald – Saideman [2009]: pp. 21) Az előbbiekből kifolyólag a veszteségeket tekintve is arányaiban kevesebb terhet vállalt a két másik európai hatalomhoz képest. Ugyanakkor a korábbiakban tárgyaltak alapján az afganisztáni német szerepvállalás jelentős változásnak tekinthető Németország korábbi passzív biztonságpolitikai szerepéhez képest.

A régi NATO tagállamokhoz hasonlóan az új NATO tagállamok között is jelentős eltérések voltak az afganisztáni szerepvállalásaik tekintetében. A keleti NATO tagállamok közül a lengyel szerepvállalás volt a legerőteljesebb Afganisztánban és Irakban egyaránt. Lengyelország azon kevés szövetségesek egyike volt, amely az Irak elleni inváziós műveletekben is részt vett mintegy 2000 fővel, majd ezt követően, az iraki stabilizációs erőfeszítésekben is a képességeihez mérten jelentős szerepet vállalt 2000-2500 fős jelenléttel 2005-ig. (Wagrowska [2008]: p. 17-21) 2006-tól pedig Afganisztánban növelte számottevően a tehervállalását, a kezdeti 100 főről 2010-re 2500 főre emelve a katonai jelenlétét. (Military Balance [2006]: pp. 63; Military Balance [2010]: pp. 76) Magyarország és Csehország is hasonló stratégiát választott e tekintetben, az iraki stabilizációban is szerepet vállaltak, majd annak megszűnése után Afganisztánban növelték a jelenlétüket. 2009-2012 között mindkét szövetségesnek 400-700 fő között mozgott az ISAF-hez való létszám hozzájárulása, ugyanakkor ezek túlnyomó része stabilizációs és békefenntartó tevékenységet látott el. (NATO ISAF [2009]: pp. 3; Ibid [2010]: pp. 3; Ibid [2011]: pp. 3; Ibid [2012]: pp. 3)

Az említett kelet-európai NATO-tagok mellett a többi új tagállamról is összességében megállapítható, hogy az amerikai stratégiai figyelem Afganisztánra helyeződésével növelték az afganisztáni katonai szerepvállalásukat. A katonai szerepvállalások révén a NATO tagállamok katonai együttműködése, az interoperabilitás terén az afganisztáni misszió jelentős hozadékot jelentett a szövetség számára. (Mattelaer [2011]: pp. 131-132) Számos NATO-tagállam hadereje számára Afganisztán volt hosszú évtizedek óta az első háborús körülmények közepette végrehajtott éles bevetés. A katonai együttműködés tekintetében kiemelendő az Egyesült Államok szerepe, amely bilaterális szinten is jelentős katonai támogatást nyújtott katonai eszközökben, közös képzések és gyakorlatok formájában, pénzügyi forrásokban, különösen a gyengébb szövetséges országok számára az afganisztáni misszió előmozdítása végett.

4. Ábra. A NATO-szövetségesek katonai hozzájárulása az afganisztáni műveletekhez (2002-2011) (ezer főben)

Forrás: Livingston – O’Hanlon [2012] pp. 5

9. Táblázat. Az iraki háborúban katonai egységekkel részt vevő NATO szövetségesek (2004)

NATO tagállam	Irakban lévő katonák létszáma
<i>Egyesült Államok</i>	<i>126 500</i>
Nagy-Britannia	8 300
Olaszország	3 120
Hollandia	1 400
Dánia	520
Portugália	110
Lengyelország	2 400
Csehország	110
Magyarország	300
Szlovákia	105
Észtország	40
Lettország	120
Litvánia	105
Románia	800
Bulgária	485

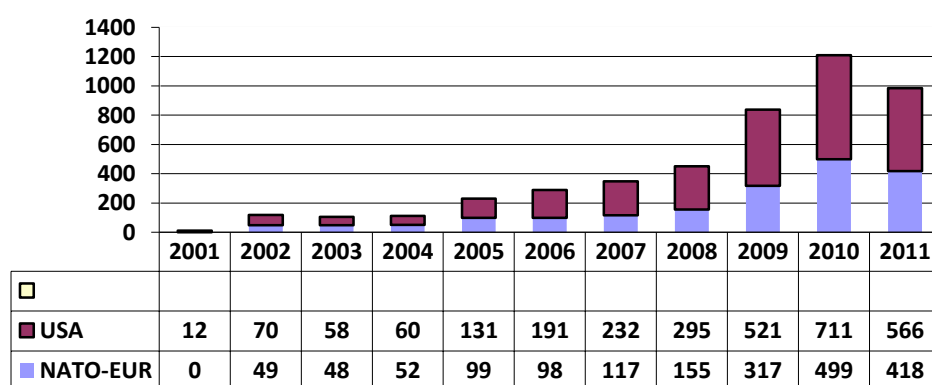
Forrás: Military Balance [2004]

Az európai szövetségesek a katonai szerepvállaláson túl más formában is hozzájárultak az Egyesült Államok stabilizációs erőfeszítéseéhez Irakban és Afganisztánban. A NATO keretében szükséges megemlíteni, hogy noha Franciaország, Németország és más szövetségesek is ellenezték az inváziót, később mégis hozzájárultak a NATO részvételéhez az iraki stabilizációs műveletekben. E tekintetben érdemes megemlíteni a Törökország védelmének megerősítésére tett intézkedéseket,¹³⁵ a szövetségesek hozzájárulásával 2004-ben elindított NATO Iraki Kiképző Missziót (NATO Training Mission Iraq), valamint a 2003 májusától Lengyelország iraki szerepvállalásában nyújtott NATO hozzájárulást. (Wagrowska [2008]: p 19-21) Az európai országok az EU keretében is támogatták az amerikai erőfeszítéseket. Az Európai Unió 2005-ben elindított EUJUST LEX Irak missziója az iraki igazságügyi és rendészeti kapacitások megerősítését szolgálta. A fentiekén túl jelentős pénzügyi fejlesztési támogatást is nyújtottak az európai országok Irak számára. Az Európai Unió 2003 és 2011 között egy milliárd euró fejlesztési és segélyezési támogatást nyújtott Irak

¹³⁵ A Törökország által igényelt támogatás jelentős viták tárgyát képezte a NATO-n belül 2003. január – február folyamán, mivel az inváziót ellenző szövetségesek értelmezésében Törökország védelmének megerősítése a háború elkerülhetlenségét jelentette volna. Végül légtér figyelési képességek megerősítésével és rakétavédelmi rendszerek telepítésével sor került a védelem megerősítésére. (Gallis [2003]: pp. 1-2)

számára, ennek felét az Európai Bizottság, másik felét pedig az egyes európai országok bocsátották rendelkezésre. (European Union External Action [2010]: pp. 19) A fejlesztési támogatások tekintetében is kiemelkedett Nagy-Britannia, amely 2003-2011 között 861 millió USA dollárral támogatta Irak újjáépítését. (BBC News [2011]) Franciaország és Németország viszont jelentős mértékű adósságot engedett el Irak számára.¹³⁶

5. Ábra: Afganisztán koalíciós áldozatok megoszlása az Egyesült Államok és NATO-szövetségesei között (2001-2011)

Forrás: Chesser: [2012] pp. 1

Az afganisztáni háború esetében még jelentősebb volt az európai szerepvállalás. Az európai országok a katonai támogatás mellett az EU CSDP keretében 2007-től 350-400 fővel EUPOL Afganisztán néven rendőri – igazságügyi missziót indítottak, amely az afgán rendőrség és igazságügyi szervek kiképzésében vett részt. Ezen túl jelentős fejlesztési támogatást¹³⁷ nyújtottak Afganisztán számára. 2002 – 2010 között az EU 2,6

¹³⁶ A Párizsi Klub keretében 2004. november 1-én megállapodás született az Egyesült Államok és más jelentős hitelezők, így Franciaország, Németország és Oroszország között arról, hogy Iraknak a Párizsi Klub felé való tartozásainak a 80%-át elengedik. Irak Franciaország felé 2,9 milliárd dollárral, Németország felé 2,3 milliárd dollárral tartozott. (Weiss [2011]: pp. 29)

¹³⁷ Az itt szereplő összegek a tényleges kifizetéseket jelentik, a donor országok rendszerint jóval nagyobb összegű támogatásra tettek ígéretet (a 2002 – 2010 közötti időszakra nézve összességében 89,9 milliárd USA dollár vállalás történt Afganisztán fejlesztési támogatására, ugyanakkor ebből 56,8 milliárd USA dollár került ténylegesen kifizetésre), ám annak csak egy része került ténylegesen kifizetésre. (International Crisis Group [2011]: pp. 30)

milliárd USA dollár, Nagy-Britannia 2,2 milliárd USA dollár, Németország 762 millió USA dollár közvetlen fejlesztési támogatást biztosított, ugyanakkor Franciaország 174 millió USA dolláros támogatása jelentősen elmaradt ettől. (International Crisis Group [2011]: pp. 30) Az Egyesült Államok ugyanezen időszak alatt 37 milliárd USA dollár fejlesztési támogatást nyújtott Afganisztán részére.

Az európai szövetségesek tehát alapvetően támogatólag léptek fel az Egyesült Államok mellett az afganisztáni konfliktusban. Az iraki háború esetében ugyan számos szövetséges nem nyújtott támogatást az Egyesült Államok részére, ugyanakkor a stabilizációs erőfeszítéseket szűk keretek között támogatták. Afganisztán esetében a fő kérdés a tehervállalás mértéke tekintetében volt, maga a katonai szerepvállalás nem volt vita tárgya. A katonai tehervállalás mértéke és minősége az afganisztáni műveletekhez a 2002-2012 közötti időszakot véve összességében erősödött, amely a veszteségekben is megmutatkozott. A közös katonai szerepvállalás révén jelentősen javult a NATO tagállamok hadereje közötti interoperabilitás, jelentősen fejlődtek a harceljárások, lehetővé vált katonai doktrínák közelítése, számos területen javultak a katonai képességek, amelynek révén az adott időszakban összességében erősödött a NATO katonai – intézményi kohéziója. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az afganisztáni műveletek egyben képességfejlesztésre fordítható forrásokat is elvontak a védelmi költségvetésekben, ahogy Bronislaw Komorowski lengyel elnök nyilvánosan is szóvá tette. (Komorowski [2010]) Az afganisztáni expedíciós művelet a szűkös pénzügyi források közepette rendszerint prioritást élvezett az európai védelmi költségvetésekben. Az afganisztáni szerepvállalás költségei ugyan általában kis részét képezték a védelmi célú kiadásoknak, de a szűkös fejlesztési, beruházási kerethez viszonyítva ezek is jelentékeny összegeknek voltak tekinthetők.

Az iraki háború a hadműveletekben résztvevő szövetséges államok viszonylatában hasonlóan pozitív hatással volt a katonai együttműködésre. A tizenöt európai NATO-szövetséges, amely csapatokat küldött Irakba, a brit hozzájárulást kivéve¹³⁸ a katonai erők létszámát tekintve általában hasonló nagyságrendű erőt bocsátott az Egyesült Államok vezette koalíció rendelkezésére, mint Afganisztánban. Ugyanakkor rövidebb időtartamú misszióról volt szó, mivel a szövetségesek döntő többsége 2008-ra kivonta csapatait az országból. Noha számos szövetséges távol maradt

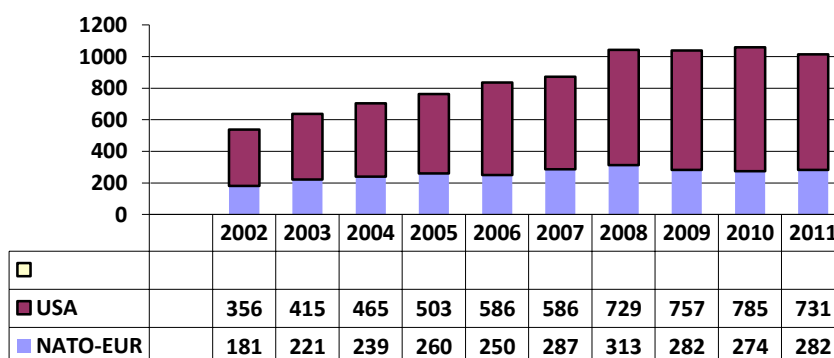
¹³⁸ Nagy-Britannia az inváziós műveletekben 46.000 fővel vett részt. (Military Balance [2003])

a közvetlen katonai támogatástól, az inváziót követően mégis minden szövetséges akár pusztán politikai, akár pénzügyi, vagy közvetett katonai formában támogatást nyújtott az Egyesült Államok számára a stabilizációs erőfeszítésekben.

XI./2. Az európai védelmi költségvetések és katonai képességek változása

Az amerikai és az európai védelmi költségvetések közötti különbségek, az aránytalan transzatlanti tehervállalás a NATO történetével egyidős. A hidegháború elmúltával a transzatlanti védelmi olló tovább nőtt, mivel az európai NATO tagállamok jelentősen kihasználták a békeosztalékot. A 2000-es évek terrorizmus elleni háborúja, majd a 2008. évben kezdődő gazdasági világválság azonban tovább mélyítette a szakadékot az Egyesült Államok és európai szövetségesei között. A NATO védelmi kiadásai 1999 - 2012 között 44%-al nőttek, azonban az Egyesült Államok 1999-ben ezek 55,3%-át, 2012-ben pedig 67,7%-át fedezte. (NATO Defence Expenditure [2000], Ibid [2012]) Ugyanezen időszak alatt az amerikai védelmi költségvetés 76,3%-al nőtt, a többi tagállamé viszont csupán 4,1%-al. A védelmi költségvetések belső szerkezetét tekintve Európa lemaradása még szembetűnőbb. Amíg az európai országok összesített védelmi költségvetésén belül a személyi kiadások 2001-2011 között 21,7%-al csökkentek, és 51-54%-ot tettek ki, addig a kutatásra és fejlesztésre szánt összeg 52,2%-al csökkent. A személyi jellegű kiadások a védelmi szektorban így is 52-53% körül stabilizálódott, (Hofbauer et al [2012]: pp. 4) az Egyesült Államokban viszont ez az arány 32%-ot tett ki, amelynek révén arányaiban is több forrás marad beszerzésekre, kutatás-fejlesztésre, műveletek finanszírozására. (Harrison [2012]: pp. 15)

6. Ábra. Az Egyesült Államok és az európai NATO-tagállamok összesített védelmi költségvetésének alakulása (2002-2011) (milliárd USA dollár)

Forrás: NATO Defence Expenditures [2012]

http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf

Jelentős eltérések tapasztalhatók ugyanakkor az európai tagállamok között is. A három nagy európai ország közül Nagy-Britannia és Franciaország a 2000-es években mind az abszolút, mind a relatív értékeket tekintve élen járt a védelmi kiadások terén. A brit védelmi költségvetés az adott időszakban a GDP 2,3-2,7% között mozgott, Franciaországé pedig 1,9– 2,5% között. (NATO Defence Expenditures [2012]) Ugyanakkor a védelmi kiadások alapvetően stagnáló vagy csökkenő tendenciát mutattak e két nagyhatalom esetében is, különösen 2008 után.¹³⁹ A többi európai NATO-tagot vizsgálva a két európai nagyhatalom mellett csupán Görögország és Törökország volt, amely a gazdasági válság kirobbanása után is 2% felett tartotta a védelmi költségvetését. A NATO tagállamok többségének költségvetése a 2000-es évek folyamán sem érte el a 2%-ot, a gazdasági válság kezdetével pedig tovább csökkentette azt. (NATO Defence Expenditures [2011]) Ebbe a csoportba tartozott Németország is, amely a jó gazdasági teljesítménye ellenére 2001-2012 között mindvégig a GDP 1,3 – 1,4% -án tartotta a védelmi költségvetését. (*Ibid*)

A költségvetési arányoknak képességbeli következményei vannak. Az európai országok erőkitérítési képességei szempontjából a brit és a francia katonai képességek meghatározó jelentőséggel bírnak. Nagy-Britannia 2015-ig 17,000 fős létszámleépítést

¹³⁹ Nagy-Britannia 2010-től 2014-ig terjedő időszakig 8%-al csökkenti a védelmi kiadásait, Franciaország csupán az infláció mértékével emeli azt. (Csiki [2013]: pp. 2-3)

irányoz elő 2018-ig, majd további 3500-at 2020-ig. (Csiki – Varga [2011]: pp. 60) Az erőikivetítésre való képesség tekintetében megemlítendő, hogy a brit haditengerészet 2020-ig nem rendelkezik repülőgép-hordozóval, ezen túl pedig csökken a haditengerészeti egységek létszáma és a légierő flotta nagysága. (Csiki [2013b]: pp. 2) A rendelkezésre álló erőforrások következtében csökken az ambíciószint, noha a brit haderő továbbra is képes lesz egyidejűleg egy tartós stabilizációs műveletre dandár szinten, egy tartós komplex és egy tartós egyszerű intervencióra, de ez nem lesz elegendő az 1991-es vagy a 2003-as iraki háborúhoz hasonló szerepvállalásra. (Csiki – Varga [2011]: pp. 63) Franciaország hasonló mértékű képességsökkenésen megy keresztül. A 2008. évi Fehér Könyv szerint a 280.000 fős francia haderő létszáma 2019-ig 34.000 fővel fog csökkenni. (Csiki [2013b]: pp. 4)

Franciaország is csökkenti a légierőnél és a haditengerészetnél rendszeresített kulcsfontosságú eszközöknek a létszámát. Itt ugyancsak csökken az ambíciószint. Míg a francia haderőnek korábban képesnek kellett lennie 30,000 fő egyidejű telepítésére tengerentúli válságkezelő műveletekbe, valamint további 10.000 főt belföldi műveletekre és 5000 főt tartalékban tartania, addig a jelenlegi cél egyidejűleg három, 7000 főt igénylő válságkezelő művelet végrehajtása. (*Ibid* pp. 4) Noha Franciaország Nagy-Britanniához összességében erősebb erőikvetítési képességekkel bír majd a következő évtizedben, és mindkét haderő megőrzi teljes feladatspektrumú jellegét, ugyanakkor mindkét esetben számolni kell komoly képességhiányokkal.

Németország a 2000-es évek végétől jelentős haderőreformon ment keresztül, amelynek középpontjában a német haderő expedíciós hadviselésre vonatkozó képességeinek fejlesztése volt a pénzügyi racionalizálás mellett. Ennek leglátványosabb elemeként 2011-ben megszűnt a sorkatonaság intézménye. A reformok egyik fő célkitűzése tehát az expedíciós képességek megtartása volt, hiszen a 2000-es évek végétől Németországnak 8000 főt kellett egyidejűleg tengeren túli műveletekben alkalmazni. A haderő-átalakítás a német szárazföldi erőket érintette leginkább, de a légierő és a haditengerészet eszközparkját is csökkentették, illetve tovább fog csökkenni, a modernizálásuk pedig időben elnyúlik. (O'Donnel [2012]: pp. 5) A jelenlegi műveleti ambíciószint 5000 fő fenntartható, összességében pedig 10000 fő egyidejű telepítését irányozza elő, vagyis a jelenleg 8000 fős egyidejű nemzetközi műveleti részvétel is várhatóan csökkenni fog. (Csiki [2013]: pp. 5)

A három nagy nyugat-európai hatalom katonai képességeinek csökkenése meghatározó az összeurópai képességek szempontjából, de a többi európai NATO tagállam tekintetében is általános jelenség a védelmi költségvetések csökkenése. A nagyobb dél-európai országok közül Olaszország 2008-2011 között 16%-al, Spanyolország 18%-al csökkentette védelmi kiadásait. (SIPRI [2012]: p 177-178) A legtöbb európai ország a 2008-ban elindult válság után 10-15%-al csökkentette a védelmi kiadásait, de van, ahol ennél is nagyobb mértékű visszaesés volt tapasztalható. A közép-európai országok átlagosan 15%-al jobban csökkentették a védelmi kiadásukat a Nyugat-Európa országokhoz képest. (SIPRI [2012]: pp. 175) E tekintetben kivétel volt Lengyelország, amely válság éve alatt a gazdasági növekedését megtartva enyhe mértékben emelni is tudta a védelmi forrásokat.

A költségvetési kiadáscsökkentések alapján megkérdőjeleződik a NATO műveleti képessége és hitelessége. Anders Fogh Rasmussen NATO-főtitkár szerint „*ha folytatódik az európai védelmi kiadások csökkenése, Európa stabilizáló szerepe még a közvetlen környezetében is gyorsan el fog tűnni.*” (Rasmussen [2011]: pp. 4) Az európai NATO-tagok a legélesebb nyilvános kritikát Robert Gates 2010-ben leköszönt amerikai védelmi minisztertől kapták, aki szerint ha a kontinens nem állítja meg a fegyveres erőinek a hanyatlását, „*a szövetség homályos, ha nem komor jövő elé néz.*” (Gates [2011])

Az alacsony védelmi költségvetések és az ebből fakadó csökkenő katonai potenciál párosulva a CSDP lassú fejlődésével, vagyis a közös európai biztonságpolitikai egység hiányával arra enged következtetni, hogy az európai országok nem törekedtek az Egyesült Államokkal szembeni ellensúlyozásra. Egyes szakértők szerint a CSDP-t puha ellensúlyozásra alkalmas kezdeményezésként lehet értelmezni (Art [2006], Posen [2006]), amelyben a nagyobb európai önállóság és az Egyesült Államoktól való függőség csökkentése a cél az anarchikus nemzetközi rendszerben. A védelmi képességek erőteljes csökkenése és a NATO megőrzésére irányuló európai akarat alapján ugyanakkor a puha ellensúlyozásra¹⁴⁰ való törekvés sem látszik megalapozottnak. A CSDP és az európai védelmi politikák sokkal inkább úgy értelmezhetők, amelyben az európaiak a nemzetközi rendszer anarchiájából adódó külső

¹⁴⁰ A puha ellensúlyozás célja az, hogy a nyílt szembeálláshelyett lelassítsa, megnehezítse a szembenálló hatalom tevékenységét, és megnövelje költségeit. (Pape [2005] pp. 17)

fenyegetésekkel szembeni küzdelemben csökkenteni kívánják az Egyesült Államoktól való függést. (Walt [2009]: pp. 108) Vagyis a CSDP nem az amerikai hatalom ellensúlyozására szolgál, hanem egyrészt más biztonsági kihívásokkal szembeni önállóbb európai fellépést, valamint nagyobb alkuerőt biztosít a szövetségben belül az Egyesült Államokkal szemben. (Walt [2009]: pp. 116)

XI./3. ENSZ határozatok és szankciók az iráni nukleáris kérdéskörben és az izraeli- palesztin konfliktusban

Az Egyesült Államok az Irán ellen irányuló nyomásgyakorlás egyik legerőteljesebb eszköze a kilencvenes évek eleje óta a szankciós politika volt, ahogy az amerikai külpolitika történeti vizsgálatánál láttuk. A közös amerikai fellépés egy legfontosabb mutatója tehát az, hogy az európai államok mennyiben támogatták a nemzetközi nyomásgyakorlás fokozását e tekintetben, illetve mennyivel járultak hozzá e politika hatékonyságához – hatékonyság alatt a szankciók közvetlen hatását, és nem az iráni nukleáris politikára gyakorolt befolyását értve – az Európai Unió kereteiben is. Az alábbiakban áttekintést adunk az Irán ellen meghozott ENSZ és Európai Unió szankciókról.

10. táblázat: Irán ellen meghozott ENSZ BT és EU határozatok (2006-2011)

ENSZ BT határozatok	Európai Unió döntések
<ul style="list-style-type: none"> • 1696. sz. ENSZ BT határozat 2006. július 31. • 1737. sz. ENSZ BT határozat 2006. december 32. • 1747. sz. ENSZ BT határozat 2007. március 24. • 1803. sz. ENSZ BT határozat 2008. március 3. • 1835. sz. ENSZ BT határozat 2008. szeptember 27 • 1929. sz. ENSZ BT határozat 2009. június 9. 	<ul style="list-style-type: none"> • EU Tanácsi határozat 2011/235/CFSP • EU Tanácsi rendelet 359/2011 • EU Tanácsi határozat 2010/413/CFSP • EU Tanácsi rendelet 267/2012

Forrás: UN Security Council Resolutions [2012]; Arms Control Association [2012];
European Commission – Restrictive Measures [2013]; Council of the EU [2013]

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által hozott határozatok szankcióként az alábbi fő területeket érinti:

- Export tilalmak olyan eszközökre, anyagokra, technológiákra nézve, amely urándúsításhoz, nehéz vízzel kapcsolatos tevékenységekhez, nukleáris hordozóeszközökhöz kapcsolódnak.
- Az export tilalom által érintett termékek ellátásra, előállítására, kereskedelmére nézve tilalom iráni személyek részére történő technikai segítség nyújtása, pénzügyi szolgáltatások nyújtása. Ballisztikus rakétákkal összefüggő technológia átadásának tilalma.
- Export tilalom egyes fegyverek, fegyverzetrendszerekre nézve (pl. vadászgépek, páncélozott harcjárművek, rakéták, rakétavédelmi rendszerek)
- Az iráni nukleáris programban érintett személyek pénzügyi számláinak befagyasztása.
- Utazási tilalom egyes meghatározott iráni személyekre nézve.

Az Európai Unió az ENSZ szankciók mellett további szankciókat léptette életbe Iránnal szemben, ezek az alábbi területekre fókuszálnak:

- pénzügyi szolgáltatások korlátozása (pl. iráni bankokkal való pénzügyi tranzakciók, iráni értékpapírokkal való kereskedésre vonatkozó tilalom)
- kereskedelmi tevékenység korlátozása: energia szektor (beleértve energiahordozók importjának tilalma), valamint többek között információ-biztonsági rendszerek, egyes hajózási eszközök, tankerek, tartályhajók adás-vétele

A fent hivatkozott szankciók alapján megállapítható, hogy az európai országok egyre erőteljesebb nyomást gyakoroltak Iránra a 2000-es évek második felétől. Mivel Irán a következő években folyamatosan nem tett maradéktalanul eleget a NAÜ által előírt verifikációs követelményeknek, az európai országok támogatták az Egyesült Államokat az egyre keményebb szankciók meghozatalában. Az európai megközelítés, ahogy korábban tárgyaltuk, nem volt teljesen egységes, Franciaország és Nagy-Britannia a szankciók erőteljes szigorítását szorgalmazta, addig Németország óvatosabb volt a keményebb fellépést illetően. 2011-től a pénzügyi transzferekre és az energia szektorra vonatkozó szankciók meghozatalával az EU egyes országai számára különösen is érzékelhető költségekkel járó intézkedéseket hoztak.¹⁴¹ Irán keményebb politikája az európai országokat közelebb hozta az amerikai megközelítéshez, így Oroszország és Kína támogatásának megszerzésével 2006-ban megnyílt az út a szankciók meghozatala előtt.

Az Obama-adminisztráció diplomáciai kísérleteinek kudarca, és a NAÜ 2011. évi novemberi, Iránt elmarasztaló jelentése után, (IAEA Report [2011]) 2012 januárjában az iráni olajszektor elleni szankciók meghozataláról döntött. Mindeközben az európaiak nyilvánosan is kiálltak amellett, hogy nem támogatnának egy Irán elleni háborút. A szankciók erősítését tehát egyrészt az motiválta, hogy Iránt politikája megváltoztatására kényszerítse, másrészt, hogy támogassák az Obama-kormányzatot

¹⁴¹ Különösen az EU déli tagállamai importáltak jelentős mennyiséget Iránból: Irán 2010-ben Olaszország számára a negyedik, Spanyolország számára a harmadik legnagyobb, Görögország számára a második legnagyobb olajbehozatali forrás volt.

Irán nemzetközi a háború lehetőségét fenntartó amerikai politikai erőkkkel és Izraellel szemben. A szankciók erősítése tehát az Irán ellen irányuló amerikai és izraeli katonai fenyegetés elhárítását célozta, nem annak támogatását vagy előkészületét.

Az izraeli-palesztin konfliktust illetően az Egyesült Államok Izrael-barát politikájának egyik legjelentősebb megnyilvánulása az Izraeli elítélő határozati javaslatok folyamatos vétója. (The Jewish Virtual Library [2013]) A transzatlanti kapcsolatok eltérő megközelítésének egyik indikátoraként vehető számításba, hogy az európai hatalmak és az Egyesült Államok hogyan viszonyultak ezekhez a határozati javaslatokhoz. Az alábbi táblázat a 2000 után konfliktust érintő határozati javaslatokat tekinti át.

11. táblázat: Izrael ellen irányuló ENSZBT határozat tervezetek (2001-2011)

Határozati javaslat ideje	Határozati javaslat tartalma	USA, európai nagyhatalmak magatartása¹⁴²
2001. március. 27.	ENSZ megfigyelők telepítésére Gázába és Ciszjordániába	9-1 vétó (USA) tartózkodott: Nagy-Britannia, Franciaország
2001. december 14.	A második intifádával összefüggésben elítéli a terrort, az erőszak abbahagyására szólít fel, és megfigyelők bevonásával monitoring mechanizmus felállítására tesz javaslatot.	12 – 1 vétó Nagy-Britannia tartózkodása
2002. december 19.	ENSZ alkalmazottak izraeli erők általi halála és Világélelmezési Program raktára elleni támadás elítélése	12-1 vétó (USA)
2003. szeptember 16.	Követelés arra nézve, hogy Izrael hagyjon fel Jasszer Arafat kiutasításával való fenyegetéssel.	11-1 vétó (USA) Nagy-Britannia tartózkodása
2003. október 14.	Izrael korlátozására irányul a biztonsági kerítés kibővítésére tekintettel	10-1 (USA vétó) Nagy-Britannia, Németország tartózkodása
2004. március 25.	Elítéli Izraelt Ahmed Jaszin (Hamasz fő ideológus) meggyilkolásáért	11-1 vétó (USA) Nagy-Britannia, Németország tartózkodása
2004. október 5.	Felszólítás Izraelnek a gázai hadműveletek befejezésére	11-1 vétó (USA) Nagy-Britannia, Németország tartózkodása
2006. július 13.	Felszólítás Izraelnek a gázai hadműveletek befejezésére	10-1 vétó (USA) Nagy-Britannia tartózkodása
2006. november 11.	Felszólítás Izraelnek a gázai hadműveletek befejezésére	10-1 vétó (USA) Nagy-Britannia tartózkodása
2011. február 18.	Elítél és illegálisnak nyilvánít minden izraeli telepet, amelyet 1967 óta létesítettek, egyben felszólítja Izraelt a telepek bővítésének leállítására.	14-1 vétó (USA)

Forrás: The Jewish Virtual Library [2013])

¹⁴² Nagy-Britannia, Franciaország és Németország esetleges tartózkodását feltüntetve.

Az Egyesült Államok Izrael politikai védelmezése miatt nemcsak a közel-keleti térségben, hanem az európai szövetségesek irányába is több alkalommal elszigetelődött. A fenti határozati javaslatok mellett a korábban tárgyalta alapján az izraeli-palesztin konfliktus vitás kérdéseiben Washington számos alkalommal egyedül maradt. Az Egyesült Államoknak az európai államokhoz képesti egyoldalú Izrael-politikája tehát negatív befolyással volt transzatlanti kapcsolatok kohéziójára.

XI./3. Transzatlanti biztonsági percepciók a tágabb közel-keleti térségről

Az Európai Unió biztonsági dimenziójának lassú fejlődése alapján megállapítható, hogy a posztmodern Európában továbbra is a nemzetállamok játsszák az elsődleges szerepet a nemzetközi biztonsági kérdésekben. Ennek függvényében az egyes államokhoz vagy régiókhoz, így az Egyesült Államokhoz vagy a tágabb közel-keleti térséghez való kapcsolatok minősége is nemzetállami politikák függvénye. A három legjelentősebb nyugat-európai hatalom és az új Európa vizsgálatánál eltérő biztonsági percepciókkal, érdekekkel találkozunk. Noha a korábban említett Európai Biztonsági Stratégia igyekezett szintézisre hozni az alapvető európai biztonsági érdekeket és az abból következő tagállami biztonságpolitikákat, sokat mondó tény, hogy 2003 óta nem született hasonló dokumentum az EU részéről a biztonsági környezetben végbement jelentős változások ellenére sem. Az európai államok közötti változatlan biztonságpolitikai különbségek mellett az is szerepet játszott ebben, hogy időközben Európa katonai képességei tovább romlottak. Egy új stratégia megalkotásánál pedig nem lehetne megkerülni az ambíciószint csökkenésének beismerését.

A Robert Kagan által leírt posztmodern, fegyveres erő alkalmazását és háborút elutasító Európa képe (Kagan [2002]) csak részben állja meg a helyét. E normatív, puha hatalomra erőteljesen támaszkodni akaró Európa képe leginkább a német biztonság-felfogást tükrözi, noha az is érzékelhető változáson ment keresztül a 2001-et követő évtizedben, ahogy korábban tárgyaltuk. Ugyanakkor ez a német normativitás is gyakran háttérbe szorul a gazdasági érdekek következtében. Ezzel szemben Nagy-Britannia és Franciaország vonatkozásában mind tágabb közel-keleti térségre, mind a transzatlanti kapcsolatokra nézve erőteljesen jelen van a realizmuson alapuló hatalmi politika. Nagy-Britannia szoros kapcsolata és katonai együttműködése az Egyesült Államokkal éppúgy

reálpolitikai megfontolásokon nyugszik, mint Franciaország óvatos ellensúlyozása és az önálló európai biztonságpolitika előnyben részesítése az amerikai külpolitikával szemben. Hasonlóképpen a kelet-közép európai NATO tagállamok atlantizmusa, az Egyesült Államok közel-keleti politikájának támogatása a vizsgált időszakunkban is alapvetően geopolitikai adottságokból levezethető nagyhatalmi függőségükön és kiszolgáltatottságukon alapult, noha az önálló hatalmi politikára nincsenek meg a feltételeik.

A fentiekhez hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy Németország a súlya alapján önmagában is jelentősen befolyásolja az európai biztonságpolitikát mind a NATO, mind Európai Unió keretén belül. Ráadásul ehhez a politikához rendszerint támogatókat is tud találni a kisebb európai országok közül, annál is inkább, mert az összeurópai közvélemény sok tekintetben tükrözi a német külpolitika irányát. Azokban a biztonságot érintő kérdésekben, amelyek a transzatlanti kapcsolatokban előtérbe kerültek a terrorizmus elleni küzdelem vonatkozásában, az európai közvélemény rendszerint pacifistább, a közel-keletet érintő fenyegetettség-percepciói enyhébbek, jobban támaszkodik a multilateralizmusra és a diplomáciai megoldásokra, mint az erő alkalmazására. Míg a biztonsági fenyegetések vonatkozásában 2006-ban a terrorizmust az európaiak 66%-a nagyon fontosnak, 28%-a fontosnak tartotta, az Egyesült Államokban 79% és 19% voltak ugyanezek a számok. 2011. évi felmérés alapján az európaiaknak csak 33%-a gondolta úgy, hogy a háború néha szükséges az igazságosság eléréséhez, az amerikaiaknak viszont 75%-a gondolta így. (Transatlantic Trends [2011] pp. 27) Iránt az európaiak 58%-a nagyon fontos kérdésnek, 29% fontos kérdésnek tartotta, az Egyesült Államokban viszont 75% és 19% volt ez az arány. (Transatlantic Trends [2006]: pp. 11) Afganisztán esetében a csapaterősítésre vonatkozó stratégiaváltás előtt, tehát 2008-ban az európaiak csupán 43%-a támogatta a tálibok elleni hadműveleteket, viszont az amerikaiak 76%-a támogatta azt. (Transatlantic Trends [2008]: pp. 14) Az afganisztáni stabilizációt illetően 2009-ben az amerikaiak 56%-a optimista volt, az európaiaknak viszont 62%-a pesszimista. Az idő előrehaladtával azonban közelítettek a vélemények az afganisztáni politikát illetően. Míg 2009-ben az európaiak 57%-a, az amerikaiak 30%-a támogatta a afganisztáni katonai jelenlét csökkentését vagy a kivonulást, 2010-ben az európaiaknál 64%, az amerikaiaknál 41%, 2011-ben pedig már egyaránt 66% volt az arány az Atlanti-óceán mindkét partján. (Transatlantic Trends [2010]: pp. 16, Ibid [2011]: pp. 22)

Irán vonatkozásában 2008-ban az amerikaiak 45%-a támogatta volna a katonai fellépést amennyiben a diplomáciai tárgyalások kudarcot vallanak, az európaiaknak 37%-a támogatta volna csak a katonai beavatkozást. (Transatlantic Trends [2006] pp. 11) Az európai országokon belül e kérdésben is jelentős eltérések voltak, míg a franciák 54%-a, a britek 46%, a németeknek csak 40%-a támogatta volna ezt a lehetőséget. 2011-ben mért felmérésben arra kérdésre, hogy egy nukleáris fegyverrel rendelkező Irán elfogadását vagy a katonai fellépést preferálnák, az európaiak és az amerikaiak között csupán 7%-nyi eltérés volt, ugyanis míg az európaiak 47%-a, az amerikaiak 54%-a támogatta volna a katonai beavatkozást. (Transatlantic Trends [2011] pp. 27) Ugyanebben az évben az iráni politika vonatkozásában az európaiak 32%-a támogatta volna gazdasági ösztönzők felajánlását Iránnak, 28%-a támogatta a gazdasági szankciók erősítését, 6% szorgalmazta az azonnali katonai fellépést. Az Egyesült Államok esetében 20% volt a gazdasági ösztönzők, 33% a szankciók, 15% a katonai beavatkozás mellett. (*Ibid* pp. 27)

Az izraeli-palesztin konfliktus esetében hasonló eltérések tapasztalhatók az amerikai és az európai közvéleményben. Az izraeli palesztin konfliktusban az amerikai közvélemény a 2000-es években is döntő mértékben az izraeli felet támogatta. Míg 2002-ben 41% - 13% volt az izraelieket és a palesztinokat támogatók aránya, 2006-ban 48% – 13% (Pew Research [2006]), 2013 elején pedig 55% és 9% volt ugyanez az arány. (Sharp [2013]: pp. 1) A 2013. évi felmérés szerint az amerikaiak 41%-a megfelelőnek tartja az Izraelnek nyújtott támogatás mértékét, 25% szerint növelni kellene azt, és csak 22% támogatná annak csökkentését. (*Ibid* pp. 1) Az európai közvélemény ezzel szemben jóval kritikusabb Izrael irányába. Egy nagy politikai visszhangot kiváltó 2003. évi felmérésben az európaiak 59%-a Izraelt nevezte meg mint a világbékére leginkább fenyegetést jelentő országot. (Beaumont [2003]) Egy 2011. évi felmérés szerint az európaiak 13% Izraelt tekinti a nemzetközi békére nézve nagyobb fenyegetésnek és csak 6% palesztinokat, 33% szerint pedig ugyanolyan fenyegetést jelentenek a békére nézve. (ISM [2011]: pp. 11) Az izraeli-palesztin konfliktusban az európaiak 6%-a tartja Izraelt az elsődleges áldozatnak és 31% a palesztinokat, 25% tartja Izraelt az elsődleges agresszornak és 13% a palesztinokat. Ráadásul az európai országok között nem volt olyan eset, amelyben ezek az alapvető percepciók fordítottak lettek volna, csupán az arányok mutattak eltérő képet. (*Ibid* pp. 16, 18)

Végül szükséges utalni a NATO jelentőségére vonatkozó percepciókra. A NATO szerepére vonatkozó percepciók meglehetősen stabilak maradtak a 2001-et követő évtizedben. 2002-ben az európaiak 69%, az amerikaiak 56% vélte úgy, hogy a NATO továbbra is meghatározó szerepet játszik az országuk biztonsága tekintetében, 2009-ben 59% és 60%, 2011-ben pedig egyaránt 62% volt e mutató. (Transatlantic Trends [2011]: pp. 24) Ráadásul az erőteljesebb pacifizmusuk ellenére az európaiak jelentős többsége, 62% szerint a NATO-nak kész kell lennie adott esetben Európán kívül is beavatkozni a biztonsági fenyegetésekkel szemben, az Egyesült Államokban pedig 77% volt ilyen véleményen. (Transatlantic Trends [2010]: pp. 17)

A fenti társadalmi percepciók és a tagállami biztonságpolitikák vizsgálata alapján a következő fő elemeket érdemes kiemelni. A terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a bukott államok mind biztonsági problémaként kerülnek meghatározásra, de inkább kihívásként, semmint közvetlen fenyegetésként tekintenek rájuk. Ebből következik, hogy az európaiak általában nagyobb hangsúlyt helyeznek e problémák kiváltó okaira, a gazdasági-szociális feszültségekre, az egyenlőtlenségekre, a rendezetlen politikai konfliktusokra. A terrorizmus sok nyugat-európai ország számára hosszú ideje jelent kihívást, amellyel kapcsolatban tisztában vannak azzal, hogy gyors, katonai erő alkalmazásán alapuló megoldás nem létezik, sokkal inkább átfogó politikai-rendészeti-szociális stratégia szükséges a visszaszorításához, amelyben kivételes esetben szerepet kaphat katonai fellépés is. A tágabb közel-keleti térségre nézve az európaiak elsősorban a stabilitást helyezik előtérbe. Ennek keretében szerepet kaphat a katonai erő alkalmazása is, de sokkal inkább a válságmegelőzés és a békefenntartás vonatkozásában, nem a hatalmi erőviszonyok radikális átalakítását célozva.

XII. A transzatlanti kapcsolat és a tágabb Közel-Kelet

XII./1. Az amerikai és az európai stratégiák összevetése

Az általunk vizsgált európai országok kül- és biztonságpolitikájában alapvetően visszatükröződtek a korábban bemutatott társadalmi preferenciák. Noha a közel-keleti térséget illetően a biztonsági percepciók, fenyegetések tekintetében jelentős hasonlóságok voltak az Egyesült Államok és európai szövetségesei között, az azokkal szembeni fellépés tükrében nagyobbak voltak a különbségek. Mindez a vizsgált tagállami stratégiai dokumentumok mellett az EU Biztonsági Stratégiájából is megállapítható. A biztonsági fenyegetések esetében az amerikai stratégiai dokumentumokhoz hasonlóan a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek proliferációja, a regionális konfliktusok és a bukott államok vannak prioritásként megjelölve. Ugyanakkor e biztonsági kihívásokkal szembeni fellépés tekintetében már általánosabban használja a politikai, gazdasági, katonai eszközök alkalmazásának szükségességét, a multilaterális megközelítés jelentőségét. (European Security Strategy [2003]) E nézőpont visszatükröződött a korábban vizsgált európai országok közel-keleti politikájában is.

Az európai államoknak alapvetően tehát nem állt érdekében az Egyesült Államokkal szembeni ellensúlyképzés a tágabb közel-keleti térségben, és az iraki háborút megelőző időszakot kivéve nem is folytattak ilyen irányú tevékenységet, sem az ellensúlyozás puha, még kevésbé kemény formájában. (Lásd IX. fejezet) A disszertáció által tárgyalt konfliktusokban viszont az amerikai és az európai megközelítésbeli különbségek a térségre nézve döntő mértékben meghatározták a transzatlanti együttműködés kereteit és korlátait.

Afganisztán esetében a nyugati államok szerepvállalásának stratégiáját a geopolitikai pozíciója és a terrorizmus elleni háború függvényében alapvetően az Egyesült Államok határozta meg, a katonai beavatkozás elindításával azonban Washington megnyitotta az utat az európai szövetségesek katonai szerepvállalására. Az európai államok az Egyesült Államokkal egyetértésben vállaltak szerepet Afganisztán stabilizációjában a békefenntartásban és a Tartós Szabadság hadműveletben való

kezdeti részvétellel. Az, hogy az Egyesült Államok az elsőség stratégiai megközelítését alkalmazva a katonai győzelemre törekedett és nem mutatkozott nyitottnak a lényegi kompromisszumos rendezés lehetőségére a tálibokkal és Pakisztánnal, az európai szövetségeseket ennek a stratégiának a támogatására szorította. Az átfogó politikai rendezés hiánya és a katonai erőre való támaszkodás a fegyveres konfliktus fokozatos eszkalációját eredményezte. (Lásd pp. 73-75) Az így folyamatosan romló biztonsági környezetben az Egyesült Államok az európai országok afganisztáni jelenlétének fokozatos növelését szorgalmazta. Az európai szövetségeseket azonban nem fűzte olyan közvetlen érdek Afganisztánhoz, amely alapján a tálibok katonai legyőzésére és az átfogó stabilizációra irányuló erőteljes és elhúzódó katonai tehervállalás stratégiai jelentőségű lett volna a biztonságuk szempontjából (Lásd: VIII. fejezet), noha ez a probléma az Egyesült Államok esetében is felvethető. Az afganisztáni NATO-műveletek az Olson-féle felosztást véve a külső hatalom gyarapítását és a nemzetközi rendszer stabilitásának megőrzését is célozhatta. Az elsőség stratégiájának alkalmazása ugyanakkor előtérbe hozta azt a percepciót, hogy az Egyesült Államok a konfliktusban az érdekei által vezérelve az első célkitűzést tartja szem előtt. Ezzel egy olyan konfliktusban ösztökölte katonai szerepvállalásra az európai szövetségeseket, amelyre tekintve az elmúlt tíz év szerepvállalásának tapasztalatai és eredményei függvényében a NATO nem nyerhetett meg, még jelentősebb európai tehervállalás esetén sem.

Az európai országok – a briteket kivéve – tehát elsősorban amerikai nyomásra növelték katonai jelenlétüket az ISAF-ben. Amennyiben néhány európai tagállam mégis erőteljesebb katonai részvételt biztosított politikájába, azt legalább annyira az Egyesült Államokhoz való kapcsolat minősége ösztönözte, mint az afganisztáni helyzetre vonatkozó percepció. A különböző nemzeti korlátozásokkal szerepet vállaló szövetségesek esetében ez egyértelműen kimutatható, mivel ha közvetlen stratégiai nemzeti érdekként tekintettek volna az afganisztáni katonai jelenlétre és a tálibok legyőzésére, abban az esetben nem lettek volna mandátumbeli megkötések. Az olyan erőteljesebb katonai szerepet vállaló szövetséges országok esetében pedig, mint Kanada, Hollandia, vagy Dánia, nem a szövetségesi szolidaritástól tették volna függővé a csapataik és a szerepvállalásuk fenntartását vagy csökkentését 2008-2010 között, hanem az afganisztáni helyzet alakulásától. A nagyobb szerepvállalásra vonatkozó, korábbiakban tárgyalt konvergencia (Lásd: pp. 177 – 185) mellett változatlanul meglévő különbségek azt látszanak alátámasztani, hogy az Egyesült Államok elvárásai és a

NATO megőrzésében való érdekelttség játszották a nagyobb szerepet az afganisztáni célkitűzések prioritásként való kezelése helyett. A NATO afganisztáni kudarcáért tehát a fő felelősség az Egyesült Államokat terheli.

Az iraki háború hasonlóképpen alapvetően a 2001. szeptember 11-e utáni amerikai külpolitika következménye volt. Az iraki invázió felőli döntés egyoldalúan Washingtonban született meg, konzultációk alapvetően csak az európai támogatás megszerzése érdekében folytak. (Lásd pp. 82) Az iraki konfliktus esetében az Egyesült Államokat támogató szövetségesek politikájában is a transzatlanti kapcsolat volt a meghatározó tényező, nem Szaddam Husszein rezsimje jelentette közvetlen fenyegetés. Ez a megállapítás még a brit kormány politikájában is összességében megállja a helyét, hiszen az Egyesült Államok nélkül bizonyosan nem vállalkozott volna katonai intervencióra, ugyanis Irak nem jelentett Nagy-Britanniára nézve olyan közvetlen fenyegetést. Az európai társadalmak percepcióra, a háború egyértelmű elutasítására nézve megállapítható, hogy annak megindítása hátterében az amerikai a külső hatalom gyarapításának motivációját vélték felfedezni. Az iraki háború tehát jelentős törést okozott az európai szövetségesek között is, ugyanakkor ez nem jelentett akadályt arra nézve, hogy az amerikai inváziót ellenző európai államok is, noha korlátozott mértékben, de hamar hozzájáruljanak a stabilizációs erőfeszítésekhez.

Az iráni nukleáris kérdésben Irakhoz és Afganisztánhoz képest összességében koherensebb európai politikát tapasztalhattunk. A brit, a francia és a német megközelítésben ugyan voltak eltérések, de ez nem jelentett arra nézve akadályt, hogy az Európai Unió is egyre jelentősebb szerepet kapjon a konfliktusban, mind a diplomáciai tárgyalások vezetése, mind a nemzetközi nyomásgyakorlás kivitelezése tekintetében.¹⁴³ (Lásd VIII. fejezet; pp. 189-190) A NATO az iráni nukleáris vita vonatkozásában nem játszott jelentős szerepet, csupán az Iránnal szembeni katonai védelem megerősítésében, elsősorban a rakétavédelmi pajzs vonatkozásában. A kelet-európai NATO-tagállamok pusztán ez utóbbi vonatkozásban játszottak releváns szerepet a kérdéskörben, az Iránnal kapcsolatos európai politika tekintetében alapvetően igazodtak a három nagy európai hatalom politikájához.

¹⁴³ Az európai országok részéről az EU biztonságpolitikai főképviselője vezette az iráni nukleáris programmal kapcsolatos tárgyalásokat.

Az európai államok közötti nagyfokú koherencia azon nyugodott, hogy noha Irán nukleáris hatalommá válását ők is meg kívánták akadályozni, de abban a lényegi kérdésben is egyetértésben voltak, hogy a katonai konfliktust minden lehetőség szerint el kell kerülni. Az európai közvéleményben megmutatkozó preferenciák alapvetően tükröződtek az európai kormányok Irán-politikájában. Irán regionális katonai ellensúlyozásához a Perzsa-öbölbeli katonai jelenléttel ugyan Nagy-Britannia és Franciaország is szerepet vállalt, de ez a jelenlét alapvetően elrettentésre, illetve a tengeri útvonalak szabadságának megőrzésére irányult, nem közvetlen katonai fenyegetésre, vagy katonai fellépés előkészítésére. Az európai államok tehát mindvégig a tárgyalásos rendezést szorgalmazták. A Bush-adminisztráció idején az amerikai kormányzat merev álláspontja miatt azonban nem nyílt lényegi lehetőség erre, és ezért az európai államok nem alaptalanul az amerikai kormányt is hibáztatták. Obama-elnök hivatalba lépésével viszont a korábbiakhoz képest jelentősebb tér nyílt a diplomáciai tárgyalásokhoz. (Lásd pp. 108-114) Az európaiak támogatták az Obama-kormány diplomáciai nyitását és az amerikai javaslatokat a konfliktus rendezésére vonatkozó lényegi kérdésekben. Amikor pedig a diplomáciai erőfeszítések kudarcba fulladtak 2009-2010 folyamán, készek voltak támogatni az erőteljesebb nemzetközi diplomáciai és gazdasági fellépést. (Lásd pp. 189-190) Az Irán elleni szankciók kérdésében tehát erősödő konvergencia mutatkozott az amerikai és az európai megközelítések között, ahogy az európai ország külpolitikájának vizsgálatakor láthattuk.

Ebben egyrészt szerepet játszott az, hogy az amerikai diplomáciai kísérleteket követően döntően Iránt tették felelőssé a tárgyalások kudarcáért, másrészt támogatni kívánták Obama-elnököt az általa szorgalmazott diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlásban a katonai fellépést preferáló washingtoni politikai erőkkel és Izraellel szemben.

Mindemellett az iráni nukleáris kérdésben a főszerepet Teherán mellett a geopolitikai pozíciójából adódóan Washington játszotta. A konfliktus változatlan megoldatlanságáért a fő felelősséget továbbra is e két állam, továbbá regionális nukleáris hatalomként és Irán-ellenes politikája következtében Izrael viselte. A konfliktus rendezésére vonatkozóan az Egyesült Államok geopolitikai pozíciójából adódóan megállapítható, hogy a lehetséges megállapodás alapvető kereteit döntően Washington határozta, illetve határozza meg. Az egymást követő amerikai kormányok azonban a katonai fenyegetés által jelentős mértékben az elsőség stratégiájának

megfelelően alakították Irán-politikájukat, szűk teret biztosítva az esetleges engedményekre, és Iránt a nukleáris programjának folytatására ösztönözve. Miközben a katonai fenyegetés, illetve a háború veszélye az amerikai politikához való közeledésre ösztönözte az európaiakat, a háborúval való fenyegetéssel nem értettek egyet, és annak esetleges jövőbeni bekövetkezése hasonló transzatlanti töréseket idézhet elő, mint az iraki háború.

Amennyiben az amerikai kormányzat jobban közelített volna a szelektív szerepvállalás stratégiájához, és olyan kompromisszumos javaslatokkal állt volna elő, amellyel nagyobb esély nyílt volna egy megállapodás tető alá hozására, az európaiak jó eséllyel felsorakoztak volna Washington politikája mögé. Ez következik ugyanis abból, hogy az európaiak a katonai konfliktust mindenképp el kívánták kerülni, a tárgyalási pozíciókban pedig kevés kivétellel a pozitív ösztönzőket jobban preferálták az amerikai megközelítéshez képest. Az iraki háborúval, valamint az Irán elleni katonai fenyegetéssel Washington közvetve Teherán regionális pozícióit erősítette azzal, hogy felerősítette a térségben az Egyesült Államokkal ellenséges és Iránban szövetségest találó politikai erőket, valamint kifogást biztosított Teherán számára a nukleáris programja vonatkozásában. E stratégia nemcsak az Egyesült Államok, hanem az európai országok regionális pozícióit is gyengítette, hiszen az olyan alapvető regionális célokban, mint az Irán hatalmi törekvéseivel szembeni ellensúlyképzés, a szélsőséges iszlamista mozgalmak visszaszorítása, vagy a terrorizmus elleni küzdelem az európai államok osztották amerikai érdekeket.

Az izraeli-palesztin konfliktusban az európai államok politikája az iráni kérdéshez hasonlóan jelentős koherenciát mutatott. E politika lényege a két-állami megoldás szorgalmazása, és az amerikai megközelítéshez képest egy kiegyensúlyozottabb politika alkalmazása konfliktusban. (Lásd VIII. fejezet; pp. 190-191) Az európai államok közötti koherencia megteremtette annak az alapját, hogy e konfliktusban az Európai Unió az egyes európai államokhoz képest jelentős szerepet játsszon, ennek alapján lehetett az Európai Unió a békefolyamatban résztvevő közel-keleti kvartett tagja. A konfliktus rendezése tekintetében azonban Iránhoz hasonlóan az Európai Unió itt is csupán másodlagos külső szerepet játszhatott az Egyesült Államokhoz képest. Az amerikai külpolitika Izraelt erőteljesen támogató magatartása hosszú távon megerősítette a térségben a Nyugat-ellenes politikai erőket, gyengítve ezzel az európai országok regionális pozícióit is. A közel-keleti konfliktusban az

európaihoz hasonló, kiegyensúlyozottabb megközelítés az Egyesült Államok részéről elősegítette volna a Nyugat-ellenes percepciók enyhítését. A konfliktusra vonatkozó eltérő amerikai és európai politika a nemzetközi intézményekben is gyakran szembeállította egymással az Egyesült Államokat az európai országokkal. A szelektív szerepvállalás stratégiájának és a kooperatív biztonság stratégiáinak összetett alkalmazása nemcsak jobban szolgálta volna a térségbeli amerikai érdekeket, hanem közelítette volna az amerikai közel-keleti politikát az európai politikához, kevesebb konfliktust eredményezve a transzatlanti kapcsolatokban.

Ahogy a NATO hidegháború utáni fennmaradására és a szövetségesek együttműködésére a realizmus nem nyújtott kielégítő választ, úgy a tágabb közel-keleti konfliktusokban való transzatlanti együttműködésre sem. A térségre vonatkozó, részben eltérő amerikai és európai érdekekből, valamint az amerikai hegemonikus törekvésekből a realizmus alapján nem következett volna a szövetségesek együttműködése. Az eltérő társadalmi és politikai preferenciák alapján szintén nem lett volna várható ilyen mértékű katonai együttműködés Afganisztánban és részben Irakban. Amennyiben az európai politikai vezetők jobban meg akartak volna felelni a közvéleményük elvárásainak, szűkebb körű katonai szerepet vállaltak volna Afganisztánban és Irakban. Az eltérő amerikai és európai percepciók nem kis részben a hidegháború örökségének következményeként van jelen. A korábban említett transzatlanti alku révén az amerikai stratégiának része volt az, hogy Európa, illetve az európai államok ne váljanak olyan erős katonai hatalommá, amely fenyegetné a nyugat-európai államok közötti békét, valamint megkérdőjelezné az Egyesült Államok vezető katonai szerepét, hanem a társadalmi stabilitás érdekében a gazdasági jólét biztosítását helyezték előtérbe. Az európai társadalmak pedig érthető módon „hozzászoktak” a jóléti államhoz, és az amerikai biztonsági védernyő alatt a biztonságpolitikai-hatalmi kérdések másodlagos szerepéhez.

A szövetségesek politikájának magyarázatára a neoliberális institucionalizmus koherensebb magyarázatot ad. Az európai szövetségesek ugyanis alapvetően a NATO és az amerikai biztonsági garancia fennmaradásának a hosszú távú érdekei miatt vállaltak terhet Afganisztánban és Irakban, nem közvetlen geopolitikai-hatalmi érdekekből, és ez a tehervállalásuk mértékén és minőségén érezhető is volt. Afganisztán esetében, ahogy tárgyalásra került korábban, léteztek közös érdekek a nemzetközi terrorizmus visszaszorítása és Afganisztán stabilitása tekintetében, ugyanakkor ez az

érdekeltség nem volt azonos mértékű az Egyesült Államokéhoz, továbbá részben eltérő stratégiát tartottak volna követendőnek.

Megjegyzendő, hogy önmagában az Egyesült Államok biztosította hegemon stabilitás alapvetően kedvező az európai államok számára, az Egyesült Államok által biztosított liberális nemzetközi rend számukra is előnyös feltételeket biztosít, és a nemzetközi stabilitás biztosításával járó költségeket túlnyomó részt nem nekik kell viselniük. A tágabb közel-keleti térségre nézve a transzatlanti kapcsolatrendszerben a konfliktus rendszerint nem abból adódott, hogy alapvető nemzeti és hatalmi érdekek feszültek egymásnak, hanem azok vagy a stabilitás biztosításával járó költségek elosztásával függtek össze (pl. részben Afganisztán és később Líbia vonatkozásában), vagy a hosszú távú stabilitás megteremtéséhez szükséges stratégiában és annak legitimitásában nem volt egyetértés. (Irak esetében) Vagyis az amerikai tágabb közel-keleti stratégia a transzatlanti kohéziót a realizmus tükrében kevésbé, a neoliberális institucionalizmus szempontjából viszont annál inkább negatívan érintette. Ez következik a transzatlanti térség részbeni posztmodern jellegéből, vagyis abból, hogy a hatalmi politika helyett az intézményeken, normákon, kooperatív kereteken keresztül való érdekérvényesítés jelentős szerepet kap.

Az amerikai stratégiának a hatalmi egyensúly felé való jelentősebb elmozdulása és az erőteljes hegemonikus törekvése a jelenkori tágabb Közel-Keleten hasonló problémát vetnek fel, mint a hidegháború idején is tapasztalt „elhagyatottság” és „csapdába ejtettség”. (Hampson [1992] pp. 18-19.) A hatalmi egyensúlypolitikára végletesen építő amerikai stratégia ugyanis az Európaiakban az elhagyatottság érzetét válthatja ki a tágabb Közel-Keleten is, különös tekintettel a Perzsa-öböl térségére. Az egyensúlypolitikának az európai kontinensre, vagyis a nyugat-európai¹⁴⁴-oroszc egyensúlyra való alkalmazása pedig még erőteljesebb aggodalmat válthatna ki az európai államokban.

A Közel-Keleten az iraki kivonulással párhuzamosan az Obama-adminisztráció elmozdulása a szelektív szerepvállalás felé 2011-től, az arab megmozdulások kezdetétől még szembetűnőbb lett, amint a líbiai háborúban való amerikai szerepvállalás és a szíriai konfliktusban megmutatkozó határozatlanság is fémjelez. A 2011-től végbemenő politikai változások még inkább rávilágítottak a korábban követett hegemonikus

¹⁴⁴ A “nyugat-európai” alatt ebben a kontextusban az európai NATO szövetségeseket értem.

amerikai stratégia következményeihez. Az amerikai stratégiai érdekek és a demokratikus normák érvényesítésének elve között húzódó feszültségek még inkább a felszínre kerültek, egyre szűkebb teret és befolyást hagyva az Egyesült Államok számára a térség politikai folyamatainak befolyásolására.

XII./2. A transzatlanti biztonsági struktúra megújítása

Az alkalmazott transzatlanti stratégia mellett az intézményi keretrendszer is újragondolásra szorult volna. A biztonságpolitikai kihívások jellege a tágabb közlekeleti térségben is egyre hibridebb, sokrétűbb jelleget öltött a 2000-es években. A terrorizmus, a bukott államokból adódó biztonsági kihívások, mint a migráció, a hatékony kormányzat hiánya, az államokon belüli vagy éppen határokon átnyúló etnikai és vallási konfliktusok kezelése összetett, átfogó megközelítést igényelnek. A NATO az afganisztáni műveletek során értékes tapasztalatokra tett szert az ehhez hasonló komplex műveletek végrehajtásában, különösen a civil komponens alkalmazására a stabilizációs műveletekben, ugyanakkor világosan körvonalazódtak a NATO korlátai is e tekintetben. Noha az Európai Unió a korábban tárgyaltnak megfelelően továbbra sem rendelkezik a válságkezeléshez általában nélkülözhetetlen hatékony katonai komponenssel, széleskörű kormányzati-politikai-gazdasági-rendészeti eszköztárra mégis nélkülözhetetlen szereplővé teszi a válságkezelésben. Az Európai Unió aktivitása, a 2003 óta végrehajtott 30 válságkezelő misszió még azok túlnyomó többségének szerény mérete ellenére is figyelemre méltó teljesítmény.

Az Európai Unió azonban nemcsak az új típusú biztonsági kihívások kezelésében, válságkezelési műveletekben mutatkozott egyre aktívabb szereplőnek, hanem a klasszikus államközi konfliktusok kezelésében is. E tekintetben a legszembetűnőbb példa az iráni nukleáris programmal kapcsolatos konfliktus. A NATO nem csupán azért játszott másodlagos szerepet az iráni kérdésben, mert a szövetségesek között jelentős különbségek voltak a probléma megközelítésében, hanem mert a NATO nem nyújtott alkalmas keretet az Iránnal való tárgyalások komplexitásának kezelésére. Az iráni nukleáris kérdés, noha a lényegét tekintve biztonsági természetű, de a diplomáciai és gazdasági komponensek széleskörű alkalmazása megkerülhetetlen volt az Egyesült Államok és az európai országok

számára, mind a nyomásgyakorlás fokozása, mind a pozitív ösztönzők felajánlása tekintetében.

Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején az Egyesült Államok erőteljes fenntartásokkal bírt az EU biztonság és védelempolitikájával szemben.¹⁴⁵ A 2000-es évek végére az ebből adódó viták jelentősen enyhültek, miközben a CSDP jelentős fejlődésen ment keresztül. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy az Európai Unió erőtlen katonai képességei és politikai problémái miatt a CSDP nem fenyegetett azzal a veszéllyel, hogy a NATO, vagy önmagában az Egyesült Államok riválisává válhasson. (Lásd pp. 195-188) A 2000-es években viszont egyre nagyobb szükségé vált az EU válságkezelő kapacitásainak felhasználása a válságövezetekben. Az Egyesült Államok megközelítésének változását jelezte, hogy több CSDP misszióban is részt vettek amerikai erők. (EU External Action [2013] Az amerikai politikai vezetés részéről ráadásul egyre inkább felismerést nyert, hogy az európai ország katonai és válságkezelő képességeinek javításához az Európai Unió jelentős szerepet játszhat, különösen a gazdasági válság kitörését követően. Noha a korábbiakban tárgyaltak alapján a NATO és az Európai Unió kapcsolatának rendezése előtt Törökország és a ciprusi kérdés jelenti az egyik legnagyobb akadályt, mindemellett az Obama-kormány részéről továbbra is érzékelhető volt az Európai Unió mellőzése, másodlagos értékelése más külpolitikai kérdésekhez viszonyítva. A 2013 elején bejelentett transzatlanti szabadkereskedelmi tárgyalások elindítása jelentős elmozdulásként értékelhető, és komoly politikai potenciált is rejt magában a transzatlanti kapcsolatok megerősítésére nézve.

Az elmúlt évtized válságkezelési tapasztalatai, az euroatlanti térség környezetében végbemenő biztonsági változások, növekvő bizonytalansági tényezők, különösen az arab világban tapasztalható destabilizáció és törékenyek mutatózó demokratizálási kísérletek megújult erőfeszítést igényelnének a közös amerikai-európai stratégia kidolgozásához. Ebben a NATO és az Európai Unió kapcsolatainak újra gondolása szükséges lépés lenne, noha csak egy elemét képezheti a megújulásnak. Míg az európai országok részéről a biztonságukról való gondoskodás komolyabban vétele jelenti az elsődleges feladatot, amerikai részről az aktív vezető szerep felvállalását olyan stratégiával párosítva globális és regionális szinteken is, amely tükrözi a megváltozott

¹⁴⁵ E fenntartások három "d" elkerülésének formájában fogalmazódtak meg: discrimination (diszkrimináció), decoupling (elszakadás), duplication (megkettőzés). (Hamilton [2002]: p. 144)

nemzetközi erőviszonyokat, az amerikai nemzetközi szerepvállalás korlátait, és a közös transzatlanti cselekvésben rejlő potenciált.

XIII. Következtetések

A disszertáció alaphipotézise szerint az Egyesült Államok 2001. szeptember 11-ét követő tágabb közel-keleti stratégiája a transzatlanti kapcsolatrendszer minőségére negatív befolyással volt. Az alaphipotézis vizsgálatának eredményeit a disszertáció elején megfogalmazott részhipotézisek mentén összegezzük.

1. Folytonosság az amerikai tágabb közel-keleti-stratégiában

A Bush-adminisztráció és az Obama-adminisztráció tágabb közel-keleti politikája között alapvetően folytonosság volt tapasztalható, mintsem változás.

Az amerikai tágabb közel-keleti politika vizsgálatában az amerikai külpolitikai hagyományokra, a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláira és a globális amerikai stratégiai lehetőségekre támaszkodott a disszertáció, mint elméleti keretrendszerre. A szerző megállapításai szerint a történeti áttekintés alapján jelentős mértékű folytonosság volt tapasztalható az amerikai külpolitikában a Clinton adminisztrációtól kezdődően a Bush-korszakon keresztül Obama-elnök első elnöki ciklusának végéig. E folytonosság jelentős részben az elsőség stratégiájának jelenlétén alapult, amely az Egyesült Államok regionális hegemoniájának megtartására irányult. E törekvésben az Egyesült Államok az amerikai érdekek maximalizálására törekedett a térség meghatározó konfliktusaiban azáltal, hogy a katonai erőfölényre nagymértékben támaszkodott. Noha az egyes elnökségeken belül is kimutathatóak voltak más stratégiákra jellemző döntések, mint például a Clinton-korszak alatt a kooperatív biztonság, a Bush-korszak második ciklusa és Barack Obama elnöksége idején a szelektív szerepvállalás stratégiája felé való elmozdulás a térségbeli katonai jelenlét csökkentésével, illetve a kooperatív biztonság az Obama-adminisztráció kezdeti időszakában, ugyanakkor az elsőség stratégiájának előbbiekben tárgyalt elemei mindvégig jelen voltak, biztosítva ezzel az alapvető folytonosságot az amerikai külpolitikában.

- Az iraki és az afganisztáni háborúk és nemzetépítési kísérletek a stratégiai túlterjeszkedés körébe voltak illeszthetők. Az amerikai katonai fölényre a globális terrorizmus elleni háborúban Bush-kormány erőteljesebben és

látványosabban támaszkodott, de az Obama-kormányzat is jelentős mértékben épített az amerikai katonai fölényre a fedett műveletek és célzott – többnyire pilóta nélküli gépekről végrehajtott – katonai csapások kiterjesztése vonatkozásában.

- Az iráni nukleáris program során a kényszerítésre és fenyegetésre épülő politikában, a közel-keleti békefolyamat során pedig a szövetséges Izrael egyoldalú támogatásában és érdekeinek érvényesítésében mutatkozott meg az elsőség stratégiája. A Bush-kormány és az Obama-kormány politikája nagymértékben folytatása volt a Clinton-kormányzat közel-keleti politikájának, amely a kettős feltartóztatás politikájával és Izrael regionális stratégiai fölényének biztosításával szintén az elsőség stratégiájára épült.

2. *Az amerikai tágabb közel-keleti stratégia kudarca*

A vizsgált korszakban alkalmazott, a hegemonia erőszakos megtartására irányuló amerikai stratégia hozzájárult az amerikai befolyás gyengüléséhez a tágabb közel-keleti térségben.

A Bush-kormány és az Obama-kormány külpolitikájának áttekintésével megállapítottuk, hogy a hegemonikus törekvések jelentős hátrányokkal jártak az Egyesült Államok számára. Az amerikai befolyás gyengülése kimutatható volt abban is, hogy a deklarált stratégiai célkitűzéseket folyamatosan mérsékeltek az egymást követő kormányzatok.

- Irak és Afganisztán esetében a fentiek a demokráciáról és a nemzetépítésről való lemondást, és a stratégiai veszteségek minimalizálását jelentette. Az iraki háború alapvetően kudarcot vallott az ország és a térség demokratizálására nézve, fokozta a terrorizmust, valamint megerősítette az Egyesült Államok fő regionális ellenfelét, Iránt.
- Az Irán ellen alkalmazott nyomásgyakorlás és fenyegetés egyfelől ösztönzést adott Teherán számára a nukleáris programja fenntartásához, másfelől megnehezítette a nemzetközi támogatás megszerzését az elszigeteléséhez. Az Egyesült Államok ugyanis engedményekre kényszerült a támogatás

megszerzéséért cserébe más stratégiai jelentőségű területeken, különösen Oroszország és Kína relációjában. A nukleáris program vonatkozásában megfogalmazott amerikai határvonal többszöri módosulása jelezte az amerikai ambíciók csökkenését: előbb a nukleáris energiatermelésre való képesség, majd az urán-dúsítási képesség, később a rendelkezésre álló dúsított urán minősége, majd a nukleáris fegyverprogram léte fogalmazódott meg, mint az a határvonal, amelynek átlépése az Egyesült Államok számára elfogadhatatlan.

- Az izraeli-palesztin konfliktusban mutatott amerikai külpolitika ugyancsak erősítette az Egyesült Államokkal szemben álló politikai tényezőket a térségben, az amerikai mozgásteret pedig szűkítette Izrael erőteljes támogatása és védelmezése. Az előbbiek ugyanis megnehezítették az együttműködést a szövetséges arab államokkal és a növekvő befolyással bíró Törökországgal. A békefolyamat újjáélesztését célzó egymást követő amerikai diplomáciai kísérletek kudarcai pedig jelezték az Egyesült Államok befolyásának korlátait.

3. *Amerikai stratégia transzatlanti stratégia helyett*

A tágabb közel-keleti térségben megvalósult „nyugati” szövetséges stratégia nagymértékben amerikai, és nem „transzatlanti” stratégia volt.

Az amerikai és az európai stratégiai célok a vizsgált közel-keleti konfliktusokban az alapvető célokat tekintve részben fedték egymást. A Közel-Kelet külső erővel történő transzformációjára vonatkozó amerikai elképzeléseket azonban az európaiak általában nem osztották. Az amerikai külpolitikáról szóló fejezetek alapján megállapítható, hogy az unilateralizmus kiemelten jelen volt a vizsgált korszak amerikai tágabb közel-keleti politikájában. A térséget érintő, de a szövetségesekre is kihatással lévő stratégiai döntések rendszerint az amerikai adminisztráció egyoldalú döntései révén születtek meg. Az európai államok ezzel szemben összességében egy a realizmust, a hatalmi egyensúlyra való támaszkodást és a stabilitás megőrzését jobban szem előtt tartó politikát képviseltek a tágabb közel-keleti térségre nézve, és csak korlátozott mértékű támogatást kívántak nyújtani az Egyesült Államok hegemonikus stratégiájához.

- A legerőteljesebben az iraki háború vonatkozásában érvényesült az amerikai unilateralizmus, azon belül is a háborúról szóló döntés meghozatalának menetében és az érdemi kérdésekre vonatkozó konzultációk hiányában. Irak esetében az európai országok a Szaddam-rezsim megbukását önmagában nem ellenezték volna, hanem a háború politikai és katonai költségeivel és következményeivel együttesen formálódott ki az amerikai politika ellenzése számos európai állam részéről. Az egyes európai államok részéről megnyilvánuló támogatást alapvetően a transzatlanti kapcsolat motiválta, kevésbé Szaddam Husszein eltávolítására és Irak demokratizálására irányuló célkitűzés.
- Az afganisztáni háború esetében az európaiaknak is érdekében állt az al-Kaida felszámolása és a tálibok viaszorítása, azonban az afganisztáni szerepvállalást illetően mérsékeltebb célokat tartottak elérhetőnek, és ennek megfelelő stratégiát alkalmaztak volna. Az európaiak ugyanis a politikai rendezés lehetőségét jobban szem előtt tartó, a katonai erőre kevésbé támaszkodó stratégiát képviseltek. Az európai megközelítéstől eltérő amerikai stratégia támogatása mögött a NATO és a transzatlanti kapcsolat megőrzéséhez fűződő érdek állt. Az afganisztáni beavatkozásban, a Tartós Szabadság hadművelet céljainak és kereteinek meghatározásában a NATO mellőzése az amerikai unilateralizmus megnyilvánulása volt. Később az Obama-kormány által meghirdetett csapaterősítés és stratégia-váltás hasonlóképpen egyoldalú amerikai döntés volt, amelyhez később igyekeztek megszerezni a szövetségesek támogatását.
- Irán esetében az európai országoknak is érdekében állt, hogy megakadályozzák Teherán nukleáris hatalommá válását, azonban nyitottabbak voltak a felé való nyitás és párbeszéd tekintetében az Egyesült Államokhoz képest, és kevésbé támaszkodtak a katonai fenyegetésre. Az európai megközelítés tehát közelebb állt a multilaterlizmus és a kooperatív biztonság stratégiájának érvényesítéséhez. Noha 2006-tól jelentős konvergencia volt tapasztalható az amerikai és az európai megközelítés között, az Egyesült Államok továbbra sem zárta ki a katonai beavatkozás lehetőségét, ami egy újabb jelentős transzatlanti vita forrásává válhat a jövőben.

- Az izraeli-palesztin konfliktus vonatkozásában a leglényegesebb célokban, a két állami megoldásban és annak alapvető kereteiben az amerikai és az európai célok megegyeztek, ám az ehhez szükséges stratégia vonatkozásában eltérő megközelítések érvényesültek: Európa a konfliktus rendezéséhez kiegyensúlyozottabban kívánt nyomást gyakorolni a szembenálló felekre, Izraellel szemben pedig kritikusabb volt a nemzetközi normák betartása vonatkozásában. Az izraeli-palesztin konfliktus kérdésében a közel-keleti kvartett szerepe ellenére Washington a különböző adminisztrációkon átívelően az Izraellel való szoros kapcsolat megőrzését prioritásként kezelte, és az európai szövetségesekkel való konzultáció ehhez képest másodlagos szerepet kapott.

4. *Percepcionális és hatalmi különbségek*

A transzatlanti viták háttérében meghatározó szerepet játszottak az eltérő transzatlanti fenyegetettség percepciók, amelyek azonban szorosan kapcsolódtak az eltérő hatalmi képességekből adódó különböző stratégiai preferenciákhoz.

- A Bush-kormányzat külpolitikájáról szóló fejezetekben megállapítást nyert, hogy a 2001. szeptember 11-i támadás jelentős hatással volt az amerikai társadalom biztonság-percepciójára. A terrortámadás megteremtette a belpolitikai legitimációt a katonai erő erőteljes alkalmazására a tágabb közel-keleti térségben. Az Egyesült Államok sebezhetetlenségébe vetett hit megtörése, az amerikai külpolitikai gondolkodásban jelenlevő különlegesség és missziós tudat, továbbá az amerikai hatalmi tekintélyen esett csorba és az amerikai katonai fölény együttesen alapozta meg a katonai intervenciók lehetőségét. Globális hatalomként a terrorizmus elleni küzdelem hamar összekapcsolódott az amerikai közel-keleti regionális hatalmi érdekekkel. A terrortámadásokban megnyilvánult stratégiai fenyegetést, amely egyben politikai lehetőségként is kínálkozott a Bush-kormány számára, az amerikai kormány a tágabb közel-keleti stratégiai pozíciói javítására kívánta felhasználni. Ehhez pedig a katonai erőfölény birtokában úgy tűnt, megvolt az eszköze.

- Az európai országok a közel-keleti térségben rejlő biztonsági kihívásokat tekintve jelentősen osztották az amerikai nézeteket. A terrorizmus, az iszlám fundamentalizmus, a bukott államok, az etnikai-vallási konfliktusok kihívását és a térség energiaforrásaihoz való hozzáférés biztosítását általában a biztonságuk számára stratégiai fontosságúnak tartották, noha az egyes országok esetében eltérő mértékben.
- Az ezekből a kihívásokból eredő konkrét fenyegetések mértéke, és a szükséges külpolitikai válaszok tekintetében azonban Európa eltérő megközelítést képviselt. A posztmodern európai rendszer, az amerikai garanciákon alapuló biztonság és a viszonylagos jólét kereteiben az erőteljes hatalmi politikára csak jóval szűkebb keretek között nyílt lehetőség. Erre ugyanis hiányzott mind a politikai felhatalmazás, mind a katonai képességek – az európai társadalmak a biztonságuk tudatában, valamint a fenyegetés és hatalmi ambíciók hiányában nem tartották prioritásnak saját katonai képességeik növelését, vagy akár szinten tartását a vizsgált időszakban. Az európai társadalmak biztonságpercepcióiból következőleg a külső relációkban a puha és a kemény hatalmi eszközök kiegyensúlyozottabban szerepeltek, mint az Egyesült Államok esetében. A puha hatalmi eszközök iránti európai preferencia összhangban van a posztmodern európai rendszerrel, az intézmények és a normák szerepével. Az Egyesült Államok unilaterális illetve a nemzetközi normák határait átlépő lépései ennek függvényében gyakran negatívan hatnak az Európával való együttműködés feltételeire.

5. *A NATO politikai kohéziójának gyengülése*

Az amerikai stratégia hozzájárult a NATO és a transzatlanti kohéziójának gyengüléséhez.

E hipotézisre nézve összetett választ kaptunk a vizsgált kérdések alapján. A vizsgálata során a neorealizmust és a neoliberális institucionalizmust alkalmaztuk elméleti keretként. A transzatlanti kohézió mérésére a következő indikátorokat alkalmaztuk:

- A katonai hozzájárulások alakulása az Egyesült Államok vezette háborúkhoz
- Segélyezési támogatás a szövetségesek részéről az adott konfliktusban
- A védelmi költségvetések alakulása
- Stratégiai dokumentumokban megjelenő fenyegetettség percepciók és ambíciók változása
- Társadalmi percepciók a transzatlanti biztonságról
- Közös határozatok, intézkedések (ENSZ, vagy egyoldalú intézkedések)

Neorealista megközelítésből a vizsgált konfliktusokra nézve a következő megállapításokat tehetjük:

- Az iraki háborút megelőző politikai viták mély válságba sodorták a szövetséget. A politikai és katonai támogatás megtagadása számos európai szövetséges részéről a realizmus szemszögéből nézve is a szövetség kohéziójának gyengülését mutatta. Ugyanakkor e transzatlanti törésből és annak következményeiből az érintettek azt a következtetést vonták le, hogy az ehhez hasonló mély törésvonalakat célszerűbb elkerülni. Az iraki háború tehát politikai szempontból nem szolgálta a szövetség kohéziójának erősítését, de körütekintőbbé tette a szövetségeseket a jövőre nézve. A stabilizációs erőfeszítésekhez való szűk körű európai hozzájárulás pedig azt mutatta, hogy a háborút övező viták miatt meggyengült kohéziót igyekeztek megerősíteni.
- Az afganisztáni szerepvállalás, és kisebb részben az iraki szerepvállalás erősítette a szövetség katonai kohézióját, a hadműveletek ugyanis pozitív hatással bírtak a szövetséges haderők közötti együttműködésre a stratégiai szinttől a taktikai szintig bezárólag. Az ISAF-misszió a szövetség történetének legnagyobb és leghosszabb ideig tartó katonai feladatvállalása volt, amely feladatot adott a helyét és legitimációját kereső szövetség számára. A szövetségesek közötti viták ellenére az európaiak összességében kitartottak Afganisztánban az Egyesült Államok mellett, sőt, növelték is tehervállalásukat katonai és gazdasági tekintetben egyaránt. A fentiek részben pozitív hatást gyakoroltak a politikai dimenzióra is. Egyes szövetségesek között tapasztalható volt egyfajta verseny arra nézve, hogy ki milyen hozzájárulást biztosít az

afganisztáni műveletekhez, amelyet az a presztízsnövekedés motivált, amit ezáltal a NATO-ban és Washingtonban elérhettek.

- Realista értelmezési keretben tehát az Egyesült Államok stratégiája hozzájárult a NATO kohéziójának erősítéséhez, hiszen a fenntartások és a politikai viták ellenére támogatták az Egyesült Államok célkitűzéseit. A szövetségesek a fentiekén túl nem folytattak lényegi ellensúlyozó politikát az Egyesült Államokkal szemben sem a védelmi költségvetésük, sem a biztonságpolitikájuk alapvető elemeit tekintve egyik vizsgált konfliktusban sem.

A neoliberális institucionalizmus megközelítéséből azonban árnyaltabb képet kapunk.

- Az iraki háború negatív hatásainak a neorealizmusban tárgyalt elemei ehelyütt is érvényesek. Az afganisztáni háború jelentős politikai kockázatokat is hordozott magában. A NATO az Egyesült Államok vezetésével olyan célkitűzéseket állított maga elé, amelyeket nagyrészt nem sikerült teljesíteni, hiszen a szerepvállalás a lényegét, Afganisztán stabilizációját illetően meglehetősen bizonytalan, hogy mennyire lesz hosszútávon eredményes. Az összességében kudarcot valló stratégia, amely részben a NATO kudarcaként is értelmezhető, kétséges, hogy a jövőre nézve a szövetség kohéziójának erősítése irányába hat. A kudarc ugyanis gyengítheti a szövetségesekben az Egyesült Államok tekintélyét, vezető szerepébe vetett hitét. Az európai társadalmak biztonságpercepciói arra mutattak, hogy általában ellenezték az amerikai stratégiát Irakban és Afganisztánban, így az európai kormányoknak csak jelentős politikai költségek révén tudták biztosítani a hozzájárulásokat a katonai műveletekhez. Az Egyesült Államok tágabb közel-keleti politikájának elutasítása továbbá gyengítette az amerikai vezető szerepbe vetett bizalmat.
- Amennyiben közvetlen nemzeti érdekük nem fűződik hozzá, a szövetségesek az afganisztáni tapasztalatokból kiindulva erőteljesebben vonakodhatnak hozzájárulni olyan műveletekhez, amelyhez az Egyesült Államok a támogatásukat kéri. A szövetségben a 2001 szeptember 11-ét követően állandósult viták a területen kívüli szerepvállalásról, annak célszerűségéről és a

tehervállalásokról szóló negatívan befolyásolták a jövőbeni együttműködési feltételeit.

- A vizsgált tágabb közel-keleti konfliktusok mindegyikére nézve megállapítható, hogy a Bush-adminisztráció alatt a nemzetközi intézmények mellőzése, az Egyesült Államok által nagymértékben alkalmazott unilateralizmus, valamint a nemzetközi normák gyakori megsértése éppen azt a normatív keretrendszert gyengítette bizonyos mértékben, amelyen a transzatlanti együttműködés és benne a NATO jelentős mértékben nyugszik, és olyannyira egyedivé teszi a nemzetközi rendszerben. Az Egyesült Államok tágabb közel-keleti politikájának társadalmi elutasítása pedig gyengítette az amerikai vezető szerepbe vetett bizalmat.

6. Az intézményi dimenzió: a NATO-EU kapcsolatok jelentősége

A közel-keleti térség kihívásaival szembeni nyugati fellépésre a NATO önmagában nem alkalmas, az Egyesült Államok és az Európai Unió, valamint a NATO és az Európai Unió közötti együttműködés potenciálisan alkalmasabb keretet biztosít erre.

A közel-keleti biztonsági komplexum tárgyalásában, valamint a térség meghatározó konfliktusaiban megállapítást nyert, hogy a biztonsági kihívások kezelése átfogó megközelítést igényel. Ebben a NATO, mint katonai védelmi szövetség nélkülözhetetlen, de nem elégséges szerepet játszik. Az Európai Unió biztonságpolitikai dimenziója, a CSDP erőforrásbeli hiányosságai és politikai kihívásai ellenére a széleskörű kormányzati-gazdasági-rendészeti-katonai eszköztára révén sok esetben alkalmasabb keretet nyújt a válságkezelésre vagy a hagyományos biztonsági konfliktusok megközelítésére.

Az alaphipotézis érvényessége és az abból adódó következtetések

Az Egyesült Államok 2001. szeptember 11-ét követő évtizedben folytatott tágabb közel-keleti stratégiájának fő elemei – az afganisztáni háború, az iraki háború, az iráni politika és az izraeli-palesztin békefolyamatban betöltött amerikai szerepvállalás – a transzatlanti kapcsolatrendszert összességében gyengítették, megterhelték.

Az amerikai tágabb közel-keleti stratégiában jelentős folytonosság érvényesült a poszt-bipoláris korszak kezdetétől, azon belül pedig a 2001. szeptember 11-i támadásokat követően. E folytonosság lényegét az amerikai hegemonia megtartását és megerősítését szolgáló elsőség stratégiája képezte. Noha a közel-keleti konfliktusokra nézve az stratégiai célkitűzésekben az Egyesült Államok és Európa között szoros hasonlóság volt tapasztalható, az elsőség stratégiájának alkalmazása több vonatkozásban megnehezítette a transzatlanti együttműködést. Az amerikai tágabb közel-keleti szerepvállalás, különösen az iraki és az afganisztáni háború állandó viták forrásává vált a transzatlanti kapcsolatokban. Az európai államok a stratégiai nézetkülönbségek következtében ugyan nem kezdtek az amerikai hatalmat korlátozni kívánó lényegi ellensúlyozó törekvésekbe, de az amerikai külpolitika támogatását korlátozott keretek között tartották.

- Az iraki háború negatív hatása a NATO egységére egyértelműen kimutatható volt a háborút megelőző politikai vitákból és a szűk európai katonai szerepvállalásból. E viták alapját az amerikai unilateralizmus és hegemonikus törekvések, valamint a közel-keleti térséget érintő eltérő percepciók képezték. Ugyanakkor a háború negatív regionális következményei a transzatlanti együttműködés erősítésére kényszerítették a szövetségeseket.
- A tágabb közel-keleti kérdések közül az afganisztáni konfliktus volt az, amelyben az európaiak a legaktívabb katonai szerepet vállalták. E közös szerepvállalás erősítette a NATO kohézióját az európai szövetségesek növekvő szolidaritását hordozó közös feladatvállalásra nézve. Ugyanakkor a NATO afganisztáni szerepvállalásának kudarca, amelyért az Egyesült Államok tehető leginkább felelősé, negatívan befolyásolja a szövetség jövőjét.
- Az iráni nukleáris program körüli konfliktusban Afganisztánhoz hasonlóan növekvő konvergencia volt tapasztalható az amerikai és az európai

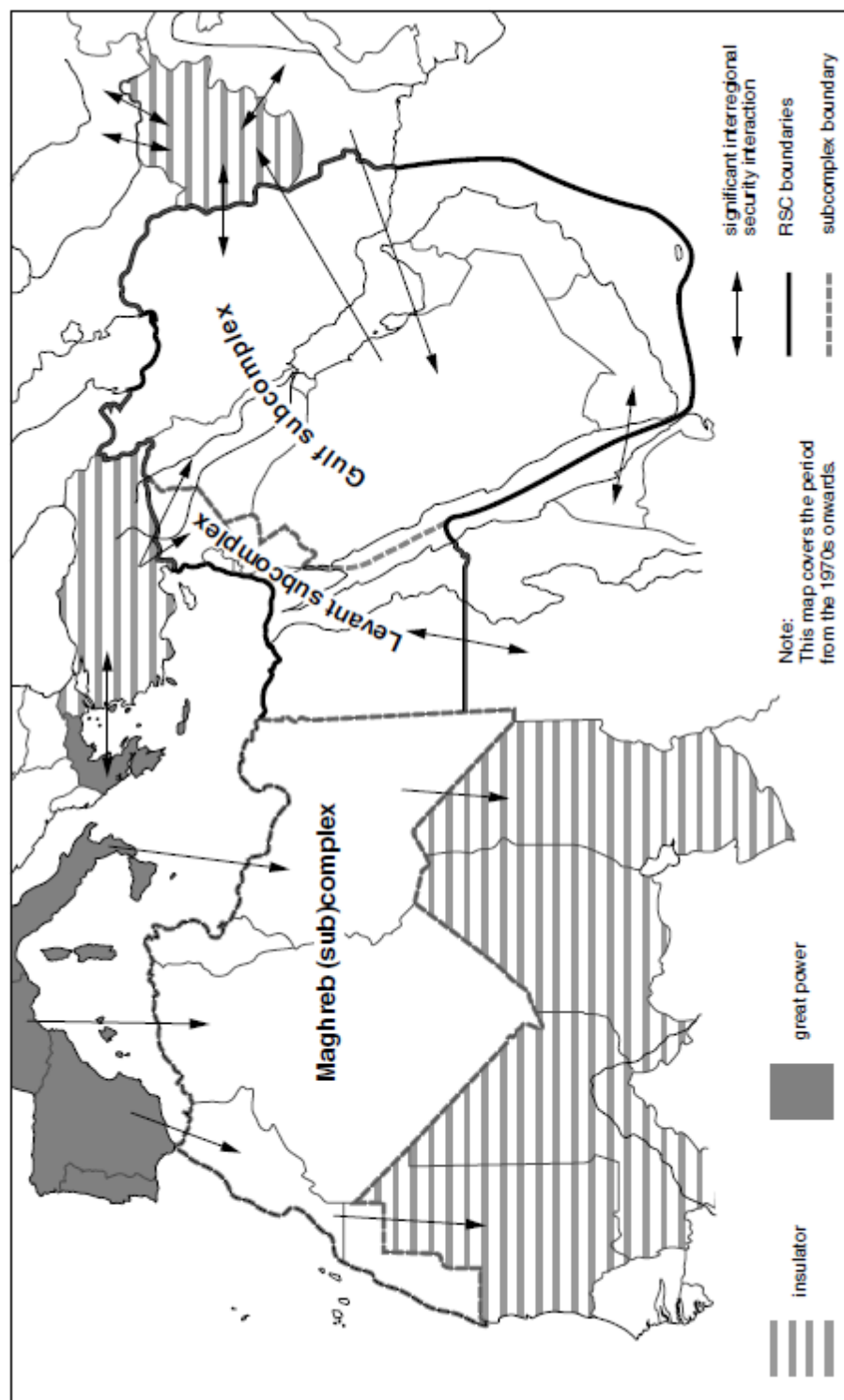
megközelítés között, amely Irán egyre erőteljesebb elszigetelésében nyilvánult meg elsősorban. Ugyanakkor egy kulcsfontosságú kérdésnek, a katonai fellépésnek, mint alternatívának az asztalon tartása nemcsak Iránt ösztönözte a nukleáris programja véghez vitelére, hanem a transzatlanti kapcsolatokban is feszültséget okozott. Az európaiak mindenáron el kívánták és továbbra is el kívánják kerülni a háborút Iránnal, az Egyesült Államok azonban továbbra is nyitva hagyja ezt a lehetőséget. Az európai megközelítésnek az amerikai politikához való konvergenciája részben ez utóbbi eshetőség elhárítását, vagyis az Egyesült Államok iráni politikájának a módosítását szolgálta. A katonai fenyegetés léte tehát negatívan befolyásolta a transzatlanti kohéziót, egy Irán elleni háború pedig az irakihoz hasonló törést idézhet elő a NATO-n belül.

- Az izraeli-palesztin békefolyamatban az Egyesült Államok Izraelt erőteljesen támogató politikája szintén gyengíti a transzatlanti fellépés koherenciáját.

Az alaphipotézisünk tehát megszorításokkal érvényes. Noha az amerikai és az európai politika koherenciája összességében nőtt a tágabb Közel-Keleten, ez részben annak a hegemonikus amerikai stratégiának a negatív következményeinek a kezelését, elhárítását célozta, amely a transzatlanti kohézió ellenében hatott. A szelektív szerepvállalás stratégiájának erőteljesebb érvényesülése a disszertáció értékelése szerint nemcsak az Egyesült Államok számára lett volna előnyösebb, hanem a transzatlanti kapcsolatrendszerre nézve is. Az előbbi tétel a jelen tágabb közel-keleti régió biztonságpolitikai változásaira, valamint az Egyesült Államok és Európa előtt álló belső és globális kihívásokra tekintettel vélhetően továbbra is érvényes, azzal a feltétellel, hogy a transzatlanti koherencia megőrzésének kulcsa az eltérő szövetségi stratégiák harmonizálására való állandó törekvés. Ez következik a transzatlanti kapcsolatrendszer jellegéből, az intézmények és normák jelentőségéből. Az Egyesült Államok továbbra sem kerülheti meg a hatalmi helyzetéből adódó felelősséget, vagyis a vezetés felelősségét, ám erre nézve George Kennan, a feltartóztatási stratégia „atyjának” útmutatása a közelmúlt amerikai külpolitikájára nézve továbbra is megállja a helyét: *„a háború szinte soha nem vezet jó eredményre.”* (Kennan [2002])

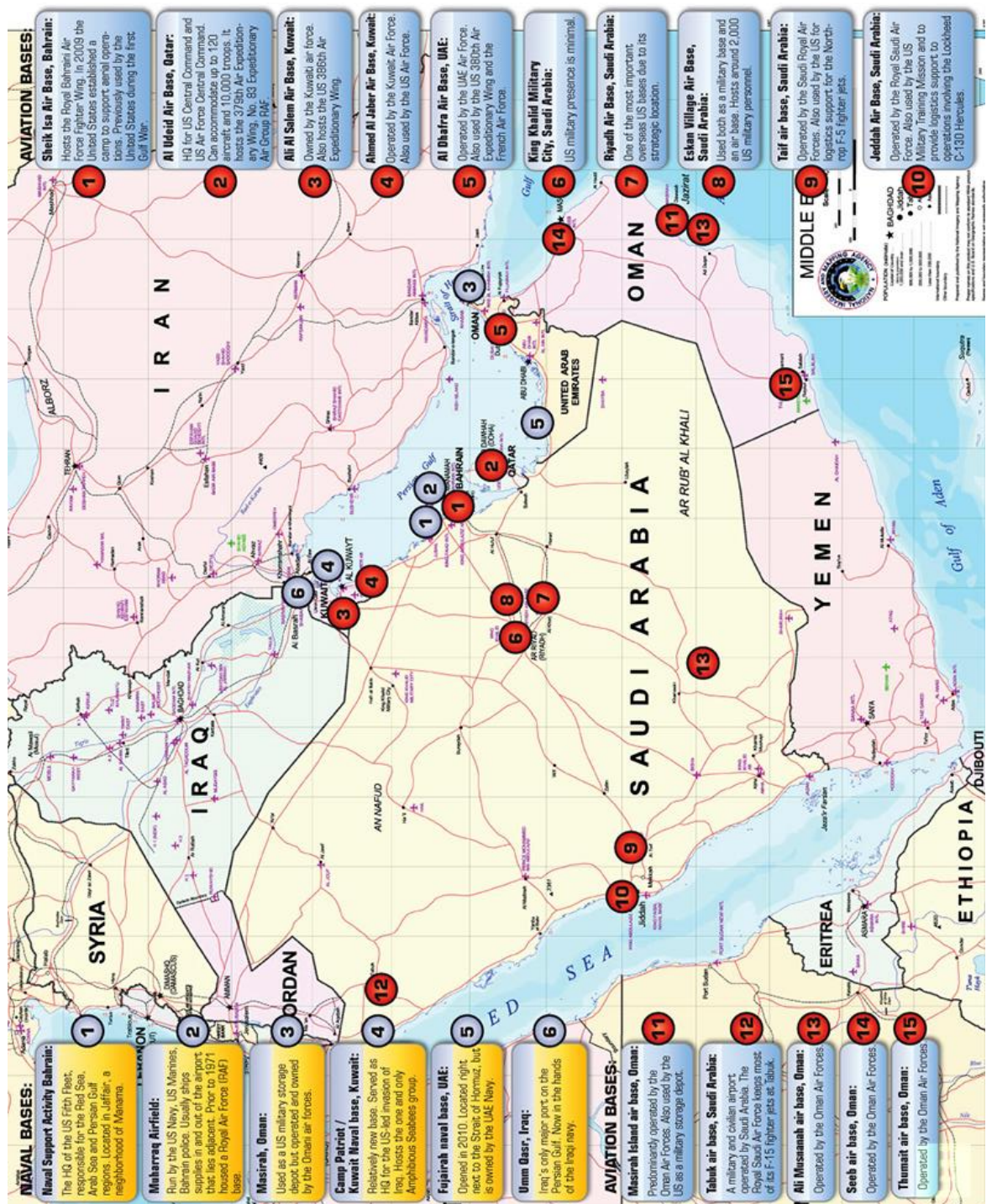
Függelék

1. A közel-keleti regionális biztonsági komplexum

Forrás: Buzan – Waever [2003]

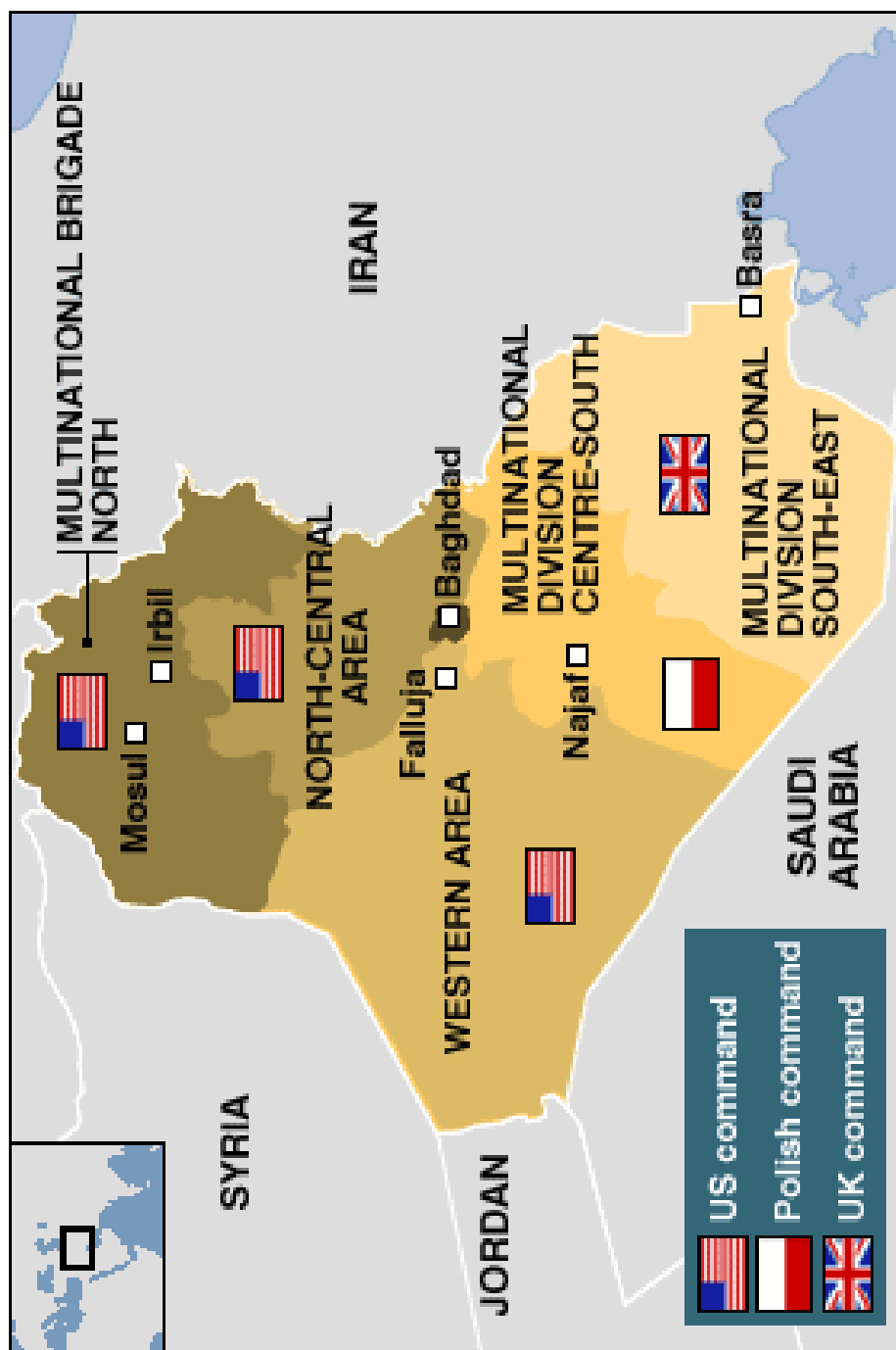
2. Az Egyesült Államok katonai támaszpontjai a Perzsa-öböl térségében

Forrás: Parstimes – Defence, US Air and Naval bases in the region, 2012

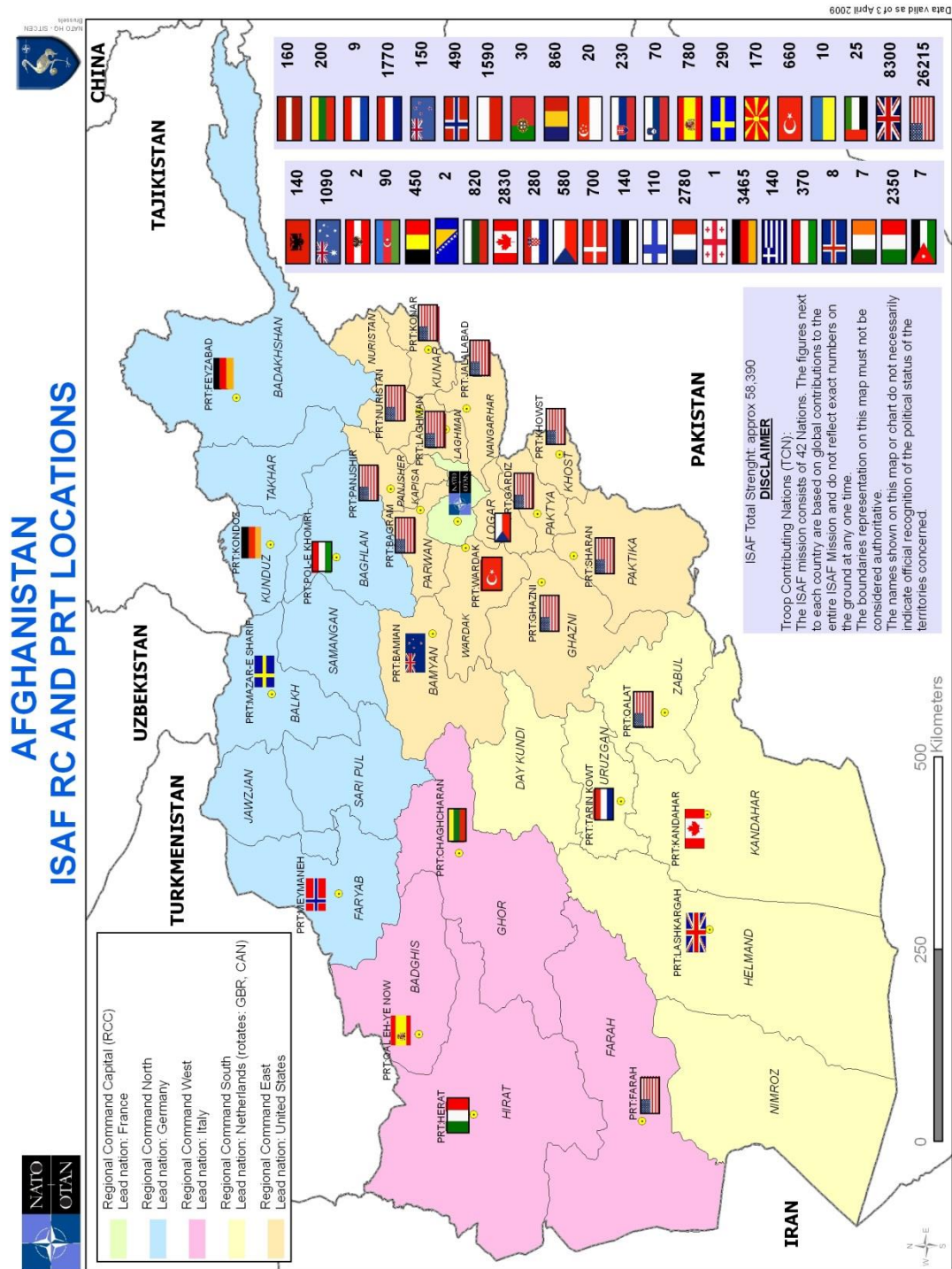
<http://www.parstimes.com/defence/> (letöltés: 2013.09.21)

3. A koalíciós parancsnokságok Irakban

Forrás: BBC News, Coalition troops in Iraq, July 20, 2004.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3873359.stm (letöltés: 2013.09.21)

4. Az afganisztáni ISAF-misszió 2009-ben

Forrás: NATO ISAF - Key Facts and Figures 2009
<http://www.isaf.nato.int/> (letöltés: 2013.09.21)

5. Nemzeti hozzájárulások az ISAF-misszóhoz 2011-ben

				International Security Assistance Force Troop Contributing Nations			
Albania	257		Greece	132		Portugal	114
Armenia	40		Hungary	483		Romania	1726
Australia	1550		Iceland	2		Singapore	48
Austria	3		Ireland	7		Slovakia	296
Azerbaijan	94		Italy	3815		Slovenia	79
Belgium	528		Jordan	0		Spain	1499
Bosnia & Herzegovina	45		Republic of Korea	426		Sweden	500
Bulgaria	608		Latvia	136		The FYROM*	163
Canada	2900		Lithuania	188		Tonga	55
Croatia	299		Luxembourg	9		Turkey	1799
Czech Republic	463		Malaysia	30		Ukraine	20
Denmark	748		Mongolia	62		United Arab Emirates	35
Estonia	158		Montenegro	36		United Kingdom	9500
Finland	165		Netherlands	197		United States	90000
France	3979		New Zealand	236			
Georgia	924		Norway	413			
Germany	4909		Poland	2527		Total	132,203

Note on numbers: Figures are calculated by the Force Flow tracking system at SHAPE HQ and count all troops under the Command and Control of COMISAF. Numbers of troops should be taken as indicative as they change daily.

* The Former Yugoslav Republic of Macedonia.
Turkey recognises the Republic of Macedonia with its constitutional name

4 March 2011

Forrás: NATO ISAF - Key Facts and Figures, 2011
<http://www.isaf.nato.int/> (letöltés: 2013.09.21)

Irodalomjegyzék

Szakirodalom

1. Andersen, Roy R. – Seibert, Robert F. – Wagner, Jon G. [2001]: *Politics and Change in the Middle East – Sources of Conflict and Accommodation*. Prentice Hall, Saddle River - New Jersey
2. Andor László - Tálas Péter - Valki László [2004]: *Irak: háborúra ítélve*. Zrínyi Kiadó, Budapest
3. Art, Robert J.: Geopolitics Updated [2000]: The Strategy of Selective Engagement, In: Michael L. Brown, Owen R. Coté Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.): *Americas Strategic Choices*. MIT Press. Boston, 2000;
4. Bachevich, Andrew [2008]: *The Limits of Power: The End of American Exceptionalism*. Holt, New York.
5. Bartholomees, J. Boone Jr: A Survey Of The Theory Of Strategy [2006]. In: *Guide to National Security Policy and Strategy*. US Army War College, 2006, <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/> (2013.01.10);
6. Békés Márton [2008]: *Amerikai Neokonzervativizmus*. Budapest, Századvég, 2008.
7. Betts, Richard K.: Enemies of Intelligence [2007]: *Knowledge and Power in American National Security*. Columbia University Press, New York, 2007.
8. Brown, Michael L. – Coté, Owen R. Jr. - Lynn-Jones, Sean M. – Miller, Steven E. (Ed.) [2000]: *Americas Strategic Choices*. MIT Press. Boston, 2000.
9. Bush, George W. [2010]: *Decision Points*. Crown Publishers, New York.
10. Buzan, Barry – Wæver, Ole - De Wilde, Jaap [1998]: *Security: A New Framework for Analysis*, , Lynne Rienner Publishers, London.
11. Buzan, Barry – Wæver, Ole [2003]: *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
12. Caldwell, Dan [2011]: *Vortex of conflict: US Policy toward Afghanistan, Pakistan, and Iraq*, Stanford University Press, Stanford.
13. Carlisle, Rodney PP. [2010]: *Afghanistan War*, Chelsea House.
14. Clausewitz, Carl Von [1984]: *On War*. (Michael Howard and Peter Paret, transl.) Princeton University Press, Princeton.
15. Collins, Joseph J. [2011]: *Understanding War in Afghanistan*. National Defense University Press. Washington D.C.
16. Cooper, Robert: [2000] The post-modern State and the World Order. Demos Publications. <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf>
17. Cordesman, Anthony H. [2013]: Securing the Gulf: Key Threats and Options for Enhanced Cooperation. *CSIS Report* February 19, 2013 http://csis.org/files/publication/130219_Securing_the_Gulf.pdf (2013.02.21)

18. Daalder, Ivo – Lindsey, James L. [2005]: *America the Unbound: the Bush revolution in Foreign Policy*. Hoboken, Wiley&Sons, New York.
19. Dannreuther, Roland – Peterson, John [2006]: *Security Strategy and Transatlantic Relations*. Abingdon, Routledge.
20. Deutsch, Kenneth L. – Murley, John A. [1999]: *Leo Strauss: The Straussians and the Study of the American Regime*. Rowman & Littlefield, New York.
21. Dobbins, James [2003]: *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, Rand, Santa Monica.
22. Dorman, Andrew – Kaufman, Joyce J. [:] *The Future of Transatlantic Relations*, Stanford University Press, Stanford.
23. Frum, David – Perle, Richard [2003]: *An End to Evil: How to Win the War on Terror*. Random House New York.
24. Fukuyama, Francis [2006]: *After Neoconservatism*. Yale University Press, New Haven.
25. Gazdag Ferenc (szerk.) [2011]: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*, Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
26. Gerges, Fawaz E. [2012]: *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?* Palgrave MacMillan, New York.
27. Gholtz, Eugene –Press, Daryl G. – Sapollsky, Harvey M. [2000]: Come Home America In: Michael L. Brown, Owen R. Coté Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.): *Americas Strategic Choices*. MIT Press, Boston.
28. Gordon, Philip H. – Shapiro, Jeremy [2006]: *Allies at War: America, Europe, and the crisis over Iraq*. McGraw-Hill, New York.
29. Gray, Colin S. [2011]: *Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the 21st Century*. Strategic Studies Institute – Monograph, April 2011.
30. Gray, Colin S. [1999]: *Modern Strategy*. Oxford University Press, Oxford.
31. Haass, Richard N. [2009]: *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars*. Simon&Schuster, New York.
32. Halper, Stefan – Clarke, Jonathan [2005]: *America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order*. Cambridge University Press, Cambridge.
33. Ikenberry, John G. [2011]: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton University Press, Princeton.
34. Indyk, Martin S. - Lieberthal, Kenneth G. - O'Hanlon, Michael E. [2012]: *Bending History: Barack Obama's Foreign Policy*. The Brookings Institution, Washington D.C.
35. Kagan, Robert [2004]: *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order.*, Vintage Books, New York.
36. Kagan, Robert [2008]: *The Return of History and the End of Dreams*, Alfred A. Knopf, New York.
37. Katzenstein, Peter J. [1996]: *The Culture of National Security Norms and Identity in World Politics.*, Columbia University Press, New York.

38. Keeghan, John [2004]: *The Iraq War*. New York, Hutchinson 2004.
39. Keohane, Robert –Nye, Joseph [1977]: *Power and Interdependence*, Brown Little, Boston.
40. Kiss J. László [2009]: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris, Budapest.
41. Kristol, Irving: Neoconservatism [1995]: *The Autobiography of an Idea.*, The Free Press, New York.
42. Kupchan, Charles [2002]: *The End of the American Era: US Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty –first Century.*, Vintage Books, New York.
43. Lagadec, Erwan [2012]: *Transatlantic Relations in the 21st Century: Europe, America and the Rise of the Rest*. Routledge, New York.
44. Lewis, Bernard [2000]: *The Middle East*, Phoenix Press, London.
45. Matus János [2005]: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*, , Pesti Csoport Kiadó, Budapest.
46. Mead, Walter Russel [2002]: *American Foreign Policy and How it Changed the World*. Routledge, New York.
47. Mersheimer, John [2001]: *The tragedy of great power politics*. Norton W,W. Company, New York
48. Morgethau, Hans [1948]: *Politics Among Nations*. Alfred A. Knopf, New York.
49. Nolan, Janne E. [2000]: Cooperative Security in the United States. In: Michael L. Brown, Owen R. Coté Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.): *Americas Strategic Choices*. MIT Press. Boston.
50. Norton, Anne [2004]: *Leo Strauss and the Politics of American Empire.*, Yale University Press, New Haven.
51. Nye, Joseph: Joseph S. Nye, Jr. [2002]: *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, New York, Oxford University Press.
52. Nye, Joseph [2004]: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affaires, New York.
53. Nye, Joseph [2011]: *The Future of Power*. New York, Public Affaires, 2011;
54. Oren, Michael B. [2008]: *Power, Faith and Fantasy – America in the Middle East, 1776 to the Present*. New York, WW: Norton.
55. Parsi, Trita [2011]: *A Single Roll of the Dice* , New Haven, Yale University Press, 2011;
56. Rees, Wyn [2011]: *The US-EU Security Relationship: The Tensions between a European and a Global Agenda*. Palgrave Macmillan, New York.
57. Rice, Condolezza [2011]: *No Higher Honor: A Memoir of My Years in Washington.*, Crown Publishers, New York.
58. Rostoványi Zsolt [2006]: *Együttélésre ítélve: zsidók és palesztínok küzdelme a szent földért*. Corvina, Budapest.

59. Schweller, Randall L. [2007]: Neorealism's Status Quo Bias. What security dilemma? In: *Security Studies* Vol. 5, No. 3; pp. 90-121
60. Serfaty, Simon [2008]: *Architects of Delusion: Europe, America, and the Iraq War*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
61. Suhrke, Astri [2011]: *When more is less: The International Project in Afghanistan*, C. Hurst, New York.
62. Tálas Péter [2004]: *Az „új Európa” és a nemzetközi Irak-vita*. Védelmi Tanulmányok, ZMNE SVKK, Budapest.
63. Teleki Ilona – Bugajszki, Janusz [2006]: *Atlantic Bridges*. CSIS, 2006, Washington D.C.
64. Walt, Stephen M. [2002]: The Enduring Relevance of the Realist Tradition. In: Katzelson, Ira - Milner, Helen V. (eds.): *Political Science: the State of the Discipline*, W.W. Norton & Company, and American Political Science Association, Washington D.C., New York and London.
65. Wendt, Alexander [1999]: *The Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
66. Wohlworth, William C. [2000]: The Stability of a Unipolar World, In: Michael L. Brown, Owen R. Coté Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.): *Americas Strategic Choices*. MIT Press. Boston.
67. Woodward, Bob [2000]: *Obama's Wars*. Simon & Schuster, New York.
68. Woodward, Bob [2004]: *Plan of Attack: The Definitive Account of the Decision to Invade Iraq*. New York, Simon & Schuster.
69. Woodward, Bob [2008]: *The War Within: A Secret White House History*. New York, Simon & Schuster, 2008.
70. Zakaria, Fareed [2009]: *The post-American World*, W.W. Norton Company, New York.
12. ABC News [2009]: Additional 4,000 Troops to Be Ordered to Afghanistan, March 26, 2009 <http://abcnews.go.com/blogs/politics/2009/03/abc-news-luis-m/> (letöltés: 2012.09.25)
13. ABC News [2009]: Investigators: Northwest Bomb Plot Planned by al Qaeda in Yemen. December 26, 2009 <http://abcnews.go.com/Blotter/al-qaeda-yemen-planned-northwest-flight-253-bomb-plot/story?id=9426085> (letöltés: 2012.09.25)
14. ABC News [2010]: Osama Bin Laden Shifts Emphasis to Palestine. January 27, 2010; <http://abcnews.go.com/Blotter/osama-bin-laden-shifts-emphasis-palestine/story?id=9658300> (letöltés: 2012.11.06)
15. Ablaka Gergely – Háda Béla [2013]: Az afganisztáni válság regionális perspektívából I. In: *SVKK Elemzések*. 2012/3. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_3.pdf
16. Akbar, Zaidi S. [2011]: Who Benefits From US Aid to Pakistan? Carnegie Endowment for International Peace Policy Outlook 2011, http://carnegieendowment.org/files/pakistan_aid2011.pdf (letöltés: 2012.04.21)
17. Al Jazeera [2011]: Fatah and Hamas sign reconciliation deal., April 27, 2011. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/04/2011427152119845721.html> (letöltés: 2013.02.14)

18. Aliriza, Bulent – Aras, Bulent [2012]: US-Turkish Relations: a review at the beginning of the third decade of the post–cold war era. *CSIS Report* November 2012
http://csis.org/files/publication/121107_Aliriza_USTurkishRelations_Web.pdf pp. 5-7
(letöltés: 2013.02.14)
19. Allen, Jodie T. - Tyson, Alec [2006]: The US Public's Pro-Israel History. Pew Research Center, July 19, 2006 <http://www.pewresearch.org/2006/07/19/the-us-publics-proisrael-history/> (letöltés: 2013.01.05)
20. Alzandani, Bakeel Ahmed [2010]: *The Bush Doctrine, the War On Terror, and American Promotion of Democracy in the Middle East: The Cases Of Egypt And Yemen*. PhD dissertation, University of Nebraska, May 2010
21. Antar, Noha [2006]: The Muslim Brotherhood's Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications. EuroMesco Paper, 51, 2006 Október.
<http://www.ikhwanonline.info/uploads/lib/3Z77D9TTFPH5FGH.pdf> (letöltés: 2012.11.06)
22. Arms Control Association [2012]: UN Security Council Resolutions on Iran. August, 2012
<http://www.armscontrol.org/factsheets/Security-Council-Resolutions-on-Iran> (letöltés: 2012.11.06)
23. Arms Control Association [2009]: Toward a Legally Binding Arms Trade Treaty: An Interview with Bill Rammell British Minister of State for Foreign and Commonwealth, June 2009
http://www.armscontrol.org/act/2009_6/Rammell (letöltés: 2012.10.28) (letöltés: 2012.11.06)
24. Art, Robert J. [1996]: Why Western Europe Needs the United States and NATO. In: *Political Science Quarterly*, Vol. 111, No. 1 (Spring), pp. 1-39. (letöltés: 2012.11.06)
25. Art, Robert J., Brooks, Stephen G. – Wohlforth, William C. – Lieber, Keir A. – Alexander, Gerard [2006]: Striking the Balance. In: *International Security*, Vol. 30, No. 3 (Winter. 2006), pp. 177-196, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/is3003_pp177-196.pdf.
26. Ashraf, Ali [2011]: *The Politics Of Coalition Burden-Sharing: The Case Of The War In Afghanistan*. Ph.D. Dissertation, Pittsburg, University of Pittsburg, 2011
27. Asmus, Ronald D. [1992]: Germany after the Gulf War. Rand Note, 1992
<http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N3391.pdf>
28. Asseburg, Muriel –Busse, Jan [2011]: Deutschlands Politik gegenüber Israel. In: Thomas Jäger, Alexander Höse, Kai Oppermann (Hg): *Deutsche Außenpolitik, Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen, Normen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 693-716
[http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/29_Asseburg_Busse_Final%20\(2\).ks.pdf](http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/29_Asseburg_Busse_Final%20(2).ks.pdf) (letöltés: 2012.04.21)
29. Auerswald, David PP. – Saideman, Stephen M. [2009]: NATO at War: Understanding the Challenges of Caveats in Afghanistan. Annual Meeting of the American Political science Association, Toronto, September 2-5, 2009
30. Balogh István [2011]: A Bush-doktrína és a „fekete hattyúk átka, In: *MKI-tanulmányok*, 2011/29
31. Bar'el, Zvi [2011]: Germany, France Join Opposition to Attack on Iran Nuclear Program. Haaretz, November 15, 2011, <http://www.haaretz.com/print-edition/news/germany-france-join-opposition-to-attack-on-iran-nuclear-program-1.395587> (letöltés: 2012.11.06)
32. Barnett, Antony - Bright, Martin [2004]: France's Saddam deals revealed. The Guardian, October 10, 2004 <http://www.theguardian.com/world/2004/oct/10/france.iraq> (letöltés: 2012.11.06)

33. BBC [2012]: Pakistan helping Afghan Taliban – Nato. BBC NEWS February 1, 2012
<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16821218> (letöltés: 2012.09.25)
34. BBC News [2003]: Polls find Europeans oppose Iraq war. BBC News February 11, 2003
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2747175.stm> (letöltés: 2012.11.06)
35. BBC News [2005s]: July 7 Bombing – Overview.
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/uk/05/london_blasts/what_happened/html/ (letöltés: 2012.10.28)
36. BBC News [2005b]: Rice calls for Mid-East democracy. BBC News, June 20, 2005
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:03sbbAQFutMJ:news.bbc.co.uk/2/hi/4109902.stm+&cd=5&hl=hu&ct=clnk> (2013.01.20) (letöltés: 2012.04.21)
37. BBC News [2008]: Brown urges Nato allies to boost troops in Afghanistan. December 2, 2008
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/8390023.stm
38. BBC News [2009] Clinton urges new Mid-East talks. BBC News, November 1. 2009.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/8335211.stm>
(letöltés: 2013.02.14)
39. BBC News [2011]: Iraq war in figures. December 14, 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11107739> (letöltés: 2012.12.10)
40. BBC News [2012]: Pakistan helping Afghan Taliban. 2012 február 1.
<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-16821218> (letöltés: 2013.01.25)
41. Beaumont, Peter [2003]: Israel outraged as EU poll names it a threat to peace. The Guardian, November 2, 2003
<http://www.theguardian.com/world/2003/nov/02/israel.eu> (letöltés: 2012.11.06)
42. Becker, Jo - Shane, Scott [2012]: Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will. The New York Times, May 29, 2012, <http://www.nytimes.com/2012/05/29/world/obamas-leadership-in-war-on-al-qaeda.html?pagewanted=all> (letöltés: 2012.09.25)
43. Behr, Timo [2009]: *France, Germany and Europe's Middle East Dilemma: The Impact of National Foreign Policy Traditions on Europe's Middle East Policy*. PhD Dissertation, Baltimore, Johns Hopkins University, 2009
44. Belasco, Amy [2009]: Troop Levels in the Afghan and Iraq Wars, FY2001-FY2012: Cost and Other Potential Issues. *CRS Report*, July 2 2009.. <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R40682.pdf> (letöltés: 2012.09.20)
45. Belkin, Paul [2007]: Germany's Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy. *CRS Report* 2007 January 17 <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33808.pdf> (letöltés: 2012.04.21)
46. Belkin, Paul [2009]: German Foreign and Security Policy: Trends and Transatlantic Implications. *CRS Report*, May 20, 2009 <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34199.pdf> (letöltés: 2012.11.06)
47. Bennett Jr., Darrell J. [2007]: From the Carter to the Bush Doctrine: An In-Depth Analysis of US Middle Eastern. Morehouse College Center for the Study of the Presidency Policy, April 27, 2007 <http://www.thepresidency.org/storage/documents/Calkins/Bennett.pdf> (letöltés: 2012.11.06)

48. Berenskoetter, Felix– Giegerich, Bastian [2006]: From NATO to ESDP? Tracing shifts in German institutional preferences after the end of the Cold War. Paper prepared for the fourth Convention of the Central and East European International Studies Association (CEEISA), Tartu, Estonia, 25-27 June 2006
49. Berlin, Donald L [2004].: The „great base race” in the Indian Ocean littoral: conflict prevention or stimulation? In: *Contemporary South Asia*, Vol. 13, No. 3, 2004. pp. 239-255.
50. Berlin, Donald L. [2004]: India-Iran relations: A deepening Entente. Asia Pacific Centre for Security Studies, Honolulu.
<http://www.apcss.org/Publications/SAS/AsiaBilateralRelations/India-IranRelationsBerlin.pdf>
(letöltés: 2013.01.25)
51. Bernard Lewis [1988]: *The Political Language of Islam*. Chicago. The University of Chicago Press,
52. Bernard Lewis [1994]: *The Shaping of the Modern Middle East*. Oxford, Oxford University Press,
53. Biddle, Stephen [2004]: *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*. Princeton University Press, Princeton.
54. Bierling, Stephan [2006]: No More “Sonderweg”: German Foreign Policy Under Chancellor Merkel. Speech held during a lecture series in four Chinese cities from September 11th until 15th, 2006, sponsored by Konrad Adenauer Foundation.
http://www.kas.de/db_files/dokumente/veranstaltungsbeitraege/7_dokument_dok_pdf_9114_1.pdf
(letöltés: 2012.11.06)
55. Bin Laden [1998]: Interview with Osama bin Laden. PBS, May, 1998
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/binladen/who/interview.html> (2012.11.14);
(letöltés: 2012.11.06)
56. Bin Laden [2009]: Palestinian Cause Prompted 9/11. CBS News, February 11, 2009
http://www.cbsnews.com/2100-224_162-4102367.html (2012.11.14); (letöltés: 2012.11.06)
57. Bokhari, Laila: Pakistan [2010]: Dealing with Peace in the Tribal Areas? Norwegian Peacebuilding Center, November 12, 2010
http://www.peacebuilding.no/var/ezflow_site/storage/original/application/1c3fac195638a919f55738ef5cdbfc93.pdf (letöltés: 2012.09.25)
58. Borger, Julian – Dehghan, Saeed Kamali [2011]: Storming of British embassy in Tehran worsens bilateral relations. The Guardian, November 29, 2011,
<http://www.theguardian.com/politics/2011/nov/29/british-embassy-attack-iran-uk-relations>
59. Bowman, Steve - Dale, Catherin [2009]: War in Afghanistan: Strategy, Military Operations, and Issues for Congress. *CRS Report*, December 3, 2009 <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40156.pdf>
(letöltés: 2012.04.21)
60. Boyle, Michael J [2008]: The War on Terror in American Grand Strategy. In: *International Affairs*, 84/2, March 2008 pp. 191-209
61. Boyle, Michael J. [2013]: The costs and consequences of drone warfare. In: *International Affairs* Vol. 89 No. 1 (2013) pp. 1–29
http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/2013/89_1/89_1_Boyle.pdf
(letöltés: 2012.09.25)

62. Brown, David [2010]: *The developmant of Bristish Defence Policy* – Blair, Brown and Beyond. Ashgate, Cornwall, 2010
63. Brzezinski, Zbigniew – Scowcroft, Brent – Murphy, Richard [1997]: Differentiated Containment. In: *Foreign Affaires*, Vol. 76, No. 3. pp.
64. Brzezinski, Zbigniew – Scowcroft, Brent – Murphy, Richard [1997]: Differentiated Containment. In: *Foreign Affairs*, 1997. Vol. 76, No. 3.
65. Brzezinski, Zbigniew [1997]: A Geostrategy for Eurasia, In: *Foreign Affaries* Vol. 76., No 5. 1997. pp.
66. Brzezinski, Zbigniew [1997]: A Geostrategy for Eurasia. In.: *Foreign Affaris* Vol. 76., No 5. 1997.
67. BTI [2012]: Turkey Country Report. e Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI) 2012. <http://www.bti-project.de/fileadmin/Inhalte/reports/2012/pdf/BTI%202012%20Turkey.pdf> (letöltés: 2013.02.14)
68. Burns, John F. [2009]: McChrystal Rejects Scaling Down Afghan Military Aims. The New York Times, October 1, 2009 <http://www.nytimes.com/2009/10/02/world/asia/02general.html> (letöltés: 2012.09.25)
69. Buzan, Barry – Waever, Ole [2003]: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge
70. Calabrese, John [2001]: The United States, Great Brittain and the Middle east: How special the relationship? In: *Mediterranean Quarterly*, Vol. 12, No 3, 2001, pp. 57-84
71. Camerin, Alaistir –Maulny, Jean-Pierre [2009]: France's NATO Reintegration. Fresh views with the Sarkozy presidency? RUSI – Occasional Paper, February 2009, pp. 5 http://www.irisfrance.org/docs/pdf/up_docs_bdd/20090304-142224.pdf (letöltés: 2012.11.06)
72. Carlisle, Rodney PP. [2010]: *Afghanistan War*. Chelsea House, London
73. CBS News [2011]: Obama announces end of Iraq war, troops to return home by year end. October 21, 2011 http://www.cbsnews.com/8301-503544_162-20123800-503544/obama-announces-end-of-iraq-war-troops-to-return-home-by-year-end/ (letöltés: 2013.02.14)
74. Chandrasekaran, Rajiv [2012]: 'Little America': Infighting on Obama team squandered chance for peace in Afghanistan. The New Washington Post, June 24, 2012, http://articles.washingtonpost.com/2012-06-24/world/35462009_1_richard-holbrooke-afghanistan-war-strategy-obama-white-house (letöltés: 2012.09.25)
75. Chapin, Paul [2010]: Into Afghanistan: The Transformation of Canada's International Security Policy Since 9/11. In: *American Review of Canadian Studies*, Vol. 40, No. 2, 2010, pp. 189-199
76. Chin, Warren [2007]: British Counter-insurgency in Afghanistan. In: *Defence and Security Analyses*, Vol. 23, No. 2, 2007. pp. 201-225
77. Christoffersen [2009], Gaye: China and Maritime Cooperation: Piracy in the Gulf of Aden. Institute for Strategic Political Security and Economic Consultancy – Report. 2009 December. http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/.../Piracy_Gulf_Aden.pdf (letöltés: 2013.01.25)

78. CIA [2004]: Report on the Special Advisor to the Director of Central Intelligence on Iraq's Weapons of Mass Destruction, https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004 (letöltés: 2012.04.21)
79. Cimbala, Stephen J. [2010]: *The George W. Bush Defense Program: Policy, Strategy and War.*, Potomac Books, Washington
80. Clarke, Michael [2007]: Rethinking Security and Power. In: Held, David – Mephram, David: *Progressive Foreign Policy*. Polity Press, Cambridge.
81. CNN [2009]: Cheney: No link between Saddam Hussein, 9/11. June 1, 2009 <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/06/01/cheney.speech/> (letöltés: 2012.04.21)
82. Collins, Joseph J. [2011]: *Understanding War in Afghanistan*, National Defense University Press,;
83. Cordesman, Anthony H. – Khazai, Sam [2012]: Iraq after US withdrawal: Us policy and Irqi search for security and stability. In: *The Gulf and US-Iranian Strategic Competition, CSIS Report* https://csis.org/files/publication/120718_Iraq_US_Withdrawal_Search_SecStab.pdf (letöltés: 2012.04.21)
84. Cordesman, Anthony H. – Nerguizian, Aram – Mausner, Adam – Alsis, Peter – Seitz, Adam [2012]: US and Iranian Strategic Competition: Introduction. *CSIS Report* 2012 Március. http://csis.org/files/publication/120315_iran_ch2.pdf (letöltés: 2013.02.14)
85. Cordesman, Anthony H. [2011]: The Failures That Shaped (and Almost Lost) the Afghan War. CSIS Working Draft. June 12, 2011, pp. 5. http://csis.org/files/publication/110617_AfghanMetrics.pdf (letöltés: 2012.01.16)
86. Cordesman, Antony H. – Gold, Bryan: US and Iranian Strategic Competition [2013]: The Gulf Military Balance - II. The Missile and Nuclear Dimensions. *CSIS Report*, April 13, 2013. http://csis.org/files/publication/120222_Iran_Gulf_Mil_Bal_II_WMD.pdf (letöltés: 2012.04.21)
87. Cornell, Svante E. [2004]: The United States and Central Asia: In the Steppes to Stay? In: *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 2, July 2004 pp. 239-254
88. Cottam, Richard [1993]: US policy in the Middle East. In: Amirahmadi, Hooshang: *The United States and the Middle East: a search for new perspectives*. State University of New York, New York pp. 35-64
89. Cramer, Jane K. – Thrall, A. Trevor [2012]: *Why did the United States Invade Iraq?* Routledge, New York
90. Cusick, James [2013]: Exclusive: Chilcot Inquiry to challenge official line on Iraq. The Independent, March 6, 2013, <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/exclusive-chilcot-inquiry-to-challenge-official-line-on-iraq-8521715.html> (letöltés: 2012.10.28)
91. Csatlós Erzsébet [2010]: A közös kül- és biztonságpolitika és a tagállami szuverenitás. In: *Kül-világ*, VII. évf 2010/4. <http://kul-vilag.freeweb.hu/2010/04/csatlos.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
92. Csicsmann László [2006]: *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában - A nyugati típusú demokrácia adaptálásának lehetőségei és korlátai a tágabb értelemben vett Közel-Keleten*. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.

93. Csicsmann László [2011]: Irán és az arab világ megosztottsága. A közel-keleti hatalmi egyensúly dilemmái: a síita félhold. A közel-keleti hatalmi egyensúly dilemmái: a síita félhold. Merretartiran.hu, 2011
<http://www.merretartiran.hu/doc/Ir%C3%A1n%20%C3%A9s%20az%20arab%20vil%C3%A1g%20megosztotts%C3%A1ga.pdf> (letöltés: 2012.04.21)
94. Csiki Tamás [2013a]: A gazdasági válság hatása Magyarország és egyes szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére I-II-III. In: *SVKK Elemzések*, 2013/9
95. Csiki Tamás [2013b]: A gazdasági válság hatása Magyarország és egyes szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére I-II-III. In: *SVKK Elemzések* 2013/10
96. Csiki Tamás [2013c]: A gazdasági válság hatása Magyarország és egyes szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére I-II-III. In: *SVKK Elemzések* 2013/11
97. Csiki Tamás – Háda Béla – Varga Gergely [2011]: Védelmi és haderőreformok Európában - a belga, holland és brit példa. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/5. szám, 51-63. o
98. Csiki Tamás - Molnár Ferenc - Varga Gergely [2012]: Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatásai Európára és Magyarországra. In: *SVKI Elemzések*, 2012/ 5. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_5.pdf (letöltés: 2013.09.30)
99. Csiki Tamás - Tálas Péter [2012]: Irak: mérleg kivonulás után. In: *SVKI Elemzések* 2012/1. http://193.224.76.4/download/svki/Nezopontok/SVKK_Nezopontok_2012_1.pdf (letöltés: 2012.04.21)
100. Csiki Tamás - Varga Gergely [2010b]: A lisszaboni NATO- és EU–USA csúcstalálkozó agendája és várható eredményei. In: *SVKI Elemzések*, 2010/17. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_17.pdf (letöltés: 2013.09.30)
101. Csiki Tamás [2012]: A német védelempolitika régi-új alapjai és új felépítménye. In: *SVKK Elemzések* 2012/1. http://www.grotius.hu/doc/pub/SDWJKP/2013-06-03_csiki_tamas_a-nemet-vedelempolitika.pdf (letöltés: 2012.04.21)
102. Csiki Tamás [2012]: A német védelempolitika régi-új alapjai és új felépítménye. In: *SVKI Elemzések* 2012/1. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_1.pdf (letöltés: 2012.11.06)
103. Dahl, Robert A. [1968]: Power. In: Sills, David L. ed.: *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol. 12, New York: Free Press, pp. 405-415.
104. Dalacoura, Katerina [2005]: US democracy promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001: a critique. In: *International Security*, Vol 81, No. 5, July 2005 pp. 936-979
105. Dalby, Simon [2006]: Geopolitics, Grand Strategy and the Bush Doctrine: The Strategic Dimensions of US Hegemony under George W. Bush. In: David, Charles Philip – Grondin, David: *Hegemony or Empire: The Redefinition of US Power under George W. Bush*. Burlington, Ashgate Publishing Comp. pp. 33-50
106. Daniel W. Drezner [2011]: Does Obama Have a Grand Strategy? In: *Foreign Affairs*, Volume 90, Number 4, July – August 2011

107. Davis, Daniel [2012]: Dereliction of Duty II: Senior Military Leaders' Loss of Integrity Wounds Afghan War Effort. Rolling Stone, January 27, 2012
http://www1.rollingstone.com/extras/RS_REPORT.pdf (letöltés: 2012.09.25)
108. de Nevers, Renee [2007]: NATO's International Security Role in the Terrorist Era. In: *International Security*, Vol. 31, no. 4, Spring 2007 pp. 34-66.
109. Deák András György [2009]: Főnix a kalitkában? Az orosz külpolitika elmúlt tíz éve. In: *Külgügyi Szemle* 2009/2. pp. 24-40
110. Degang, Sun [2010]: The US Military Bases in the Gulf Cooperation Council States: Dynamics of Readjustment. In: *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* (in Asia) Vol. 4, No. 4 pp. 44-63
111. Degang, Sun [2010]: The US Military Bases in the Gulf Cooperation Council States: Dynamics of Readjustment. In: *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* (in Asia) Vol. 4, No. 4, 2010 pp. 44-63
112. der Großen Koalition. In: *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik* (ZfAS), Ausgabe 1/2010
<http://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=26943&kod=JMM353>
(letöltés: 2012.04.21)
113. Der Spiegel [2009]: As Soon as Possible': Iraq Leader Maliki Supports Obama's Withdrawal Plans. July 9, 2008. <http://www.spiegel.de/international/world/as-soon-as-possible-iraq-leader-maliki-supports-obama-s-withdrawal-plans-a-566841.html> (letöltés: 2013.02.14)
114. Derek E. Mix [2013]: The United Kingdom and US-UK Relations. Congressional Research Service Report, April 2013
<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33105.pdf> (letöltés: 2012.09.20)
115. Desbordes, Etienne [2003]: The impact of the Iraqi Crisis on the transatlantic link. A summary of views on the US–EU and US–NATO relationship, In: *European Security*, Vol.12, No. 2, pp. 103-110
116. Desch, Michael C.: America's Liberal Illiberalism [2007]: The Ideological Origins of Overreaction in US Foreign Policy In: *International Security*, Vol. 32, no. 3 (Winter 2007/08) pp. 7-43.
117. Deutsch, Kenneth L – Murley, John A. [1999]: *Leo Strauss: The Straussians and the Study of the American Regime*. (Rowman & Littlefield, 1999);
118. Dhome, Sadanand [2007]: India's Tough Choice on Iran. The Washington Post, August 11, 2007, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/08/10/AR2007081001870.html> (letöltés: 2013.01.25)
119. Diehl, Jackson [2007]: Rice's Rhetoric, in Full Retreat. In: The Washington Post, 2007. január 22.
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/01/21/AR2007012100526.html>
(letöltés: 2012.04.21)
120. Dorff, Robert H. [2007]: Normal actor or reluctant power? The future of German security policy. In: *European Security*, Vol. 6 No. 2, October, 2007, pp. 56-69
121. Dorman, Andrew – Kaufman, Joyce J. [2010]: *The Future of Transatlantic Relations*. Stanford University Press, Stanford.

- 122.Dormandy, Xenia [2013]: The Next Chapter: President Obama's Second-Term Foreign Policy. *Chatham House Report* 2013 January, http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Americas/0113pr_dormandy.pdf
- 123.Doyle, Michael W. [2008]: Liberalism and Foreign Policy, In: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne: *Foreign Policy: Theories – Actors – Cases*. Oxford, Oxford University Press 2008,
- 124.Doyle, Michael W. [2008]: *Striking First:Preemption and Prevention in International Conflict*. Princeton University Press, Princeton
- 125.Doyle, Michael W. [2008]: *Striking First:Preemption and Prevention in International Conflict*. Princeton, Princeton University Press
- 126.Dreazen, Yochi J. [2011]: US Troops Are Leaving Because Iraq Doesn't Want Them There. The Atlantic, October 21, 2011, <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2011/10/us-troops-are-leaving-because-iraq-doesnt-want-them-there/247174/> (letöltés: 2013.02.14)
- 127.Dryburgh, Lynne [2008]: The EU as a Global Actor? EU Policy Towards Iran, In: *European Security*, Vol. 17, No. 2-3, pp. 253-271
- 128.Dunne, Michael [1999]: The Baby, the Bathwater, and the Freedom Agenda in the Middle East. In: *The Washington Quarterly*, Vol.32, No. 1 pp. 129 - 141
- 129.Dunne, Tim – Mulaj, Klejda [2010]: America after Iraq, In: *International Affairs*, 86/6, November 2010 pp. 1287–1298
- 130.DW [2008]: World Reacts to Israeli Strikes in Gaza, December 27, 2008. <http://www.dw.de/world-reacts-to-israeli-strikes-in-gaza/a-3905288>
- 131.DW [2009]: Debate heats up over German-ordered Afghanistan airstrike. Deutsche Welle, September 7, 2009, <http://www.dw.de/debate-heats-up-over-german-ordered-afghanistan-airstrike/a-4640342> (letöltés: 2012.12.10)
- 132.Earle, Edward Mead [1943]: *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton, Princeton University Press.
- 133.Elver, Hilal [2012]: Racializing Islam before and after 9/11: from Melting Pot to Islamophobia. In: *Transnational Law and Contemporary Problems*. 2012, Volume 21, pp. 119-174
- 134.Entessar, Nader [1997]: Beaking the Logjam: Prospects for US – Iranian relations during the Khatami Presidency. In: *CIRA Bulletin*, Vol 13, No 2. pp. 35
- 135.Erästö, Tytti [2011]: Transatlantic diplomacy in the Iranian nuclear issue – Helping to build trust?, In: *European Security*, Vol. 20 No. 3, pp. 405-430
- 136.Erlangen, Steven [2001]: A Nation Challenged: London; Britain Presses US for 'Nation Building' in Afghanistan. The New York Times, October 12, 2001. <http://www.nytimes.com/2001/10/12/world/a-nation-challenged-london-britain-presses-us-for-nation-building-in-afghanistan.html> (letöltés: 2012.11.06)
- 137.EU External Action [2013]: CSDP Partnership http://eeas.europa.eu/csdp/partners/index_en.htm (letöltés: 2012.12.10)
- 138.European Union External Action [2013]: Cooperation Between The European Union And Iraq. http://eeas.europa.eu/iraq/docs/2011_2013_jsp_nip_en.pdf (letöltés: 2012.12.10)

139. European Union External Action [2013]: CSDP: Ongoing Missions and Operations, 2013
http://www.eeas.europa.eu/csdp/index_en.htm
 (letöltés: 2012.10.28)
140. Everts, Steven [2004]: The ultimate test case: can Europe and America forge a joint strategy for the wider Middle East? In: *International Security*, Vol. 80, No. 4, June 2004 pp. 665–686
141. Fickling, David [2006]: Diplomatic timeline: Lebanon and Israel, July 2006. The Guardian, August 2, 2006 <http://www.theguardian.com/world/2006/aug/02/israelandthepalestinians.syria>
 (letöltés: 2012.10.28)
142. Filkins, Dexter [2010]: New Pakistanis Tell of Motive in Taliban Leader's Arrest. The New York Times, September 22, 2010.
<http://www.nytimes.com/2010/08/23/world/asia/23taliban.html?pagewanted=all>
 (letöltés: 2012.09.25)
143. Fisher, Max [2009]: In White House, Biden Pushes Back on Afghanistan. The Atlantic, October 14, 2009
<http://www.theatlanticwire.com/global/2009/10/in-white-house-biden-pushes-back-on-afghanistan/26732/>
 (letöltés: 2012.09.25)
144. Formuszewicz, Ryszarda – Terlikowski, Marcin [2011]: Willing and (un)able. New Defence Policy Guidelines and Reorientation of the Bundeswehr. PISM Policy Paper, No. 11 July 2011
<http://www.pism.pl/index/?id=3dfa05a594c0e171bc690aa9101496b6> (letöltés: 2012.04.21)
145. Formuszewicz, Ryszarda – Terlikowski, Marcin [2011]: Willing and unable. New Defence Policy Guidelines and Reorientation of the Bundeswehr. In: *PISM Policy Paper* No. 11, July 2011
146. Forster, Peter Kent – Cimbala, Stephen J. [2005]. *The US, NATO and Military Burden-Sharing*. Frank Cass. London - New York
147. Fortmann, Michel – Haglund, David – Hlatky, Stéfanie von [2010]: France's 'return' to NATO: implications for transatlantic relations, In: *European Security*, 19:1, pp. 1-10
148. Fox, Jonathan [2004]: The Unique Role Of Religion In Middle Eastern Ethnic Conflict: A Large-N Study. In: *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 3 no. 1, Spring 2004
<http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2004-01-evasivecrescent/TPQ2004-1-fox.pdf>
149. France 24 [2009]: France condemns Israel land offensive in Gaza, January 3, 2009.
<http://www.france24.com/en/20090104-france-condemns-israel-land-offensive-gaza-> (letöltés: 2012.11.06)
150. Franks, Tommy – McConnel, Malcolm [2004]: *American Soldier*. Regan Books, New York
151. Freedman, Robert O. [1999]: American Policy Toward Iraq and Iran in Clinton's Second Term. Jerusalem Letter No. 402 27 Adar 5759 / 15 March. <http://www.jcpa.org/jl/jl402.htm> (letöltés: 2012.11.06)
152. Friedman, Thomas L. [1991]: Israel, Ignoring Bush, Presses for Loan Guarantees. The New York Times, September 7, 1991. <http://www.nytimes.com/1991/09/07/world/israel-ignoring-bush-presses-for-loan-guarantees.html> (2012.10.23) (letöltés: 2012.11.06)
153. Frum, David – Perle, Richard [2003]: *An End to Evil: How to Win the War on Terror*. New York, Random House, 2003
154. Fukuyama, Francis [1992]: *The End of History and the Last Man*. Simon & Schuster, New York

- 155.Fuller, J.F.C. [1923]: *The Reformation of War*. Dutton and Company, New York
- 156.Furia, Peter A. – Forest, Wake [2006]: Determinants of Arab Public Opinion on. Foreign Relations. In: *International Studies Quarterly* (2006) 50, pp. 585–605
- 157.Gallis, Paul [2003]: NATO's Decision-Making Procedure. *CRS Report*, May 5, 2003
<http://www.fas.org/man/crs/RS21510.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
- 158.Gallup [2011]: Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment in the West. January 12, 2011 <http://www.gallup.com/strategicconsulting/153641/BRIEF-ENGLISH-Islamophobia-Understanding-Anti-Muslim-Sentiment-West.aspx> (letöltés: 2012.04.21)
- 159.Gallup [2010]: Americans Give GOP Edge on Most Election Issues. September 1, 2010
<http://www.gallup.com/poll/142730/americans-give-gop-edge-election-issues.aspx>
(letöltés: 2012.10.28)
- 160.Gallup [2012]: Economy Is Dominant Issue for Americans as Election Nears. October 22, 2012
<http://www.gallup.com/poll/158267/economy-dominant-issue-americans-election-nears.aspx>
(letöltés: 2012.10.28)
- 161.Gause, F. Gregory III. [1994]: The Illogic of Dual Containment. In: *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 2 (March/April 1994) pp. 56-57
- 162.Gazdag Ferenc [2007]: Franciaország és az iraki konfliktus. In: *Külgügyi Szemle*, 2007/2. pp. 116-133
- 163.Gazdik Gyula [2006]: A közel-keleti térség. In: Németh István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. Osiris Kiadó, Budapest
- 164.Gazdik Gyula [2008]: Amerika közel-keleti hatalmi építkezésének múltja és jelene. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, I. évf. 2008/2. szám, pp. 63-73
- 165.Gazdik Gyula [2010a]: Stratégiai erővonalak változása az izraeli–palesztin rendezési folyamatban (III.). In: *Nemzet és Biztonság – biztonságpolitikai szemle* 2010/10. pp. 3-14.
- 166.Gazik Gyula [2010b]: A NATO kapcsolatépítése a Mediterráneumban és a Perzsa (Arab)-öbölben. In: Ferwagner Péter Ákos – Kalmár Zoltán (sz.): *Távolabbra tekintve. Tanulmányok J. Nagy László 65. születésnapjára*. UNIV Kiadó, Szeged 2010. pp. 324-335
- 167.Gazik Gyula [2010c]: Az EU és a NATO szerepvállalása a Mediterráneumban. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* III. évf. 2010/7. szám, pp. 15-28
- 168.Gazik Gyula [2010d]: Az Irán-elleni szankciópolitika múltjáról és jelenéről. *ZMNE SVKI Elemzések*, 2010/8.
- 169.Gazik Gyula [2011a]: Az észak-afrikai események közös és eltérő vonásairól. (Tálas Péter – Gazdik Gyula) In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf. 2011/2. szám, pp. 72-83
- 170.Gazik Gyula [2011b]: Az izraeli-palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama – beszéd kihatásai II. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf. 2011/6. szám, pp. 3-14
- 171.Gazik Gyula [2011c]: Az izraeli-palesztin viszony újabb fejleményei, az Obama – beszéd kihatásai I. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, IV. évf. 2011/5. szám, pp. 3-12
- 172.Gazik Gyula [2012]: A szíriai válság kialakulása és elmélyülése. In: *Kül-Világ*, IX. évf. 2012/1. szám, pp. 1-26

173. Gebauer, Matthias [2008]: NATO Dispute over Afghanistan Forces: It's All Smiles in Vilnius, but only for the Photo Op. Der Spiegel, February 8.
<http://www.spiegel.de/international/world/nato-dispute-over-afghanistan-forces-it-s-all-smiles-in-vilnius-but-only-for-the-photo-op-a-533960.html> (letöltés: 2013.01.25)
174. Gelpi, Christopher, Peter D. Feaver, and Jason Riefler: Success Matters [2005]: Casualty Sensitivity and the War in Iraq. In: *International Security*, Vol. 30, no. 3 (Winter 2005/06): pp. 7-46.
175. Gerges, Fawaz E. [2012]: *Obama and the Middle East: The End of America's Moment?* Palgrave MacMillan New York.
176. German White Paper [2006]: White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr, Federal Ministry of Defence 2006
www.bmvg.de/resource/resource/.../W%202006%20eng%20DS.pdf (letöltés: 2012.12.10)
177. Gilpin, Robert [1981]: *War and Change in World Economy*. Cambridge. Cambridge University Press, New York
178. Gilpin, Robert [1987]: *The Political Economy of International Relations*. Princeton University Press, Princeton.
179. Global Security [2013]: Operation Desert Fox.
http://www.globalsecurity.org/military/ops/desert_fox.htm (2012.11.05) (letöltés: 2012.12.10)
180. Global Security [2013b]: Operation Enduring Freedom – Operations, Globalsecurity.org 2013
<http://www.globalsecurity.org/military/ops/enduring-freedom-ops-air.htm>
181. Gordon, Philip H. – Shapiro, Jeremy [2004]: *Allies at War: America, Europe, and the crisis over Iraq*. New York, McGraw-Hill, 2004;
182. Gotkowska, Justyna [2008]: German problems with their mission in Afghanistan. Centre for Eastern Studies – CES Commentary, Issue 15, 01.12.2008 <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=95098> (letöltés: 2012.04.21)
183. Gotkowska, Justyna [2008]: German problems with their mission in Afghanistan. Center for Eastern Studies CES Commentary, Issue 15, December 1, 2008
http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Commentary_15.pdf
184. Götz, Roland [2007]: Germany and Russia – a Strategic Partner? In: *Geopolitical Affaires* 2007/4.
http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/Strategic_Partners_ks.pdf (letöltés: 2012.04.21)
185. Gray, Colin S. [2007]: The Implications Of Preemptive And Preventive War Doctrines: A Reconsideration. Strategic Studies Institute (SSI) publication, July 2007
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB789.pdf> (letöltés: 2012.04.21)
186. Gray, Colin S. [2007]: The Implications Of Preemptive And Preventive War Doctrines: A Reconsideration. Strategic Studies Institute (SSI) Publication, July 2007 .
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB789.pdf> (2013.01.19) (letöltés: 2012.11.06)
187. Gregory, Frank – Wilkinson, Paul [2005]: Security, terrorism and the UK. Chatam House, ISP/NSC Briefing Paper 05/01, July 2005 <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Politics/documents/2005/07/18/Chathamreport.pdf> (letöltés: 2012.10.28)

188. Gruselle, Bruno [2010]: Missile Defense in NATO: A French Perspective. *Atlantic Council Report*
http://www.atlanticcouncil.org/images/files/publication_pdfs/403/ACUS_Gruselle_FrenchMDPe rspective_Nov2010.pdf (letöltés: 2012.11.06)
189. Gupta, Amit [2005]: *The US India Relationship: Strategic Partnership or Complementary Interests?* Strategic Studies Institute, February 2005
190. Haaretz [2003]: Bush condemns settlement policy; UN adopts road map. Haaretz, November 20, 2003. <http://www.haaretz.com/print-edition/news/bush-condemns-settlement-policy-un-adopts-road-map-1.106252> (2013.01.24) (letöltés: 2012.12.10)
191. Haaretz [2009]: Mossad: Iran will have nuclear bomb by 2014 June 16, 2009
<http://www.haaretz.com/news/mossad-iran-will-have-nuclear-bomb-by-2014-1.278192>
 (letöltés: 2013.02.14)
192. Haaretz [2009]: Netanyahu declares 10-month settlement freeze 'to restart peace talks'. November 25, 2009. <http://www.haaretz.com/news/netanyahu-z-declares-10-month-settlement-freeze-to-restart-peace-talks-1.3435>
 (letöltés: 2013.02.14)
193. Haaretz [2010]: US offers Israel warplanes in return for new settlement freeze. November 13, 2010
<http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/u-s-offers-israel-warplanes-in-return-for-new-settlement-freeze-1.324496>
 (letöltés: 2013.02.14)
194. Haaretz [2008]: Olmert formally submits his resignation to Peres. September 21, 2008.
<http://www.haaretz.com/news/olmert-formally-submits-his-resignation-to-peres-1.285388>
195. Haass, Richard N. [2006]: The New Middle East. In: *Foreign Affairs*, Volume 85, Number 6, 2006 november – december, <http://www.foreignaffairs.com/articles/62083/richard-n-haass/the-new-middle-east> (letöltés 2012.11.10))
196. Háda Béla [2009]: Az indiai biztonság- és védelempolitika alapvonalai. In: *SVKI Elemzések* 2009/1.
http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_1.pdf (letöltés: 2013.01.25)
197. Háda Béla [2009]: Pakisztán „muszlim atombombája” – kényszerek és kockázatok. In: *Külügyi Szemle* 2009/4. pp. 3-17
198. Háda Béla [2010]: Az indiai–kínai stratégiai játszma az Indiai-óceán északi térségében. In: *SVKI Elemzések* 2010/ 7.
http://portal.zmne.hu/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_7.pdf (letöltés: 2013.01.25)
199. Háda Béla [2012]: Az afganisztáni válság regionális perspektívából I. In: *SVKK Elemzések* 2012/3. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_3.pdf
 (letöltés: 2013.01.25)
200. Haglund, David G. [2010]: Happy days are here again? France's reintegration into NATO and its impact on relations with the USA, In: *European Security*, 19:1, pp. 123-142
201. Haji-Yousefi, Amir M. [2010]: Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation. Paper presented to the Annual Conference of the Canadian Political Science Association. June 2-3, Concordia University, Montreal,

202. Hallams, Ellen – Schreer, Benjamin [2012]: Towards a 'post-American' alliance? NATO burden-sharing after Libya, In: *International Affairs*, 88/2, March 2012 pp. 313-327
203. Halper, Stefan – Clarke, Jonathan: America Alone [2005]: *The Neo-Conservatives and the Global Order*. Cambridge University Press, Cambridge.
204. Hamilton, Daniel [2002]: American perspectives on the European Security and Defence Policy. In: Brimmer, Esther: *The EU's Search For A Strategic Role: ESDP and Its Implications for Transatlantic Relations*. Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.
205. Hammond, Jeremy [2012]: Obama's Revisionist History on Ending the Iraq War: A Lesson from the 3rd Presidential Debate. *Foreign Policy Journal*, October 23, 2012.
<http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/10/23/obamas-revisionist-history-on-ending-the-iraq-war-a-lesson-from-the-3rd-presidential-debate/> (letöltés: 2013.02.14)
206. Hampson, Fen Osler - Riekhoff, Harlad von - Roper, John [1992]: *The Allies and Arms Control*. Baltimore, Johns Hopkins University Press,
207. Hans Stark [2006]: France and ESDPP. In: Brummer, Klaus: *The Big 3 and ESDP France, Germany and the United Kingdom*. Bertelsmann Stiftung European Foreign and Security Policy – No. 5, 2006. <http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-3DAD3664-42099533/bst/Big3%20and%20ESDPP.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
208. Harrison, Todd [2012]: Analyses of the FY 2013 Defence budget. CSBA Backgrounder, August 2012 <http://www.csbaonline.org/publications/2012/08/analysis-of-the-fy2013-defense-budget-and-sequestration/>
209. Harsch, Michael S. [2011]: *The Reluctant Warrior. German Engagement in Afghanistan*. Peace Research Institute Oslo (PRIO) Paper, Oslo
210. Hart, B.H. Liddell [1954]: *Strategy: The Indirect Approach*. New York, Frederick A. Praeger
211. Hinnebusch, Raymond [2006]: The Iraq War and International Relations: Implications for Small States. In: *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 19, Number 3, September 2006 pp. 451-463
212. Hinnenbusch, Raymond: The Iraq War and International Relations: Implications for Small States. In: *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 19, Number 3, September 2006 pp. 451-463
213. Hofbauer, Joachim – Hermann, Priscilla – Raghavan, Sneha [2012]: European Defense Trends 2012. budgets, regulatory frameworks, and the industrial base. *CSIS Report*, December 2012 http://csis.org/files/publication/121212_Berteau_EuroDefenseTrends2012_Web.pdf (letöltés: 2012.12.10)
214. Hollis, Rosemary [2004]: The Israeli-Palestinian road block: can Europeans make a difference? In: *International Security*, Vol. 80 No 2, April 2004 április pp. 191-201
215. Holmes, James R. – Yoshihara, Toshi [2008]: China's Naval Ambitions in the Indian Ocean. In: *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 31, No. 3, pp. 378.;
216. Homolar-Riechmann, Alexandra [2009]: The moral purpose of US power: neoconservatism in the age of Obama. In: *Contemporary Politics* Vol. 15, No. 2, June 2009, 179–196
217. Hope, Ian [2008]: Unity of Command In Afghanistan: A Forsaken Principle Of War. Strategic Studies Institute Paper, November 2008,
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub889.pdf>

218. House of Commons Defence Committee [2006]: The UK Deployment to Afghanistan, Fifth Report Session, 2005-2006, House of Commons Defence Committee
219. House of Commons Foreign Affairs Committee [2011]: The UK's foreign policy approach to Afghanistan and Pakistan. Fourth Report of Session 2010-11, Vol 1.
220. Howorth, Joylon [2003]: Saint Malo Plus Five: An interim Assessment of ESDP. *Notre Europe, Policy Papers* No. 7 2003 pp.
221. Huaseng, Zao – Kuchins, Andrew C. [2012]: China and Afghanistan. China's interests, Stances, Perspectives. CSIS Report March 2012
http://csis.org/files/publication/120322_Zhao_ChinaAfghan_web.pdf (letöltés: 2013.01.25)
222. Human Rights Watch [2012]: World Report 2012: Afghanistan, January 2012
http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/afghanistan_2012.pdf.pdf (letöltés: 2012.09.25)
223. Huntington, Samuel P. [1999]: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Kiadó, Budapest
224. Hyde-Price, Adrian [2004]: European Security, Strategic Culture, and the Use of Force, In: *European Security*, 13:4, pp. 323-343
225. Ibrahim, Saad Eddin [1998]: Ethnic conflict and state-building in the Arab world. In: *International Social Science Journal* 156/1998, pp. 229-242
226. ICM Research [2011]: European Public Perceptions of the Israel – Palestine Conflict, ICM Research January 2011,
http://www.icmresearch.com/pdfs/2011_march_memo_israelpalestine_poll.pdf (letöltés: 2012.11.06)
227. IEA [2011a]: Oil and Gas Security – Greece. International Energy Agency
http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/greece_2010.pdf
228. IEA [2011b]: Oil and Gas Security – Italy. International Energy Agency
http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/italy_2010.pdf
229. IEA [2011c]: Oil and Gas Security – Spain. International Energy Agency
http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/spain_2011.pdf
230. Ikenberry, John G. [2003]: Book review: Robert Kagan: Paradise and Power. In: *Foreign Affairs*, Vol. 42, No. 3, March – April 2003
231. Indyk, Martin - Fuller, Graham - Cordesman, Anthony - Marr, Phebe [1994]: Symposium on Dual Containment: US Policy Toward Iran and Iraq. In: *Middle East Policy*, Vol. III, no. 1 pp. 1-26
232. Indyk, Martin S. - Lieberthal, Kenneth G. - O'Hanlon, Michael E. [2012]: *Bending History: Barack Obama's Foreign Policy*, The Brookings Institution, Washington D.C.
233. Institute for Energy Economics [2012]: Recent trends in oil supply from Iran. IEE – Japan, June 2012
<http://eneken.ieej.or.jp/data/4363.pdf> (letöltés: 2012.10.28)

234. International Crisis Group [2009]: Afghanistan: Elections and the Crisis of Governance. International Crisis Group Asia Briefing No. 96, November 25, 2009
<http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/B096-afghanistan-elections-and-the-crisis-of-governance.aspx>
 (letöltés: 2012.09.25)
235. International Crisis Group [2011]: Aid And Conflict In Afghanistan. Asia Report No. 210, 4 August 2011 <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/afghanistan/210-%20Aid%20and%20Conflict%20in%20Afghanistan.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
236. International Crisis Group [2012] Annual Report 2012,
<http://www.crisisgroup.org/~media/Files/Annual%20Reports/annual-report-2012.ashx>
 (letöltés: 2012.10.28)
237. International Crisis Group [2012]: Afghanistan: The Long, Hard Road to the 2014 Transition. Asia Report No. 236 <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/236-afghanistan-the-long-hard-road-to-the-2014-transition.aspx> (letöltés: 2012.09.25)
238. International Crisis Group [2012]: Afghanistan: The Long, Hard Road To The 2014 Transition. Asia Report no. 236, October 8 2012, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/afghanistan/236-afghanistan-the-long-hard-road-to-the-2014-transition.pdf> (letöltés: 2012.09.25)
239. IPS [2008]: 1992 Draft Defense Planning Guidance. Institute for Policy Studies, March 12, 2008 http://rightweb.irc-online.org/profile/1992_Draft_Defense_Planning_Guidance
 (letöltés: 2012.12.10)
240. ISIS [2012]: A coherent EU Operational Headquarters? ISIS Europe blog, September 20, 2011 <http://isiseurope.wordpress.com/2011/09/20/a-coherent-eu-operational-headquarters/>
 (letöltés: 2012.10.28)
241. Izodi, Pirooz [2012]: French Iranian Relations: A New Realistic Perspective. In: *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol 3, No 1, Spring 2012, pp. 37-56
242. Jehl, Douglas [1998]: Iran Smiles After US Waives Sanctions Against 3 Companies. The New York Times, May 20, 1998 <http://www.nytimes.com/1998/05/20/world/iran-smiles-after-us-waives-sanctions-against-3-companies.html> (letöltés: 2012.11.06) (letöltés: 2012.12.10) (letöltés: 2012.12.10)
243. Jeremy Pressman [2009]: Power without Influence: The Bush Administration's Foreign Policy Failure in the Middle East. In: *International Security*, Vol. 33, No. 4 (Spring 2009), pp. 149–179
244. Jerusalem Letter [1999]: Jerusalem Center for Public Affairs - No. 402, March 15 1999, <http://jcpa.org/jl/jl402.htm> (letöltés: 2012.09.20)
245. Jones, Erik [2004]: Debating the transatlantic relationship: rhetoric and reality, In: *International Security*, Vol. 80 no. 4, June 2004, pp. 595-612
246. Joyner, James [2009]: Obama to Run Foreign Policy From White House. ACUS Febr. 8.2009, http://www.acus.org/new_atlanticist/obama-run-foreign-policy-white-house
247. K. Alan Kronstadt [2005]: Pakistan-U.S. Relations. In: *CRS Report*, February 28. <http://www.fas.org/man/crs/IB94041.pdf> (letöltés: 2012.11.06)
248. Kagan, Robert [2002]: Power and Weakness. In: *Policy Review*, No. 113, 2002 június – július <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/7107>

249. Kagan, Robert [2002]: Power and Weakness. In: *Policy Review*, No. 113, June – July 2002. (letöltés: 2012.10.28)
250. Kagan, Robert: Books In Review—Global Democracy: Exporting Democracy [1992]: Fulfilling America's Destiny by Joshua Muravchik,” In: *Commentary* (August 1992), pp. 54–56
251. Kahl, Colin H., - Pattan, Raj – Stokes, Jacob [2013]: If All Else Fails The Challenges of Containing a Nuclear-Armed Iran. *CNAS Report*. – May 2013
http://www.cnas.org/files/documents/publications/CNAS_IfAllElseFails.pdf (letöltés: 2012.12.10)
252. Kajtár Gábor [2004]: A neokonzervatív gondolkodás alapjai és hatásuk napjaink amerikai Irak politikájára. In: *Külvilág*. I. évf. 2004/2. pp. 7-8.
253. Kanet, Roger E. [2008]: The Return of Imperial Russia: Russia and Its Neighbors. ACDIS Occasional Paper, September 2008
<https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/27700/TheReturnofImperialRussiaRussiaandItsNeighbors.pdf> (letöltés: 2013.01.25)
254. Kaplan, Robert [2011]: Monsoon: The Indian Ocean and the Future of American Power. New York, Random House, 2011 pp. 5-19;
255. Kapur, S. Paul [2008]: Ten Years of Instability in a Nuclear South Asia. In: *International Security*, Vol. 33, No. 2 (Fall 2008) pp. 71-94
256. Katzenstein, Peter J [1996]: *The Culture of National: Security Norms and Identity in World Politics*. New York, Columbia University Press
257. Katzman, Kenneth [2013]: Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and US Policy. *CRS Report* September 19. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf> (letöltés: 2013.09.15)
258. Katzman, Kenneth [2013]: Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and US Policy. *CRS Report* August 8, 2013, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30588.pdf> (letöltés: 2012.09.25)
259. Kaufmann, Chaim [2004]: Threat Inflation and the Failure of the Marketplace of Ideas: The Selling of the Iraq War. In: *International Security*, Vol. 28, no. 1 (Summer 2004): pp. 5-48.
260. Keller Krisztina [2002]: *Az újraegyesült Németország növekvő nemzetközibiztonságpolitikai szerepvállalása, a Bundeswehr „out-of-area” bevetéseinek tükrében*. Ph.D. Értekezés, Budapest, Corvinus Egyetem, 2002
261. Kennan, George [2002]: George Kennan Speaks Out About Iraq. History News Network, September 26, 2002
<http://hnn.us/articles/997.html>
262. Keohane, Robert [1984]: *After Hegemony. Cooperation and Discord in World Political Economy*. Princeton University Press, Princeton
263. Kerton-Johnson, Nicholas [2008]: Justifying the Use of Force in a Post-9/11 World: Striving for Hierarchy in International Society, In: *International Affairs*, 84/5, 2008 szeptember
264. Kessler, Glen [2007]: 2003 Memo Says Iranian Leaders Backed Talks. The Washington Post, February 14, 2007
265. Kessler, Glen [2007]: 2003 Memo Says Iranian Leaders Backed Talks. The Washington Post, 2007 Február 14;

266. Kindleberger, Charles P. [1986]: *The World in Depression. 1929-1939*. University of California, Berkeley, CA:
267. Kirkpatrick, Jeane [1979]: Dictatorships and Double Standards. In: *Commentary*. 1979 november
268. Kiss J. László [2012]: Németország mint a mag-Európa magja: az „új németkérdés” és az euróválság. In: *MKI Tanulmányok* 2012/5.
<http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=QWBGEU> (letöltés: 2012.12.10)
269. Kiss J. László [2012]: Vezető szerep és európai egyensúly az euróválságban – Németország: „Kilépni vagy vezetni? In: *MKI-Tanulmányok*, 2012/23.
<http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=ITUXNP> (letöltés: 2012.04.21)
270. Komorowski, Bornislav [2010]: Polish President: Afghan mission hinders army modernization. Atlantic Council, September 1, 2010. <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/polish-president-afghan-mission-hinders-army-modernization>
271. Kozhanov, Nikolay [2012]: Russia’s Relations with Iran - Dialogue without Commitments. The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus 120, June 2012
<http://www.washingtoninstitute.org/uploads/PolicyFocus120.pdf> (letöltés: 2013.01.25)
272. Krasner, Stephen D. [1983]: *International Regimes*. Cornell University Press, Ithaca, NY
273. Krasner, Stephen D. [1983]: *International Regimes*. New York, Cornell University Press, 1983
274. Krause, Peter J. PP. [2007]: Troop Levels in Stability Operations: What We Don’t Know. MIT Center for International Studies, February 2007,
http://web.mit.edu/cis/pdf/Audit_02_07_Krause.pdf (letöltés: 2012.09.25)
275. Krauthammer, Charles [1991]: The Unipolar Moment. In: *Foreign Affairs*. Vol 70., No. 1.
276. Krauthammer, Charles [2005]: The Neoconservative Convergence In: *Commentary*, 2005 július - augusztus
277. Krauthammer, Charles [2005b]: The Power Of Faith. The Washington Post, April 4.
278. Krayen, Hassan [2003]: The Lebanese Civil War And The Taif Agreement. American University of Beirut, Digital Documentation, 2003 <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/conflict-resolution.html> (letöltés: 2012.12.10)
279. Kristol, Irving [1981]: A new look at capitalism. In: *The National Review*, 1981. április 17.
280. Kristol, Irving [1995]: *Neoconservatism: The Autobiography of an Idea.*: The Free Press, New York.
281. Kristol, William – Kagan, Robert [1996]: Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy. In: *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 4. 1996.
282. Kronstadt, K. Alan - Pinto, Sonia [2012]: India-U.S. Security Relations: Current Engagement. *CRS Report*, November 13, 2012. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42823.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
283. Kronstadt, K. Alan - Pinto, Sonia [2013]: U.S.-India Security Relations: Strategic Issues. *CRS Report* January 24, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42948.pdf> (letöltés: 2012.11.06)
284. Kronstadt, K. Alan – Pinto, Sonia [2013]: US-India Security Relations: Strategic Issues. *CRS Report*. January 24, 2013. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R42948.pdf> (letöltés: 2013.01.25)

285. Kundnani, Hans [2011]: Germany as a Geo-economic Power. In: *The Washington Quarterly* 34:3 Summer 2011, pp. 31-45. <http://csis.org/files/publication/twq11summerkundnani.pdf> (letöltés: 2012.04.21)
286. Kundnani, Hans [2011a]: Paradoxon Deutschland - Eine geoökonomische Macht in der Zwickmühle. DGAP Article October, 27 2011. <https://zeitschrift-ipp.dgapp.org/de/article/19450/print> (letöltés: 2012.11.06)
287. Kundnani, Hans [2011b]: Germany as a Geo-economic Power. In: *The Washington Quarterly*, Vol 34 No 3 pp. 31-45 <http://csis.org/files/publication/twq11summerkundnani.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
288. Kundnani, Hans [2012]: The Concept Of "Normality". In: *German Foreign Policy Sinceunification*. In: German Politics and Society, Issue 102 Vol. 30, No. 2 Summer 2012
289. Kundnani, Hans [2012]: The Concept of "Normality" in German Foreign Policy since Unification. In: *German Politics & Society*, Vol 30, No 2, Summer 2012, pp. 38-58 (letöltés: 2012.11.06)
290. Kupchan, Charles [2012]: *No one's World: The West, the Rising Rest and the Coming Global Turn*. Oxford University Press, Oxford.
291. Kurz, Anat [2011]: The Israeli-Palestinian Arena: Independent Moves, Little Coordination. In: Anat Kurz – Shlomo Brom (ed.): *Strategic Survey for Israel 2011*, 57-74. o.
292. Labonte, Marc [2013]: Monetary Policy and the Federal Reserve: Current Policy and Conditions. *CRS Report* February 12, 2013 <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL30354.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
293. Lagadec, Erwan [2012]: *Transatlantic Relations in the 21st Century: Europe, America and the Rise of the Rest*. Routledge, New York.
294. Lake, David A. [2010]: Two Cheers for Bargaining Theory: Assessing Rationalist Explanations of the Iraq War. In: *International Security*, Vol 35, no. 3 (Winter 2010/11) pp. 7-52
295. Lake, David A. [2011]: Two Cheers for Bargaining Theory Assessing Rationalist Explanations of the Iraq War. In: *International Security*, Vol. 35, No. 3 (Winter 2010/11), pp. 7–52
296. Lantis, Jeffrey S. [2004]: American Perspectives on the Transatlantic Security Agenda, In: *European Security*, 13:4, 361-380
297. Larivé, Maxime H.A. [2012]: From speeches to actions: EU involvement in the war in Afghanistan through the EUPOL Afghanistan Mission, In: *European Security*, Vol. 21 no. 2, pp. 185-201
298. Larrabee, Stephen F. [2003]: NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era. RAND Paper. http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2005/MR1744.pdf (letöltés: 2012.12.10)
299. Layne, Christopher [2006]: The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment. In: *International Security*, Vol. 31, no. 2 (Fall 2006) pp. 7-41.
300. Lázár Gergely [2007]: Franciaország geopolitikai törekvései a posztbipoláris korban. In: *Külügyi Szemle* 2007/4. Tél, pp. 164-203
301. Lebowitz, James [2007]: *Deterring International Terrorism and Rogue States. US National Security Policy after 9/11*. Routledge, New York

- 302.Lepgold, Joseph [1998]: NATO's Post-Cold War Collective Action Problem. In: *International Security* Vol 23, no. 1 (1998).
- 303.Lesperance Jr, Wayne F.- Lansford, Tom: Dual engagement [1998]: France and the Persian Gulf. In: *European Security* Volume 7, Issue 4, 1998 pp. 137-166
- 304.Levy, Jack S. – Thompson, William R. [2010]: Balancing on Land and at Sea: Do States Ally against the Leading Global Power? In: *International Security* 35, no. 1 (Summer 2010) pp. 7-43.
- 305.Lindsay, James M [2011]: George W. Bush, Barack Obama and the future of US global leadership, In: *International Affairs* Vol. 87 No. 4, June 2011
- 306.Liska, George [1962]: *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*. The Johns Hopkins Press. Baltimore, MD
- 307.Livingston, Ian S. - O'Hanlon, Michael [2012]: Afghanistan Index, Brookings, September 30, 2012
<http://www.brookings.edu/~media/Programs/foreign%20policy/afghanistan%20index/index20120930.pdf> (letöltés: 2012.09.25)
- 308.Locatelli, Andrea – Testoni, Michele [2009]: Intra-allied competition and alliance durability: the case for promoting a division of labour among NATO allies, In: *European Security*, Vol. 18 No. 3, pp. 345-362
- 309.Lochery, Neil [2007]: Present and Post-Blair British Middle East Policy. The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, The Annual Madame Madeleine Feher European Scholar Lecture No. 9 <http://www.biu.ac.il/soc/besa/lochery.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
- 310.Logan, Justin [2013]: Cynicism, realism, and Syria. Foreignpolicy, June 14, 2013.
http://walt.foreignpolicy.com/posts/2013/06/14/cynicism_realism_and_syria (letöltés: 2012.09.25)
- 311.Lorenz, Wojciech [2012]: EU Battle Group: a Chance for a Breakthrough in Visegrad 4 Cooperation? PISM Bulletin, No 39, April 16, 2013,
<http://www.pism.pl/publications/bulletin/no-39-492> (letöltés: 2012.12.10)
- 312.Luttwak, Edward [1987]: *Strategy: The Logic of War and Peace*. Harvard University Press,
- 313.Lynch, Timothy J. [2008]: Kristol Balls: Neoconservative Visions of Islam and the Middle East. In: *International Politics*, 2008, 45, pp. 182–211
- 314.Magen, Zvi – Shapir, Yiftah - Bagno-Moldavsky, Olena [2010]: Russian Arms Exports to the Middle East: A Means or an End? In: *Strategic Assessment*, Volume 13, No. 2, August 2010 pp. 83-95
- 315.Magyarics Tamás [2007]: Iraki homokszem az Egyesült Államok politikai gépezetében, In: *Külgügyi Szemle*, 2007/2.
- 316.Magyarics Tamás [2010]: Az unipoláris rend menedzselése: az Egyesült Államok hegemoniája a hidegháború után. In: *MKI-Tanulmányok*, 2010/28.,
- 317.Magyarics Tamás [2011]: Az Egyesült Államok szerepvállalása az 1945 utáni világrend kialakításában. In: *MKI-tanulmányok*, 2011/21,
- 318.Magyarics Tamás [2012]: Állandóság és változás az Egyesült Államok külpolitikai identitásában és eszköztárában. In: *MKI-tanulmányok*, 2012/03;

- 319.Mann, James [2012]: *The Obamians: The Struggle Inside the White House to Redefine American Power*. Viking, New York.
- 320.Martinusz Zoltán [2008]: Kehl felé félúton - a NATO bukaresti csúcstalálkozója, In: *Nemzet és Biztonság –Biztonságpolitikai Szemle*, I. évf. 2008/5. pp. 70-81
- 321.Mattelaer, Alexander [2011]: How Afghanistan has Strengthened NATO. In: *Survival*, Vol 53, No 6, pp. 127-140
- 322.Mccrisken, Trevor [2011]: Ten years on: Obama's war on terrorism in rhetoric and practice. In: *International Affairs*, 87/4, June 2011, pp 781-801
- 323.McFadden, Robert D. [2009]: Army Doctor Held in Ft. Hood Rampage. The New York Times, November 5, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/11/06/us/06forthood.html?pagewanted=all> (letöltés: 2012.09.25)
- 324.McKoy, Michael K. – Lake, David A. [2011]: Correspondence: Bargaining Theory and Rationalist Explanations for the Iraq War. In: *International Security*, Vol 36. no 3, Winter 2011/12, pp. 172-178
- 325.Mead, Walter Russell [2004]: *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*. Alfred A. Knopf, New York.
- 326.Mearsheimer, John J. [1983]: *Conventional Deterrence*. Cornell University Press, New York.
- 327.Mearsheimer, John J. [2005]: Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism. www.opendemocracy.net, posted 19 May 2005, 2. http://www.opendemocracy.net/democracy-americanpower/morgenthau_2522.jsp
- 328.Melman, Yossi – Ravid, Barak – Mozgovaya, Natasha [2011]: Sarkozy urges 'unprecedented' sanctions on Iran nuclear program. Haaretz November 21, 2011 <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/sarkozy-urges-unprecedented-sanctions-on-iran-nuclear-program-1.396932>
- 329.Merand, Francois [2003]: *Soldiers and Diplomats: The Institutionalization of the European Security and Defence Policy, 1989-2003*. University of California, Berkley
- 330.Mersheimer, John [2010]: Imperial by design. In: *The National Interest*, No. 111, January – February 2010
- 331.Merz, Sebastian [2007]: Still on the way to Afghanistan? Germany and its forces in the Hindu Kush. A SIPRI Project Paper, November 2007, <http://www.sipri.org/research/conflict/publications/merz> (letöltés: 2012.11.06)
- 332.Michael L. Brown, Owen R. Coté Jr., Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (Ed.) [2000]: *Americas Strategic Choices*. MIT Press. Boston.
- 333.Middle East Forum [2008]: Bush Administration contacts with Iran, Direct and Indirect. 2008 November <http://www.meforum.org/2011/bush-administration-contacts-with-iran> (letöltés: 2013.02.20.)
- 334.Middle East Policy Council [2012]: Israel-Turkey Relations Remain Strained. *Middle East Policy Forum Commentary*, June 5. 2012. <http://www.mepc.org/articles-commentary/commentary/israeli-turkish-relations-remain-strained> (letöltés: 2013.02.14)
- 335.Miller, Benny [2004]: The Effects of Changes in the International Environment on the Future of the Middle East. In: *Israel Affairs*. Autumn/Winter2004, Vol. 10 Issue 1/2, p105-120.

336. Miller, Paul D [2012].: How to Exercise US Leverage Over Pakistan. In: *The Washington Quarterly*. Vol. 35 No. 4 pp. 37-52
337. Misztal, Blaise [2011]: Iran's Nuclear Program. Status and Breakout Timing. Bipartisan Policy Center Staff Paper, September 2011.
<http://bipartisanpolicy.org/sites/default/files/Iran%20Nuclear%20Program.pdf> (letöltés: 2013.02.14)
338. Monsonis, Guillem [2009]: Redefining France's Role in Afghanistan: Need for better Strategy. IDSA Comment, January 22, 2009
http://www.idsa.in/idsastrategiccomments/redefiningFranceRoleinAfghanistan_gmonsonis_220109
(letöltés: 2012.11.06)
339. Monten, Jonathan [2005]: The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in US Strategy. In: *International Security*, Vol. 29, no. 4 (Spring 2005): pp. 112-156.
340. Monten, Jonathan [2005]: The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in US Strategy. In: *International Security* 29, no. 4, Spring 2005 pp. 112-156
341. Moravcsik, Andrew [1992]: Liberalism and International Relations Theory. *Harvard University, Paper* No. 92-6. http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_working.pdf
(letöltés: 2012.11.06)
342. Moravcsik, Andrew [1997]: Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. In: *International Organization*, Vol. 51, No. 4 (Autumn), pp. 513-553,
<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/preferences.pdf> (letöltés: 2012.11.06)
343. Morelli, Vincent - Belkin, Paul [2009]: NATO in Afghanistan: a Test of the Transatlantic Alliance. *CRS Report* December 3, 2009, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33627.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
344. Morelli, Vincent – Gallis, Paul [2008]: NATO in Afghanistan: A Test of the Transatlantic Alliance. *CRS Report*, October 23, 2008, <http://fpc.state.gov/documents/organization/112055.pdf>
(letöltés: 2012.12.10)
345. Morgan, Matthew J. [2004]: The Origins of the New Terrorism. U.S. Army War College. Spring 2004, Vol. 34 Issue 1,
346. Morgenthau, Hans [1948]: *Politics among nations*. New York, Knopf, 1948
347. Morriss, Peter [1987]: *Power: A philosophical analysis*. Manchester University Press, Manchester.
348. Mouritzen, Hans [2006]: Choosing Sides in the European Iraq Conflict: A Test of New Geopolitical Theory, In: *European Security*, 15:2, pp. 137-163
349. Mueller, John – Stewart, Mark G. [2012]: The Terrorism Delusion: America's Overwrought Response to September 11. In: *International Security*, Vol 37, issue 1, 2012, pp. 81-110
350. Muravchik, Joshua [1992]: *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny*, Books In Review. In: *Commentary*, August 1992
351. Murdoch, James C., - Sandler, Todd: Controversy [1991]: Alternative Approaches to the Study of Alliance Burden Sharing. In: *International Studies Quarterly* 35 (1991). pp. 109-114

- 352.N. Rózsa Erzsébet [2011]: Irán és Kína: Szövetségkeresés és nagyhatalmiság, In: Inotai András, Juhász Ottó (szerk.) *Kína és a világ: Kína nemzetközi kapcsolatai és világgazdasági szerepének erősödése*. Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2011. pp. 163-201
- 353.N. Rózsa Erzsébet - Csicsmann László - Paragi Beáta [2009]: Barack Obama kairói beszéde és annak visszhangja a muszlim Közel-Keleten, Pakisztánban és Izraelben. *SVKI Elemzések* 2009/13. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_13.pdf (letöltés: 2012.04.21)
- 354.N. Rózsa Erzsébet [2007]: Az iraki konfliktus és a tágabb Közel-Kelet. In: *Külügyi Szemle*, 2007/02
- 355.N. Rózsa Erzsébet [2008]: Az iráni atomvita. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, 2008:/9 pp. 19-26
- 356.N. Rózsa Erzsébet [2010]: A török-brazil-iráni megállapodás, avagy elkerülhetők-e az ENSZ BT Iránnal szembeni újabb szankciói? *MKI Gyorselemzések* 2010/6. <http://www.hiia.hu/pub/displ.asp?id=KKWCUF> (letöltés: 2013.02.14)
- 357.N. Rózsa Erzsébet [2010]: Irán a mai nemzetközi rendszerben Kérdések és dilemmák. In: *MKI-tanulmányok*, 2010/15
- 358.N. Rózsa Erzsébet [2011]: Új Pax Americana a Közel-Keleten? Obama közel-keleti beszéde és térségbeli visszhangjai. In: *MKI-tanulmányok*, 2011/12.
- 359.Nader, Alireza – Laha, Joya [2011]: Iran's Balancing Act in Afghanistan. *RAND Paper*, 2011 http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2011/RAND_OP322.pdf (letöltés: 2012.04.21)
- 360.Narang, Vipin [2009]: Posturing for Peace? Pakistan's Nuclear Postures and South Asian Stability. In: *International Security*, Vol. 34, no. 3 (Winter 2009/10) pp 38-78.
- 361.NATO ISAF [2011]: International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures <http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/Placemats/PLACEMAT.MARCH%2004..pdf> (letöltés: 2012.11.06)
- 362.NATO ISAF [2012]: International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures <http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/2012-01-06%20ISAF%20Placemat.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
- 363.NATO Media Backgrounder [2010]: NATO's role in Afghanistan, January 20, 2010 http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110natoroleafghanistan/_sede250110natoroleafghanistan_en.pdf (letöltés: 2012.11.06)
- 364.NATO Media Backgrounder [2013]: Transition to Afghan lead: Inteqal. February 2013 http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2013_02/20130221_130221-backgrounder-inteqal-en.pdf (letöltés: 2012.12.10)
- 365.Nelson, Rebecca M – Bolle, Mary Jane – Ilias, Shayerah [2012]: US Trade and Investment in the Middle East and North Africa: Overview and Issues for Congress. *CRS Report*, January 20, 2012 <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/R42153.pdf> (letöltés: 2012.04.21)
- 366.Nerguizian, Aram [2012]: US and Iranian Strategic Competition: The Proxy Cold War in the Levant Egypt and Jordan. *CSIS Report* 2012, http://csis.org/files/publication/120312_Iran_VIII_Levant.pdf (letöltés: 2012.04.21)
- 367.Nicolas Bouchet [2013]: The democracy tradition in US foreign policy and the Obama presidency. In: *International Affairs*, Vol. 89, No. 1, 2013, p 31-51

- 368.Noetzel, Timo – Schreer, Benjamin [2009]: Does a Multi-Tier NATO Matter? The Atlantic Alliance and the Process of Strategic Change. In: *International Affairs*, 85/2, March 2009, pp. 211-226
- 369.Noetzel, Timo [2010]: Germany's Small War in Afghanistan: Military Learning amid Politico-Strategic Inertia. In: *Contemporary Security Policy*, Vol.31, No.3, December 2010, pp.486–508
- 370.Noetzel, Timo [2011]: The German Politics of War: Kunduz and the War in Afghanistan. *International affairs*, Vol 87, No 2, 2011, pp. 397-411
- 371.Norton, Anne [2004]: *Leo Strauss and the Politics of American Empire*. Yale University Press, New Haven
- 372.Norton, Richard [2007]: The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics. In: *The International Spectator*, Vol. 42, No. 4, December 2007, pp. 475–491
<http://www.bc.edu/content/dam/files/centers/boisi/pdf/f09/The-Role-of-Hezbollah.pdf> (2013.01.20); (letöltés: 2012.11.06)
- 373.Novak, Michael [2004]: *The Universal Hunger for Liberty: Why the Clash of Civilizations is Not Inevitable*. New York: Basic Books, 2004
- 374.NTI [2013]: Country Profiles, Libya
<http://www.nti.org/country-profiles/libya/biological/> (letöltés: 2012.04.21)
- 375.Nye, Joseph [2006]: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affaires, New York, 2004;
- 376.Nye, Joseph [2011]:*The Future of Power. Public Affaires*. New York, 2011;
- 377.O'Donnell, Clara Marina [2012]: Poland's U-turn on European Defense: A Missed Opportunity? Brookings, US – Europe Analysis Series Number 53, March 6, 2012
http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2012/3/06%20poland%20odonnell/0306_poland_odonnell.pdf (letöltés: 2012.11.06)
- 378.O'Donnell, Clara Marina [2012]: The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. Brookings Analysis Paper, July 2012
<http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2012/7/military%20spending%20nato%20odonnell/military%20spending%20nato%20odonnell%20pdf> (letöltés: 2012.11.06)
- 379.O'Neil, Jim [2012]: A Guide to Growth Markets. Glodman Sachs Asset Management, 2012
http://www.goldmansachs.com/gsam/docs/funds_international/static_literature/all_country/guide_to_growth_markets.pdf (letöltés: 2012.09.20)
- 380.Oest, Kajsa Ji Noe [2007]: The End of Alliance Theory? Institut for Statskundskab University of Copenhagen. *Abrejdspapir*, 2007/03
- 381.Oneal, John R. - Mark A. Elrod [1989]: NATO Burden Sharing and the Forces of Change. In: *International Studies Quarterly* 33 (1989) pp. 435–456.
- 382.Oppenheim, Felix E. [1981]: *Political Concepts: A Reconstruction*. Oxford: Basil Blackwell
- 383.Orbán Anita [2003]: Washington és az `új Európa`: alkalmi szövetség, vagy hosszú távú partneri kapcsolat? In: *Külgügyi Szemle*, 2003/4.
- 384.Orbán Anita [2003]: Washington és az Új Európa: alkalmi szövetség vagy hosszútávú partneri kapcsolat? In: *Külgügyi Szemle*, 2003/4. `pp. 3-15

- 385.Osgood, Robert E. [1968]: *Alliances and American Foreign Policy*. The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- 386.Osica, Olaf [2004]: Poland A New European Atlanticist at a Crossroads? In: *European Security*, 13:4, pp. 301-322
- 387.Packer, George [2002]: The Liberal Quandary Over Iraq. The New York Times, December 8. <http://www.nytimes.com/2002/12/08/magazine/the-liberal-quandary-over-iraq.html?pagewanted=all&src=pm> (letöltés: 2012.12.10)
- 388.Pant, Harsh V. [2012]: The Pakistan Thorn in China—India—US Relations. In: *The Washington Quarterly*, Winter 2012, pp. 83-95
- 389.Pape, Robert A. [2005]: Soft Balancing against the United States. In: *International Security*, Vol: 30, no. 1 (Summer 2005) pp 7-45.
- 390.Parker, John W. [2012]: Russia and the Iranian Nuclear Program: Replay or Breakthrough? In: *Strategic Perspectives* 9. Institute for National Strategic Studies, National Defense University 2012 Március. <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/strategic-perspectives/Strategic-Perspectives-9.pdf> pp. 1-2 (letöltés: 2013.01.25)
- 391.Parsi, Trita [2007]: *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the US* New Haven, Yale University Press.
- 392.Parsi, Trita [2011]: *A Single Roll of the Dice*. Yale University Press, New Haven
- 393.Partrick, Neil [2011]: The GCC: Gulf state integration or leadership cooperation? London School of Economics, Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States, No 19, November 2011 <http://www.lse.ac.uk/government/research/resgroups/kuwait/documents/Partrick%202%20paper.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
- 394.Paterson, Tony [2008]: Germany rejects US demand to increase Afghan deployment. The Independent, February 2, 2008, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/germany-rejects-us-demand-to-increase-afghan-deployment-777239.html> (letöltés: 2012.11.06)
- 395.PBS [2008]: Obama Calls for US Military to Renew Focus on Afghanistan. July 15, 2008 http://www.pbs.org/newshour/bb/politics/july-dec08/obama_07-15.html (letöltés: 2012.11.02)
- 396.Penny, Thomas [2012]: U.K. Warns Iran Over 'Illegal' Threat to Close Strait of Hormuz. Bloomberg Businessweek January 6, 2012 <http://www.businessweek.com/news/2012-01-06/u-k-warns-iran-over-illegal-threat-to-close-strait-of-hormuz.html> (letöltés: 2012.11.02)
- 397.Pesme, Frederic [2010]: France's return to NATO: implications for its defence policy. In: *European Security*, Volume 19, Issue 1, 2010
- 398.Peters, Joel [2010]: Europe and the Israel–Palestinian peace process: the urgency of now. In: *European Security*, 19:3, pp. 511-529
- 399.Peterson, John [2004]: America as a European power: the end of empire by integration? In: *International Security*, June 2004 pp. 613-629
- 400.Pew Research [2008]: Top Issues for 2008. August 21, 2008 <http://www.people-press.org/2008/08/21/section-3-issues-and-the-2008-election/> (letöltés: 2012.10.28)

401. Philip Zelikow [1994]: Foreign Policy: Engineering: From Theory to Practice and Back Again. In: *International Security*, Vol. 18, No. 4 (Spring, 1994), pp. 143–171
402. Pierre, Andrew J. [2001]: Europe and Missile Defense: Tactical Considerations, Fundamental Concerns. Arms Control Association, May 2001
403. Pilger, John [2000]: Squeezed to death. The Guardian, 4 March 2000
<http://www.theguardian.com/theguardian/2000/mar/04/weekend7.weekend9> (letöltés: 2012.11.06) (letöltés: 2012.12.10)
404. Pirooz Izadi [2012]: French-Iranian Relations: A New Realistic Perspective. In: *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 3, No. 1, Spring 2012, pp. 37-56
405. Podhoretz, Norman [2007]: *World War IV: The Long Struggle Against Islamofascism*. Vintage Books, New York, 2007
406. Politico [2009]: More Dems call for tough Iran sanctions. April 26, 2009.
<http://www.politico.com/news/stories/0409/21716.html> (letöltés: 2013.02.14)
407. Posen, Barry [1984]: *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press
408. Posen, Barry R [2006]: European Union Security and Defense Policy: Response to Unipolarity? In: *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, April-June 2006, pp. 149-186.
409. Pravda [2012]: Russia cancels S-300 deal with Iran. 2010 Szeptember 20.
http://english.pravda.ru/russia/kremlin/22-09-2010/115034-russia_iran_s300-0/ (letöltés: 2012.04.21)
410. Pressman, Jeremy [2006]: *Warfring Friends. Alliance Restraint in International Politics*. Cornell University Press Ithaca,
411. Pressman, Jeremy [2009]: Power without Influence: The Bush Administration's Foreign Policy Failure in the Middle East. In: *International Security*, 33, no. 4 (Spring 2009). pp. 149-179
412. Pressman, Jeremy: Visions in Collision: What Happened at Camp David and Taba? In: *International Security* Vol. 27, No. 2 (Fall 2003) pp. 5-43.
413. ProCon [2010]: Coalition Forces in Iraq. ProCon.org
<http://usiraq.procon.org/view.resource.php?resourceID=000677> (letöltés: 2012.12.10)
414. Quandt, William B. [2006]: American Policy in the Post-Cold War Middle East. In: Rüland Jürgen, Hanf, Theodor – Manske, Eva: *US Foreign Policy Toward the Third World*, M.E. Sharp, New York, pp. 105-122
415. Quinn, Ben [2012]: Iran could trigger 'new cold war', says Hague. The Guardian, February 18, 2012,
<http://www.theguardian.com/world/2012/feb/18/iran-nuclear-cold-war> (letöltés: 2012.10.28)
416. Rácz András - Varga Gergely [2009a]: Amerikai–oroszcúcsalálkozó: javuló kapcsolatok áttörés és meglepetések nélkül. In: *SVKI Elemzések*, 2009/16.
http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_16.pdf
 (letöltés: 2013.09.30)

417. Rácz András - Tóth Péter - Varga Gergely [2009]: Amerikai–orosz csúcstalálkozó: javuló kapcsolatok áttörés és meglepetések nélkül. In: *SVKK Elemzések* 2009/16. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_16.pdf (letöltés: 2013.01.25)
418. Ramsay, Clay - Stephens, Angela [2005]: Among Key Iraq Partners, Weak Public Support for Troop Presence. Program on International Policy Attitudes, October 14, 2005, <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/breurope/74.php?lb=breu&pnt=74&nid> (letöltés: 2012.11.06)
419. RAND Arroyo Center [2011]: Preparing for “Hybrid” Opponents, Israeli Experiences in Lebanon and Gaza. 2011, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_briefs/RB9600/RB9620/RAND_RB9620.pdf (letöltés: 2012.12.10)
420. Raphael Patai [1973]: *The Arab Mind*. Scribner’s Sons, New York
421. Rasmussen, Anders Fogh [2011]: NATO After Lybia: The Atlantic Alliance in Austere Times’, In: *Foreign Affairs* Vol. 90 No. 4, 2011. pp. 2-6
422. Rayment, Sean [2008]: Iran 'paid Iraq insurgents to kill UK soldiers. The Telegraph, May 24, 2008, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/2022631/Iran-paid-Iraq-insurgents-to-kill-UK-soldiers.html> (letöltés: 2012.12.10)
423. Renard, Thomas [2009]: A Bric in the World: Emerging Powers, Europe, and The Coming Order. *Egmont Paper* 31, October 2009, <http://www.egmontinstitute.be/paperegm/ep31.pdf> (letöltés: 2012.09.20)
424. Rennack, Dianne E. [2001]: India and Pakistan: Current US Economic Sanctions. *CRS Report* for Congress. October 12, 2001, <http://fpc.state.gov/documents/organization/6202.pdf>, (2012.11.16) (letöltés: 2012.11.06)
425. Report: US blocks \$200 million in aid to Palestinian Authority. Haaretz 2011 október 1. <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/report-u-s-blocks-200-million-in-aid-to-palestinian-authority-1.387480> (letöltés: 2012.04.21)
426. Reuters [2009]: US wants Israel, India in anti-nuclear arms treaty. May 5, 2009. <http://uk.reuters.com/article/worldNews/idUKTRE5445VQ20090505> (letöltés: 2013.02.14)
427. Reuters [2011a]: For Obama, steady path to Iraq withdrawal., December 14, 2011. <http://www.reuters.com/article/2011/12/14/us-iraq-usa-obama-fb-idUSTRE7BD1OI20111214> (letöltés: 2013.02.14)
428. Reuters [2011b]: India again denounces US military aid to Pakistan. May 21, 2011 <http://www.reuters.com/article/2011/05/28/us-india-usa-pakistan-idUSTRE74R0PK20110528> (letöltés: 2013.01.25)
429. Reuters [2011c]: US stops UNESCO funding over Palestinian vote. October 31, 2011 <http://www.reuters.com/article/2011/10/31/us-palestinians-unesco-usa-funding-idUSTRE79U5ED20111031> (letöltés: 2013.02.14)
430. Reuters [2012]: Abbas says Olmert was "two months" from peace deal. October 14, 2012 <http://www.reuters.com/article/2012/10/14/us-palestinians-israel-abbas-olmert-idUSBRE89D0G420121014> (letöltés: 2012.04.21)
431. Rice, Condoleezza [2000]: Campaign 2000: Promoting the National Interest. In: *Foreign Affairs* Vol. 79., No. 1.

432. Richard Perle [2006]: Richard Perle on the New Approach to War in Iraq. National Public Radio (NPR) – Interview, November 12, 2006, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=6475810> (2013.01.20) (letöltés: 2012.11.06)
433. Ringsmose, Jens – Børjesen, Berit Kaja [2011]: Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives. In: *European Security*, 20:4, pp. 505-528
434. Robert Gates [2011]: Transcript of Defense Secretary Gates's Speech on NATO's Future. The Wall Street Journal, June 10, 2011 <http://blogs.wsj.com/washwire/2011/06/10/transcript-of-defense-secretary-gates-speech-on-natos-future/> (letöltés: 2012.11.06)
435. Robert H. Dorff [1997]: Normal actor or reluctant power? The future of German security policy. In: *European Security*, Volume 6, Issue 2, pp. 56-69
436. Roggio, Bill – Mayer, Alexander [2012]: Charting the data for US airstrikes in Pakistan, 2004 – 2013, The Long War Journal, 2012. <http://www.longwarjournal.org/pakistan-strikes.php> (letöltés: 2012.09.25)
437. Roland Dannreuther [2009]: Russia and the Middle East: Towards a New Cold War? ISA Conference, New York February 15-18, 2009 http://www.pol.ed.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0005/28688/Russia_and_the_Middle_East.pdf (letöltés: 2012.11.06)
438. Rollins, John [2011]: Osama bin Laden's Death: Implications and Considerations. *CRS Report* May 5, 2011 <http://www.fas.org/sgp/crs/terror/R41809.pdf> (letöltés: 2012.09.25)
439. Rosato, Sebastian – Schuessler, John [2011]: A Realist Foreign Policy for the United States. In: *Perspectives on Politics*, Vol. 9. No. 4, December 2011, pp. 803-819
440. Rose, David [2008]: The Gaza Bombshell. *Vanity Fair*, April 2008 <http://www.vanityfair.com/politics/features/2008/04/gaza200804> (letöltés: 2013.01.24) pp. 1.
441. Rowdybush, Brinton – Chamorel, Patrick [2012]: Aspirations and Reality: French Foreign Policy and the 2012 Elections. In: *The Washington Quarterly* 35:1, 2012 Winter, pp. 163-177
442. Rowdybush, Brinton – Chamorel, Patrick [2012]: Aspirations and Reality French Foreign Policy. In: *The Washington Quarterly* Vol. 35 No 1, Winter 2012 pp. 163-177 (letöltés: 2012.11.06)
443. Rundle, Christophe [1999]: The United Kingdom and Iran: A Troubled Relationship. *CIRA Bulletin*, Vol 15, No 1, April 1999 <http://www.cira-jira.com/Vol%20%2015.1.14%20Rundle%20April%201999.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
444. Ryan, Lizza [2011]: The Consequentialist. *The New Yorker*, May 2, 2011 http://www.newyorker.com/reporting/2011/05/02/110502fa_fact_lizza (letöltés: 2012.08.21)
445. Saghafi-Ameri, Nasser [2011]: Prospects for peace and stability in Afghanistan. Afghanistan Regional Dialogue Background Paper No. 1, June 2011
446. Sayari, Sabri [2000]: Turkish Foreign Policy in the post-Cold War era: the Challenges of Multiregionalism. In: *Journal of International Affairs*, Vol. 54, No. 1, Fall 2000, pp. 169-182
447. Schmidt, Brian C. – Williams, Michael C. [2008]: The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists. In: *Security Studies*, Vol. 17, No. 2, 2008, pp. 202

- 448.Schomaker, Miriam [2009]: America, the EU and strategic culture: renegotiating the transatlantic bargain, In: *European Security*, 18:3, pp. 375-376
- 449.Schuchardt, Dirk [2010]: Germany's Interests in Future NATO Enlargement. Atlantic Community, January 4, 2010, http://archive.atlantic-community.org/index/articles/view/Germany's_Interests_in_Future_NATO_Enlargement (letöltés: 2012.11.06)
- 450.Schweller, Randall L. [1996]: Neorealism's Status Quo Bias. What security dilemma? In: *Security Studies* Vol. 5, No. 3; pp. 90-121
- 451.Sebastian Harnisch [2010]: Die Außen- und Sicherheitspolitik der Regierung Merkel. Eine liberale Analyse. Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik 1/2010 <http://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=26943&kod=JMM353>
- 452.Segdwick, Mark [2007]: Britain and the Middle East: In Pursuit of Eternal Interests. In: Covarrubias, Jack, - Lansford, Tom: *Strategic Interests in the Middle East: Opposition and Support for US Foreign Policy*. Burlington, Ashgate Publishing Ltd. 2007
- 453.Shapiro, Jacob N. - C. Christine Fair [2010]: Why Pakistanis Support Islamist Militancy. Policy Brief, Harvard University, February 10, 2010.
- 454.Sharp, Jeremy M. [2012]: Egypt: Background and US Relations. US Foreign Assistance to Egypt 1946-2012. Congressional Research Service. December 12. 2012. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf> (letöltés: 2012.11.02)
- 455.Sharp, Jeremy M. [2012]: Egypt: Background and US Relations. US Foreign Assistance to Egypt 1946-2012. *CRS Report*, December 12, 2012., <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
- 456.Sharp, Jeremy M. [2013]: US Foreign Aid to Israel. *CRS Report*, April 11, 2013 <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf> (letöltés: 2012.11.06) (letöltés: 2012.12.10)
- 457.Shelala, Robert M. II – Fite, Brandon – Kasting, Nori [2013]: The Impact of the EU, EU3, and non-EU European States. In Anthony H. Cordesman: US and Iranian Strategic Competition. CSIS Report 2013 April, http://csis.org/files/publication/130404_eu_iran_chap_12.pdf (letöltés: 2012.04.21)
- 458.Shields, J. G. [2008]: The Sarkozy Effect- France's New Presidential Dynamic. In: *Politics and Diplomacy*, 2008 Winter/Spring, <http://journal.georgetown.edu/wp-content/uploads/9.1-Shields.pdf> pp. 103-112
- 459.Shiffrinson, Joshua R. Itzkowitz – Priebe, Miranda [2011]: A Crude Threat: The Limits of an Iranian Missile Campaign against Saudi Arabian Oil. In: *International Security*, Vol. 36, No. 1 (Summer 2011), pp. 167-201
- 460.Siegel, Scott N. [2009]: Bearing their share of the burden: Europe in Afghanistan, In: *European Security*, 18:4, pp. 461-482
- 461.Sikorski, Radoslaw [2012]: Poland: fully engaged in Europe. European Council on Foreign Relations, April 17, 2012 http://ecfr.eu/content/entry/commentary_poland_fully_engaged_in_europe (letöltés: 2012.11.06)
- 462.Smith, Simon John [2011]: EU–NATO cooperation: a case of institutional fatigue? In: *European Security*, 20:2, pp. 243-264

463. Solmirano, Carina – Wezeman, Pieter D.: Military spending and arms procurement in the Gulf states, SIPRI Fact sheet, October 2010 október <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1010.pdf> (letöltés: 2012.11.02)
464. Solomon, Lewis D. [2007]: Paul D. Wolfowitz: Visionary Intellectual, Policymaker, and Strategist. Praeger Security International, Westport, 2007.
465. Soltan, Gamal A. G. [1997]: State Building, Modernization and Political Islam The Search for Political Community(s) in the Middle East. In: *Afers Internacionals*, núm. 37, Fundacio CDOB, pp. 29-38 <http://www.raco.cat/index.php/revistacidob/article/viewFile/28041/27875> (letöltés: 2012.11.06)
466. Sperling, James [2012]: The US–EU security relationship: the tensions between a European and a global agenda. In: *European Security*, 21:4, 2012, pp. 599-601
467. Spillius, Alex [2009]: Barack Obama criticised by Left and Right over Afghanistan surge. The Telegraph, December 3. 2009.
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/afghanistan/6714110/Barack-Obama-criticised-by-Left-and-Right-over-Afghanistan-surge.html> (letöltés: 2012.09.25)
468. Stansfield, Gareth – Kelly, Saul [2013]: A Return to East of Suez? UK Military Deployment to the Gulf. *RUSI Briefing Paper*, April 2013
http://www.rusi.org/downloads/assets/East_of_Suez_Return_042013.pdf (letöltés: 2012.10.28)
469. Stein, Arthur A. [2008]: Neoliberal Institutionalism. In: *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, August 2008
470. Steinhäuser, Paul [2009]: Poll: Support for Afghan war at all-time low, CNN, September 15, 2009 <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/09/15/afghan.war.poll/> (letöltés: 2012.09.25)
471. Stiglitz, Joseph – Bilmes, Lina [2008]: *The Three Trillion Dollar War*. New York, WW. Norton, 2008
472. Suri, Jeremi [2008]: Henry Kissinger, the American Dream, and the Jewish Immigrant Experience in the Cold War. In: *Diplomatic History*, Vol. 32, No. 5 (November 2008) pp. 719-747
473. Szenes Zoltán [2009]: A szövetség jövője, In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, II. évf. 2009/4. pp. 30-45
474. Szenes Zoltán [2009]: Csapaterősítések Afganisztánban. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* II. évf. 2009/10.
475. Szűcs Anita [2006]: Az exception française erodálódása és a megváltozott francia nagyhatalmiság: Franciország kettős válsága. PhD Értekezés, Corvinus Egyetem, 2006
http://phd.lib.uni-corvinus.hu/14/1/szucs_anita.pdf (letöltés: 2012.11.06)
476. Takeyh, Ray - Maloney, Suzanne [2011]: The self-limiting success of Iran sanctions, In: *International Affairs*, 87/6, November 2011, pp. 1297-1312
477. Tálas Péter [2008]: A terrorizmusról hét évvel 9/11 után. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, I. évf. 2008/9. pp. 69-80
478. Tálas Péter [2008]: Kelet-Közép-Európa az integrációk szorításában. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 2008/3. pp. 65-76

479. Tólas Péter [2009]: Az új Afganisztán-stratégia esélyei. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, II. évf., 2009/4. pp. 46-55
480. Tólas Péter [2010]: Csökkenő afganisztáni esélyek. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, II. évf. 2010/6. pp. 77-86
481. Talbot, Strobe [2003]: War in Iraq, revolution in America. In: *International Affairs*, Vol. 79, No. 5, 2003 november
482. Talmadge, Caitlin [2008]: Closing Time: Assessing the Iranian Threat to the Strait of Hormuz. In: *International Security*, Vol. 33, no. 1 (Summer 2008) pp. 82-117.
483. Teitelbaum, Joshua [2009]: The Arab Peace Initiative: A Primer and Future Prospects. Jerusalem, Center for Public Affairs, Jerusalem, 2009. <http://www.scribd.com/doc/13604767/5/Revived-U-S-Diplomacy-The-Roadmap-and-the-Bush-Sharon-Exchange-of-Letters>
484. The Boston Globe [2008]: Obama: Afghanistan, not Iraq, should be focus. July 15, 2008. http://www.boston.com/news/politics/politicalintelligence/2008/07/obama_afghanist.html
485. The Christian Science Monitor [2010]: Palestinians brace for US pressure after Netanyahu's White House visit. July 8, 2010. <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/0708/Palestinians-brace-for-US-pressure-after-Netanyahu-s-White-House-visit> (letöltés: 2013.02.14)
486. The European Institute [2012]: For the New Eu Sanctions on Iran, German Support has Been Crucial. (2/9) European Affairs, January 2012, <http://www.europeaninstitute.org/January-2012/for-the-new-eu-sanctions-on-iran-german-support-has-been-crucial-feb-9.html>
487. The Guardian [2003]: Support for War Falls to New Low, 21 January 2003 <http://www.theguardian.com/politics/2003/jan/21/uk.iraq2> (letöltés: 2012.10.28)
488. The Guardian [2008]: Nuclear talks lead to rare meeting between US and Iran., 2008 Október 1. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/oct/01/iran-nuclear-geneva-talks> (letöltés: 2013.01.25)
489. The Guardian [2009]: Obama to drop uranium precondition for Iran nuclear talks. April 14, 2009 <http://www.theguardian.com/world/2009/apr/14/obama-iran-nuclear-talks-uranium-precondition> (letöltés: 2013.02.14)
490. The Guardian [2013]: Afghanistan civilian casualties Datablog. <http://www.theguardian.com/news/datablog/2010/aug/10/afghanistan-civilian-casualties-statistics> (letöltés: 2012.09.25)
491. The Human Security Report [2005]: The Human Security Report Project <http://www.hsrgrupp.org/human-security-reports/2005/text.aspx> (letöltés: 2012.09.20)
492. The Independent [2010]: US offers deal on Israel settlement freeze., November 14, 2010 <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/us-offers-deal-on-israel-settlement-freeze-2133890.html> (letöltés: 2013.02.14)
493. The Jewish Virtual Library [2013]: US Vetoes of UN Resolutions Critical of Israel 1972-2011. The American –Israeli Cooperative Enterprise, 2013
494. The New America Foundation [2012]: The year of the drone. Dec. 16. <http://counterterrorism.newamerica.net/drones>, . 2012. (letöltés: 2012.09.25)
495. The New York Times [2010]: Around the World, Distress Over Iran. November 28. http://www.nytimes.com/2010/11/29/world/middleeast/29iran.html?pagewanted=all&_r=0

496. The New York Times [2007]: Excerpts From Interview with Nicolas Sarkozy. September 27, 2007 http://www.nytimes.com/2007/09/23/world/europe/24excerpts.html?pagewanted=all&_r=0 (letöltés: 2012.11.06)
497. The New York Times [2011a]: Iraqi Dispute About US Troops Reflects Clashing Emotions., October 6, 2011 http://www.nytimes.com/2011/10/07/world/middleeast/iraqi-dispute-about-us-troops-reflects-clashing-emotions.html?_r=0 (letöltés: 2013.01.25)
498. The New York Times [2011b]: Olmert Memoir Cites Near Deal for Mideast Peace. January 27, 2011. <http://www.nytimes.com/2011/01/28/world/middleeast/28mideast.html?pagewanted=all> (letöltés: 2012.04.21)
499. The New York Times [2012a]: Obama Order Sped Up Wave of Cyberattacks Against Iran. June 1, 2012 http://www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against-iran.html?pagewanted=all&_r=0 (letöltés: 2013.02.14)
500. The New York Times [2012b]: US Planning to Slash Iraq Embassy Staff by as Much as Half. 2012 február 7. <http://www.nytimes.com/2012/02/08/world/middleeast/united-states-planning-to-slash-iraq-embassy-staff-by-half.html> (letöltés: 2013.02.14)
501. The Telegraph [2008]: David Miliband voices 'grave concern' over Israeli attacks on Gaza Stripp. December 29, 2008 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/4014027/David-Miliband-voices-grave-concern-over-Israeli-attacks-on-Gaza-Stripp.html> (letöltés: 2012.10.28)
502. The Times [2009]: Barack Obama hints at tougher line on Israel. May 5, 2009. http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/middle_east/article6229180.ece (letöltés: 2013.02.14)
503. The Times [2012] Leaked report shows Nato expects Taleban victor. Február 1. <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/asia/afghanistan/article3304913.ece>
504. The Washington Times [2009]: Obama outlines withdrawal from Iraq. 28 February, 2009. <http://www.washingtontimes.com/news/2009/feb/28/obama-outlines-withdrawal-from-iraq/?page=all> (letöltés: 2013.02.14)
505. Think Defence [2009]: Afghanistan, Who is Pulling Their Weight. Think Defence – UK Defence Issues, December 9, 2009, <http://www.thinkdefence.co.uk/2009/12/afghanistan-who-is-pulling-their-weight/> (letöltés: 2012.12.10)
506. Transatlantic Trends [2006]: Key Findings 2006. The German Marshall Funf of the United States http://trends.gmfus.org/files/archived/doc/2006_english_key.pdf (letöltés: 2012.11.06)
507. Transatlantic Trends [2008]: Key Findings 2008. The German Marshall Funf of the United States http://trends.gmfus.org/files/archived/doc/2008_english_key.pdf (letöltés: 2012.11.06)
508. Transatlantic Trends [2010]: Key Findings 2010. The German Marshall Funf of the United States http://trends.gmfus.org/files/archived/doc/2010_English_Key.pdf (letöltés: 2012.11.06)
509. Transatlantic Trends [2011]: Key Findings 2011. The German Marshall Funf of the United States http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files_mf/tt2011_final_web1.pdf (letöltés: 2012.11.06)
510. Trenin, Dimitri [2010]: Russia's Policy in the Middle east: ProsPects for consensus and conflict with the United States. Century Foundation Report, 2010 http://carnegieendowment.org/files/trenin_middle_east.pdf pp. 4-5 (letöltés: 2013.01.25)

511. Trenin, Dmitri – Malashenko, Alexei: Afghanistan [2010]: A View From Moscow. Carnegie Endowment for International Peace Report. 2010
http://carnegieendowment.org/files/trenin_afghan_final.pdf pp. 13-16
 (letöltés: 2013.01.25)
512. Truman National Security Project [2006]: Goals and Values.
<http://trumanproject.org/about/our-story/goals-values/> (letöltés: 2013.01.25)
513. Türke András - Varga Gergely - Gazdik Gyula - Tálas Péter - Csiki Tamás - Molnár Ferenc: A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. In: *SVKI Elemzések*, 2011/4.
http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2011/SVKI_Elemzesek_2011_4.pdf (letöltés: 2013.09.30)
514. Türke András István [2010]: A CSDP-missziók és hadműveletek műveleti irányítási rendszere. In: *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai szemle* 2010/7. pp. 62-72
515. U.S. Department of Defense [1981]: Report on Allied Commitments to Defense Spending. A Report to the US Congress (Washington, D.C.: DoD, 1981 p. 4
516. US Middle East Project [2009]: A Last Chance for a Two-State Israel-Palestine Agreement. A Bipartisan Statement on US Middle East Peacemaking. 2009, http://www.usmepp.us/usmep/wp-content/uploads/a_last_chance_for_a_two-state_israel-palestine_agreement.pdf (letöltés: 2013.02.14)
517. Válaszok a terrorizmusra I., II. Budapest, ZMNE SVKK, 2002, 2004
518. Varga Gergely [2008a]: Az amerikai külpolitika és az elnökjelöltek programjai. In: *SVKI Elemzések* 2008/9. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2008/SVKI_Elemzesek_2008_9.pdf (letöltés: 2013.09.30)
519. Varga Gergely [2008b]: Amerikai külpolitikai kilátások a választások előtt. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. I. évf. 2008/8. 3-14. o.
520. Varga Gergely [2008c]: A NATO és az Európai Unió kapcsolata. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. I. évf. 2008/5. 3-10. o.
521. Varga Gergely [2009]: Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective. In: *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs* (04/2009) pp. 44-56
522. Varga Gergely [2009b]: A közép-európai rakétapajzs elvetésének háttéréhez. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. II. évf. 2009/8. szám, 42-47. o.
523. Varga Gergely [2009c]: Új amerikai diplomáciai erőfeszítések a Közel-Keleten In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, II. évf. 2009/6. 63-68. o.
524. Varga Gergely [2009d]: Obama európai körútja . In: *SVKI Elemzések* 2009/7. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_7.pdf (letöltés: 2013.09.30)
525. Varga Gergely [2009e]: Az Obama-adminisztráció külpolitikai–nemzetbiztonsági csapata. In: *SVKI Elemzések*, 2009/3. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_3.pdf (letöltés: 2013.09.30)
526. Varga Gergely [2009f]: Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. II. évf. 2009/1. szám, 3-10. o.

527. Varga Gergely [2010a]: A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/10. szám, 79-86. o.11.
528. Varga Gergely [2010c]: Obama félidőben: külpolitikai körkép az időközi választások után. In: *SVKI Elemzések*, 2010/16. http://hhk.un-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_16.pdf (letöltés: 2013.09.30)
529. Varga Gergely [2010d]: A formálódó új NATO-stratégia – két jelentés alapján. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/5. szám, 36-49. o.
530. Varga Gergely [2010e]: A formálódó új NATO-stratégia – két jelentés alapján. In: *SVKI Elemzések*, 2010/6. http://portal.zmne.hu/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_6.pdf (letöltés: 2013.09.30)
531. Varga Gergely [2010f]: Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective. In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affaires*, Vol. XVIII. 2009/4.
532. Varga Gergely [2010g]: Barack Obama első elnöki éve In: *SVKI Elemzések*, 2010/3. http://hhk.un-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_3.pdf (letöltés: 2013.09.30)
533. Varga Gergely [2011a]: A hagyományos biztonságpolitikai dimenzió: NATO, intervencionizmus, unilateralizmus. In: *MKI Tanulmányok*, 2011/12.
534. Varga Gergely [2011b]: Amerika és a terrorizmus tíz év távlatából In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/8. szám, 22-26. o.
535. Varga Gergely [2011c]: Költségvetési kényszer és stratégiai viták az Egyesült Államokban. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/4. szám, 88-93. o.
536. Voice of America News [2010]: Dutch Government Collapses over Afghanistan. February 19, 2010 <http://www.voanews.com/content/dutch-government-collapses-amid-disagreement-on-afghan-troop-withdrawal-84830287/112761.html> (letöltés: 2012.11.06)
537. Wagrowska, Maria [2008]: Polish Participation in the Armed Intervention and Stabilization Mission in Iraq. Center for International Relations, Report&Analyses, 08/04, http://pdc.ceu.hu/archive/00004787/01/rap_i_an_0804a.pdf (letöltés: 2012.11.06)
538. Wallace, William – Phillips, Christopher [2009]: Reassessing the Special Relationship. In: *International Affairs* 85:2 March 2009, pp. 263–284 <http://www.lse.ac.uk/IDEAS/pdf/reassessingTheSpecialRelationship.pdf> (letöltés: 2012.09.20)
539. Walt, Stephen [1987]: *The Origins of Alliance*. Ithaca, Cornell University Press, 1987
540. Walt, Stephen M [2009]: Alliances in a Unipolar World”. In: *World Politics*, Vol. 61, No. 1 (January) 2009, pp. 86-120.
541. Walt, Stephen M. [2002]: The Enduring Relevance of the Realist Tradition. In: Katznelson, Ira and Helen V. Milner (eds.): *Political Science: the State of the Discipline*, W.W. Norton & Company, and American Political Science Association, Washington D.C., New York and London, 2002
542. Waltz, Kenneth [1979]: *Theory of International Politics*. New York, Random House, 1979

543. Wanli, YU [2009]: Breaking the Cycle?: Sino-US Relations under George W. Bush Administration. In: Iida, Masafumi: China's Shift: Global Strategy of the Rising Power, The National Institute for Defense Studies, Japan, NIDS Joint Research Series No. 3, 2009, http://www.nids.go.jp/english/publication/joint_research/series3/pdf/3-4.pdf (letöltés: 2012.04.21)
544. Weiss, Martin A. [2011]: Iraq's Debt Relief: Procedure and Potential Implications for International Debt Relief. *CRS Report*, March 29, 2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33376.pdf> (letöltés: 2012.12.10)
545. Weitsman, Patricia [2010]: Wartime Versus Coalition Warfare: How Institutional Structure Matters in the Multilateral Prosecution of Wars. In: *Strategic Studies Quarterly*, 4 (2): pp. 113-136.
546. Weitsman, Patricia. [2004]: *Dangerous Alliances: Proponents of Peace*. Weapons of War. Stanford, CA: Stanford University Press.
547. Wendt, Alexander [1999]: *The Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, Cambridge
548. Wezeman, Pieter W. [2011]: Conventional strategic military capabilities in the Middle East. EU non-proliferation Consortium Paper, July 2011, <http://www.nonproliferation.eu/documents/backgroundpapers/wezeman.pdf>
549. Whitman, Richard [2006]: United Kingdom and ESDPP. In: Klaus Brummer (ed): *The Big 3 and ESDP: France, Germany and the United Kingdom*. Bertelsmann Stiftung Gütersloh, November 2006 <http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-3DAD3664-42099533/bst/Big3%20and%20ESDPP.pdf> (letöltés: 2012.09.20)
550. Wilkinson, Paul – Gregory, Frank [2005]: Security, Terrorism and the UK. In: Chatham House ISP/NSC Briefing Paper 05/01, <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Politics/documents/2005/07/18/Chathamreport.pdf>
551. Williams M. J. [2009]: *NATO, Security and Risk Management*. Routledge, New York.
552. Williams, Phil [1990]: British NATO Policy: The next five years. *RAND Report*, May 1990 <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N2954.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
553. Wilson, Dominic – Burgi, Constantin – Carlson, Stacy [2011]: The BRICs Remain in the Fast Lane. Goldman Sachs Global Economics, Commodities and Strategy Research, BRICs Monthly, No. 11/6, June 24, 2011 <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/archive/archive-pdfs/brics-remain-in-the-fast-lane.pdf> (letöltés: 2012.10.28)
554. Wilson, Scott [2006]: Hamas Sweeps Palestinian Elections, Complicating Peace Efforts in Mideast. Washington Post, 2006 Január 27. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/26/AR2006012600372.html> (2013.01.24) (letöltés: 2012.12.10)
555. Wolfowitz, Paul [1994]: Clinton's first year. In: *Foreign Affairs*. Vol 73, No 1., 1994
556. Wolfowitz, Paul [1994]: Letter to the Editor. In: *Commentary*, 1994 december,
557. Yost, David S [2010]: NATO's Evolving Purposes and the Next Strategic Concept. In: *International Affairs*, 86/2, March 2010, pp. 489-522

558. Youngs, Tim, Oakes, Mark: Iraq [1999]: Desert Fox and Policy Developments. House of Commons Research Paper, 99/13, February 10, 1999 www.parliament.uk/briefing-papers/RP99-13.pdf (letöltés: 2012.10.28) (letöltés: 2012.12.10)
559. Zaborowski, Marcin – Longhurst, Kerry [2003]: America's Protégé in the East? The emergence of Poland as a regional leader. In: *International Affairs*, Vol 79, No. 5, pp. 1009-1028
560. Zaidi, S. Akbar [2011]: Who Benefits From US Aid to Pakistan? Carnegie Endowment For International Peace – Report. 2011 Május.
http://carnegieendowment.org/files/pakistan_aid2011.pdf pp. 11
561. Zeleny, Jeff [2008]: Obama Meet Israeli and Palestinian Leaders. The New York Times, July 28.
http://www.nytimes.com/2008/07/24/us/politics/24obama.html?_r=0&gwh=E7A8575A319CE26E191702152E0A40ED
562. Zelnick, Robert [2006]: *Israel's Unilateralism*. Hoover Institution Press Publication, Stanford.
563. Zyck, Steven A. [2012]: The Role of China in Afghanistan's Economic Development & Reconstruction, , Civil – Military Fusion Centre Report, March 2012,
https://www.cimicweb.org/cmo/afg/Documents/Economic/Role_of_China_in_Afghanistan_Economy_Development.pdf (letöltés: 2013.01.25)

Források:

1. BBC News [2003]: Outrage at 'old Europe' remarks. January 23, 2003
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2687403.stm> (letöltés: 2012.03.25)
2. Bush, George W. [2001]: Address To The Joint Session Of The 107th Congress. United States Capitol Washington, D.C. September 20, 2001. In: Selected Speeches of President George W. Bush, White House Archives.
http://georgewbushwhitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf (2013.01.18) pp. 67
3. Bush, George W. [2003]: Remarks on the Freedom Agenda. United States Chamber Of Commerce Washington, D.C. November. 2003 november. 6. Selected Speeches of President George W. Bush 2001 – 2008. the White House Archives. pp. 176 - 187
4. Carter, Jimmy [1980]: The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress. January 23, 1980. The American Presidency Project,
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=33079> (2012.10.10)
5. Council of the EU [2013]: The European Union and Iran - Factsheet. 2013
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/129724.pdf (letöltés: 2012.03.25)
6. Department of Defence [2012]: Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan. December, 2012 http://www.defense.gov/news/1230_Report_final.pdf
7. Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009 [2009]: PUBLIC LAW 111–73—OCT. 15, 2009 <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-111publ73/pdf/PLAW-111publ73.pdf> (letöltés: 2012.10.24)
8. European Commission – Restrictive Measures [2013]: European Commission – Restrictive measures in force (Article 215 TFEU) http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf (letöltés: 2012.10.24)
9. European Security Strategy [2003]: A Secure Europe In A Better World. Brussels, December 12, 2003 <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (letöltés: 2013.02.20)
10. European Union External Action Service [2001]: The International Afghanistan Conference in Bonn - Afghanistan and the International Community: From Transition to the Transformation Decade.. December 5. 2001, European Union External Action Service, Afghanistan Documents.
http://eeas.europa.eu/afghanistan/docs/2011_11_conclusions_bonn_en.pdf (letöltés: 2012.01.18)
11. Eurostat [2013]: Eurostat Real GDP growth rate – volume, 2013
<http://eppp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>
12. Eurostat [2013]: Statistics. EU Trade Detailed Data.
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupModifyTableLayout.do> (2012.11.06)
13. EUROSTAT [2013a]: Energy dependency rate, EU-27, 2000-2010,
[http://eppp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Energy_dependency_rate,_EU-27,_2000-2010_\(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\).png&filetimestamp=20121012131838](http://eppp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Energy_dependency_rate,_EU-27,_2000-2010_(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent).png&filetimestamp=20121012131838) (2013.02.12) (letöltés: 2012.10.24)

14. EUROSTAT [2013b]: Main origin of primary energy imports, EU-27, 2002-2010, [http://eppp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27,_2002-2010_\(%25_of_extra_EU-27_imports\).png&filetimestamp=20121012131852](http://eppp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-27,_2002-2010_(%25_of_extra_EU-27_imports).png&filetimestamp=20121012131852) (2013.02.12) (letöltés: 2012.10.24)
15. Executive Order [2009]: 15. Executive Order 13492 - Review and Disposition of Individuals Detained at the Guantánamo Bay Naval Base and Closure of Detention Facilities. January 22, 2009. The American Presidency Project – Barack Obama. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85670>
16. French White Paper [2008]: The French White Paper on Defence and National Security, 2008 http://www.ambafrance-ca.org/IMG/pdf/Livre_blanc_Press_kit_english_version.pdf (letöltés: 2012.10.24)
17. German White Paper [1994]: Germany, White Paper 1994, April 05, 1994 <http://www.resdal.org/Archivo/d0000066.htm> (letöltés: 2012.10.24)
18. IAEA Report [2003]: Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran -Report by the Director General. IAEA Board of Governors, GOV/2003/75, 2003 november 10. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-75.pdf> (2013.01.25)
19. IAEA Report [2011]: Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran. IAEA Board of governors GOV/2011/65, November 8, 2011 <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2011/gov2011-65.pdf>
20. IAEA Safeguards Overview [2013]: Comprehensive Safeguards Agreements and Additional Protocols. IAEA Publications, http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/sg_overview.html (letöltés: 2012.10.24)
21. Interagency Policy Group Report [2009]: White Paper of the Interagency Policy Group's Report on U.S. Policy toward Afghanistan and Pakistan, US Department of Defence, March 2009 http://www.whitehouse.gov/assets/documents/Afghanistan-Pakistan_White_Paper.pdf (letöltés: 2012.03.25)
22. Iran – Libya Sanctions Act [1996]: 104th Congress Public Law 172. US Government Printing Office <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-104publ172/html/PLAW-104publ172.htm> (2012.11.05)
23. Iraq Liberation Act [1998a]: 105th Congress Public Law 338. US Government Printing Office. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-105publ338/html/PLAW-105publ338.htm> (2012.11.14)
24. Iraq Liberation Act [1998b]: Bill Summary & Status, 105th Congress (1997 - 1998) H.R.4655 – Library of Congress. All Congressional Actions, <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c105:H.R.4655.ENR>. (letöltés: 2012.10.24)
25. Israel Ministry of Foreign Affairs [2004]: Exchange of Letters Between PM Sharon and President Bush. Israel Ministry of Foreign Affairs – Documents. April 14, 2004, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Reference+Documents/Exchange+of+letters+Sharon-Bush+14-Apr-2004.htm> (letöltés: 2012.03.25)
26. Merkel, Angela [2008]: Speech by Federal Chancellor Angela Merkel to the Knesset in Jerusalem. March 18, 2008, http://www.knesset.gov.il/description/eng/doc/speech_merkel_2008_eng.pdf
27. NAC [2001]: North Atlantic Council Statement, 2001. September 12., <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> (letöltés: 2012.01.18)

28. National Security Strategy [1994] A 80. National Security Strategy of Engagement and Enlargement http://history.defense.gov/docs_nss.shtml (letöltés: 2012.01.18)
29. National Security Act [1947]: Public Law 253, 80th Congress;
<http://www.oupp.com/us/companion.websites/9780195385168/resources/chapter10/nsa/nsa.pdf>
(letöltés: 2012.10.24)
30. National Security Archive [2001a]: Mahmud Plans 2nd Mission to Afghanistan. U. S. Department of State. US Embassy - Islamabad September 24, In: National Security Archive.
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB325/doc08.pdf> (letöltés: 2012.01.16)
31. National Security Archive [2001b]. US Embassy Islamabad, November 1, 2001
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB325/doc10.pdf> (letöltés: 2012.03.25)
32. National Security Strategy [2002]: The National Security Strategy of the United States of America – September 2002 (NSS 2002)., U. S. Department of State - Documents
<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (letöltés: 2013.01.18)
33. National Security Strategy [2006] The National Security Strategy of the United States of America – U. S. Department of State – Documents, March 2006
<http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>
34. National Security Strategy [2010] The National Security Strategy of the United States of America, U. S. Department of State – Documents May 2010,
http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
(letöltés: 2012.01.18)
35. NATO [2010]: NATO Active Engagemenet, Modern Defence - Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization, November 19, 2010 Lisbon http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (letöltés: 2012.10.24)
36. NATO Defence Expenditures [2012]: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf
(letöltés: 2012.10.24)
37. NATO Defence Expenditures [2001]: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2001_12/20100614_p01-156e.pdf (letöltés: 2012.10.24)
38. NATO Defence Expenditures [2011]: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence
http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110309_PR_CP_2011_027.pdf(letöltés: 2012.10.24)
39. NATO ISAF [2009]: International Security Assistance Force and Afghan National Army Strength & Laydown. December 2009
http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede250110natoisaffigures/_SEDE250110NATOISAFFigures_EN.pdf (letöltés: 2012.10.24)
40. NATO ISAF [2010]: International Security Assistance Force Key Facts and Figures. August 2010 <http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/Placemats/100804%20Rev%20Placemat.pdf>
(letöltés: 2012.10.24)
41. NATO ISAF [2011]: International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures, March 2011
<http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/Placemats/PLACEMAT.MARCH%2004..pdf>
(letöltés: 2012.10.24)

42. NATO ISAF [2012]: International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures. January 2012. <http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/2012-01-06%20ISAF%20Placemat.pdf> (letöltés: 2012.10.24)
43. Netanjahu, Benjamin [2010]: PM Netanyahu's Speech at the Opening of the Knesset Winter Session. 11/10/2010
(<http://www.pmo.gov.il/PMOEng/Communication/PMSpeaks/speechkneset111010.htm>)
44. Netanyahu, Benjamin [2009]: Full speech on Palestinian state. The Telegraph, 2009 június 14. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/5535664/Benjamin-Netanyahu-full-speech-on-Palestinian-state.html> (letöltés: 2012.10.24)
45. Obama Berlin Speech [2008]. Huffington Post July 24, 2008
http://www.huffingtonpost.com/2008/07/24/obama-in-berlin-video-of_n_114771.html
46. Obama, Barack [2009a]: President Obama's Speech in Cairo: A New Beginning, June 4, 2009
[http://www.whitehouse.gov/blog/NewBeginning/transcripts_\(letöltés: 2012.03.25\)](http://www.whitehouse.gov/blog/NewBeginning/transcripts_(letöltés: 2012.03.25))
47. Obama, Barack [2009a]: Remarks by President Obama to the Turkish Parliament, April 6, 2009. <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/Remarks-By-President-Obama-To-The-Turkish-Parliament> (letöltés: 2012.03.25)
48. Obama, Barack [2009c]: Remarks by the President in Address to the Nation on the Way Forward in Afghanistan and Pakistan, December 1, 2009 <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-address-nation-way-forward-afghanistan-and-pakistan> (letöltés: 2012.10.24)
49. Obama, Barack [2011a]: Remarks by the President at the AIPAC Policy Conference, May 22, 2011. <http://www.nationaljournal.com/whitehouse/text-obama-s-aipac-speech-20110522>
50. Obama, Barack [2011b]: Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly, United Nations, New York, New York, 2011 szeptember 21.
<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/09/21/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>
51. Obama, Barack [2012]: Transcript of Obama's AIPAC speech. Politico, April 3, 2012,
<http://www.politico.com/news/stories/0312/73588.html>(letöltés: 2012.10.24)
52. Bush, George W.[2003]: President Bush Discusses Freedom in Iraq and Middle East. Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy, United States Chamber of Commerce
53. Project for The New American Century [1998]: Letter to President Clinton on Iraq, January 26, 1998 <http://www.newamericancentury.org/iraqlintonletter.htm> (letöltés: 2012.03.25)
54. Project for the New American Century [1998]: Letter to the President. January 26, 1998
<http://www.newamericancentury.org/iraqlintonletter.htm> (2012.11.05)
55. RAND [2012]: Terrorism Incidents Database. http://smapppp.rand.org/rwtid/search_form.php
(2012.11.16); (letöltés: 2012.03.25)
56. Rumsfeld, Donald [2001]: Text: Rumsfeld Defense Department Briefing, The Washington Post, September 26, 2001 http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/rumsfeld_092601.html (letöltés: 2012.03.25)
57. Rumsfeld, Donald [2003]: Beyond Nation Building – speech by Donald Rumsfeld. 2003 február 14. U. S. Department of Defense – Press Release,
<http://www.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=337> (letöltés: 2012.03.25)

58. SIPRI [2000]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
59. SIPRI [2001]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
60. SIPRI [2002]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
61. SIPRI [2003]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
62. SIPRI [2004]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
63. SIPRI [2005]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
64. SIPRI [2006]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
65. SIPRI [2007]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
66. SIPRI [2008]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
67. SIPRI [2009]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
68. SIPRI [2010]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
69. SIPRI [2011]: Swedish International Peace Research Institute – Armament Disarmament and International Security, Oxford University Press,
70. IAEA [2003]: Statement by the Iranian Government and Visiting EU Foreign Ministers. 21 October 2003. IAEA Documents.
http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeaيران/statement_iran21102003.shtml
71. Strategic Framework Agreement – Iraq [2008]: Strategic Framework Agreement for a Relationship of Friendship and Cooperation between the United States of America and the Republic of Iraq. United States Forces Iraq. November 17, 2008,
http://www.acq.osd.mil/log/ps/p_vault/se_sfa.pdf
(letöltés: 2012.10.24)
72. Strategic Partnership Agreement – Afghanistan [2012]: Enduring Strategic Partnership Agreement Between the United States of America and the Islamic Republic of Afghanistan, May 1, 2012 <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/2012.06.01US-afghanistanspasignedtext.pdf>
73. The Military Balance [1996]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
74. The Military Balance [2000]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London

75. The Military Balance [2000]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
76. The Military Balance [2003]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
77. The Military Balance [2004]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
78. The Military Balance [2005]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
79. The Military Balance [2007]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge, London
80. The Military Balance [2010]: International Institute for Strategic Studies (IISS), Routledge
81. The National Security Strategy of the United Kingdom Security in an interdependent world (NSS-UK), Cabinet Office, March 2008, <http://www.statewatch.org/news/2010/oct/uk-national-security-strategy-2008.pdf> (letöltés: 2012.10.24)
82. The World Bank – Population Data [2013] <http://data.worldbank.org/indicator/SPP.POPP.TOTL> (letöltés: 2012.10.24)
83. U.N. Security Council Resolution 1737 (2006): Security Council Imposes Sanctions On Iran For Failure To Halt Uranium Enrichment, Unanimously Adopted. <http://www.iranwatch.org/international/UNSC/unsc-resolution1737-122306.htm> (letöltés: 2012.01.25)
84. UK Strategic Defence Review [1998]: Modern Forces For The Modern World, 1998, <http://merln.ndu.edu/whitepapers/UnitedKingdom1998.pdf>
85. UK White Paper [2003]: Delivering Security in a Changing World - Defence White Paper, Ministry of Defence, 2003 december
86. United Nations Security Council [2013]: Security Council Resolutions, 2013 <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml>
87. United States International Trade Commission [2013] – US Trade by Geographic Regions, <http://dataweb.usitc.gov/scripts/Regions.asp>
88. United States Senate Committee on Armed Forces [2010]: US Special Operations Command and US Central Command in review of the Defense Authorization Request for Fiscal Year 2011 and the Future Years Defense Program. Admiral Eric T. Olson, General Daid H. Petraeus. March 16, 2010 <http://www.armed-services.senate.gov/hearings/event.cfm?eventid=be752ef61c2a4052a676d149c9810502> (letöltés: 2012.10.24)
89. US AID [2013]: US Overseas Loans and Grants, Detailed Foreign Assistance Data <http://gbk.eads.usaidallnet.gov/data/detailed.html> (letöltés: 2012.10.24)
90. US Department of Agriculture [2013]: International Macroeconomic Data Set, Economic Research Service <http://www.ers.usda.gov/data-products/international-macroeconomic-data-set.aspx> (2013.01.10)
91. US Department of Treasury [2012]– National Debt Data <http://www.treasurydirect.gov/govt/reports/pd/mspd/2012/opds122012.pdf>

92. US EIA [2013b]: Natural Gas Gross Withdrawals and Production, United States Energy Information Administration, http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_prod_sum_dcu_NUS_a.htm (letöltés: 2012.10.24)
93. US EIA [2013c]: US Natural Gas Imports by Country. United States Energy Information Administration- http://www.eia.gov/dnav/ng/ng_move_imp_s1_a.htm (2013.02.12) (letöltés: 2012.10.24)
94. US EIA[2012]: US Energy Information Administration (EIA), Annual Energy Outlook (AEO) 2005, 2007, 2011, 2012 AEO. Reference Case” projection: <http://www.eia.doe.gov/forecasts/aeo/index.cfm> (2013.02.12) (letöltés: 2012.10.24)
95. US IEA [2012]: World Energy Outlook 2012, International Energy Agency, <http://www.worldenergyoutlook.org/pressmedia/recentpresentations/PresentationWEO2012launch.pdf> (1 letöltés: 2012.10.24)
96. White Paper in Afghanistan [2009]: White Paper of the Interagency Policy Group's Report on US Policy toward Afghanistan and Pakistan, 2009 http://www.whitehouse.gov/assets/documents/Afghanistan-Pakistan_White_Paper.pdf
97. Wikileaks [2012]: Afghanistan, and Pakistan. AlJazeera Network Report. 2012 szeptember 5. http://wikileaks.org/gifiles/attach/37/37276_Aljazeera%20Wikileaks.pdf pp. 3.
98. Wilson, Woodrow [1918]: President Woodrow Wilson's Fourteen Points 8 January,. Yale Law School – The Avalon Project http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (letöltés: 2012.10.24)
99. Wolfowitz, Paul [2001]: CBS - Face the Nation, Interview with Paul D. Wolfowitz. 2001.november 18., U. S. Department of Defense. News Transcript.2001. november 18. <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2442> (letöltés: 2013.01.16)
100. World BANK [2013a]: World Bank Data - Country Profiles, <http://data.worldbank.org/country>
101. World Bank [2013b]: World Bank GDP Growth Data, United States of America, 2013 <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDPP.MKTPP.KD.ZG>(letöltés: 2012.10.24)

A témakörben született saját publikációk

Publikációk referált folyóiratokban

1. Külpolitikai várakozások Barack Obama második elnöki ciklusa előtt. In: *SVKK Elemzések* 2013/2.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2013/SVKK_Elemzesek_2013_2.pdf
(letöltés: 2013.09.30)
2. Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II. In: *SVKK Elemzések* 2012/20. Tálás Péter, Varga Gergely
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_20.pdf
(letöltés: 2013.09.30)
3. Az Obama-Romney-párharc külpolitikai aspektusa. In: *SVKK Elemzések* 2012/18.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_18.pdf (letöltés: 2013.09.30)
4. Barack Obama elnökségének külpolitikai értékelése. In: *SVKK Elemzések* 2012/16.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_16.pdf (letöltés: 2013.09.30)
5. Dynamics of Alliance Cohesion and Integration: The Implications of the Eurocrisis on the European Security Architecture (Erik Brattberg, Gergely Varga) In: Report, Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University, SAIS
6. Előzetes várakozások a NATO chicagói csúcsértekezletével kapcsolatban. In: *SVKK Elemzések*, 2012/11. Szerzők: Csiki Tamás, Szenes Zoltán, Varga Gergely
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_11.pdf (letöltés: 2013.09.30)
7. Az Egyesült Államok védelmi stratégiai irányváltásának háttere, elemei, valamint hatásai Európára és Magyarországra. In: *SVKI Elemzések*, 2012/ 5. Szerzők: Csiki Tamás, Molnár Ferenc, Varga Gergely
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_5.pdf (letöltés: 2013.09.30)
8. Az örmény-azeri konfliktus geopolitikai háttere és Ramil Szafarov átadásának külpolitikai jelentősége. In: *SVKK Nézőpontok* 2012/2. Szerzők: Tálás Péter, Csiki Tamás, Gazdik Gyula, Varga Gergely
9. Security Sector Reform: Hungarian Experiences in the Defense Sector In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affaires*, Vol. XX, No. 3/2011
10. A hagyományos biztonságpolitikai dimenzió: NATO, intervencionizmus, unilateralizmus. In: *MKI Tanulmányok*, 2011/12.
11. Amerika és a terrorizmus tíz év távlatából In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/8. szám, 22-26. o.

12. Védelmi és haderőreformok Európában - a belga, holland és brit példa. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/5. szám, 51-63. o.
13. Költségvetési kényszer és stratégiai viták az Egyesült Államokban. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, IV. évf. 2011/4. szám, 88-93. o.
14. Költségvetési kényszer és stratégiai viták az Egyesült Államokban. In: *SVKI Elemzések*, 2011/6. http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2011/SVKI_Elemzesek_2011_6.pdf (letöltés: 2013.09.30)
15. A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése. In: *SVKI Elemzések*, 2011/4. Szerzők: Túrke András, Varga Gergely, Gazdik Gyula, Tólas Péter, Csiki Tamás, Molnár Ferenc http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2011/SVKI_Elemzesek_2011_4.pdf (letöltés: 2013.09.30)
16. Az ázsiai csúcstalálkozók és az amerikai-kínai stratégiai vetélkedés. In: *SVKK Nézőpontok* 2011/3.
17. A NATO új, lisszaboni stratégiai koncepciója. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/10. szám, 79-86. o.11.
18. Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/9. szám, 16-25. o.
19. GLOBSEC [2010] In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/8. szám, 87-91. o.
20. A lisszaboni NATO- és EU–USA csúcstalálkozó agendája és várható eredményei. In: *SVKI Elemzések*, 2010/17. Szerzők: Csiki Tamás, Varga Gergely http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_17.pdf (letöltés: 2013.09.30)
21. Obama féldőben: külpolitikai körkép az időközi választások után. In: *SVKI Elemzések*, 2010/16. http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_16.pdf (letöltés: 2013.09.30)
22. A formálódó új NATO-stratégia – két jelentés alapján In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, III. évf. 2010/5. szám, 36-49. o.
23. A formálódó új NATO-stratégia – két jelentés alapján In: *SVKI Elemzések*, 2010/6. (letöltés: 2013.09.30)
24. Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective. In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affaires*, Vol. XVIII. 2009/4.
25. START–III – az új fegyverzetkorlátozási szerződés. In: *SVKI Elemzések*, 2010/4. http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_4.pdf (letöltés: 2013.09.30)
26. Barack Obama első elnöki éve In: *SVKI Elemzések*, 2010/3. http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_3.pdf (letöltés: 2013.09.30)

27. Az Egyesült Államok Ázsia: politikája: lemarad, ha kimarad. In: *SVKI Elemzések*, 2010/1.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_1.pdf (letöltés: 2013.09.30)
28. A NATO új stratégiai koncepciója – adalékok a magyar szemponthoz. In: *SVKI Elemzések*, 2009/17. Szerzők: Tálás Péter, Varga Gergely
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_17.pdf
 (letöltés: 2013.09.30)
29. Amerikai–oroszcúcsalálkozó: javuló kapcsolatok áttörés és meglepetések nélkül. In: *SVKI Elemzések*, 2009/16. Szerzők: Rácz András, Varga Gergely
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_16.pdf
 (letöltés: 2013.09.30)
30. A közép-európai rakétapajzs elvetésének hátteréhez. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. II. évf. 2009/8. szám, 42-47. o.
31. 60 éves a NATO – a strasbourg–kehli csúcsalálkozó. *SVKI Elemzések* 2009/6. Szerzők: Tálás Péter és Varga Gergely
32. Új amerikai diplomáciai erőfeszítések a Közel-Keleten In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*, II. évf. 2009/6. 63-68. o.
33. 60 éves a NATO – a strasbourg–kehli csúcsalálkozó. *SVKI Elemzések* 2009/6. Szerzők: Tálás Péter és Varga Gergely
34. Obama európai körútja. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. II. évf. 2009/4. szám, 42-47. o.
35. Obama európai körútja . In: *SVKI Elemzések* 2009/7.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_7.pdf (letöltés: 2013.09.30)
36. Az Obama-adminisztráció külpolitikái–nemzetbiztonsági csapata. In: *SVKI Elemzések*, 2009/3.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_3.pdf (letöltés: 2013.09.30)
37. Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. II. évf. 2009/1. szám, 3-10. o.
38. Az ukrán és a grúz NATO-tagság kérdése és a magyar érdekek. In: *SVKI Elemzések*. 2008/10
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2008/SVKI_Elemzesek_2008_10.pdf (letöltés: 2013.09.30)
39. Az amerikai külpolitika és az elnökjelöltek programjai. In: *SVKI Elemzések* 2008/9.
http://hhk.unike.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2008/SVKI_Elemzesek_2008_9.pdf
 (letöltés: 2013.09.30)
40. Amerikai külpolitikai kilátások a választások előtt. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. I. évf. 2008/8. 3-14. o.

41. A NATO és az Európai Unió kapcsolata. In: *Nemzet és biztonság – Biztonságpolitikai szemle*. I. évf. 2008/5. 3-10. o.

Publikációk nemzetközi folyóiratokban

Referált:

1. Central European Security Identity and Transatlanticism – a Hungarian Perspective In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affaires*, Vol. XVIII. 2009/4.
2. Security Sector Reform: Hungarian Experiences in the Defense Sector In: *International Issues and Slovak Foreign Policy Affaires*, Vol. XX, No. 3/2011

Egyéb:

Dynamics of Alliance Cohesion and Integration: The Implications of the Eurocrisis on the European Security Architecture. In: CTR Paper, Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University, SAIS (Erik Brattberg, Gergely Varga)

Önálló kötetben megjelent írás

Rakétavédelem. In: N. Rózsa Erzsébet – Péczeli Anna: *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzet ellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció*. Osiris – MKI, Budapest, 2013 pp. 313-334

Konferencia kiadványok

What Will the Alliance's Solidarity Be for Fair 'Burden Sharing': Budget, Troops, Capabilities? In: *A New Strategic Concept for a Transforming NATO. The Role of V4 in Enhancing Ukraine's Euro-Atlantic Integration* Conference Publication, 2010. Kiev